Roskilde University

Tørstige sjæle

Et studie i governmentality som interaktion på en døgnbehandlingsinstitution for alkoholmisbrugere

Fahnøe, Kristian

Publication date:
2013

Document Version
Early version, also known as pre-print

Citation for published version (APA):
Fahnøe, K. (2013). *Tørstige sjæle: Et studie i governmentality som interaktion på en døgnbehandlingsinstitution for alkoholmisbrugere*. Roskilde Universitet.

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- Depending on the license attached, be aware how you otherwise are allowed to use the material.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Document Removal
If you believe that this document breaches copyright please contact forskersupport@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 07. Nov 2026

Tørstige sjæle

Et studie i governmentality som interaktion
på en døgnbehandlingsinstitution
for alkoholmisbrugere

Kristian Fahnøe

Ph.D. Dissertation
Supervisor: Hanne Warming
Roskilde University, Department of Society and Globalisation
FS & Ph.D. Thesis no. 74/2013
ISSN no. 0909-9174

Copyright © 2013 Kristian Fahnøe

Department of Society and Globalisation
Roskilde University, 2013

Ph.D. Dissertation no. 74/2013
ISSN nr. 0909-9174

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1 Indledning.....15
Forskningsspørgsmålet.....20
Forskningsfeltet: At studere socialt arbejde via governmentality som interaktion.....22
Gartnergården som case.....38
Læsevejledning.....42
Kapitel 2 Governmentality som interaktion: Et analytisk perspektiv.....47
Foucaults magtanalytik.....51
Governmentality.....57
De analytiske begreber.....67
Praksis som interaktion.....82
Goffman – en indgang til studier af governmentality som interaktion...86
De dramaturgiske begreber.....97
Opsamling på de analytiske begreber.....109
Kapitel 3 Metode.....117
Brugen af metoder og det empiriske grundlag.....119
At deltage som "observatør" på døgninstitutionen Gartnergården.....137
Etiske overvejelser.....156
Analysestrategiske overvejelser.....160
Kapitel 4 Om Gartnergården.....177
Institutionen Gartnergården.....177
Medarbejderne.....182
Beboerne.....183
Aktiviteter på Gartnergården.....185
De fysiske rum.....187
Kapitel 5 Målsætningsgruppen.....191
Målsætningsgruppens metoder og roller.....198
Bekendelsesformerne.....202
Afrunding.....227
Kapitel 6 Personalets forberedelser.....235
Scenen bag scenen og dens roller.....241
Forberedelsens teknikker.....245
Modstand i forberedelser.....257
Afrunding.....266

Kapitel 7 Medicineringens ritual 275
En rituel behandling 276
Om kontrol, relationsarbejde og humor 280
Kontrol og underkastelse 285
Behandlingsregimet og privilegiesystemet 300
Beboernes brug af humor 305
Afrunding: medicinering som en hybridteknik og situationens indtryksstyring 307
Kapitel 8 Coffee and cigarettes 319
Hverdagens performative regulering 326
Sanktionering 327
Belønninger – støtte og omsorg 342
Modstand 348
Afrunding: teknikker, regler, normer og telos 353
Kapitel 9 Konklusion 361
Overordnede betragtninger om hvordan styring skabes 362
Kapitel 10 Efterskrift: Perspektiver og refleksioner 387
Perspektiver i relation til styring i det sociale arbejde 387
Refleksioner vedrørende det analytiske perspektiv 390
Resumé 399
Summary 407
Litteratur 415
Bilag 1 Cases til brug i forbindelse med gruppeinterview med medarbejdere 445
Case #A 445
Case #B 447
Case #C 449
Case #D 451
Bilag 2 Oversigt over aktiviteter til brug for opgave i forbindelse med gruppeinterview med beboere 454
Bilag 3 456

Forord

Forord

Denne afhandling handler om et socialpædagogisk botilbud, som jeg kalder Gartnergården. Denne afhandling havde ikke været mulig at skrive uden hjælp fra de mennesker, der har tilbragt tid på Gartnergården enten som beboere eller personale, mens jeg gennemførte mit feltarbejde. Jeg er sikker på, at det ikke altid har været lige let eller for den sags skyld behageligt at have en "observatør" i jeres hverdag. I skal have tak for jeres hjælp og særligt for den tillid og imødekommenhed, I har vist mig. Jeg må tilstå, at det er med let bævende hjerte, at jeg fremstiller jeres hverdag, da jeg ved, at jeg umuligt kan yde den retfærdighed. Det skyldes, at enhver gengivelse vil være mangelfuld og en reduktion af jeres hverdag. Tilmed er min gengivelse formet af en interesse for at undersøge magt mellem mennesker. Det betyder, at jeg gør hverdagen til et spørgsmål om magtudøvelser. Jeg håber, at I vil tilgive mig dette. Min undskyldning er, at jeg med afhandlingen har forsøgt at skabe et grundlag for en kritisk refleksion over socialt arbejde, som forhåbentlig kan bidrage konstruktivt.

Denne afhandling var heller ikke blevet skrevet, havde det ikke været for min vejleder, Hanne Warming. Først og fremmest tak, fordi du "lokkede" mig til at skrive afhandlingen. Tak for din indsats undervejs. Den har styrket mit arbejde. På vores møder har jeg nydt godt af dine inspirerende tanker, konstruktive kommentarer og dit behagelige selskab. Næsten uden undtagelse har vores møder givet mig ekstra mod på arbejdet med afhandlingen.

Jeg vil også takke Nanna Mik-Meyer, der fungerede som min vejleder under mit ophold på CBS. Du har bidraget til at skærpe mit akademiske arbejde og min pen.

Marlene Spanger, du skal have tak for altid at have været parate til at læse det, jeg har skrevet, og for dine grundige læsninger og konstruktive

kommentarer og forslag. Du har været en indsigtsfuld sparringspartner og støtte, både intellektuelt og personligt.

Tak til Lise Dam Rasmussen for vores samtaler om, hvordan governmentality kan studeres, når man insisterer på at undersøge levende mennesker. Også tak for de mange snakke om livet på og uden for universitet. Du har været en uvurderlig rejsefælle igennem ph.d.-studiet.

Frida Petersson, tak, for at du utrætteligt har givet værdifulde og opmuntrende kommentarer til mine skriverier. Det har været skønt at have dig som diskussionsmakker og som god ven at grine og tale med.

Tak til mine øvrige ph.d.-kollegaer på Institut for Samfund og Globalisering. Jeg vil især takke Michael Christensen, Ann-Karina Henriksen, Claus Drejer, Naja Vucina Pedersen, Pernille Tufte og Ida Hammen for faglig sparring og behagelige stunder i forskellige studiegrupper.

Tak til mine kollegaer på Socialvidenskab og i forskningsgruppen Changing Societies Citizenship Participation and Power på Roskilde Universitet samt kollegaerne i Center for Health Management på Copenhagen Business School. Særlig tak til Hanne Marlene Dahl for hendes interesse for mit projekt og for vores samarbejde i forbindelse med projektet INNOSERV.

Inger Glavind Bo skal have tak for at have fungeret som en god, skarp og særdeles konstruktiv opponent ved min interne evaluering.

"Merci" til Dave Holmes for dit engagement og inspirationen. Tak til Susanne Liljeholm Hansson, Denise Gastaldo, Martina Klausner, Dan og Cherryl Albas, Thomas Scheffer, Richard Jenkins og Kirsi Juhila, der alle har givet sig tid til at diskutere mit arbejde på konstruktiv vis. Socialkonsulent Marianne Dyrby skal have tak for hendes hjælp i forbindelse med udarbejdelse af fiktive cases til brug i forbindelse med mit gruppeinterview med medarbejderne på Gartnergården. Jeg vil desuden takke Terese Hougaard for hendes kompetente indsats som studentermedhjælper, og ph.d.-kollega Theodore Baird for hans hjælp i forbindelse med udarbejdelse af mit engelske resumé. Tak til Janni Villadsen og Michael Brodthagen for den altid gode, effektive og venlige sekretariatsbistand. Tak til det øvrige TAP-personale på Institut for Samfund og Globalisering.

Afhandlingen er finansieret som et individuelt ph.d.-stipendie af Forskningsrådet for Samfund og Erhverv [projekt.nr. 09-065806 "Praksis-studie af governmentality"]. Tak for at have givet mig mulighed for at forfølge min interesse for, hvordan vi som samfund behandler mennesker, som ikke lever op til forventningerne i samfundet.

Denne afhandling er også blevet hjulpet på vej af mennesker uden for akademia. Drengene fra Reaktor Næstved, der er blevet til mænd, skal have tak for at have bidraget til at give mig fornyet energi. Min familie skal have tak for deres interesse, spørgsmål, store hjælp til at få dagligdagen til at hænge sammen samt udlån af sommerhus og kontorer. Mine børn skal have særlig tak: Ludvig for at minde mig om, at overstregningstuscher kan og skal bruges til andet end at sætte vandrette streger; Ingeborg for at hjælpe mig til at huske, at rollespil ikke kun foregår på papir i bøger, men også er: "bare noget, vi leger".

Og, Stine, tak for at holde ud. Tak for, at du samtidig har gjort, at der var en dejlig familie at komme hjem til, når dagens dont var overstået. Tak, fordi du har rummet mine behov og givet mig plads. Uden dig var der ingen afhandling. Jeg glæder mig ustyrligt meget til at tilbringe mere tid sammen med dig under mere almindelige omstændigheder.

Kapitel 1
Indledning

Kapitel 1
Indledning

Denne afhandling handler om behandling af "tørstige sjæle" i socialt arbejde. Afhandlingen udfolder sig som etnografiske studier af forsøg på at forandre individer[1] på en institution for individer med alkoholproblemer[2]. Tørstige sjæle er betegnelsen, DAVID[3] bruger om sig selv og de øvrige beboere på Gartnergården[4], der er en socialpædagogisk døgninstitution til individer med alkoholmisbrug. DAVID taler om at være en tørstig sjæl i en munter tone. Det sker bl.a. i en samtale med mig, der rummer antydninger af ironi og distancering på den ene side og erkendelse af problemer på den anden side. Ved at omtale sig som en tørstig sjæl tildeler DAVID sig selv en bestemt identitet. Denne identitet rummer to forskellige referencer, der begge giver mening til mit blik på de tørstige sjæle på Gartnergården.

Tørstige sjæle optræder for det første i dagligdagssprogbrug og populærkulturen som betegnelse for individer, der har et problematisk forhold til alkohol, enten ved at drikke for meget alkohol eller for

[1] Jeg anvender begrebet individ til at betegne en krop, der udfører handlinger, inklusive talehandlinger. Denne forståelse indebærer, at jeg ikke betragter individet som noget (indre), der går forud for handlingerne, ligesom jeg ikke ser efter subjektive intentioner.

[2] Jeg anvender betegnelserne individer med alkoholproblemer eller at have problemer med alkohol for at undgå at bestemme, hvori problemerne hos individerne måtte bestå. Med disse betegnelser ønsker jeg blot at adressere, at der er tale om individer, der anses for at have problemer. Jeg har dog i afhandlingens undertitel brugt begrebet "alkoholmisbrugere". Det har jeg alene gjort for at gøre titlen lettere tilgængelige.

[3] Alle personnavne og stednavne i afhandlingen er pseudonymer for at sikre deltagernes anonymitet. I afhandlingen skrives beboernes navne med STORE bogstaver, mens medarbejderne skrives i den sædvanlige form og ledernes skrives med understregning. Selvom afhandlingen ikke fokuserer på individuelle historier, har jeg valgt at anvende personnavne. Det gør jeg for at fremhæve, at mine skildringer vedrører "rigtige levende mennesker", hvilket til dels går tabt, når man som i megen konversationsanalyseforskning blot anvender forkortelser, der referer til deltagernes profession eller organisatoriske position.

[4] Gartnergården er også et pseudonym.

ukontrollabelt. Spillemændene fra De gyldne løver har anvendt betegnelsen i denne betydning i deres sang om Kræn fra Vendsyssel:

> Kræn Piesen boed' i Børglum sogn, en lystig gammel Vendelbo, folk sa' om ham, at han var dov'n, selv sa' han, han blot tog den med ro. Nu er Kræn no'et af *en tørstig sjæl*, og for at få søvnen ud af sin krop så tog han sig hver mor'n en pægl af sin bedste bjæsk, når han stod op.
>
> Hej! Komfal-de-ra, grib om madammen, ud på gulvet -en - to - tre!
>
> Vi åd og vi drak, og vi slåssed' samm'n, jo, Kræn's begrav'ls' var der noget ve'. En mor'n ha'd Kræn vær't skidefuld, og hans hoved gjorde frygt'lig ondt, så, da han stod op, faldt han omkuld og drejed' halsen en omgang rundt. Og doktor'n kom og så til Kræn, men Kræn han var gået hjem til Gud, så hans kone gjord' ham ren og pæn, og sendte til famil'jen bud.
>
> Hej! Komfal-de-ra, grib om madammen, ud på gulvet -en - to - tre!

Som det fremgår, kan denne brug af tørstige sjæle rumme et humoristisk element, der nedtoner alkoholindtagelsens status som problematisk. På den måde sås der tvivl om, hvori det problematiske består. Tilsvarende fremstår det problematiske ved at være en tørstig sjæl ikke entydigt på Gartnergården.

Betegnelsen tørstige sjæle optræder for det andet i religiøse sammenhænge. Her lider tørstige sjæle af en åndelig tørst, der består i, at de har behov for nogle særlige indsigter, som de skal have fra en kilde. Det kan bl.a. ske via relationer med andre individer eller ved udøvelse af nogle bestemte handlinger, f.eks. sakramenter. Martin Luther har forklaret sådanne handlingers betydning for tørstige sjæle i sin forklaring af nadveren:

> Her har du forskellen med hensyn til, hvad ihukommelsen er, og hvordan man skal bruge nadveren og få nytte af det, nemlig intet andet end at vi forbedrer vore skrøbeligheder og fejl. Med andre folk deler vi almindelige skrøbeligheder, og enhver har

> sine egne specielle skrøbeligheder. Pga. disse kommer man dér for at søge styrke. Det er derfor, at dette sakramente kaldes en føde for sultne og *tørstige sjæle*, som føler deres jammer, og som gerne vil lade sig redde fra død og al ulykke.

Betegnelsen tørstige sjæle dækker således over individer, der har brug for at forbedre deres skrøbeligheder og fejl, og som i det hele taget bør styrkes.

Behandling i socialt arbejde kan betragtes som en parallel til sakramenterne, idet den ligeledes har til formål at forbedre individets skrøbeligheder og fejl ved at skabe særlige indsigter. Endvidere optræder behandling som en selvindlysende løsning i forhold til en række problematikker, herunder misbrugsproblemer (Jöhncke 2007). Beboerne er således på Gartnergården, fordi de anses for at være tørstige sjæle, og fordi der her leveres den behandling, der menes at hjælpe dem.

Mens behandling i socialt arbejde på den ene side fremstår som en nødvendighed (Jöhncke 2007) og som et "honnørord" (Egelund & Jakobsen 2006), er det på den anden side uklart, hvad behandling er i praksis (Egelund 2004:405; Jöhncke 2007:45). Behandling kan dække over vidt forskellige former for praksis i socialt arbejde. I denne afhandling undersøger jeg, hvad der gemmer sig bag denne nødvendige behandling; hvad det er, der foregår, når tørstige sjæle behandles. Jeg søger dermed at åbne for refleksioner over denne selvindlysende praksis.

Jeg betragter behandling i socialt arbejde som forsøg på at tilpasse den tørstige sjæls livsførelse til samfundsnormer, eller som Egelund & Jakobsen siger:

> "Med det anlagte perspektiv er behandling et svar på – eller forsøg på løsning af – konflikter mellem menneske og samfund: Genstanden for det sociale behandlingsarbejde er mennesker, der af den ene eller anden grund ikke lever op til samfundets krav og normer. I svaret integreres en dobbelt forventning om, at disse mennesker via behandlingsindsatsen kan hjælpes til at nå en (mere) normal standard for livsudfoldelse, som anses for a være til fordel for den pågældende selv, og som samtidig sikrer samfundet både konfliktreduktion og øget 'befolkningskvalitet'." (Egelund & Jakobsen 2006:8)

Med det udgangspunkt kan min genstand sige at være, hvori dette svar består. Forstået som: Hvilke former for individer søges skabt igennem behandlingen? Hvad skal individer gå igennem, for at de menes at kunne blive nye individer? Hvordan skal de, der udfører behandlingen, agere for, at behandlingen kan foregå på den rigtige måde?

Min forståelse af begrebet *behandling i socialt arbejde* er inspireret af Egelund og Jakobsen (2006), Mik-Meyer (2007a) samt Jöhncke (2007). Med begrebet henviser jeg til en særlig form for socialt arbejde, der retter sig mod at skabe ønskværdige forandringer af bestemte tilstande hos individer (Egelund & Jakobsen 2006:13). Der er dermed tale om socialt arbejde, der gør sociale problemer til spørgsmål vedrørende individuelle tilstande, hvorved individet bliver den centrale genstand for arbejdet. Mik-Meyer peger i forlængelse heraf på, at individets indre sættes på dagsordenen. Historisk forankrede analyser af dansk socialt arbejde har skitseret, hvordan denne form for socialt arbejde i stigende grad er blevet dominerende (Villadsen 2004; Andersen 2003). Til dette billede hører endvidere, at behandlings-arbejde i socialt arbejde ikke blot omfatter forsøg på at skabe forandringer for de tørstige sjæle. Derimod indebærer denne form for socialt arbejde ligeledes fordringer om, at de, der udfører behandlingen af de tørstige sjæle, formes med henblik på at gøre dem i stand til at udføre behandlingen korrekt. Afhandlingen inddrager det aspekt af behandlingen af tørstige sjæle ved at undersøge forsøg på at forme socialarbejderne til behandlere, der kan behandle på de rigtige måder.

Behandling er i min forståelse noget, der foregår mellem individer i form af ansigt-til-ansigt-interaktion. Det er denne ansigt-til-ansigt-interaktion, jeg undersøger igennem observationsstudier af hverdagen på Gartnergården. Samtidig anlægger jeg en bred forståelse af behandling, som indebærer, at jeg undersøger behandling både i form af formelle behandlingsaktiviteter som gruppeterapi og som uformelle forsøg på at forme individerne på Gartnergården.

Foucault har i sit arbejde beskæftiget sig med, hvordan individer er søgt formet på forskellig vis, både ved egen kraft og ved andres indsats. Han har igennem dette arbejde undersøgt, hvordan magt og viden er en integreret

del af bestræbelser på at forandre individer. Min afhandling er inspireret af Foucaults arbejde, særligt hans arbejde med governmentality, samt af hans videnskabsfilosofiske ståsted (Foucault 1982; 1994b; 2008). Kort skitseret fokuserer governmentality på magtudøvelser, der sigter mod at forme og omforme befolkninger og individers adfærd og forestillinger.

Denne afhandling adskiller sig dog væsentligt fra Foucaults arbejde, idet jeg ikke går historisk til værks, men derimod undersøger en specifik samtidig institution igennem deltagerobservation af interaktionen, der foregår mellem individer på institutionen. Denne tilgang kalder jeg *governmentality som interaktion.*

Som led i mit arbejde med at udvikle og operationalisere tilgangen governmentality som interaktion inddrager jeg Goffmans interaktionistiske arbejde (1967; 1992). Goffman har som Foucault undersøgt, hvordan individer formes. Men Goffman har i højere grad fokuseret på, hvordan situerede adfærdsregler og normer spiller ind på måden, individer formes på. I mit arbejde trækker jeg overvejende på den del af Goffmans arbejde, der kaldes dramaturgien. Det er særligt hans begreber vedrørende roller, jeg benytter mig af.

Når jeg tager afsæt i Foucaults arbejde med governmentality, betyder det, at jeg anlægger et magtperspektiv på socialt arbejde. Men Foucaults magtforståelse er ikke traditionel. Den bryder med forestillingen om, at magt alene er noget negativt og repressivt. I stedet anskues magt ligeledes som positivt og produktivt. Denne forståelse indebærer, at bl.a. individer formes og dermed skabes på bestemte måder ved hjælp af magt. Denne magt kan forstås som:

> ”… en magt, som positivt udøves på livet, som sætter sig for at styre det, forøge det, mangfoldiggøre det og foretage præcis kontrol og samlet regulering af det.” (Foucault 1994b:141)

I magtperspektivet, der er inspireret af Foucault, forstås magtudøvelse i relation til styring. Larsen har forklaret, at styring:

> ” … tager form af forsøg på at påvirke mennesker til at træffe fornuftige valg og beslutninger […] Magtudøvelsen er således et spørgsmål om at forsøge at disponere handlingsmuligheder

> og dermed forsøge at ordne det mulige udfald af andres handlinger." (Larsen 2002:157-158)

Det er disse forsøg på at forme af individers handlingsmuligheder i socialt arbejde, jeg fokuserer på i denne afhandling. Jeg anskuer således specifikke måder at udføre socialt arbejde på som former for styring. Samtidig er det dette perspektiv, der er baggrunden for, at jeg inddrager både formel behandling og det, der ikke umiddelbart betragtes som behandling, i min undersøgelse af, hvordan individer søges formet i socialt arbejde. Når jeg sætter mig for at undersøge forsøgene på at forme af individer i socialt arbejde, beror det på en interesse i at åbne op for refleksioner over magtudøvelser i socialt arbejde og deres effekter. Formålet med sådanne refleksioner er at skabe plads for kritik af magtudøvelsernes effekter, uden at jeg som forsker afgør, om effekterne er negative eller positive. Dette overlader jeg til læseren og deltagerne i det sociale arbejde.

Forskningsspørgsmålet

Med en antagelse om at socialt arbejde sigter på at forme individer, samt at individer formes igennem magtudøvelser som styring, undersøger jeg interaktionen mellem beboere og personale[5] på den socialpædagogiske institution Gartnergården med udgangspunkt i dette spørgsmål:

Hvordan skabes styring igennem interaktion i socialt arbejde?

En besvarelse af forskningsspørgsmålet lægger op til analyser af forskellige elementer af styring i interaktion mellem individer.

For det første sigter det på analyser af de måder, der styres i interaktionen med henblik på at forandre individer. Disse måder kan kaldes *teknikker*, og de optræder som min grundlæggende indgang til at analysere styring i interaktion. Et eksempel på en sådan teknik kunne være psykoterapi. Mine analyser af teknik, som de skabes i interaktion, indebærer et

[5] Jeg anvender personale som fællesbetegnelse for ledere og medarbejdere på Gartnergården, mens jeg bruger medarbejdere som betegnelse for de ansatte, der ikke er ledere.

fokus på, hvordan de involverede optræder i interaktionen, da det netop er i kraft af deres måder at optræde på, at teknikker skabes i deres specifikke form.

For det andet implicerer spørgsmålet analyser af, hvad der udpeges som problemer, som styringen skal medvirke til at løse eller imødegå. Sådanne analyser adresserer det, der gøres til genstand for styringen; altså det, der kan betegnes *styringsobjekter*. Et styringsobjekt kunne være en særlig adfærd, f.eks. i form af hyperaktivitet.

For det tredje retter spørgsmålet sig mod at undersøge, hvilke mål der søges indfriet igennem styringens måde at løse eller imødegå de udpegede problemer på. Min primære interesse i disse mål, der kan kaldes styringens *telos*, er, hvilke former individer der søges formet igennem styringen. Et telos for styring kunne eksempelvis være at skabe et individ, der afholder sig fra at indtage alkohol.

For det fjerde lægger spørgsmålet op til at undersøge, hvordan *viden* spiller ind i forsøgene på at styre individer. Det kunne være, hvordan viden om, hvad der får individer til at drikke alkohol på en ukontrolleret måde, påvirker forsøgene på at undgå, at individer giver sig til at drikke alkohol. Når jeg inddrager viden, sker det ud fra en interesse i at undersøge, hvordan viden skabes, anvendes og forhandles i relation til styring i interaktionen.

Endeligt indebærer spørgsmålet et fokus på hvordan *modstand* optræder i relation til styringen. Dette fokus modstand er dels en måde at undersøge, hvordan teknikkerne udfoldes i interaktionen, idet modstand er med til at forme måden, hvorpå teknikkerne udøves, og altså hvordan styringen skabes i interaktionen, og dels bidrager dette fokus til at undersøge teknikkernes rækkevidde og de forskellige vidensformer, der spiller ind på interaktionen. Et eksempel, der kan illustrere disse aspekter af modstand, kunne være en beboer, der udtrykker modstand ved at nægte at følge de råd, personalet giver, hvorpå personalet reagerer ved at true beboeren med de mulige negative konsekvenser ved ikke at følge deres råd, hvorved forsøget på at styre ændrer karakter. Til trods for truslerne nægter beboeren fortsat at følge personalet råd med henvisning til et behov for at gøre noget andet. Der bringes således to forskellige former for viden i spil i forbindelse med beboerens modstand: en om negative konsekvenser og en om behov.

Jeg undersøger det overordnede forskningsspørgsmål og de nævnte elementer i fire analysekapitler. Analysekapitlerne er struktureret som nedslag i interaktionen på Gartnergården, i den forstand at jeg i hvert kapitel tager udgangspunkt i en bestemt form for interaktion og analyserer de styringsforsøg, der skabes deri. Desuden beskæftiger analyserne sig på forskellig vis og i forskelligt omfang med elementer af styringen, der strækker sig ud over den konkrete form for interaktion. Analysekapitlerne er struktureret ud fra underspørgsmål, der relaterer sig til det overordnede spørgsmål, og som berører forskellige elementer af styringen. Jeg vender tilbage til strukturen og underspørgsmålene i mine analyser i mit metodekapitel. Tilsammen bidrager kapitlerne til at belyse styringen, hvor de hver især bidrager med forskellige men relaterede perspektiver på styringen. Kapitlerne er således ikke tænkt som et forsøg på at afdække styringen på Gartnergården i sin helhed for derved at skabe en samlet overordnet fortælling. Det skyldes, at jeg har ønsket at prioritere detaljerne i de konkrete måder, hvorpå styring skabes, frem for at udviske detaljerne med henblik på at skabe en sammenhængende fortælling. Dette ønske udspringer af en forståelse af, at det ikke muligt at undersøge Gartnergården i sin helhed eller for den sags skyld undersøge styringen i sin helhed. Min forståelse er derimod, at en genstand altid betragtes og forstås igennem et perspektiv, der vægter bestemte dele af genstanden, hvorved visse dele bliver synlige, mens andre forbliver usete. Det betyder, at genstanden, som betragtes og fremstilles, altid er formet af perspektivet, der anlægges, og at et perspektiv aldrig kan anskue genstanden i sin helhed, eller som den er i sig selv. Det er således også i dette lys, at min besvarelse af spørgsmålet: *hvordan skabes styring igennem interaktion i socialt arbejde?* skal forstås.

Forskningsfeltet: At studere socialt arbejde via governmentality som interaktion

I det følgende redegør jeg for, hvordan afhandlingen indskriver sig i den eksisterende forskning. Afhandlingen kan positioneres i relation til flere forskningsfelter. Jeg har valgt at positionere afhandlingen i relation til tre relevante elementer i afhandlingen. For det første positionerer jeg

afhandlingen i relation til dens overordnede empiriske genstand. Jeg placerer således afhandlingen i forskningen vedrørende socialt arbejde, hvor jeg fokuserer på den danske forskning. For det andet positionerer jeg afhandlingen i relation til dens teoretiske og metodiske udgangspunkt. Her fokuserer jeg på governmentalitylitteraturen, da afhandlingen er tænkt i relation til denne forskning. Endeligt er det relevant at positionere afhandlingens konkrete empiriske analyser i forhold til den relevante forskning. Det gør jeg i forbindelse med mine analysekapitler. I dette afsnit lægger jeg ud med at positionere projektet i relation til forskningen i socialt arbejde.

Forskning i socialt arbejde: mellem idyllisering og dæmonisering

Med det magtperspektiv, jeg anlægger på socialt arbejde, indskriver afhandlingen sig i en kontrovers i den danske forskning, der fokuserer på socialt arbejde. Denne kontrovers vedrører forståelse af socialt arbejde igennem magtbegreber. Indlæggene i debatten (intenderede eller ej) omfatter blandt udgivelser med sigende titler som *Magt og forandring i socialt arbejde* (Nissen et al. 2007), *Magtens former* (Mik-Meyer & Villadsen 2007) og *Det magtfulde møde mellem system og klient* (Järvinen et al. 2004). Søren Peter Olsen har skildret kontroversen som stående mellem tilgange, der beskyldes for at være dæmoniserende i forhold til socialt arbejde og socialarbejdere, på den ene side, og tilgange, der beskyldes for at være idylliserende, på den anden[6]. I forhold til denne kontrovers henter min afhandling primært inspiration fra forskning, der placeres på den dæmoniserende side. Men til trods for det søger jeg med min afhandling at overskride modstillingen mellem det idylliserende og det dæmoniserende. Det gør jeg ved at fokusere på magtens effekter uden at søge at vurdere, om der er tale om positive eller negative effekter.

Den dæmoniserende forskning, som mit arbejde henter inspiration fra, omfatter bl.a. Järvinen et al. (2004), Egelund og Jakobsen (2007), Mik-Meyer (2004b; 2006; 2007a; 2007b; 2010) og Järvinen og Mik-Meyer (2003). Denne

[6] Søren Peter Olsens skildring af kontroversen stammer fra hans oplæg i The Nordic-Baltic Doctoral Network in Social Works forskningskursus 17-19. november 2010 i Helsinki.

forskning trækker i en vis udstrækning på Foucault. Det indebærer bl.a., at socialt arbejde tænkes i relation til at styre befolkninger og normalisering (Egelund & Jakobsen 2007), at magtudøvelse ses i relation til viden og diskurser (Järvinen et al. 2004), samt at analyserne inkluderer et blik for magtens subtile former, herunder omsorg (Mik-Meyer 2004b).

For Mik-Meyer (2006; 2007a; 2007b; 2010) og Järvinen og Mik-Meyers (2003) vedkommende fremstår *social problem works*-traditionen som den vigtigste inspirationskilde. De trækker særligt på Gubrium og Holsteins antologi vedrørende institutionelle identiteter (Gubrium & Holstein 2001), hvor Järvinen og Mik-Meyers antologi (2003) tager sig ud som en dansk pendant. Derudover trækker de på Holstein og Miller (1993), Loseke (2003) samt Spector og Kituse (2001). Med udgangspunkt i denne tradition, der kan føres tilbage til stemplingssociologien (f.eks. Becker 2005; Goffman 1963 og 1967; Scheff 1964; Lemert 1962), betragtes sociale problemer i relation til definitionsprocessen, hvorigennem noget gøres til et socialt problem. Som Loseke formulerer det, så eksisterer et socialt problem ikke, før det defineres, men tilstande og lidelser kan godt eksistere uden en definition af det som et socialt problem (Loseke 2003:14). I den danske litteratur er fokus på den specifikke definitionsproces, hvor individer skabes som "problem-identiteter". Denne definitionsproces anskues som magtfuld, idet perspektivet tilsiger, at definitionen fastlægges via magtudøvelse. Mik-Meyer skriver i den forbindelse om definitionsmagt (2004b:108). Ligeledes vægtes det, at de institutionelle rammer påvirker måden, hvorpå det sociale arbejde kan udfoldes i praksis. I den forbindelse er der særligt fokus på den institutionelles rammes betydning for definitionsprocessen, hvor individer skabes som "problemidentiteter" (Mik-Meyer 2004b; 2006; 2007a; 2007b; 2010; Järvinen & Mik-Meyer 2003).

Da jeg særligt trækker på denne såkaldt dæmoniserende forskning, skitserer jeg i det følgende kritikken, der er rettet mod denne forskning. Det gør jeg med henblik på at forklare, hvorfor jeg mener, at mit perspektiv alligevel er relevant at anlægge. En del af kontroversen går på, hvorvidt de dæmoniserende analyser negligerer magt som noget produktivt og overser det positivt mulighedsskabende i socialt arbejde (Bjerge & Selmer 2007; Nissen et al. 2007). Denne kritik overser, at de kritiserede analyser anerkender, at magt er produktiv (Mik-Meyer & Villadsen 2007:12; Järvinen

& Mik-Meyer 2003:12), men at analysernes interesse er at skabe "en kritisk refleksion over de begreber, kategorier, skillelinjer, problemdefinitioner og behovsbestemmelser, som er blevet selvfølgelige" (Mik-Meyer & Villadsen 2007:15). Formålet med disse analyser er således at problematisere socialarbejdets praksis for ad den vej at bevidstgøre socialarbejdere om deres rolle i politisk magtudøvelse, sådan som Juhila et al. (2003:13) beskriver formålet med magtkritiske tilgange til socialt arbejde. Ambitionen for min afhandling er på samme måde at problematisere det sociale arbejdes praksis. Udgangspunktet for problematiseringen er at undersøge effekterne af magtudøvelser, altså magtens produkter. Men det er derimod ikke formålet, at min analyse skal bestemme, om magtens effekter er enten negative eller positive. Formålet er i stedet at afnaturalisere magtudøvelser og deres effekter, hvilket skal åbne for refleksioner over socialarbejdets praksis. På den måde overlades spørgsmål om, hvorvidt effekterne er negative eller positive, til disse efterfølgende refleksioner.

En anden kritik, der ligger i forlængelse af den foregående, går på, at de kritiske tilgange skaber handlingslammelse blandt socialarbejdere (Nissen 2010:184). Jeg er enig i, at det er nødvendigt at være bevidst om, at magtperspektivet indebærer en risiko for at skabe modløshed eller bidrage til at gøre det uattraktivt at være socialarbejder. Det er med andre ord vigtigt at være bevidst om, at analyserne i sig selv implicerer magt i relation til socialt arbejde. Dette kræver en ansvarlighed i forhold til måden, hvorpå det sociale arbejde repræsenteres. Men spørgsmålet er, om der ikke kan ses noget positivt i, at analyser fører til, at de involverede ikke uden videre kan fortsætte som hidtil. Foucault har som svar på lignende anklager sagt:

> "But my project is precisely to bring it about that they [fængselspersonalet] 'no longer know what to do', so that the acts, gestures, discourses which up until then had seemed to go without saying become problematic, difficult, dangerous. This effect is intentional. And then I have some news for you: for me the problem of the prison isn't one for the 'social workers' but for the prisoners." (Foucault 1991b:84)

Med inspiration fra dette svar ser jeg to pointer i magtperspektivet, jeg anlægger. Den første er ambitionen om at problematisere det sociale arbejdes praksis med henblik på at skabe rum for forandringer, mens den

anden pointe er, at problematiseringen sigter på at skabe forandringer i handlemulighederne for dem, der indgår i socialt arbejde, hvad enten det er som klienter eller socialarbejdere. Til forskel fra Foucault ønsker jeg tillige at bidrage til at skabe forandringer for de professionelle. Dette skal ses i forskellen i vores genstandsfelt. Jeg antager således, at socialarbejdere i mit genstandsfelt har indladt sig på deres arbejde med et ønske om at hjælpe klienterne, mens jeg er mere skeptisk i forhold til, hvilke ambitioner socialarbejdere i Foucaults kontekst har haft.

De dæmoniserende analyser kritiseres endvidere for i for høj grad at vægte de institutionelle rammer eller det strukturelle, f.eks. i form af diskurser (Nissen et al. 2007). Det skulle angiveligt resultere i et manglende blik, dels for at klienten er medskaber af det sociale arbejde, og dels at socialarbejderens magt forhandles (Eskelinen et al. 2010). Jeg er enig i, at klienten skal betragtes som medskaber af det sociale arbejde, der udfolder sig i praksis. Jeg søger at fastholde dette igennem min brug af modstandsbegrebet. Men når det er sagt, mener jeg, at kritikken ikke er berettet, da den bl.a. overser, når Mik-Meyer viser, hvordan klienterne forhandler situationers betydning ved at forholde sig tavse, når socialarbejderne forsøger at skabe en uformel situation ved hjælp af humor (Mik-Meyer 2007b; 2010).

Den sidste kritik af de dæmoniserende analyser, jeg ønsker at fremhæve, er, at de menes at rumme en antagelse om, at hjælpen i socialt arbejde rummer en grundlæggende konflikt mellem samfund og individ. Det skulle betyde, at hjælp aldrig betragtes som rigtig hjælp, men at hjælpen i stedet altid fremstilles som udtryk for statens normaliserende eller dominerende magt (Nissen 2010:180-182). At magt altid er en del af socialt arbejde, er en af præmisserne i mit magtperspektiv. Men som jeg allerede har angivet, er det ikke det samme som at betragte denne magt i socialt arbejde som noget negativt, selv hvis den kan anses for at være en normaliserende magt. Jeg er enig i, at det er problematisk, i det omfang analyser opererer med en grundlæggende og uoverskridelig konflikt mellem samfund og individ, eller at magt lokaliseres hos en stat eller en anden aktør. Med det Foucault-inspirerede perspektiv, jeg anlægger på socialt arbejde, er det ikke meningsfyldt at operere med en grundlæggende modsætning mellem samfund og individ. Det er en central pointe i Foucaults arbejde at overskride sådanne

forestillinger. Ligeledes medfører Foucaults arbejde med governmentality, som jeg trækker på, at magt ikke betragtes som udsprunget af staten som en institution. Frem for at søge at bestemme magtens udspring rettes fokus på de konkrete magtudøvelser og deres effekter.

Kontroversen, jeg har skitseret, står mellem forskellige perspektiver, som på hver deres måde former virkeligheden, hvorved noget fremhæves, mens andet glider ud af syne. For mig at se er begge perspektiver berettigede, da de på hver deres måde bidrager til at forstå socialt arbejde og til at reflektere over socialt arbejde. Når jeg anlægger et magtperspektiv inspireret af Foucault, er det således ikke et udtryk for, at jeg forkaster de såkaldt idylliserende analyser. Det skyldes derimod, at jeg betragter Foucaults magtforståelse som et særlig anvendeligt perspektiv i forhold til at åbne min empiri på en måde, der tillader refleksioner over det sociale arbejdes praksis. Det beror på, at dette perspektiv kan vise, hvordan socialt arbejde ikke er naturgivent, hvordan magtudøvelser tjener forskellige formål, samt hvordan disse magtudøvelser relaterer sig til fundamentale ting for de involverede.

Governmentalityforskningen

I det følgende positionerer jeg afhandlingen i relation til dens teoretiske og metodiske udgangspunkt. Jeg redegør som bebudet for, hvordan afhandlingen stiller sig i relation til governmentalitylitteraturen, som afhandlingens grundlæggende perspektiv udspringer af. I den sammenhæng fokuserer jeg på det, jeg betegner *etnografisk governmentality*. Først skitserer jeg det, jeg betegner *mainstream governmentality* i relation til socialt arbejde. Dernæst redegør jeg for det, jeg betegner *etnografisk governmentality,* som min egen tilgang governmentality som interaktion tilhører. Jeg redegør for etnografisk governmentality ud fra tre underretninger, som jeg udpeger. Det drejer sig om *realist governmentality*, *anthropology of policy* samt *ethnography of institutional discourse*.

Det er ikke nyt at studere socialt arbejde i relation til governmentality. Socialt arbejde er således blevet undersøgt med udgangspunkt i historiske tilgange. Denne forskning har taget udgangspunkt i socialt arbejde som styring af befolkninger eller befolkningsgrupper og individer. Blandt de mere fremtrædende værker er (Donzelot 1979), der har beskrevet, hvordan

socialt arbejde har overskredet skellet mellem det offentlige og det private ved at tage familien som omdrejningspunkt for styringen, mens Cruikshank (1999) i en amerikansk kontekst har vist socialt arbejdes rolle i forhold til at skabe medborgere, der kan deltage i samfundet. Cruikshank viser, at empowerment ikke er en uskyldig praksis, der sætter individet fri. I stedet anskues det som en styring, der sigter på at gøre individet selvstyrende på en måde, der sikrer det liberale demokratis opretholdelse. Villadsen (2004) har i en dansk kontekst lavet en genealogi over styringen af fattige, der strækker sig tilbage til 1700-tallet. Villadsen viser, at man kan iagttage en genkomst af 1800-tallets filantropi, hvilket bl.a. betyder, at socialt arbejde primært kommer til at dreje sig om at "befri klienten for de påvirkninger, der blokerer hans fri vilje" (Villadsen 2004:258). Samtidig skal det sikres, at klienten bliver i stand til at optræde med den selvansvarlighed og kompetence, som det kræver at indgå i "kollektivet" (Villadsen 2004:257). Dette søges opnået ved at skabe forandringer i klientens indre. Valverde (1998) har lavet en genealogisk undersøgelse af, hvordan styringen i relation til alkohol fungerer som katalysator for regulering af forskellige befolkningsgrupper og samfundsanliggender, f.eks. alkoholafhængige, arbejderklassemænd, kvinder og oprindelige befolkninger. I den forbindelse er det værd at fremhæve, at Valverde bl.a. viser, hvordan problemer med alkohol gøres til individuelle problemer, der knytter sig til spørgsmål om individets vilje.

De nævnte studier indskriver sig i den forskning, jeg vil kalde *mainstream governmentality*[7]. Det er en bredt sammensat størrelse, hvor analyserne tager udgangspunkt i det, der kan betegnes policy-tekster (Lippert & Stenson 2010) eller programmatiske tekster (Stenson 2005)[8]. Disse tekster, der

[7] Stenson bruger betegnelsen *discursive governmentality*, som han modstiller sin egen *realist governmentality* (Stenson 2005; Lippert & Stenson 2010). Men jeg har valgt at tale om mainstream, fordi jeg ikke mener, at betegnelsen diskursiv er rammende. Det skyldes, at denne forskning ikke fokuserer på diskurser alene; de undersøger også de praksisformer, der styres igennem. I Stenson ligger desuden en antydning af, at diskurser forsvinder som analytisk genstand for den type af governmentalitystudier, der ikke tilhører mainstream. Men det er ikke tilfældet, heller ikke i Stensons realist governmentality, hvor han taler for, at der rettes en særlig opmærksomhed mod det, han betegner orale diskurser, som han finder i lokale kontekster.

[8] Valverde benytter sig dog også af mere etnografiske metoder i sin analyse af Anonyme Alkoholikeres (herefter AA) møder og ritualer, hvor hun beskæftiger sig med den viden, der er knytter til de teknikker, der anvendes i AA (1998:120-). Valverdes analyse fremstiller dog AA-møderne som forskellige generaliserede praksisformer. Derved ligner hendes analyse Foucaults fremstillinger af praksis (jf. kapitlet "Governmentality som interaktion").

eksplicit eller implicit viser styringsmæssige overvejelser, fungerer som indgang til at analysere styringsmæssige intentioner eller styringsmæssige tiltag; altså måderne, der søges styret. Grundlæggende adresserer mainstream governmentality praksis via tekststudier.

Ved at anlægge perspektivet, jeg betegner *governmentality som interaktion*, hvor fokus er på styring i ansigt-til-ansigt-interaktion, indskriver jeg mig i en række af studier, som jeg med en samlet betegnelse kalder for etnografisk governmentality. Samlebetegnelsen dækker over forskellige tilgange, der dog har det til fælles, at de undersøger konkret samtidig praksis ud fra et Foucault-inspireret magtperspektiv[9], ligesom de metodisk anvender kvalitative interviews og observationer. Det lader til, at denne type af forskning har fået mere vind i sejlene inden for det seneste årti. I etnografisk governmentality finder jeg en interesse for, hvad der "faktisk" sker i den konkrete praksis, der udspiller sig mellem individer i en lokalt situeret kontekst. Denne interesse betyder, at styring undersøges som noget, der udfolder sig imellem individer, frem for at undersøge styring i form af den konditionering af praksis, som styringsmæssige overvejelser menes at resultere i. En pointe for en række af analyserne er ligeledes, at tilgangen giver mulighed for at undersøge, hvordan modstand optræder i forhold til styringen.

Overordnet set er den etnografiske governmentality forskning præget af en "spredt fægtning", hvor en stor del af studierne enten slet ikke eller kun i ringe omfang forholder sig til andres etnografisk governmentalitystudier. Det gælder f.eks. Holmes (2002; 2005), Dahlager (2005) Scott (2010a; 2010b) McKim (2008) Levinson (2010), Fejes (2011) LaCombe (2008), samt Thomas og Davies (2005). Dette skal muligvis ses i lyset af, at studiernes genstandsfelter er vidt forskellige; fra kriminologi (McKim 2008) over organisationsstudier (Thomas & Davies 2005) og folkesundhed (Dahlager 2005) til socialt arbejde (Levinson 2005; 2010).

Det er dog ikke kun "spredt fægtning". Derimod er det ligeledes muligt at udpege nogle mere eller mindre ensartede tilgange. Jeg identificerer tre af sådanne tilgange, som er værd at fremhæve i forhold til at positionere min

[9] Det er ikke alle teksterne, der refererer til governmentality. De trækker dog på den ene eller anden måde på Foucaults magtforståelse. Jeg har alligevel tilladt mig at bruge governmentality af hensyn til læsevenligheden.

tilgang til etnografisk governmentality. Det skal i den forbindelse bemærkes, at ingen af de tre tilgange forholder sig eksplicit til hinanden.

Den såkaldte *realist governmentality,* som Stenson er ophavsmand til, fremfører en markant kritik af mainstream governmentality i sin argumentation for at anlægge en etnografisk tilgang (Stenson 2005; McKee 2009; Lippert & Stenson 2010). Realist governmentality kritiserer mainstream governmentality for at forsømme den empiriske virkelighed, som den udspiller sig i lokalt, og for ikke at sondre mellem tankerne i policytekster og praksis. Kritikken beror dels på et ønske om at undersøge det, der beskrives som reelle effekter af styringen (McKee 2009). Men når denne kritik formuleres, sker det med udgangspunkt i, at realist governmentality sigter på at undersøge, om de intentioner, der udlæses af tekster, kan genfindes i en empirisk praksis. For mig at se er det en problematisk måde at undersøge styring i praksis, da det i højere grad kommer til at handle om, hvorvidt intentioner fra en praksis (formuleringen af policy) kan genfindes et andet sted. Med min tilgang ønsker jeg i stedet at undersøge den konkrete praksis ud fra dens egne præmisser for dermed at gøre det muligt at undersøge de styringsovervejelser og styringspraksisser, der kommer til udtryk der. Marston et al. (2005) har dog vist, hvordan en undersøgelse med en lignende interesse kan bidrage til at vise, hvordan styring skabes i praksis og kan antage flere forskellige udtryk. De viser således, hvordan autoritet i interaktionen mellem sagsbehandler og arbejdsløse klienter kan antage forskellige former, der virker på hver deres måde.

Kritikken fra realist governmentality beror endvidere på en modstilling mellem det diskursive og en såkaldt empirisk virkelighed, der fremstilles som en mere sand form for virkelighed. Jeg mener ikke, at denne modstilling er nyttig. Jeg mener derimod, at der er tale om to forskellige virkeligheder, der begge kan fungere som indgangsvinkel til at undersøge styring. Men til trods for at jeg ikke følger denne realist governmentality, mener jeg, at den rummer nogle centrale elementer i forhold til at undersøge governmentality med udgangspunkt i etnografiske studier. Særligt interessant er det, at realist governmentality indebærer en opmærksomhed på lægmands ekspertise og viden som et element i den måde, styring skabes i praksis (Stenson 2005:274). Det betyder, at den viden, der spiller ind på styring, ikke nødvendigvis skal henføres til overordnede politisk eller videnskabeligt

funderede diskurser (Lippert & Stenson 2010:481). Endvidere fremhæves den lokale forhandling som væsentlig for styringen. Det sker i forbindelse med, at Lippert og Stenson søger at videre udvikle governmentality ved at trække på *social problems work*-traditionen og særligt Spectors og Kituses begreb om *claims making activities* (Lippert & Stenson 2010: 478) Lippert og Stenson peger bl.a. på, at claims making activities som begreb for det fokuserer på, hvordan noget gøres til et problem igennem interaktion præget af forhandling, samtidig med at et blik på disse aktiviteter indebærer, at der kan være mange forskellige involveret i konstruktionen af problemer (Lippert & Stenson 2010: 478).

En anden tilgang inden for etnografisk governmentality er *anthropology of policy* (Shore & Wright 1997; Wright 2006), som udspringer af et ønske om at udvide antropologiens genstandsfelt til at undersøge policy som et organiserende princip i samtidige samfund (Wright 2006:22). Studiet af policy betragtes som en indgang til at undersøge f.eks. normer, institutioner, magt og viden (Shore & Wright 1997:4). I modsætning til realist governmentality er fokus ikke på, hvorvidt intentioner i en specifik policy realiseres i praksis. Fokus er i stedet at undersøge, på hvilken måde policy formes i og former praksis. Anthropology of policy trækker særligt på Foucaults arbejde med governmentality og mainstream governmentality i forhold til interessen for, hvordan styring udøves. I den forbindelse forklares policy som teknikker til at forme individer (Shore & Wright 1997:4). Med udgangspunkt i fokusset på policy tales der for en metodisk tilgang baseret på multi-sited etnografi, hvor feltet består af forskellige organisatoriske kontekster eller kontekster for hverdagsliv, som er forbundet af en policy proces (Shore & Wright 1997:14). I denne forståelse af policyfelter trækkes på governmentality, idet de forklares som baseret på magtrelationer og styringsregimer og dermed ikke alene traditionelle forståelser af policyprocesser. Ydermere fremhæves analyser af policy-dokumenter som en hjørnesten i den metodiske tilgang (Shore & Wright 1997:15). Til trods for at jeg finder denne tilgang til studier af styring relevant og tiltalende, har jeg valgt ikke at følge den. Det bunder i, at min interesse retter sig mod de metoder, det sociale arbejde søger at forme individer igennem, samt den viden, der spiller ind. Ligesom jeg er mere interesseret i at undersøge, hvordan styring skabes

i den konkrete interaktion, frem for at forbinde styringen med overordnede principper.

Jeg henter dog inspiration fra nyere studier, der trækker på *anthropology of policy*. Det drejer sig om Jöhncke (2007; 2009), der undersøger organiseringen af stofmisbrugsbehandlingen i Københavns kommune. Jöhncke udvikler begrebet *treatmentality* med udgangspunkt i governmentality. Begrebet hjælper til at undersøge, hvordan der styres i og igennem behandling, der er den selvindlysende måde at tage sig af stofmisbrugere på (Jöhncke 2007:149; 2009). Begrebet sigter på at vise, at behandling indebærer en styring, der organiserer misbrugere på en måde, der gør, at samfundet kan handle på dem. Det sker ved, at der skabes en bestemt problemforståelse og løsningsmodel, der kan håndtere problemet – nemlig behandlingen selv. Jöhnckes arbejde med treatmentality er ligeledes interessant, da det retter opmærksomheden mod, at behandling ikke kommer af sig selv, men at det er noget, behandlingspersonalet er ansvarligt for at skabe, og det kræver særlige praktikker fra deres side (Jöhncke 2007:141-). Som beskrevet deler jeg Jöhnckes interesse i, hvordan behandlingen, der fungerer som en styring, skabes. Jeg trækker tillige på Jöhnckes udlægning af styringens praktiske udfoldelse, som anskuer det som sociale teknologier (teknikker). (Jöhncke et al. 2004). Her betragtes analyser af teknikker som indgang til at undersøge problemforståelser og ideer om problemløsninger (jf. kapitlet "Governmentality som interaktion").

En anden ph.d.-afhandling, der arbejder ud fra tilgangen, er Siigers (Siiger 2009). Hun undersøger hjemløseinstitutioner. Hendes analyse af, hvordan socialarbejderne på egen hånd eller sammen med kollegaer arbejder med sig selv (Siiger 2009), er særlig interessant set i forhold til mit arbejde. Her viser hun, hvordan medarbejderne søger at skabe deres professionelle optræden på en måde, der gør det muligt at leve op til normerne for godt socialt arbejde, samtidig med at de søger at beskytte sig selv mod den psykiske belastning, det kan være at leve op til normer. Jeg stiller ligeledes skarpt på denne side af socialt arbejde (jf. kapitlet "Personalets forberedelser"). Til forskel fra Siiger undersøger jeg det i højere grad i interaktionen mellem lederne og socialarbejderne, hvor der udspiller sig en form for kamp mellem forskellige former for viden om socialt arbejde.

Fairbanks indskriver sig ligeledes i tilgangen (2009). Han betragter således sin undersøgelse som en måde at vise, hvordan policy udføres i praksis. Han ser dette som et alternativ til den overvægt af diskursive analyser, som han finder i governmentalityforskningen. Han peger på, at den etnografiske tilgang kan bidrage med andre indsigter, herunder hvordan menneskelig agens spiller ind i styring, samt hvordan de abstrakte og måske utopiske styringsovervejelser virker konkret (Fairbanks 2009:19-23). Fairbanks undersøger dels styringen af den private industri af "recovery houses", som på dansk tilnærmelsesvis kan oversættes til bofællesskaber med et misbrugsbehandlingsprogram[10], dels undersøger han, hvordan individer styres igennem denne industri af recovery houses**.** Fairbanks demonstrerer, hvordan dereguleringen, som industrien af recovery houses sædvanligvis betragtes som, ikke er mangel på styring. Det er i stedet en styring, der fungerer efter nogle markedsprincipper. Denne styring har betydning for handlemulighederne for individerne, der opholder sig i recovery house. Han viser med dette udgangspunkt, hvordan arbejdet med recovery, der tager individets indre som genstand, er politisk, i den forstand at det tjener politiske interesser. Ud over beskrivelserne af forskellige metoder, der bruges til at forme individerne, er Fairbanks' analyser særlig interessante for mine analyser, da han viser, hvordan der til trods for idealer om autonomi indfinder sig repressive metoder i måderne, som individerne søges formet på. Han viser i forlængelse heraf, hvordan forskellige måder at styre på kombineres, og hvordan repressive metoder tages i brug, når andre, "blødere" former ikke virker. Jeg deler denne opmærksomhed, men modsat Fairbanks nøjes jeg ikke med at undersøge dette via interview, idet jeg anvender observationer til at undersøge, hvordan det udspiller sig i interaktion.

En tredje tilgang er *Ethnographies of institutional discourse*, som Miller lancerer (Miller 1994; Miller & Silverman 1995; Miller 2001). Tilgangen er ikke en afvisning af mainstream governmentality, men søger snarere at udvide genstandsfeltet. Miller fremlægger tilgangen i en artikel, hvor

[10] Der er vel at mærke ikke tale om et formelt behandlingstilbud, og det behandlingsmæssige består dels i det praktiske arbejde, der udføres i huset eller uden for huset på vegne af bofællesskabet, dels i form af deltagelse i AA-møder eller NA-møder. NA er forkortelsen for Narcotics Anonymous, som er baseret på samme principper som AA.

tilgangen beskrives som en kombination af etnometodologi, konversationsanalyse og Foucaults tilgang til diskursanalyse (Miller 1994:281). Tilgangen er dermed ikke tænkt som en udvikling af governmentality, men den rummer opmærksomhed på, hvordan diskurser, magt og viden er sammenvævet, som også er et grundelement i governmentalityanalyser. Millers fokus er, hvordan diskurser anvendes af deltagerne i interaktion til at producere betydning om den specifikke kontekst og om deres eller andres handlinger. Men i hans redegørelse er det, som om visse deltagere (de professionelle) besidder mere magt til at producere konteksten, mens andre er overladt til enten at samtykke eller yde modstand (Miller 1994:284-286). Derved lader Miller til at overse, at alle deltagere er aktive medproducenter af den konkrete kontekst. Men Millers tilgang rummer dog den indsigt, at modstand ikke er adskilt fra den konkrete kontekst og de tilgængelige diskurser (Miller 1994:284). På den måde rummer Millers tilgang en afvisning af, at modstand udspringer af et heroisk subjekt og dets frie valg. For mig at se leverer Miller dermed et bud på, hvordan modstand kan undersøges, uden det forfalder til individualistiske forklaringer. Netop forklaringen af modstand er omdrejningspunkt i realist governmentalitys kritik af mainstream governmentality (McKee 2009:474) og mainstream governmentalitys svar (Rose et al. 2006).

Fox har videreført Millers tilgang i sine analyser af kognitiv terapi i fængselsvæsnet (1999a; 1999b). Fox undersøger, hvordan de indsatte skal fremstille sig selv på en måde, der er i overensstemmelse med de dominerende institutionelle diskurser, hvis de skal accepteres som individer, der forsøger at ændre sig (Fox 1999a:93). Hun viser ligeledes, hvordan forståelser af de indsatte skabes igennem forhandlinger mellem personalet og de indsatte selv (Fox 1999b:450). Men Fox er optaget af terapien som en form for dominans, hvorfor hendes analyser kommer til at fokusere på, hvordan personalet har magt over de indsatte. Hun mener således, at terapien fungerer som en undertrykkelse, der gemmes under "en frit valgdiskurs" (Fox 1999a:101). Dette skal formentlig ses i sammenhæng med den kontekst, hun undersøger. Til trods for at hun bygger videre på Millers opmærksomhed på modstand, har hendes fokus på dominans den konsekvens, at hun hævder, at det er umuligt at opnå succes med modstand mod diskursen (Fox 1999a:100).

Millers tilgang er nært beslægtet med social problems work-traditionen, som Mik-Meyer også trækker på. Ligeledes trækker både Miller og Mik-Meyer på Dorothy Smiths institutionelle etnografi. Jeg beskriver derfor Mik-Meyers arbejde som en del af ethnography of institutional discourse. I modsætning til Miller og Fox kobler Mik-Meyer til governmentality (Mik-Meyer 2008; 2010), mens hendes tilgang er funderet i social problems work. Med fokus på identiteter og forhandlinger undersøger Mik-Meyer governmentality som en kontrol, der fungerer igennem identiteter (Mik-Meyer 2008:32). Mik-Meyer er ikke ene om at forstå governmentality sådan (se f.eks. Valverde 1998:68-). Mik-Meyer undersøger de identiteter og identitetsforhandlinger, der gør sig gældende i en konkret praksis, og som styringen virker igennem. Jeg er inspireret af denne forståelse. Endvidere har Mik-Meyers arbejde den styrke i forhold til Miller, at hun er opmærksom på, at diskurser former klienter såvel som professionelle (Mik-Meyer 2010:172). Det betyder, at Mik-Meyer i modsætning til Miller ikke lokaliserer magt hos individer, men i højere grad relaterer den til diskurser.

Hos Mik-Meyer tjener governmentalitylitteraturen desuden til at sætte praksis i en bredere kontekst i form af diskurser, hvor hun søger at vise, hvordan f.eks. en neoliberal og en biomedicinsk diskurs påvirker den praksis, der udspiller sig mellem læger, socialarbejdere og klienter (Mik-Meyer 2010:185), eller risikodiskurs skaber overvægtige ansatte som styringsobjekter (Mik-Meyer 2008:31). Selvom jeg er inspireret af Mik-Meyers arbejde, er der også forskelle. Hvor Mik-Meyer beskriver, hvordan brede samfundsmæssige diskurser påvirker praksis, undersøger jeg det diskursive som forskellige former for viden, der optræder i interaktionen mellem individer, og som muliggør bestemte styringsobjekter og måder at styre på, ligesom min brug af governmentality er mere rettet mod at undersøge, hvordan forskellige måder at styre skabes i den konkrete interaktion.

Levinson sidestiller sit arbejde med Millers tilgang (Levinson 2005; 2010). Jeg beskriver derfor hans arbejde i forbindelse med ethnography of institutional discourse, selvom jeg mener, at Levinsons tilgang adskiller sig fra det fokus på brede diskurser, jeg finder hos Miller, Mik-Meyer og i mindre grad Fox. Levinson undersøger et bofællesskab for udviklingshæmmede, hvor der arbejdes med at gøre beboerne til selvstændige

individer, der forfølger mål i overensstemmelse med gældende samfundsmæssige normer (Levinson 2005; 2010). Levinson kombinerer governmentality med etnometodologi, hvor han særligt trækker på Garfinkel (Levinson 2010). Levinson betragter governmentality som en måde at undgå at se på professionelles dominans i relationen med klienter og i stedet undersøge den lokale viden, der er forbundet med styringen. Levinsons tilgang ligner min, idet han fokuserer på den lokale kontekst og ikke forsøger at forklare den ud fra nogle bredere diskurser. Han trækker dog paralleller mellem de udviklingshæmmede i bofællesskabets måder at arbejde med sig selv på og det, der foregår blandt individer, der lever uden for rammerne af institutioner. Levinson udpeger governmentalitys fokus på den praktiske udøvelse af styringen og etnometodologiens fokus på metoder til praktisk tænkning som det sammenfald, der gør sammentænkningen mulig. Jeg betragter på samme måde den praktiske udøvelse som indgang til at undersøge governmentality som interaktion.

Med udgangspunkt i denne kombination viser Levinson, hvordan arbejdet, der skal gøre beboerne selvstændige, samtidig er afhængigt af, at beboerne optræder som selvstændige og villige deltagere. Levinson viser desuden dilemmaer mellem autoritet og selvbestemmelse, der kobler sig til, at beboerne betragtes som medborgere. Autoritet udspiller sig ikke blot som en modsætning til beboernes frihed, idet den retter sig mod at skabe beboernes muligheder for at agere autonomt. På tilsvarende vis fremhæves dette dilemma i min tilgang.

Som afrunding på denne oversigt over de tre tilgange inden for den etnografiske governmentality samler jeg op i relation til min forskningsmæssige interesse, ligesom jeg beskriver, hvordan min afhandling bidrager teoretisk til feltet. Overordnet set er deres styrke i forhold til min interesse, at de i kraft af deres fokus på, hvordan styring udfoldes i konkret praksis mellem individer, vægter, at styring foregår som en forhandling mellem individer, og i relation til diskurs og viden samt modstand. Heri ligger en forståelse af, at den måde, hvorpå styring skabes i interaktion, involverer agens.

Min tilgang, governmentality som interaktion, bygger på samme forståelse og rummer ligheder med hver af de tre tilgange. Tilsvarende

realist governmentality betragter jeg viden i praksis som mangfoldig, hvorved jeg bliver i stand til at undersøge, hvordan forskellige former optræder i og påvirker interaktionen, ligesom det åbner for at inddrage viden, der ikke kan henføres til et specifikt udgangspunkt i form af f.eks. en socialfaglig metode eller en teori.

I relation til anthropology of policy består ligheden i forståelsen af teknikker, hvor jeg dels betragter analyser af teknikker som indgang til at undersøge styring, dels har fokus på, hvordan teknikker relaterer sig til hinanden ved f.eks. at gribe ind i hinanden eller supplerer hinanden.

Min tilgang rummer flere ligheder med ethnography of institutional discourse. Det drejer sig for det første om at fastholde, at magtudøvelser i interaktion sker med udgangspunkt i diskurser. For mit vedkommende bliver det diskursive dog set i form af viden. Heri ligger en lighed til Levinsons version af ethnography of institutional discourse. Levinson forklarer ikke praksis med henvisning til overliggende diskurser, hvilket der ellers er en tendens til i denne tilgang. I stedet er han interesseret i, hvordan magtudøvelsen er funderet i den specifikke viden, der optræder i interaktionen. I forlængelse heraf deler jeg forståelsen af modstand som ligeledes funderet i det diskursive, som Miller fremfører. Derved bliver det muligt for mig at undersøge modstand, uden at jeg ser modstand som udtryk for subjektive intentioner.

Min afhandlings teoretiske bidrag består i denne kombination af elementer fra de tre tilgange til etnografisk governmentality. Dette indebærer en tilgang, der fokuserer på interaktionen uden at reducere den til at være determineret af overliggende diskurser, ligesom interaktionen ikke reduceres til at være et spørgsmål om, hvorvidt styringsintentioner, der er formuleret i en anden kontekst, indfries. Min tilgang rummer i stedet et blik for mangfoldigheden i viden og i teknikker, der optræder i interaktionen, og desuden er tilgangen i stand til at undersøge modstand uden at henføre den til autonome subjekters intentioner. Tilgangen fastholder således en række pointer, jeg udlæser af Foucaults arbejde med governmentality, herunder en på, hvordan styring og modstand står i et gensidigt forhold. Det betyder, at modstand tildeles en fremtrædende position i mine analyser. Med dette udgangspunkt bidrager tilgangen ydermere til at åbne for refleksioner over

det sociale arbejde i relation til de måder, hvorpå individer søges forandret, og den viden, der begrunder forsøgene på at skabe forandringer.

Efter denne positionering af afhandlingen i forskningen flytter jeg blikket mod afhandlingens empiriske genstand. I det følgende forklarer jeg således det særlige ved det specifikke genstandsfelt for min undersøgelse af styring i socialt arbejde. Jeg beskriver således institutionen Gartnergården som en case.

Gartnergården som case

Jeg beskriver Gartnergården som en case på styring i socialt arbejde i relation til tre forskellige områder, som i Gartnergårdens tilfælde er overlappende. Først og fremmest er Gartnergården en case på socialt arbejde, der retter sig mod at forandre individer. Det er denne form for socialt arbejde, der er min hovedinteresse. For det andet fungerer Gartnergården som en case på sociale døgninstitutioner, samt for det tredje på behandling af individer med alkoholproblemer. Mens jeg i dette afsnit fokuser på Gartnergården som en case, præsenterer jeg institutionen mere indgående i kapitlet "Om Gartnergården". Jeg runder afsnittet af ved at beskrive afhandlingens empiriske bidrag.

Gartnergårdens indsats har til formål:

> "… at hjælpe den enkelte til et liv uden misbrug, forbedring af funktionsniveau og øget livskvalitet." (Moderorganisationen 2008b:8)[11]

Det er bl.a. på den baggrund, at jeg har valgt Gartnergården som case på socialt arbejde, der retter sig mod at forandre individer, altså behandling i socialt arbejde.

[11] Jeg bruger begrebet Moderorganisationen som pseudonym for organisationen bag Gartnergården. For at sikre anonymiteten i undersøgelsen, optræder dokumenterne fra Moderorganisationen under pseudonym i litteraturlisten ligesom dokumenterne fra Gartnergården. Bedømmelsesudvalget har fået udleveret bilag 3, hvor de korrekte referencer fremgår.

Gartnergården er en særlig case på dette sociale arbejde, da det finder sted på en døgninstitution eller et botilbud, som det rettelig hedder. Det særlige består i, at døgninstitutionen fungerer som en gennemgribende ramme om beboernes hverdag, idet langt størstedelen af beboernes tilværelse foregår på institutionen eller i selskab med medbeboere og socialarbejdere uden for institutionens fysiske rum. Dette skaber mange indgange for forsøg på at skabe forandringer hos beboerne. Styringen har på den måde en særlig intens form, hvilket på den ene side giver mulighed for at undersøge flere aspekter af styring. På den anden side kan mine analyser ikke uden videre overføres til andre kontekster, men forhåbentlig kan analyserne alligevel bidrage til at tydeliggøre elementer i socialt arbejde, der på forskellige måder og i forskellig udstrækning spiller ind i andre kontekster for socialt arbejde. Ved at tage en døgninstitution som case får jeg mulighed for at undersøge flere specifikke måder at forsøge at forandre individer på, som også udspiller sig i andre kontekster for socialt arbejde. Det drejer sig f.eks. om medicinering og gruppeterapi. Disse måder udspiller sig dog under særlige vilkår, da de indgår i et tæt sammenspil med de øvrige forsøg på at forandre individer på Gartnergården. Dette samspil kan betyde, at forsøgene enten forstærkes eller svækkes. Men et sådant sammenspil er ikke nødvendigvis til stede i andre kontekster for socialt arbejde, selvom det er det flere steder. Valget af en døgninstitution betyder tillige, at de individer, det sociale arbejde retter sig imod, er skønnet til ikke at kunne ændre sig i tilstrækkelig grad ved egen hjælp eller via ambulante tilbud. Det kan derfor tænkes, at der anlægges andre forsøg på at ændre dem i andre kontekster, f.eks. i et ambulant tilbud. Et velkendt eksempel er det, der med inspiration fra Klausner kan betegnes *tidsarbejde* [time work] (Klausner 2011), hvor døgninstitutionens temporale strukturer (f.eks. faste spisetider og arbejdsopgaver) betragtes som en metode til at ændre individer med henblik på, at de bruger tiden på en måde, der harmonerer med det omgivende samfund (Klausner 2011).

Når jeg tager Gartnergården som case, bidrager afhandlingen ikke blot med viden omkring behandling i socialt arbejde. Den bidrager desuden med viden om sociale døgninstitutioner, som scene for forsøg på at styre individer. Som social døgninstitution er Gartnergården særlig i den fors-

tand, at dens målgruppe er voksne, der er kategoriseret som problembærere af et socialt problem, der anskues som et problem, der potentielt set kan tøjles eller delvist tøjles. Derved indgår der tillige et særligt forandringspotentiale i arbejdet. Men Gartnergården er en form for hybrid-institution, der retter sig mod forskellige sociale problemer eller varianter af samme. Arbejdet på Gartnergården er således rettet mod to målgrupper, hvor målet for den ene gruppe er at gøre dem i stand til at vende tilbage til en ædru tilværelse uden for institutionens ramme, mens målet for den anden gruppe er at øge deres livskvalitet i relation til en tilværelse inden for rammerne af en institution. I afhandlingen fokuserer jeg på den gruppe, hvor hensigten er at gøre dem i stand til at leve en ædru tilværelse uden for institutionens rammer (jeg uddyber inddelingen af beboerne i de to grupper i kapitlet "Om Gartnergården").

Endelig bidrager Gartnergården som case med viden om behandling af individer med alkoholproblemer. Behandling af individer med alkoholproblemer i Danmark er domineret af dagtilbud og ambulante tilbud af varierende karakter (Becker et al. 2012:11), hvorfor Gartnergården ligeledes i denne sammenhæng tilhører en mindre gruppe af tilbud, der adskiller sig fra normen. Inden for gruppen af døgninstitutioner på alkoholområdet er Gartnergården også speciel, for det første i kraft af at den har en socialpædagogisk forankring og er reguleret som et midlertidigt socialpædagogisk botilbud i henhold til serviceloven § 107 og ikke sundhedslovens § 141, som formel alkoholbehandling reguleres efter. Sondringen mellem formel alkoholbehandling og den socialpædagogiske er en gråzone, dels fordi lovgivningen ikke er præcis, og dels fordi de anvendte metoder ofte er de samme. For det andet er Gartnergården speciel som døgninstitution på alkoholområdet, idet den ikke er en minnesotabehandlingsinstitution (Breumlund & Hansen 2010) som baseret på principper i tolvtrinsmodellen. Gartnergårdens behandling er derimod tænkt ud fra relationsbaseret pædagogik, baseret på diakonale principper. Til trods for at Gartnergården udgør et lille hjørne af alkoholbehandlingen, er metoderne, der anvendes ikke unikke, snarere tværtimod. Som nævnt omfatter metoderne på Gartnergården gruppeterapi. Gruppeterapien er baseret på kognitiv terapi, der har en fremtrædende position både i kraft af at være en af de få metoder, der

fremhæves som evidensbaseret behandling (Sundhedsstyrelsen 2006) og i kraft af dens udbredelse (Breumlund & Hansen 2006:8). På Gartnergården anvendes endvidere antabusbehandling, der ligeledes præger det danske behandlingslandskab som følge af dens udbredelse (Steffen 2005; Becker et al. 2012). Min undersøgelse af Gartnergården indebærer dermed en undersøgelse af metoder, der har vid udbredelse i alkoholbehandlingen. Men som allerede nævnt kan analyserne ikke uden videre overføres til andre kontekster, om end de måske kan give anledning til refleksioner over måden, metoderne udfoldes på andre steder end Gartnergården.

Ved at tage udgangspunkt i Gartnergården bidrager min afhandling således med empirisk viden om den konkrete praksis, der udspiller sig i den danske alkoholbehandling. Den konkrete praksis er kun i begrænset omfang undersøgt med udgangspunkt i observationer af interaktion i behandlingen[12]. Breumlund og Hansens undersøgelse af fem behandlingstilbud er en undtagelse (2005; 2006; 2007). De undersøgte behandlingstilbud omfatter både botilbud og et dagtilbud, hvor Breumlund og Hansen på hvert tilbud har gennemført observationer af cirka en uges varighed. Min undersøgelse adskiller sig således fra Breumlund og Hansen, ved at jeg har gennemført et mere omfattende observationsstudie, idet mit feltarbejde varede cirka seks måneder.

Breumlund og Hansen undersøger principperne for at skabe forandring hos individerne med alkoholproblemer samt at rumme dem i behandlingen (Breumlund & Hansen 2006:7). Breumlund og Hansen trækker bl.a. på Goffman og til dels Foucaults forståelse af magt som produktiv. Med det udgangspunkt viser de, at magtudøvelserne i socialt arbejde ikke udøves på passive klienter som en form for dominans (Breumlund & Hansen 2006:14; 2007:28). Men til forskel fra mine analyser inddrager de i vid udstrækning subjektive intentioner som årsagsforklaringer af magtudøvelser. Breumlund og Hansen er optaget af at vise, at der ligger kvalificerede principper til grund for indsatsen (Breumlund & Hansen 2006:81), ligesom de er optaget af at vise effekterne af magtudøvelser i socialt arbejde for at vurdere værdien af dem (Breumlund & Hansen 2006:76), herunder at udpege gode måder at

[12] Andre studier har undersøgt praksis igennem kvalitative interviews. Det gælder Järvinen (1998) og Nielsen (2003).

bedrive socialt arbejde på. I relation til Breumlund og Hansens undersøgelse bidrager min afhandling med at forstå magtudøvelserne og modstanden i interaktionen ud fra mangfoldigheden af viden frem for at betragte det som noget, der udspringer af individerne. Empirisk set adskiller min afhandling sig fra Breumlund og Hansens undersøgelse, idet jeg i højere grad søger at undersøge, hvordan magtudøvelser i socialt arbejde er koblet sammen med viden om socialt arbejde, f.eks. specifikke metoder og viden om den enkelte beboer.

Afhandlingen bidrager ligeledes empirisk, idet jeg analyserer det sociale arbejde på Gartnergården med udgangspunkt i specifikke metoder, herunder gruppeterapi og medicinering. Det betyder, at mine analyser kommer helt tæt på, hvordan disse metoder fungerer i interaktionen mellem socialarbejdere og beboere. Desuden bidrager afhandlingen, ved at den i kraft af sit styringsperspektiv udvider forståelsen af, hvordan individer søges formet i socialt arbejde, til også at omfatte det, der ikke umiddelbart betragtes som behandling. Konkret betyder det, at jeg undersøger, hvordan beboerne deltager i forsøgene på at forme de øvrige beboere.

Læsevejledning

Som afslutning på denne indledning præsenterer jeg en læsevejledning til afhandlingen. Det gør jeg ved kort at præsentere kapitlerne i rækkefølgen, de kommer i.

Efter indledningen kommer kapitlet "Governmentality som interaktion". I det kapitel præsenterer jeg mit analytiske perspektiv, som er baseret på en sammentænkning af Foucaults governmentality og Goffmans interaktionisme. I kapitlet præsenterer jeg min læsning af Foucault, som er baseret på mit ønske om at undersøge styring, som den udfoldes i interaktion mellem individer. Endvidere redegør jeg for, hvordan Goffman kan bidrage til at indfri dette ønske. Som led i dette præsenterer jeg ligeledes min læsning af Goffman. Hensigten med kapitlet er fremlægge det analytiske begrebsapparat, jeg tager i brug i analysen, samt at vise det meningsfulde ved at sammentænke Foucault og Goffman.

Det følgende kapitel er "Metode". Her redegør jeg for det første for min brug af metoderne deltagerobservation, dokumentstudier og gruppeinterview, herunder forholdet mellem dem. Da min primære metode er deltagerobservation, tildeler jeg denne metode størst opmærksomhed. Det gør jeg igennem en beskrivelse af, hvordan jeg har gennemført deltagerobservationer. Endelig fremlægger jeg i kapitlet mine etiske og analysestrategiske overvejelser i relation til mit empiriske og analytiske arbejde. Hensigten med kapitlet er at skabe gennemsigtighed i forhold til dels min måde at skabe empiriske materiale på og dels mine analyser.

Efter metodekapitlet følger "Om Gartnergården", hvor jeg præsenterer Gartnergården nærmere. I præsentationen af Gartnergården beskriver jeg rammerne for institutionens indsats. Jeg beskriver således de organisatoriske vilkår for Gartnergårdens virke, beboerne, medarbejderne, behandlingsfilosofien bag samt aktiviteterne på Gartnergården og endelig det fysiske rum. Hensigten med denne beskrivelse er at vise konteksten for afhandlingens analyser

Efter introduktionen til Gartnergården følger mine analyser, der er fordelt på fire kapitler. Jeg redegør mere indgående for analysekapitlerne i forbindelse med mine analysestrategiske overvejelser i kapitlet "Metode". Jeg skitserer derfor kun analysekapitlernes indhold kort i denne læsevejledning.

"Målsætningsgruppen" er det første analysekapitel. I kapitlet analyserer jeg styringen, der udfoldes i interaktionen i gruppeterapien i den såkaldte Målsætningsgruppe. Det andet analysekapitel er "Personalets forberedelser". I dette kapitel analyserer jeg den styring, der udspiller sig mellem medarbejder og ledere, og som sigter på at forme medarbejderne. I det tredje analysekapitel, "Medicineringens ritual", analyserer jeg styringen i forbindelse med medicineringen på Gartnergården. Det gør jeg ud fra et fokus på, hvordan dilemmaet mellem kontrol og relationsarbejde håndteres. Det sidste analysekapitel er "Coffee and cigarettes", hvor jeg analyserer styringen, der udspiller sig mellem beboerne i hverdagsaktiviteterne, samt modstanden, beboerne udtrykker i hverdagsaktiviteterne.

Analysekapitlerne efterfølges af afhandlingens konklusion, hvor jeg konkluderer med udgangspunkt i det overordnede forskningsspørgsmål og underspørgsmålene, der guider analysekapitlerne. Som afslutning på

afhandlingen fremlægger jeg i et kort efterskrift dels nogle enkelte forskningsmæssige perspektiver, jeg finder særlig relevante at arbejde videre med, dels en række refleksioner i relation til mit analytiske perspektiv, governmentality som interaktion.

Kapitel 2

Governmentality som interaktion: Et analytisk perspektiv

Kapitel 2
Governmentality som interaktion: Et analytisk perspektiv

> "Since a theory assumes a priori objectification, it cannot be asserted as a basis for analytical work. But this analytical work cannot proceed without an ongoing conceptualization. And this conceptualization implies critical thought – a constant checking." (Foucault 1982:209)

> "The only valid tribute to thought such as Nietzsche's is precisely to use it, to deform it, to make it groan, and protest. And if commentators then say that I am being faithful or unfaithful to Nietzsche, that is of absolutely no interest." (Foucault 1980d:53-54)

I dette kapitel redegør jeg for mit teoretiske afsæt, der er baseret på en sammentænkning af Foucault og Goffman. Kapitlets formål er dels at fremlægge det analytiske begrebsapparat, jeg anlægger i mine analyser, dels at vise, hvordan det med udgangspunkt i denne sammentænkning er meningsfuldt at tænke Foucaults arbejde i relation til studier af interaktion imellem individer i institutioner.

De to citater angiver retningen for dette kapitel. For det første fremlægger jeg ikke en teori, men derimod et analytisk perspektiv, der er udviklet i samspil med mit analytiske arbejde. Det analytiske perspektiv, jeg udvikler og beskriver i det følgende, sigter på at kunne undersøge magt, viden og subjektivitet. For det andet anlægger jeg en tilgang til Foucault svarende til den, han beskriver, at han har anlagt i forhold til Nietzsche. Der er dog den væsentlige forskel, at jeg er knap så frivol som Foucault, hvorfor jeg ikke føler mig på sikker grund uden at have Foucaults ord for, at jeg godt må være ham utro. Min illoyalitet kan derved fremstå som en loyal en af

slagsen, og jeg kan dermed stadig være "foucauldianer" trods mine ugerninger i det følgende.

Udgangspunktet for mit arbejde med Foucault er hans arbejde med governmentality (1982; 2008; 2009), hvor vægten lægges på praksis som indgang til studier af magt, viden og subjektivitet. Governmentality synes derfor oplagt som afsæt, når jeg ønsker at undersøge interaktion med et Foucault-inspireret perspektiv. Det er dog ikke ligetil at "oversætte" Foucaults arbejde med praksis til at arbejde med ansigt-til-ansigt-interaktion i en samtidig institution. Jeg søger i det nærværende kapitel at vise, hvordan jeg arbejder mig frem til en "oversættelse". Dette indbefatter en fremvisning af relationer mellem de teoretiske grundsætninger og de analytiske begreber, der gør det muligt at studere interaktion.

Det er centralt at pointere, at jeg i kapitlet viser min fortolkning af Foucaults arbejde, hvilket indebærer, at jeg ikke har til hensigt at lave en altomfattende, endsige sand udlægning af Foucault. Jeg mener ikke, at det er muligt, idet jeg ikke betragter Foucaults tekster som noget, der er givet, eller som gør krav på en endelig sandhed om sig selv. Jeg søger derfor ikke efter en indlejret sand mening i Foucaults tekster for ad den vej at opstille en udlægning, der er bedre end andre, alternative udlægninger. Min fortolkning skal i stedet forstås som udtryk for, at jeg anlægger et perspektiv på Foucaults tekster. Det betyder, at jeg med min fortolkning ikke har en intention om at blive bedømt ud fra en forestillet facitliste over den korrekte læsning af Foucault. Et kriterium for min fortolkning er derimod dens virkninger. Min fortolkning af Foucault skal således frembringe et analytisk perspektiv, der kan bidrage til det, Rose et al. (2006) udpeger som mål for governmentalitystudier:

> "Above all, the aim of such [governmentality] studies is critical, but not critique – to identify and describe differences and hence to help make criticism possible." (Rose et al. 2006:101)

Min fortolkning udspringer af et ønske om at gøre det muligt og meningsfuldt at anlægge et blik på interaktion mellem individer, der er inspireret af Foucaults arbejde med governmentality, samtidig med at fastholde potentialet, jeg ser i Foucaults arbejde. En del af dette potentiale er

det kritiske element, som Rose et al. beskriver. I min forståelse består det kritiske i at skabe refleksioner i relation til den undersøgte genstand. Jeg anser refleksionerne som en potentiel åbning for kritik. Det er det, perspektivet, jeg udvikler, skal bidrage til. Jeg er klar over, at nogen formentlig vil betragte min tilgang som "Foucault light"[13], idet jeg retter blikket mod interaktion mellem individer frem for at skabe en genealogi i Foucaultsk forstand (Foucault 1983; 1970). Det kritiske element i min tilgang antager en anden form end genealogiens, idet det kritiske i højere grad er bundet af den diskursive horisont, interaktionen mellem individerne er indlejret i. Det kritiske element i min tilgang er i stedet knyttet til de konkrete handlinger, forhandlinger og den modstand, jeg fremanalyserer i kraft af mit blik på den daglige interaktion på institutionen.

For at indfri ambitionen om at skabe refleksion og dermed mulighed for kritik skal mit perspektiv kunne skabe et billede, der stiller det undersøgte anderledes end ellers. Dette billede skal på den ene side forstyrre opfattelsen af virkeligheden, og på den anden side skal det være genkendeligt for derved at være meningsfuldt. Det er således ikke nok med den ene af de to sider, hvis ambitionen er at skabe refleksioner over den undersøgte praksis, der kan åbne for kritik[14].

Et andet kriterium for min fortolkning er, at perspektivet, jeg skaber, er stringent. Kravet om stringens gælder endvidere min efterfølgende anvendelse af det i mine analyser.

Ud over hensynet til disse kriterier er min fortolkning ligeledes formet i et gensidigt samspil med for det første mit empiriske felt og for det andet mit analytiske arbejde. I tråd med Valverde betragter jeg Foucaults begreber

[13] I forbindelse med forskellige ph.d.-aktiviteter har jeg af flere omgange oplevet, at "ikke-genealoger" på forskellig vis er blevet kategoriseret som en enten mindre udgave af Foucault-inspirerede analyser (tilsyneladende målt i et eller andet omfangsmål) eller en mindre rigtig udgave af Foucault. "Foucault light" er en af de betegnelser, jeg har hørt anvendt. Man kan selvfølgelig mene dette. Men ved at insistere på at vurdere forskningen efter sådanne faste præmisser skygges der for at se, hvordan andre tilgange kan bidrage til at undersøge styring og magt i vores samtid.

[14] For mig at se har Foucault beskrevet det kritiske element i relation til sine analyser i *Overvågning og Straf*. Det gør han i forbindelse med, at han forklarer, at det er en succes, at medarbejderne i fængslerne (som han kalder socialarbejdere) som følge af hans analyser ikke ved, hvordan de skal gøre deres arbejde. Han siger i den forbindelse, at han betragter det som en positiv effekt, at de ikke uden videre kan fortsætte med at gøre, som de altid har gjort, men bliver nødt til at stoppe op og reflektere over deres praksis (Foucault 1991b:83-84).

som fleksible og åbne, hvilket indebærer, at de formes i relation til den konkrete empiriske undersøgelse (Valverde 2007:174). Det betyder, at Foucault redefinerer sine begreber løbende. Det gælder bl.a. governmentality, som han udlægger forskelligt afhængig af genstandsfeltet (jf. f.eks. Foucault 1994a:225; 2008:116)[15]. Min brug af Foucaults begrebsapparat skal således ikke betragtes som en teori eller forsøg på en teoriudvikling hen imod at kunne indfange virkeligheden mere korrekt. Hensigten er som nævnt i stedet at skabe et perspektiv, der åbner for refleksion i relation til magt, viden og subjektivitet.

Min fortolkning af Foucault sker ikke alene i et samspil med det empiriske felt og analytiske arbejde. Den er ligeledes skabt i et samspil med min læsning af Goffman. Det betyder, at jeg ikke kun foretager en læsning af Goffman ud fra Foucault, men også den anden vej, om end de grundlæggende præmisser, jeg læser ud af Foucaults tekster, fungerer som overordnet ledetråd.

Efter disse indledende overvejelser udfolder jeg i det følgende min læsning af Foucault. Det gør jeg for det første ved at introducere det, jeg betegner Foucaults magtanalytik[16]. Elementerne i magtanalytikken foldes yderligere ud og præciseres igennem hele kapitlet. Dernæst præsenterer jeg min forståelse af Foucaults arbejde med governmentality for derved at vise måden, jeg anvender det i mit analytiske arbejde. Udlægningen af governmentality afsluttes med en redegørelse for de analytiske dimensioner og begreber, jeg udlæser af Foucaults arbejde. Herefter går jeg videre til at redegøre for Goffman som indgang til studier af governmentality som interaktion. Endelig samler jeg op i forhold til de analytiske begreber, jeg anvender i mine analyser.

[15] De forskellige udlægninger af begreberne vægter forskellige relationer, hvilket åbner for forskellige analyser.

[16] Begrebet magtanalytik er hentet fra Raffnsøe et al. (2009:50). De argumenterer for, at Foucaults arbejde med magt skal ses som en analytik. Jeg udfolder min forståelse af begrebet i det følgende.

Foucaults magtanalytik

Magt, viden og subjektivitet udgør omdrejningspunktet i Foucaults arbejde, idet han undersøger, hvordan de er sammenvævet i specifikke historiske sammenhænge[17]. Hans interesse er således ikke magt i sig selv, men magt bliver i høj grad indgangen til at studere de to andre begreber (Foucault 1994b:97). Foucault siger, at hans arbejde med magt er et forsøg på at adressere subjektet, herunder de måder, hvorigennem mennesket er blevet skabt som subjekt (Foucault 1982:208). I forlængelse heraf forstår jeg Foucaults arbejde med magten som en magtanalytik, der i højere grad end den traditionelle magtforståelse[18] kan bruges til at undersøge magt som noget, der spiller ind i skabelse af menneskelige subjekter (Foucault 1982:209)[19].

Foucault understreger, at han ikke arbejder med at udvikle en almen teori om magt, idet han ikke forsøger at bestemme magtens essens (Foucault 1994b:88). Magt forudsættes dermed ikke som et givent objekt; i stedet handler hans arbejde med magt om:

> "at finde ud af, hvad den [magten] virker igennem, hvordan det går til, mellem hvem og hvem, mellem hvilket punkt og hvilket punkt og ifølge hvilke procedurer og med hvilke virkninger." (Foucault 2008:7)

Frem for at anskue Foucaults arbejde med magt som en teori om magt anskuer jeg det som en magtanalytik, hvor man går empirisk til værks og undersøger, dels hvordan magt virker i kraft af forskellige midler, dels med hvilke effekter. For mig at se tager magtanalytikken afsæt i en fleksibel begrebsramme, der skal åbne for analyse af lokale sammenhænge, herunder en refleksion vedrørende magt, viden og subjektivitet. På linje med Rose et al., der beskriver arbejdet med governmentality, betragter jeg magt-analytikken som en måde at stille spørgsmål for at forstå det konkrete på (Rose et al. 2006:85). Med udgangspunkt i mine indledende overvejelser og

[17] Foucault undersøger de historiske konstellationer med henblik på at undersøge sin samtid.

[18] Foucault kritiserer den traditionelle magtforståelse i politisk teori for at være optaget af spørgsmål om legitimitet og staten (Foucault 1994b; 1980a).

[19] Det har fået fortolkere af Foucault til at tale om "making citizens" (Rose & Miller 1992) og "making up people" (Hacking 2004).

Valverdes argument om, at Foucaults begreber ikke er stabile, men i konstant udvikling i relation til de empiriske genstandsfelter (Valverde 2007), forstår jeg magtanalytikken som både en praksis og en dynamisk begrebsramme. Denne magtanalytik retter sig mod at reflektere over en social sammenhæng eller et fænomen som f.eks. galskab eller behandling af afhængighed som socialt problem. Det betyder, at jeg analyserer ud fra en åben begrebsramme, som dog stadig er en ramme, der tillader mig at fokusere på magt, viden og subjektivitet uden at forudsætte måden, hvorpå disse tre elementer udfolder sig i den konkrete interaktion. Magtanalytikken fungerer derved som et perspektiv, der lader noget af virkeligheden træde frem, mens andet træder i baggrunden, og som derved former objektet, der undersøges. Der er således ikke tale om et ideal om en objektiv indfangelse af virkeligheden. Foucault taler da også om sin tilgang som et perspektiv frem for en metode (Foucault 2008: fodnote p. 129). På samme måde ser jeg denne perspektivisme komme til udtryk i formuleringer som f.eks. "Lad os antage, at det at 'regere' ikke er det samme som at 'herske', ikke er det samme som at befale eller at 'give love'…" (Foucault 2008:125) eller "Lad os antage, at galskab ikke eksisterer. Når det er sagt, hvilken historie kan man så skrive …" (Foucault 2009:17), som Foucault bruger som optakt til forskellige analyser. Jeg overtager denne form for perspektivisme i mine analyser. Det gør jeg med henblik på at skabe det føromtalte kritiske element. I magtanalytikkens perspektiv fremlæser jeg fire sammenvævede grundelementer, som jeg redegør for i det følgende.

Magtanalytikkens grundelementer

Foucault opstiller i forskellige sammenhænge "forsigtighedsregler" (Foucault 1994b:104-108), "methodological precautions" (Foucault 1980a:96-103), "udgangspunkter" (Foucault 2008:7-10) for sine analyser af magt. Han understreger, at de ikke er imperativer[20], men valg, der skal sikre analysens fokus. Jeg tager afsæt i disse "forsigtighedsregler" i min redegørelse for grundelementerne i begrebsrammen, jeg søger at anlægge i min analyse af interaktion.

[20] Foucault fremfører i disse sammenhænge kun et imperativ for det videnskabelige: "Lav aldrig politik" (Foucault 2008:10).

Det første element i Foucaults magtanalytik er, at han bryder med forestillingen om, at magt kun skal forstås som undertrykkende. Magt er dermed ikke blot til stede i form af undertrykkelse, der virker igennem begrænsninger[21]. Foucault peger derimod på, at magten har en produktiv og positiv effekt, idet magt skaber viden[22], diskurs og subjektivitet (Foucault 1980b:119; 1994b:139-). Magt er dermed ikke frihedens antitese (Cruikshank 1999; Rose & Miller 1992). I relation til mit felt kan dette produktive element forstås i bl.a. den forstand, at magt skaber bestemte former for viden om alkoholafhængighed, om individer, der er afhængige af alkohol, samt behandling af afhængigheden. Magt er ligeledes det, der skaber afholdende individer af aktivt drikkende individer, eller sagt på en anden måde: Magt skaber og omskaber subjektivitet igennem formning af handlerum og handlinger. Det er altafgørende, at magtens produktivitet forstås i relation til begrebet *mulighedsbetingelser*. Magt skaber mulighedsbetingelser, hvilket vil sige, at magten former rummet for mulige handlinger, altså handlerum. Foucault forklarer det således:

> "… the definition of exercise of power as a way in which certain actions may structure the field of other possible actions."
> (Foucault 1982:222)

Dette indebærer, at noget gøres muligt, mens andet udelukkes fra feltet af muligheder. Mulighedsbetingelser indebærer dermed på en og samme tid mulighed og begrænsninger. Magt skal dermed ikke forstås som en sidste instans, der determinerer virkeligheden, eller for den sags skyld individer. Det betyder f.eks., at selvom magt muliggør, at et individ kan handle på sig selv som alkoholiker, ved at der sker en sammenkædning af en definition af alkoholafhængighed og individets adfærd, er det ikke sikkert, at dette bliver udgangspunktet for individets handlinger. På samme måde betyder det, at et individ, der forstår sig selv som alkoholiker, ikke nødvendigvis følger

[21] Foucault afviser ikke, at der eksisterer undertrykkelse eller dominans. Det, han sigter på, er at understrege, at dette ikke er den mest betydningsfulde form for magtrelationer i hans samtid (Foucault 1982:213).

[22] Jeg vender tilbage til magt-viden-relationen. For der er ikke tale om en simpel relation, hvor magt bestemmer viden.

handlingerne, der udpeges som hensigtsmæssige for en alkoholiker. Med begrebet mulighedsbetingelse åbnes for, at der optræder modstand i relation til magt. Jeg vender tilbage til modstand, som Foucault mener, er til stede i enhver magtrelation.

Det andet element er en relationel forståelse af magt[23]. For Foucault er magt et spørgsmål om relationer, idet magt er til stede i relationer og ikke i sig. Magt er på den måde ikke noget, man besidder; magt udøves i relationer (Foucault 2002;1994b). Magt indgår således som en del af relationer mellem individer i alle sociale sammenhænge. For Foucault er magt til stede i de mest intime og snævre relationer, hvilket får ham til at tale om magt som allestedsnærværende[24] (1994b:104). Foucault uddyber det relationelle med, at mennesket altid indgår i det net af relationer, som magt virker igennem, hvor mennesket på en og samme tid både er magtens villige eller modstræbende mål og dens udøver (Foucault 1980a:98). Dette implicerer desuden, at magtrelationer virker i begge ender, og samtidig er magtrelationer omskiftelige (Foucault 1988:12). Jeg betragter dermed ikke magtrelationer som kun hierarkiske relationer i en traditionel top-down-forståelse[25], hvor magten kommer oppefra i det politiske system (staten) og undertrykker dem længere ned i hierarkiet. I stedet virker magt ligeledes nedefra og op og horisontalt.

Den relationelle tænkning afviser eksistensen af en iboende essens, hvorfor der ikke søges efter en sådan. Blikket rettes derimod mod (magt)relationer, der konstituerer den sociale virkelighed. Min forståelse af den relationelle forståelse indebærer, at jeg analyserer de relationer, der former individerne og konteksten, frem for at søge efter en essens.

Det tredje element består af den antisubjektivistiske og antiobjektivistiske tilgang, som ligger i forlængelse af den relationelle forståelse af magt. Ifølge Dreyfus og Rabinow (1982) er Foucaults arbejde præget af et vedvarende forsøg på på den ene side at undgå en strukturalistisk forståelse, hvor alt

[23] Magt er altid relationer (Foucault 1988:11). Det betyder, at når Foucault taler om magt, er det altid magtrelationer. Det samme gør sig gældende i min brug af betegnelsen.

[24] Hvilket er ikke det samme som at hævde, at magt er altdominerende (jf. antagelsen om, at magt ikke er determinerende).

[25] Foucault vender snarere forholdet om og undersøger, hvordan sociale sammenhænge i det, der traditionelt betegnes mikroniveau, (Foucault taler om magtens *mikrofysik* 2002:41) danner grundlag for større linjer for magtudøvelse på makroniveau (1994b).

reduceres til objektive lovmæssigheder, der determinerer al menneskelig handling. Her kunne man med rette tale om et tomt subjekt – eller menneske, om man vil – som kun er et udtryk for strukturer. På den anden side tager Foucault afstand fra subjektivisme i form af fænomenologiens autonome og transcendente subjekt (Dreyfus & Rabinow 1982:xv-xx). Den antisubjektivistiske og antiobjektivistiske tilgang er derved et opgør med forestillingen om, at en sidste instans determinerer eller kan forklare den sociale virkelighed.

Det antisubjektivistiske medfører, at subjektet ikke forstås som autonomt og uafhængigt af den sociale virkelighed. Subjektet ses derimod som skabt i de (historiske) relationer, det indgår i; subjektet er et resultat af magtrelationer. Med denne forståelse bliver fokus som nævnt at undersøge de relationer, subjektet indgår i og formes af. Analytisk set medfører den antisubjektivistiske tænkning, at analysen ikke beskæftiger sig med subjektive intentioner eller motiver, som henfører magten til enkelte individer eller grupper, som f.eks. klasser. Foucault siger, at magten er intentionel, men uden et subjekt[26] (Foucault 1994b:100; 1980a:98). Det betyder, at jeg undersøger magtudøvelser med et blik for, hvilke formål de tjener, eller hvilke effekter de skaber, uden at det betragtes som udtænkt i subjekters bevidste valg.

Det antiobjektivistiske udgangspunkt gør, at man med magtanalytikken ikke leder efter objektive strukturer. Analytisk set betyder det, at den sociale sammenhæng, man undersøger, ikke søges forklaret ved at pege på de bagvedliggende a priori-strukturer, som f.eks. et klassesamfund. Magtanalytikken søger derimod at undgå at undersøge magt med afsæt i a priori-forestillinger om strukturer og subjekter. Det handler derimod om at undersøge, hvordan magtrelationer manifesterer sig i praksis. Det analytiske spørgsmål om magten bliver dermed *hvordan*, frem for at spørge til, hvad der er årsagen.

Det fjerde element, jeg ser i magtanalytikken, er fremtrædelsens forrang, i forlængelse af det foregående element, som peger på, at man søger at

[26] Det betyder desuden, at magten ikke henføres til specifikke institutioner, hvor magten skulle strømme ud fra. Foucault vender forholdet om, hvorved magten skaber institutioner og er grundlaget for institutioners virke (Foucault 2008:126-127). Denne anskuelse er bl.a. et opgør med den traditionelle forståelse af magt som centret i staten som en enhed.

forklare de sociale sammenhænge ved at henføre til noget bagvedliggende, hvad enten det er subjektets indre eller en overordnet objektiv struktur. I stedet gives fremtrædelsens niveau forrang.

> "What we need is a study of power in its external visage, at the point where it is in direct and immediate relationship with that which we can provisionally call its object, its target, its field of application, there – that is to say – where it installs itself and produces real effects." (Foucault 1980a:97)

I min forståelse betyder det, at ens analyse alene skal forholde sig til fremtrædelsen. Det betyder f.eks., at når jeg iagttager individer i den sociale interaktion, søger jeg ikke at forklare deres handlinger med henvisning til en indre kerne eller en struktur. Jeg søger således hverken ind i subjektet eller bag ved. Jeg undersøger fremtrædelsen i form af *praksis*, som Foucault forstår således:

> "[P]laces where what is said and what is done, rules imposed and reason given, the planned and the taken for granted meet and interconnect." (Foucault 1991b:75)

Praksis er en mangfoldighed, der ikke kun omfatter handlinger og tale-handlinger, men ligeledes består af "rules imposed" "reason given" og "the taken for granted", som jeg forstår som måder, viden udfoldes på i praksis. Min forståelse af praksis, herunder handlingen som fremtrædelsens niveau, skal endvidere ses på baggrund af Foucaults sammenkædning af handlinger og magt. Andetsteds peger han på, at magt må forstås som handlinger på handlinger, samt at magt er en samlet struktur af handlinger.

> "It [power] is a total structure of actions brought to bear upon possible actions; […] it is […] always a way of acting upon an acting subject or acting subjects by virtue of their acting or being capable of action. A set of actions upon other actions." (Foucault 1982:220)

Med udgangspunkt heri betragter jeg handlinger som fremtrædelsen og dermed som magtanalytikkens genstand. Handlinger, samt relationerne mellem dem, optræder således som kernen i analysen. Jeg anlægger dermed

en anden forståelse af fremtrædelsen end Andersen (1999), der i sin Luhmannske fortolkning betragter diskursive udsagn som fremtrædelsen. Jeg inddrager dog det diskursive som en del af fremtrædelsen, men jeg forholder mig ikke til det i rammen af den diskursanalytiske tilgang. Jeg vender tilbage til, hvordan jeg forstår praksis og handlinger i relation til at analysere specifikke interaktioner mellem individer.

Med udgangspunkt i denne introduktion til min forståelse af magtanalytikken fremlægger jeg i det følgende Foucaults arbejde med governmentality. Ud over Foucault trækker jeg i den forbindelse på litteratur fra det, jeg har betegnet mainstream governmentality. Det gælder bl.a. Rose (Rose & Miller 1992; Rose et al. 2006), Cruikshank (1999), Valverde (2007), Dean (1999), Gordon (1991) og Villadsen (Karlsen & Villadsen 2008). Det skyldes alene, at jeg finder de mest systematiske og omfattende udlægninger af governmentality i denne litteratur. Jeg regner governmentality for en del af magtanalytikken, der tilbyder konkrete analytiske begreber, der kan kobles til undersøgelser af interaktion.

Governmentality

Foucault kalder sit eget begreb governmentality for "et rædsomt ord" (Foucault 2008:126). Han introducerer det[27] til at undersøge magtrelationerne, der er involveret i "det at 'regere'", som han foreslår adskiller sig fra at "herske", "befale" og "give love" (Foucault 2008:126). I denne udlægning bruger jeg styring som synonym for det at regere, der i en dansk kontekst ligeledes er blevet oversat til ledelse (Raffnsøe 2000; Raffnsøe et. al 2009).

Mit udgangspunkt for at anvende Foucaults arbejde med governmentality er for det første, at han som allerede nævnt i vid udstrækning retter magtanalytikken mod praksis i forbindelse med arbejdet med governmentality, hvorved der fremtræder en begrebsramme, som synes anvendelig, når man som jeg ønsker at studere praksis. For det andet giver

[27] Valverde bemærker, at Foucault i første omgang taler om sikkerhed [securité], som han siden erstatter med governmentality (Valverde 2007).

det, som Cruikshank beskriver (1999), mulighed for at undersøge magt uden at lede efter en suveræn; altså intentionernes udspring i et subjekt eller for den sags skyld en bestemt samfundsinstitution. Interessen er i stedet at undersøge effekterne af magt. For det tredje muliggør begrebsrammen en undersøgelse af, hvordan magtrelationerne påvirker i begge ender, hvilket Karlsen og Villadsen har vist (Karlsen & Villadsen 2008). For det fjerde fastholder governmentality opmærksomheden på, hvordan magt er koblet sammen med viden.

Rose et al. har beskrevet governmentality som en analytisk værktøjskasse (Rose et al. 2006)[28]. Det er på denne måde, jeg anvender governmentality i mit studie af social interaktion i behandling af individer med alkoholproblemer. Det betyder endvidere, at jeg i mindre grad er interesseret i at præsentere Foucaults historiske analyser af det "at regere" og i højere grad er interesseret i at udvikle de analytiske begreber, der knytter sig til governmentality i relation til analyser af interaktion. Jeg introducerer kort Foucaults arbejde med governmentality.

I arbejdet med governmentality retter Foucault sit blik mod politisk magt ved en undersøgelse af opkomsten af den moderne velfærdsstat (Lemke 2001:191)[29], mens Raffnsøe et al. argumenterer for, at Foucault undersøger statsræsonen som det, der muliggør den moderne forestilling om en stat (Raffnsøe et al. 2009)[30]. Arbejdet med governmentality er ligeledes en

[28] Foucault omtaler ligeledes selv sit begrebsapparat som værktøjer (Foucault 1980c:145).

[29] Lemke skriver om Foucaults forelæsninger om governmentality, at: "These lectures focused on the 'genealogy of the modern state'". Men Foucault tager i løbet af forelæsningerne forbehold for sine analyser med henvisning til deres foreløbige karakter. Jeg undlader således at bruge ordet genealogi for ikke at give anledning til en forståelse af forelæsningerne som en samlet og fuldendt genealogi. Valverde synes at formulere det mere præcist, når hun skriver, at Foucault fremlægger væsentlige brikker til en genealogi for de moderne europæiske stater (Valverde 2007).

[30] Denne udlægning synes at være mere præcis, idet Foucaults undersøgelser vedrørende statens tilblivelse, ligesom andre af hans historiske analyser (Foucault 1994b; 2002), er en vej til at destabilisere den undersøgte genstand. Foucaults interesse i at destabilisere statens rolle i politisk tænkning skal ses i lyset af hans samtid, der var præget af en stor opmærksomhed på statens rolle på den intellektuelle venstrefløj (Valverde 2007), mens hans antikommunisme var medvirkende til hans interesse i at sætte parentes om statens betydning (Rose et al 2006; Donzelot & Gordon 2008). I forelæsningen er der således også en række kritiske bemærkninger, der retter sig mod kommunismen.

undersøgelse af (neo-) liberalisme som styringsform (Gudmand-Høyer & Lopdrup 2009)[31].

Når Foucault begynder at interessere sig for politisk magt, skal det ses i lyset, at han ser, at den politiske magt begynder at rette sig mod befolkningen som helhed såvel som mod individet (Foucault 1982:213). Jeg forstår på den baggrund Foucaults undersøgelser af politisk magt som endnu en indgang til at undersøge relationen mellem subjekt og viden. I denne indgang finder jeg som nævnt nogle anvendelige analytiske begreber.

Jeg betragter Foucaults arbejde med governmentality som en destabilisering af statens betydning, i kraft af at han analyserer en mængde af mikrostyringspraksisser rettet mod mennesker og rum på tværs af opdelingen privat/offentlig (Valverde 2007:160) og dermed på tværs af opdelingen stat og civilsamfund[32]. Det betyder ifølge Valverde, at praksis optræder som analysernes primære genstand. Analyserne af praksis fungerer dog som indgang til at undersøge *politisk rationalitet*, hvilket jeg vender tilbage til. Det centrale for mig er, at jeg i governmentalityanalysen finder en begrebsliggørelse af praksis, der fokuserer på viden, magt og subjektivitet, og som kan overføres direkte til mit genstandsfelt og min metodiske tilgang. Min brug af begrebsliggørelsen af praksis adskiller sig fra Foucaults. For ham virker blikket mod den praksis, hvor magtrelationer udfoldes, som en måde at sætte parentes om institutioner (herunder staten) som en på forhånd given størrelse. Det bliver derved muligt at vende forholdet mellem magtrelationer og institution (stat) om, således at institutionen (staten) ikke betragtes som magtens udspring, men at magt benytter sig af, virker igennem og former institutionen (staten) (Foucault 2008:126-130). Foucault undersøger magtrelationer for derved at vise, hvordan institutionerne "kun kan forstås ud fra noget ydre og overordnet" i form af en orden eller en "magtteknologi" (Foucault 2008:127). Foucault siger i den sammenhæng, at staten kun kan operere på basis af eksisterende

[31] Det er en tråd, der i høj grad er taget op i den angelsaksiske verden (Rose et al 2006; Donzelot & Gordon 2008). Jeg forfølger ikke dette perspektiv og tager ikke neoliberalismen for givet som overordnet ramme for interaktionen, da min interesse er at undersøge interaktionen i sin specificitet frem for at reducere den som udtryk for et overliggende fænomen.

[32] I forelæsningsrækken *Biopolitikkens fødsel* viser Foucault, hvordan ideen om civilsamfundet er en del af den politiske styringstænkning (Foucault 2009), hvorved denne opdeling vises som politisk.

magtrelationer (Foucault 1980b:122). Foucault fremviser ad den vej en decentreret forståelse af staten, samt institutioner som sådan. For mig at se giver dette fokus på praksis mulighed for at anlægge en mere fleksibel analyse af magt, der – som nævnt – forlader den traditionelle top-down-forståelse og i stedet kan undersøge magt i alle hverdagens mikro-relationer[33]. Jeg bygger videre på denne grundliggende forståelse af magt.

Sammenkobling af magt og viden, som jeg udlæser af Foucaults arbejde, udfoldes bl.a. i en opmærksomhed på den nævnte politiske rationalitet. Gordon forklarer, at Foucaults neologisme governmentality kæder styring [governmental] sammen med rationalitet [rationality] (Gordon 1991:1). Med det udgangspunkt udlægger Gordon governmentality som "rationality of government"[34], som er:

> "…a way or a system of thinking about the nature of the practice of government (who can govern: what governing is: what or who is governed), capable of making some form of activity thinkable and practicable both to its practitioner and to those upon whom it was practiced." (Gordon 1991:3)

For mig er det centrale i denne sammenhæng, at magt i form af styring kædes sammen med en refleksion over praksissen, som indebærer en bestemmelse af styringsformen, men ligeledes en bestemmelse af det, der styres. Lemke (2001) har en tilsvarende udlægning af sammenhængen, idet han siger, at styringspraksisser ikke kan undersøges uden at se på den politiske rationalitet ("rationality of government" i Gordons terminologi), der virker understøttende. Han understreger således Foucaults forståelse af magt og viden som gensidigt konstituerende. Men hvor Lemke peger på, at det handler om at udlede det system, som den politiske rationalitet udgør, handler min brug af Foucault om at muliggøre et perspektiv, som kan

[33] Til trods for denne forståelse af institutioner og Foucaults kritik af *institutionalcentrisme* (Foucault 2008) mener Foucault ifølge Villadsen, at institutioner kan fungere som et privilegeret sted for observation af måder, hvorpå magt og viden kobler sig til hinanden (Villadsen 2008). Foucault forklarer da også, at han ser på fængslet, fordi han er interesseret i at undersøge praksis (Foucault:1991b:75).

[34] I en dansk sammenhæng taler Raffnsøe et al. om "ledelsesrationalitet" (2009), mens Greve (1995) taler om regeringsrationalitet.

undersøge, hvordan magtudøvelse er knyttet sammen med konkrete vidensformer i bred forstand.

Min måde at anvende Foucaults arbejde med governmentality på er som nævnt at udlæse et overordnet perspektiv, jeg kan anlægge i mine analyser. Det betyder, at jeg ikke tager udgangspunkt i en forståelse af governmentality som en specifik moderne "rationality of government", hvilket ellers er en af de to anvendelser af governmentality, Foucault-fortolkere har udlæst af Foucaults arbejde (Dean 1999:16; Gordon 1991:2), hvor der i den anden anvendelse er der tale om "rationality of government" i bred forstand. Den specifikke moderne "rationality of government", som Foucault når frem til igennem sine undersøgelser, kæder han sammen med den moderne vestlige velfærdstat (Raffnsøe et al. 2009:282).

> "Ved 'guvernementalitet' forstår jeg den mængde af institutioner, procedurer, analyser og refleksioner, beregninger og taktikker, der gør det muligt at udøve den specifikke, om end meget komplekse form for magt, hvis primære sigte er befolkningen, hvis vigtigste vidensform er den politiske økonomi, og hvis væsentligste tekniske redskab er sikkerhedsforanstaltningerne. For det andet forstår jeg ved 'guvernementalitet' den tendens eller den kraftlinje, som i hele den vestlige verden og igennem meget lang tid har givet den magttype, som man kan kalde 'regering', forrang for andre som suverænitet og disciplinering, og som på den anden side har ført til udviklingen af en hel række specifikke regeringsapparater, […] til udviklingen af en hel række vidensområder. Endelig tror jeg, at man ved 'guvernementalitet' bør forstå den proces, eller rettere resultatet af den proces, gennem hvilken middelalderens retsstat, der i det femtende og sekstende århundrede blev til den administrative stat, lidt efter lidt er blevet guvernementalitet." (Foucault 2008:116-117)

Uden at skulle udfolde enkeltdelene i denne passage, hvilket er det, Foucault bruger sine forelæsninger *Sikkerhed, territorium, befolkning* til (Foucault 2008), så beskriver citatet, hvordan en styring [regering] som særlig magtform træder frem som den primære på bekostning af tidligere

magtformer, hvilket meget forsimplet kan siges at udgøre den moderne governmentality, Foucault beskæftiger sig med.

Mit udgangspunkt er ikke at tage den moderne governmentality, som Foucault fremanalyserer, for givet, når jeg anvender governmentality som udgangspunkt for mit analytiske perspektiv. I min læsning af Foucault ville det være en misforståelse i forhold til ikke at tage sociale fænomener for givet. Jeg mener ligeledes, at det ville være lemfældigt, hvis jeg overførte Foucaults beskrivelse af governmentality til min kontekst, idet Foucault for det første undersøger governmentality i relation til den politiske videnskab, og for det andet gør det i en anden historisk kontekst. For mig at se ville en sådan overførsel være i fare for at universalisere begrebet og gøre det umuligt at undersøge magt i sin specifikke form.

Tilgangen, jeg udlæser af Foucaults arbejde med governmentality, er baseret både i den specifikke moderne form og i den bredere[35]. I det følgende ser jeg nærmere på de elementer, jeg trækker på fra governmentalityanalysen. Det gør jeg ved først at redegøre for, hvordan jeg bruger Foucaults arbejde med forskellige former for magt som en måde at skærpe mit blik for forskellige former for magtudøvelse i interaktionen på.

Styring, disciplin og suverænen

Det foregående citat vedrørende den moderne governmentality rummer flere af de indsigter, som jeg benytter mig af i mine analyser. Ud over sammenkædningen af magt og viden, som jeg vender tilbage til, nævner Foucault styringen, disciplinen og suverænen, som han i denne sammenhæng kalder magtformer, men som også betegnes dispositiver (Raffnsøe & Gudmand-Høyer 2004)[36]. For læsevenlighedens skyld anvender jeg

[35] Det er grunden til, at jeg ikke fremlægger de historiske sammenhænge, som Foucault fremanalyserer i sit arbejde med governmentality.

[36] Raffnsøe og Gudmand-Høyer forklarer, at dispositiver er et mere dækkende begreb (Raffnsøe & Gudmand-Høyer 2004). De anfører således, at Foucault i sin forelæsningsrække *Sikkerhed, territorium, befolkning* (2008) sigter på at gennemføre en dispositivhistorisk analyse (Raffnsøe & Gudmand-Høyer 2004:9). Det vil føre for vidt at redegøre for begrebet dispositiv i sin helhed og for dispositivanalysen, da jeg ikke anlægger en sådan analyse. Men kort beskrevet kan et dispositiv forstås som: "the rationality particular to a strategy for governing that had achieved a somewhat general applicability across different institutional fields" (Villadsen 2008:179). Foucault forklarer, at dispositivet blandt andet indeholder diskurser, institutioner, regler, arkitektur samt videnskabelige, filosofiske og moralske ytringer og påstande. Dispositivet

betegnelsen magtform eller form for magt, når jeg behandler de tre. Jeg beskriver styringen, disciplinen og suverænen i det følgende, da jeg anvender dem i mit analytiske arbejde som en måde at gå til interaktionen mellem socialarbejder og beboere på.

Foucault beskæftiger sig med den historiske udvikling af disse tre magtformer (Foucault 1994b; 2002; 2008). De tre magtformer optræder som brede konstellationer af magtudøvelse. Jeg henter inspiration i Foucaults beskrivelser, men jeg overtager ikke interessen i at undersøge de historiske tilblivelsesprocesser eller beskrive de brede konstellationer. I stedet anvender jeg Foucaults beskrivelser som en måde at åbne mit empiriske materiale. Det betyder, at jeg bruger Foucaults beskrivelser som inspiration til at få øje på og forstå de mangeartede måder, som socialarbejder og beboerne søger at forme sig selv eller andre på. Disse måder betegner jeg *teknikker*, og det er konkret med afsæt i sådanne teknikker, jeg gennemfører mine analyser. Jeg beskriver min forståelse af teknikbegrebet nærmere senere i kapitlet. Det er vigtigt at pointere, at jeg ikke går ud for at identificere de tre magtformer i interaktionen, hvilket er måden, som f.eks. Holmes anvender de tre magtformer på i sin analyse af sygeplejerskers praksis i fængsler (Holmes 2002). Denne tilgang anser jeg for problematisk i forhold til mine analyser af magt. Det skyldes, at jeg mener, at denne tilgang har en tendens til at blive en hypotesetestning, hvilket betyder, at den ikke egner sig til at kaste lys over de særlige måder, hvorpå magt udfoldes i en konkret sammenhæng. Min anvendelse af magtformerne som inspiration er derimod mere beslægtet med forståelsen, Valverde fremlægger, når hun skriver, at der er behov for casestudier af magt, som ikke a priori forudsætter bestemte magt-viden-forhold (Valverde 1998)[37].

Som følge af min måde at anvende magtformerne på beskriver jeg i denne sammenhæng alene de overordnede træk ved de tre magtformer. Jeg søger dermed ikke at redegøre for, hvordan Foucault beskriver deres

omfatter således både det tavse og det udtalte, ligesom det viser sig som bestemte dispositioner (Raffnsøe et al. 2009:217). Endelig er dispositivet forskerens retrospektive konstruktion (Villadsen 2008; Raffnsøe 2000). Det væsentlige er i denne forbindelse den status, Foucault giver styringen, disciplinen og suverænen i kraft af begrebet dispositiv.

[37] Valverdes bemærkning fremføres godt nok i relation til en risiko for epoketænkning, som hun identificerer i forhold til governmentality. Men jeg mener, at denne pointe også gør sig gældende i forhold til interaktionistiske analyser af governmentality.

udvikling og sammenhæng i forhold til de forskellige felter, hvori han fremanalyserer dem. Min beskrivelse af de tre magtformer skal i stedet tjene til at vise mangfoldigheden af magtudøvelser, som de tilsammen åbner op for at kunne iagttage.

Foucault mener, at styring har fået en fremtrædende position på bekostning af suverænen og disciplinen[38], hvorfor Foucault i stigende grad begynder at anskue magt i relation til styring. Foucault udfolder dette perspektiv i sine forelæsninger om governmentality (2008; 2009), hvor fokus som nævnt er den politiske magt. Foucault udvikler tillige denne forståelse i relation til sit arbejde med seksualitetens historie i *Viljen til Viden* (1994b) og det arbejde[39], subjektet udfører på sig selv med henblik på at forme sig selv på en bestemt måde (Foucault 1994a; 1988). Foucault forklarer ideen om magt som styring ved hjælp af ordet "conduite" (Foucault 2008:206), som på engelsk oversættes med "conduct" (Foucault 1982:220-221; Gordon 1991:2).

> "… ordet "*conduite*" refererer i sidste ende til to ting. *Conduite* er selvfølgelig den handling, der består i at føre, det er føring eller ledelse om De vil, men det er også måden, man opfører sig må, måden man lader sig føre på, måden, hvorpå man føres, og hvorpå man opfører sig i overensstemmelse med en ledelse, der er en førehandling eller en føring." (Foucault 2008:206-207)

Med udgangspunkt i denne udlægning kan styring forstås som både styring af en selv og styring af andre eller styring af selvstyring. Gordon forklarer, at forståelsen indebærer, at styring vedrører individets relation til sig selv, relationer til andre samt relationer i forhold til udøvelse af politisk magt (Gordon 1991:2-3). Gordon understreger, at Foucaults interesse er sammenvævningen af disse forskellige former for styring (Gordon 1991:3). Forestil-

[38] Foucault redegør for et historisk forløb, hvor suverænen afløses af disciplinen, der igen afløses af styringen som den mest fremtrædende magt. Han understreger samtidig, at de øvrige magtformer ikke forsvinder, men at styringen er virkningsfuld i kraft af dens samspil med de to øvrige magtformer og de teknologier, som de virker igennem.

[39] Foucault taler i denne forbindelse om det etiske arbejde. Valverde forklarer det etiske arbejde med udgangspunkt i, at "ethics' here [i Foucaults senere arbejde] is differentiated from the absolute moral codes of both religious and secular deontological traditions. Ethics is more about governing oneself and one's relations with others in a situated, pragmatic and open-ended fashion than about making general pronouncements about universal values."(Valverde 2002:3)

lingen om styring bidrager analytisk set til at åbne for at kunne se magtudøvelser, der retter sig mod individets indre, ligesom individets handlinger på sig selv kan iagttages som magtudøvelser. Endvidere overtager jeg Foucaults forklaring af magt som styring, hvor han beskriver styring som strukturering af handlemulighederne (Foucault 1982:221). Denne forklaring af magt som strukturering af handlemuligheder overfører jeg til at gælde magtudøvelse som helhed. Det er således også med det udgangspunkt, jeg forstår suveræn og disciplin. Et sidste punkt i forhold til hans beskrivelser af styring er, at han forklarer det som:

> "en magt, som positivt udøves på livet, som sætter sig for at styre det, forøge det, mangfoldiggøre det og foretage præcis kontrol og samlet regulering af det." (Foucault 1994b:141)

Dette er en illustration af, at magtudøvelse som nævnt ikke kun er undertrykkende eller negativ, men tillige kan være positiv og forbundet med omsorg[40]. Som Rose og Miller skriver, består styringen i måder at tænke og handle på i form af forsøg på at kende og styre velstanden, helbredet og lykken hos befolkningen (Rose & Miller 1992:174).

Suverænen er den magtform, Foucault tildeler mindst opmærksomhed. I hans analyser optræder den i høj grad som den tidligere magt[41], som han skriver de øvrige magtformer frem i forhold til. Det gælder ikke kun i forelæsningerne vedrørende governmentality, men også eksempelvis *Overvågning og straf* (2002) og *Vilje til viden* (1994b). Foucault beskriver suverænen som en magtform, hvor magtens fokus er på forholdet mellem suverænen (udøveren af magt) og dennes undersåtter (subjekter) (Foucault 1991a:90). Magtudøvelse handler således i høj grad om at forsvare suverænens position ved at sikre respekt, underkastelse og korrekt opførsel fra undersåtternes side[42]. Dean skriver, at suverænens mål er autoriteten

[40] Det er i forbindelse med hans udredning af styring som positiv og omsorgsfuld, at Foucault introducerer forestillingen om pastoral magt (Foucault 2008; 1982). Han trækker således tråde tilbage til en kristen styringsform (Foucault 2008:134-).

[41] Foucault understreger dog, at magtformerne ikke fortrænger hinanden fuldstændigt, men at de i stedet sammenvæves (Foucault 2008:114).

[42] Det handler i høj grad om at fremvise magten for derved at opnå eller bevare sin position. Foucault beskriver et eksempel på fremvisningen af magt i indledningen til *Overvågning og Straf*. Her består fremvisningen af en spektakulær kombination af offentlig tortur og dødsstraf.

over subjekterne (Dean 1999:20). Suverænen fremstår som det, vi sædvanligvis kender som magt. Den virker netop gennem restriktioner af handlemuligheder for individet (Valverde 2007:168).

Foucault har beskrevet disciplinen indgående i *Overvågning og Straf*, hvor han beskriver en række af de teknikker, disciplinen virker igennem. Valverde anfører, at disciplinen er en paraplybetegnelse for en række forskellige teknikker (Valverde 2007). Disciplinen står i et tæt forhold til normalisering, idet målestokken for dens interventioner er normen, hvor normen tilstræbes. Normen optræder her i dobbelt forstand, dels i den statistiske og dels i den moralske. Foucault karakterer disciplinen som en magtform, der:

> "har centrum i kroppen som maskine: dressuren af legemet, forøgelsen af det evner, aftvingelse af dets kræfter, den parallelle vækst i nytten af det og i dets lydighed, dets integration i økonomiske, effektive kontrolsystemer" (Foucault:1994b:143)

På den baggrund kan disciplinen siges at rette sig mod at fremme bestemte former for menneskelig udfoldelse og at forøge individers kunnen ved at handle på individets krop[43]. Dean skriver, at disciplinens mål er regulering og ordning (Dean 1999:20). For mig at se er det vel at mærke regulering og ordning, der sigter på at fremme bestemte former for adfærd.

Som nævnt tager mine analyser afsæt i teknikbegrebet, som jeg bruger til at adressere den konkrete interaktion på Gartnergården. I den sammenhæng anvender jeg de tre magtformer som en måde at åbne for analyser af magtudøvelser. I den sammenhæng giver de hver især mulighed for, at forskellige former for interaktion kan iagttages som magtudøvelser. Det kan eksempelvis være terapeutiske eller motiverende samtaler eller strukturering af beboerne og medarbejdernes aktiviteter på Gartnergården eller regler og forbud. Men jeg benytter ikke magtformerne som en eksplicit analysekategori, og jeg sondrer dermed ikke mellem de tre former for magt i mine analyser. Som følge af at jeg dels ikke laver sådanne sondringer, dels at

[43] For Foucault er disciplinen dog ikke begrænset til at forme individer. Han beskriver derimod, hvordan byer og markeder formes ud fra disciplinen (Foucault 2008).

jeg betragter alle tre magtformer som handlinger på handlinger, der former handlerum, anvender jeg i mine analyser styring som fællesbetegnelse for forskellige måder, hvorpå magt udøves. Hensigten med at anvende styring som begreb er for det første at lægge distance til forståelsen af magt som alene repressiv og for det andet at fremhæve magt som noget, der udøves.

I det følgende fremlægger jeg de analytiske begreber, som mit perspektiv på interaktionen er bygget op om.

De analytiske begreber

Denne del om de analytiske begreber, jeg henter fra Foucault, falder i tre afsnit. For det første "Magt-viden og diskurs", "Subjektet", og "Teknik". Ud over de analytiske begreber, der indgår i overskrifterne, fremlægger jeg min forståelse af begreberne styringsobjekt og modstand, som jeg fremlægger i det første afsnit, samt telos, som jeg fremlægger i det andet afsnit.

Magt-viden og diskurs

Som det forhåbentlig fremgår af det foregående, anser jeg magtudøvelse for tæt forbundet med viden. Det indebærer, at udøvelse af magt er afhængig af viden. Foucault undersøger forholdet mellem magt og viden, hvilket ikke kun gør sig gældende i hans arbejde med governmentality. I *Overvågning og straf* forklarer han forholdet mellem magt og viden som gensidigt konstituerende.

> "Man må hellere indrømme, at magten producerer viden (og ikke blot ved at favorisere den, fordi den er tjenlig for den, eller ved at anvende den, fordi den er nyttig), at magt og viden medfører hinanden direkte, at der ikke er magtrelationer uden en korrelativ konstituering af et vidensområde, at der heller ikke er viden, som ikke på samme tid forudsætter og konstituerer magtrelationerne." (Foucault 2002:42)

Med udgangspunkt i denne beskrivelse betragter jeg ikke forholdet mellem magt og viden som et spørgsmål om, hvordan viden anvendes i bevidste

politiske spil. Holmes og Murray forklarer magt-viden-forholdet med, at magt og viden fungerer som retfærdiggørelse og legitimering af hinanden (Holmes & Murray 2011:296). Men i min forståelse er dette en for snæver opfattelse. Jeg mener i stedet, at relationen ligeledes indebærer, at forskellige magtrelationer på den ene side skaber mulighed for bestemte former for viden, mens viden skaber bestemte magtrelationer på den anden side. Et eksempel på Gartnergården er brugen af alkoholmeter, hvor en medarbejder får en beboer til at blæse i alkoholmetret. Igennem denne magtudøvelse skabes en viden om den pågældende beboer. Afhængig af hvori denne viden består, kan den danne afsæt for nye magtudøvelser. Det kunne eksempelvis være, at beboeren bliver isoleret på sit værelse, indtil vedkommendes promille er på nul. Når Foucault arbejder med magt-viden-forholdet, indebærer det, at han ikke tager viden for pålydende, men derimod undersøger viden med henblik på at udforske effekterne af viden (og magt). Jeg overtager denne tilgang til viden i mine analyser. Konkret betyder det for det første, at det bliver interessant at undersøge, hvordan viden på den ene side skabes i specifikke magtrelationer, og hvordan viden på den anden side spiller ind i forhold til magtrelationer, der udfoldes på institutionen.

I mine analyser af magt og viden henter jeg inspiration fra Gastaldo og Holmes, der forklarer, at mange forskellige typer viden er involveret i udøvelsen af magt (Gastaldo & Holmes 2002:560). De forskellige former for viden viser sig bl.a. på den måde, at en specifik viden om en beboer sammen med en viden om behandling af mennesker med alkoholproblemer danner udgangspunkt for forsøg på at påvirke den pågældende beboer, hvad enten det er vedkommende selv eller andre, der forsøger. Ud over sådanne typer af viden vedrørende henholdsvis et individ og behandling finder jeg det relevant at skelne mellem *accepteret viden* og *undertrykt viden* (Foucault 1980a:81). Denne skelnen mellem accepteret og undertrykt kan for mig at se bruges til at analysere interaktionen med henblik på at undersøge, hvordan viden spiller ind i magtrelationerne, samt måderne, hvormed medarbejderne og beboerne søges formet. Når jeg analyserer interaktionen på Gartnergården, betragter jeg accepteret og undertrykt viden ud fra, hvordan forskellige former for viden optræder i den givne situation. En vidensforms status er i min forståelse afgjort af de forhandlinger, der er på spil i den konkrete interaktion (jeg udfolder min forståelse af forhandlinger i min

læsning af Goffman). Heri ligger en forståelse af viden som situationel, hvilket Hamilton og Manias beskriver i deres udlægning af et Foucault-perspektiv på viden i sygeplejefaglig praksis (Hamilton & Manias 2009:8). Min forståelse af viden lægger sig op ad deres udlægning af et Foucaultsk vidensbegreb, som er tænkt i relation til konkret praksis. De mener, at viden skal forstås som:

> "… whatever it is nurses might know, about patients and about clinical practice, is viewed as emerging from forms of knowledge or discourses that are considered true, however wide or narrow they remit. Conversely, we suggest that nurses may either bypass or tenaciously hold onto forms of knowledge that are all but disqualified and silence, not having achieved the status of truth." (Hamilton & Manias 2009:8)

I forlængelse heraf anskuer jeg viden som logikker eller forestillinger om sammenhænge i den sociale virkelighed i bred forstand.

Begrebet *diskurs* er centralt for at forstå magtanalytikken, jeg udlæser af Foucaults arbejde. Foucault peger på, at diskursen binder magt og viden sammen (Foucault 1994b:106). Min forståelse af diskursbegrebet trækker primært dels på Miller (1994), Coffey (2004) og Hamilton og Manias (2009), der alle beskæftiger sig med diskurs i relation til interaktionen mellem individer, om end fra forskellige perspektiver, dels på Raffnsøe et al.s (2009) læsning af Foucault.

Hamilton og Manias forklarer diskursen som det stativ, viden hægter sig op på (Hamilton & Manias 2009:8). Diskurser kan således forstås som mulighedsbetingelser (Miller 1994:283)[44]. Mulighedsbetingelse kan i denne forbindelse forstås som en afgrænsning, hvori en meningsfuldhed skabes. Diskursen gør med andre ord det muligt at forstå, forklare og bestemme sociale fænomener, altså etablere viden. Jeg mener dog, at der er tale om et

[44] Miller bruger begrebet *institutional discourse* og markerer dermed, at diskurserne, han beskæftiger sig med, er lokale. Miller bemærker desuden, at Foucault også analyserer mulighedsbetingelser for diskurser i form af fængslets arkitektur (Miller 1994:301). Miller er dermed opmærksom på, at påvirkningen ikke blot sker fra diskursen; han skriver i tråd med min forståelse, at de materielle betingelser også formes af diskurser og interaktion.

gensidigt konstituerende forhold, hvor (produktionen af) viden spiller tilbage til diskursen.

Foucault beskriver ligeledes diskursen som betingelse for, at magtrelationer kan etableres, implementeres og vedligeholdes (Foucault 1980a:93). Denne forståelse, som jeg bygger videre på, er ikke ensbetydende med, at diskursen determinerer en ikke formgivet virkelighed (Raffnsøe et al. 2009:53). I min forståelse skaber diskursens italesættelser derimod virkeligheden som noget, der kan erkendes, samtidig med at dette foregår i en gensidig påvirkning i relation til sociale sammenhænge, der ikke er diskursive, herunder praksis (Raffnsøe et al. 2009:53)[45]. På den måde formes diskurs, viden, magt og praksis i gensidige relationer. Med inspiration fra Norval (1996) definerer Dahl diskurs som:

> "en *forståelses- og mulighedshorisont*. En horisont der afgrænser og skitserer, hvad der er muligt, hvad der kan siges og gøres, samt hvilke positioner, der legitimt kan indtages (Norval 1996:4)." (Dahl 2000:12)

Den afgrænsede meningsfuldhed både skaber og lukker muligheder for etablering af viden samt handlinger og magtudøvelse. For min undersøgelse er det, som Miller angiver, ikke interessant, om diskursen kommer oppefra eller nedefra. Det interessante er i stedet, hvordan deltagerne i den specifikke kontekst (eller situation) bruger diskurser i deres måde at skabe konteksten (Miller 1994:282). Det er således den situationelle udfoldelse af magt og viden, der er i fokus. Jeg mener dog, at diskurs og viden samtidig indebærer *ekstrasituationelle* (Goffman 1983) relationer. Med det mener jeg, at interaktionen i den enkelte situation eller kontekst er forbundet med størrelser, der ligger udenfor. For eksempel trækker socialarbejderne på Gartnergården på faglige metoder såsom kognitiv terapi, som kan ses som en viden, der ikke er bundet til en kontekst. Trods lighederne mellem min forståelse og Millers adskiller min forståelse af diskurser sig fra Millers måde at inddrage diskurser i sin analyse, hvor diskurser blot fremstår som

[45]. Raffnsøe, et al. udlægning kæder Foucault mere diskursive arbejder *Vidensarkæologien*, *Ordene og tingene* og *Klinikkens fødsel* sammen med hans genstand som er viden og videnshistorie. De hævder således, at fokusset på diskurs er mere af pragmatiske og heuristiske grund (Raffnsøe et al. 2009:54). I denne forståelse af diskurs ses diskurs tæt forbundet med spørgsmålet om viden og etableringen af viden.

ressourcer, deltagerne kan trække på (Miller 1994). For mig er Millers beskrivelser af diskurser problematiske, fordi hans udlægning præges af, at nogle deltagere anvender diskurserne med henblik på at dominere andre. Ligeledes antyder han, at visse deltagere former diskurserne på egen hånd, og de "undertrykte" så må forholde sig til de diskurser, de undertrykkende har formet (Miller 1994 284-285)[46].

I Millers såvel som Hamilton og Manias' forståelse er diskurser noget, der praktiseres. De produceres og reproduceres i kraft af individernes interaktioner (Hamilton & Manias 2009:8). Med det udgangspunkt ser jeg således ikke diskurser som entiteter, der bevæger sig på et makroniveau og virker ind på praksis i en top-down-relation. Coffey deler denne forståelse og kobler det til, at vigtigheden af diskurser forstås som lokalt situerede. Hun skriver:

> "[…] discourse refers to sets of arguments or 'language' through which meaning is symbolically attached and derived. If social relations are viewed in term of plurality and diversity (from a postmodern perspective), then there might also be a recognition that individuals are actively shaping discourse through which they in turn are shaped. This reemphasizes the importance of understanding the local situatedness of social; as well as recognizing the ways in which the construction of knowledge and social identities are dynamic processes." (Coffey 2004:37)

Diskurser skal således forstås som situerede og praktiserede, men de står som nævnt i relation til ekstrasituationelle størrelser, ligesom de kan strække sig ud over situationen. Diskurser er dermed ikke noget, der formes ud af den blå luft i en konkret situation. Diskurser ændres derfor ikke af individer efter deres forgodtbefindende. Diskurser er træge. Det skal ses i relation til, at diskurser ikke er individuelle forståelser, men er fælles forståelses- og mulighedshorisonter[47].

[46] Millers forklaringer lider for mig at se ligeledes af, at alt på den ene side forklares som diskurs, men at han alligevel beskriver at kun sædvanlige praksis kan regnes for diskursen (Miller 1994).

[47] Til denne forståelse hører, at forandringer skal være genkendelige og meningsfyldte inden for forståelses- og mulighedshorisonten, som den pågældende diskurs sætter, hvis forandringer skal realiseres.

En sidste dimension vedrørende min forståelse af diskurs er, at diskurser ikke er entydige størrelser, idet en diskurs på en og samme tid kan understøtte og underminere den samme magtrelation (Foucault 1994b:107-108). Det samme gælder for magt-viden-forhold. Foucault taler i den forbindelse om "diskursernes taktiske polyvalens" (Foucault 1994b:106). Thomas og Davies skriver med reference til Sawicki, at diskursernes taktiske polyvalens åbner for modstand i magtrelationer. Jeg vender tilbage til min forståelse af modstand (Thomas & Davies 2005:701).

I mine analyser træder diskurs i baggrunden som et analytisk begreb, idet mit fokus ikke er at fremanalysere diskurser som helheder. Jeg gennemfører således ikke en diskursanalyse a la Laclau og Mouffe (1985) med henblik på at kortlægge diskurser og de mulighedsbetingelser, der er forbundet med dem. Jeg fokuserer i stedet på, hvordan forskellige forståelser optræder i interaktionen, i stil med Miller med etnografi over institutionelle diskurser (Miller 1994). Det betyder, at diskurs træder i baggrunden, mens jeg lader viden træde frem og blive central i mit blik på interaktionen.

Det skyldes ikke, at jeg mener, at en diskurs nødvendigvis skal fremanalyseres som en overliggende struktur. Men jeg forfølger ikke diskurser som en sammenhængende størrelse, der skaber betydning på tværs af en række fænomener. Det betyder bl.a., at jeg ikke taler om en sundhedsdiskurs, når jeg ser på forestillinger om beboernes sundhed. Jeg ønsker derimod at fokusere på den lokale accepterede viden, der kan forstås som reproduktioner af diskurser, uanset hvilke sammenhænge diskursen i øvrigt kan iagttages i.

I min læsning er *styringsobjekt* (Mik-Meyer & Villadsen 2007:28; Villadsen 2008:177)[48] et centralt begreb i governmentalityanalyser, idet jeg betragter begrebet som en indgang til at analysere, hvordan magt og viden sammenvæves. Styringsobjekter er koblet til diskurser. Et styringsobjekt er, som begrebet antyder, det, der gøres til genstand for styring eller magtudøvelse. I mit empiriske materiale kan det eksempelvis være en institution, en specifik medarbejder eller en særlig adfærd. Styringsobjektet skabes i samspillet mellem magt og viden. På den ene side kan bestemte magtudøvelser gøre en specifik genstand synlig og dermed gøre det muligt

[48] Dean taler i den forbindelse om *substans* for styringen, som er det, der skal styres. Substansen kan for eksempel være sjælen, handlingen, trangen (Dean 1999:17).

at skabe viden om den. Det kan f.eks. være, når beboerne på Gartnergården tildeles specifikke arbejdsopgaver, hvorved det bliver muligt for medarbejderne at iagttage den enkelte beboers evner (i forhold til arbejdsopgaven), mens den viden, der skabes om genstanden på den anden side gøres til genstand for et muligt objekt for magt. Det kan bl.a. ske ved, at der skabes viden om, at brug af alkohol kan være problematisk, hvis brugen antager bestemte former, f.eks. ved at være for hyppig eller for ukontrolleret. I dette ligger der ligeledes en problematisering, som Dean udpeger til at være den grundlæggende indgangsvinkel i governmentalityanalyser (Dean 1999:27). Dean beskriver problematiseringer som overvejelser om, hvordan vi styrer egne og andres handlinger. I min analyse indgår problematisering implicit i en række af mine analyser, f.eks. når jeg analyserer personalets forberedelser af deres arbejde med beboerne eller de gruppeterapeutiske sessioner i den såkaldte Målsætningsgruppe.

Begrebet styringsobjekt er en måde at begribe, hvordan magt forudsætter viden om sit genstandsfelt (jf. magt-viden-forholdet). En særlig pointe er endvidere, at konstruktionen af et styringsobjekt indebærer, at det, der fremstilles som styringens genstand, desuden fremstår styrbart (Karlsen & Villadsen 2008:348). Konstruktionen af et styringsobjekt indebærer derved en bestemmelse af genstanden og dens egenskaber.

I mine analyser inddrager jeg begrebet styringsobjekt, og til tider gør jeg det eksplicit. I andre tilfælde forbliver begrebet implicit, hvor det i stedet fungerer som et analytisk redskab til at fokusere på, hvordan noget gøres til genstand for magtudøvelser. Det gør sig bl.a. gældende i forhold til min forståelse af, at individer ligeledes kan optræde som styringsobjekter i kraft af *institutionelle identiteter* (Gubrium & Holstein 2001). Jeg udfolder min forståelse af institutionel identitet i forbindelse med min læsning af Goffman.

Det sidste begreb, jeg fremhæver i forbindelse med magt-viden og diskurs, er *modstand*. Modstand er et centralt analytisk begreb i mit arbejde. Jeg anser modstand som muliggjort af diskursernes "taktiske polyvalens". Den taktiske polyvalens indebærer, at en diskurs på en og samme tid kan være grundlag for en magtudøvelse og for en modstand mod den selvsamme magt. En integreret del af denne forståelse af modstand er for mig at se, at

modstand ikke stiller sig uden for al magt. Det vil sige, at udøvelse af modstand ikke gør individet i stand til at undslippe magtrelationer, men derimod kan individet indskrive sig i andre magtrelationer med tilhørende mulighedsbetingelser. Ifølge Pickett understreger Foucault den pointe ved brugen af betegnelsen *modmagt* i *Overvågning og straf* (Pickett 1996:459).

Foucault er blevet kritiseret for ikke at udfolde sin forståelse af modstand. Blandt andre kritiserer LaCombe (1996), Chunn og Menzies (1998), Brownlie (2004) og Kelly (2009) Foucault for manglen på eksempler på modstand. Brownlie beskriver Foucaults arbejde med modstand som en sort boks, der blot behandler det i form af begrebsliggørelse. Brownlie taler for, at modstand skal undersøges igennem analyser af interaktion (Brownlie 2004:516). Dette blik på modstand medfører, at modstand iagttages igennem individernes handlinger. Mine analyser er præget af en tilsvarende ambition, men jeg søger at undgå den subjektivistiske intentionalisme, jeg finder antydninger af i Brownlies analyse. Jeg søger herved at modvirke, at modstand fremstår som udtryk for et heroisk subjekts gerninger. Jeg betragter i stedet modstand som muliggjort af diskurser og viden. I den sammenhæng finder jeg LaCombes etnografiske analyse af behandling af sexforbrydere interessant, idet LaCombe undgår at operere med en årsagsforklaring, hvor modstanden henføres til individets intentioner (LaCombe 2008).

Med det udgangspunkt forstår jeg modstand som det, der forstyrrer magten. Sawicki har en lignende forklaring i sin udlægning af Foucaults forståelse af, at modstand altid er til stede i magt (Sawicki 1986:29). Ifølge Sawicki skal dette forhold forstås i relation til, at magt søger at påvirke det, der ellers ikke selv ville gå i den retning, som magt peger mod. Styrken ved at se modstand som det, der forstyrrer, er for det første, at det åbner for at overskride spørgsmål om subjektivistisk intentionalitet. For det andet giver det mulighed for at undersøge det, der i den konkrete interaktion ikke nødvendigvis behandles som modstand, men som alligevel sætter hindringer for magtudøvelsen.

Min forståelse af modstand er endvidere inspireret af min læsning af Foucaults beskrivelser af, hvad der på dansk er oversat til *modledelse* (Foucault 2008:384-386)[49]. Foucault undersøger i forbindelse med sin

[49] I min terminologi kunne det betegnes modstyring.

tentative genealogi vedrørende governmentality, hvordan der i relation til styringens pastorale element har været forskellige former for modledelse. Disse modledelser betyder, at den pastorale styring har antaget forskellige former. Det særlige ved Foucaults beskrivelser af modledelse er, at modstanden ikke afviser magtrelationerne (styringen) i deres helhed. Således kan modstanden rette sig mod f.eks. enten telos for styringen, styringens midler, legitimeringen, eller hvem der kan optræde som autoritet, uden at de øvrige dele af styringen afvises. Et eksempel på Gartnergården er, når beboeren HENRIK ikke ønsker at dele sin fortid med de øvrige i gruppeterapisessionen, samtidig med at han arbejder med at forblive ædru på andre måder, bl.a. igennem deltagelse i AA-møder. I dette tilfælde afviser HENRIK den specifikke måde, verbalisering optræder på som et middel til at nå telos, hvorimod han hverken afviser det givne telos i sig selv eller verbalisering som middel.

Goffmans begreber vedrørende roller og forhandlinger fungerer i vid udstrækning som min måde at adressere modstand, som det kommer til udtryk i den specifikke interaktion mellem individerne på Gartnergården. Jeg vender således tilbage til modstand i forbindelse med min udlægning af Goffman.

Subjektet

Hos Foucault finder jeg en tilgang, der kan tjene til at undersøge, hvordan individer formes, idet han har fokuseret på de forskellige måder, hvorpå mennesket er skabt som subjekt (Foucault 1982:208). I min anvendelse af governmentality optræder subjektet analytisk set på to forskellige måder: for det første som de subjekter, deltagerne er i kraft af deres deltagelse i den specifikke styring, og for det andet som de subjekter, der søges skabt igennem den specifikke styring, hvilket kan betegnes styringens *telos* (Dean 1999:27). Jeg vender tilbage til telos i det efterfølgende afsnit, mens jeg i dette redegør for den overordnede forståelse af subjektet, jeg udlæser af Foucaults arbejde.

Foucault afviser at skabe en teori om, hvad subjektet er. Foucault interesse er i stedet de forskellige måder, subjektet er konstitueret i relation til magt og viden (Foucault 1988:10). Foucault siger i samme forbindelse, at subjekt ikke er substans, men i stedet en form, som er omskiftelig, som

vedrører individets[50] relation til sig selv (Foucault 1988:10). Foucault forklarer denne form mere specifikt som bestående af to sider:

> "There are two meanings of the word subject: subject to someone else by control and dependence, and tied to his own identity by a conscience or self-knowledge. Both meanings suggest a form of power which subjugates and makes subjects to." (Foucault 1982:212)

Når Foucault anvender begrebet subjekt, spiller han på den dobbelte betydning af ordet, nemlig som undersåt og i betydningen af at være bundet til sin bevidsthed om sig selv. I min læsning indebærer det at være subjektet dermed både at underkaste sig andre og sig selv igennem en viden om sig selv. Som beskrevet anser jeg subjektet for at være tæt forbundet med magt og viden. Med inspiration fra Kendalls udlægning af Foucault forstår jeg det som en sammenvævet triade af magt-viden-subjekt, hvor hvert element forudsætter hinanden og er gensidigt konstitueret[51]. Det medfører, at de tre er uadskillelige, hvorved det bliver meningsløst at tale om, hvad der determinerer hvad (Kendall 2011:71). Jeg forstår dermed subjektet som skabt i og skaber af diskurser, ligesom subjektet både er effekten af og drivkraften for magt.

I min forståelse konstitueres subjektet igennem praktikker, der er disponeret af omgivelserne (Foucault 1988:11). Det medfører, at jeg ikke søger at bestemme individets selvforhold som noget indre, der ligger bag ved fremtrædelsen, men i stedet ser jeg, hvordan fremtrædelsen frembringer subjekter[52]. Idet Foucaults begrebsapparat er rettet mod en anden genstand (historiske praksisformer) end min, er hans begrebsapparat for mig at se ikke tilstrækkeligt til at indfange, hvordan subjekter skabes i konkret interaktion. Begrebsapparatet kan med andre ord ikke indfange, hvordan subjektet skabes i kraft af dets egne handlinger i relation til andres handlinger. Når jeg undersøger subjektet i kraft af dets fremtrædelse, gør jeg

[50] Foucault bruger i denne sammenhæng betegnelsen et selv.

[51] Deraf følger det, at subjekt og diskurser ligeledes er gensidigt konstitueret.

[52] Det er ikke det samme som at hævde, at der ikke er noget indre, men blot at min interesse er optrædenerne, individer fremfører.

det ved at se på de specifikke handlinger, individet udfører i relation til andre individer og deres handlinger.

Når jeg fremanalyserer subjektet, er det som en fastfrysning af subjektet, som fremstår i specifikke handlinger. Jeg analyserer dermed ikke subjektivering, såfremt subjektivering betyder fortløbende processer, hvor subjektet skabes.

Ved at tage de specifikke handlinger som subjektets fremtrædelse bliver det ligeledes muligt at begribe subjektet som situationelt. Mit blik for det situationelle er hentet hos Goffman og fundamentalt i det perspektiv, jeg søger at skabe i kraft af sammentænkningen af Foucault og Goffman. Men som jeg læser Foucault, kan det situationelle subjekt genfindes i hans arbejde. Han forklarer således, at individets relation til sig selv ikke altid er den samme, og at den specifikke relation skabes i relation til den aktivitet, individet deltager i. Foucault siger i samme åndedrag, at de forskellige måder, vi optræder som subjekter på, er mere eller mindre forbundet. (Foucault 1988:10). Jeg tolker det som et udtryk for, at subjektet er situationelt og dermed multiplet.

Subjektet, som det fremtræder igennem handlinger, er som nævnt blot en af de måder, hvorpå subjektet optræder i min brug af governmentality-analysen. Den anden måde, jeg beskæftiger mig med subjektet på, er i relation til styringens mål – eller telos, som Dean betegner det (1999:33). Governmentalityanalyser sætter ifølge Dean fokus på styringens *teleologi*, som vedrører:

> "[…] *why* we govern or are governed, the ends or goals sought, what we hope to become or the world we hope to create, that which might be called the telos of governmental or ethical practices." (Dean 1999:17)

Jeg overtager Deans forståelse af, at enhver styring har et telos (f.eks. om et bestemt samfund eller subjekt). Endvidere er telos en non-subjektivistisk intentionalitet, hvorfor dets udspring ikke skal lokaliseres i subjektive motiver eller intentioner hos en suveræn. Jeg søger i stedet at fremanalysere telos af de styringsforsøg, der udfolder sig i praksis. Når jeg beskæftiger mig med telos, gør jeg det med henblik på at undersøge, hvordan skabelsen af

bestemte subjekter træder frem som et telos[53] i specifikke måder at agere og at forholde sig til sig selv eller andre på.

Teknik

Teknik er betegnelsen, Dean bruger til at adressere det, han kalder den tekniske side af magtudøvelse (Dean 1999:31; 1995:560). Med andre omhandler Deans teknik magtens praktiske udøvelse.

I governmentalitylitteraturen varierer betegnelser for den praktiske udøvelse af magt (Kendall 2011:72); oftest sondres der mellem teknik og teknologi. Sondringen består for nogles vedkommende så at sige i skalaen, idet teknik er det specifikke redskab, mens teknologien er et system af teknikker (Kendall 2011:72). Karlsen og Villadsen (2008:348) har en anden udlægning, som er inspireret af Raffnsøe (2002). De sondrer således mellem en teknik, der er en aktivitet, der følger nogle specifikke regler, mens en teknologi er en teknik, hvori en rationalitet er investeret (Karlsen & Villadsen 2008:5). Karlsen og Villadsen forklarer, at en teknik er kontekstuelt defineret; den kan således ændre betydning[54]. Jeg anvender betegnelsen teknik i mine analyser for dermed at indikere, at jeg er interesseret i den specifikke form for praksis, som styring udfoldes i, frem for en overordnet beskrivelse af et samlet system i form af et dispositiv eller en samlet rationalitet.

Teknik er det centrale analytiske begreb i mine analyser. Det skyldes, at begrebet direkte adresserer den konkrete praktiske udfoldelse af magtudøvelsen. Jeg bruger teknikbegrebet til at fokusere på specifikke interaktioner. Hensigten med denne måde at fokusere på er at analysere, hvordan individerne interagerer i relation til specifikke former for magt-udøvelse. Jeg er ikke ene om at tage teknik som indgang til at undersøge den konkrete praktiske udfoldelse af magtudøvelsen. I sine etnometodologisk inspirerede governmentalityanalyser af interaktionen i et bofællesskab for

[53] Hvilket er uadskilleligt fra det samfund, der søges skabt.

[54] Tilsvarende forklarer Dean, at teknikker kan virke i mange forskellige rationaliteter (Dean 1999:16-17). Foucault selv er ikke så systematisk i anvendelsen af de to betegnelser (Kendall 2011:72), idet teknologi til tider optræder som synonym med dispositiv (Foucault 1991b; 2008), mens teknologi andre gange beskriver specifikke aktiviteter, der ikke kobles til en rationalitet (Foucault 1994a).

voksne med handicap udpeger Levinson ligeledes teknik som den væsentligste forbindelse mellem interaktionistiske studier og governmentality (Levinson 2010:63)[55].

Min forståelse af teknikker trækker på Jöhncke et al.s (2004) forsøg på at udvikle en etnografisk tilgang, der trækker på Foucault[56]. Med udgangspunkt i Jöhncke et al. ser jeg teknikker som "metoder, teknikker, apparatur og menneskelige organisationsformer og fremgangsmåde" (Jöhncke et al. 2004:388). Teknikker er dermed redskaber både i konkret forstand og i metaforisk forstand, hvor konkrete eksempler kan være psykofarmaka eller hjælpemidler, mens de metaforiske f.eks. kan være terapi, samtaleteknikker eller træning.

Jeg forstår således teknikker som den praktiske udfoldelse af det, Jöhncke et al. betegner *løsningsmodeller*. Løsningsmodeller udpeger bestemte problemer, problembærere og løsninger inden for specifikke områder. I mit materiale kunne et eksempel være, at manglende motivation til at deltage i behandlingsaktiviteter betragtes som et problem, som visse beboere er bærere af, mens en løsning på det kunne være samtaler, der fokuserer på at skabe motivation hos beboeren. Jeg betragter løsningsmodellerne som udtryk for magt-viden-forhold, der fungerer som mulighedsbetingelser for tanker og handlinger i relation til det konkrete problem (Jöhncke et al. 2004:385). Ved at analysere teknikker bliver det ifølge Jöhncke et al. samtidig muligt at undersøge løsningsmodellerne. Med denne sammenkobling af teknikker og de såkaldte løsningsmodeller fremstår teknikker som indgang til at undersøge viden, magt, subjektivitet samt telos[57]. Det er muligt at undersøge telos, idet intentioner i styringen kan fremlæses af problemdefinitionerne og de dertilhørende løsninger. Jöhncke et al. forklarer, at teknikker indebærer intentioner om at forme "det sociale", forstået som relationer mellem individer og samfundet som helhed. Løsningsmodellerne, som teknikkerne knytter sig til, indikerer, hvordan det gode samfund kan og

[55] Levinson baserer sine analyser på etnometodologien og dens fokus på de praktiske metoder i hverdagens "reasoning".

[56] De anvender betegnelsen *social teknologi* i deres begrebsdannelse. Jeg holder mig til betegnelsen teknik af hensyn til stringens og læsevenlighed.

[57] Dean har på samme vis peget på, at en undersøgelse af teknikker ikke blot er en undersøgelse af redskaber (Dean 1995:581); det er indgangen til at undersøge flere dimensioner af styring.

bør skabes, hvilket desuden omhandler, hvordan det sunde menneske kan og bør skabes (Jöhncke et al. 2004:385).

Et yderligere element i min forståelse af teknikker er, at de virker i begge ender, hvilket Karlsen og Villadsen fremhæver (2008:348). Det betyder, at teknikker i socialt arbejde ikke kun former klienten; de former endvidere socialarbejderen, uanset om socialarbejderen agerer som ekspert eller ej. Ved at tage højde for påvirkningen af begge ender søger jeg at tage højde for den relationelle forståelse af magt, jeg fremlæser af Foucault (jf. magt-analytikkens elementer).

I mit analytiske perspektiv skelner jeg mellem to forskellige kategorier af teknikker, som tillader en nuancering af blikket på, hvordan styring udfoldes. Denne skelnen henter jeg hos Foucault i "The technologies of the self", hvor Foucault skelner mellem selvteknik [technology of the self] og magtteknikker [technology of dominans] (Foucault 1994a)[58]. En række af hans fortolkere har taget denne skelnen op (Mik-Meyer & Villadsen 2007; Dean 1995; Rose 2001). Jeg overtager Foucaults grundlæggende forståelse af selvteknikker som teknikker, der:

> "… permit individuals to effect by their own means or with the help of others a certain number of operations on their own bodies and way of being, so as to transform themselves in order to attain a certain state of happiness, perfection, or immortality." (Foucault 1994a:225)

Selvteknikker er således måder, hvorpå individer handler på sig selv med henblik på at forme sig selv på en bestemt måde, mens magtteknikker betegner måder, som individer søges formet på udefra. Foucault mener, at de to ofte optræder sammen som sammenvævede størrelser (Foucault 1994a:225). I samme forbindelse definerer han governmentality som netop denne sammenvævning. Det vil sige, at individets eget arbejde med sig selv smelter sammen med andres forsøg på at ændre vedkommende, altså hvor styring og selvstyring bliver ét.

[58] I teksten skelner Foucault i alt mellem fire forskellige teknikker. Ud over de to nævnte omfatter det: "technologies of production, which permit us to produce, transform, or manipulate things" og "technologies of sign systems, which permit us to use signs, meanings, symbols, or signification …" (Foucault 1994a:225).

Som følge af den snævre sammenvævning har Dean foreslået, at der bør skelnes mellem to former for selvteknikker, hvor den ene form er udtryk for, at forskellige autoriteter forsøger at forme individet, mens den anden vedrører individets regulering af sig selv (Dean 1995:562-563)[59]. Dean understreger selv, at denne adskillelse ikke kan være absolut, men finder det relevant at operere med den. I forhold til mit udgangspunkt er denne skelnen problematisk, da den indebærer en risiko for, at analyser bliver til forsøg på at lokalisere styringens udspring frem for at undersøge, hvad den konkret har af effekter (jf. Cruikshanks (1999) kritik af analyser, der søger at bestemme, hvor suverænen er).

Frem for at indføre en sådan skelnen ønsker jeg at fastholde, at der kan være sammenvævninger, hvor det ikke er muligt at adskille magtteknikker og selvteknikker. Min interesse er i forlængelse heraf at undersøge, hvordan sammen-vævningen tager sig ud i praksis. Det indebærer en opmærksomhed på, at selvteknikker og magtteknikker ikke foregår i et vakuum. Selv-teknikker foregår altid i en konkret kontekst, hvor magt-teknikker kan være på spil, og hvor der i det hele taget er specifikke mulighedsbetingelser for selvteknikkens udfoldelse. I afhandlingen taler jeg blot om teknikker og selvteknikker. Jeg undlader dermed at anvende magtteknikker for at undgå, at magt forbindes med en bestemt teknik og ikke andre. Jeg bruger ligeledes teknik som samlet betegner for alle teknikker, inklusive selvteknikker.

For at undersøge teknikker i deres specifikke udfoldelse finder jeg Valverdes beskrivelser af *hybridteknikker*[60] anvendelige (Valverde 1998:120). Valverde viser, hvordan teknikker er hybride, i den forstand at samme aktivitet kan indskrive sig i forskellige styringer. Med forskellige styringer mener jeg, at aktiviteten kan rumme forskellige styringsobjekter, videns-former og telos. Jeg bruger således betegnelsen hybridteknikker til at betegne teknikker, der rummer forskellige styringsobjekter, vidensformer eller telos.

[59] Dean betegner dem henholdsvis: *Governmental self-formation* og *Ethical self-formation*.

[60] Dean bruger også hybrid som betegnelse for teknikker, hvor det ikke er klart, hvor agens i arbejdet ligger (Dean 1995:562).

Praksis som interaktion

Med præciseringen af teknik som det centrale begreb i mine analyser in mente vender jeg blikket mod praksis. I dette afsnit redegør jeg for, hvordan jeg forstår praksis. Min forståelse er formet af min interesse i at analysere konkrete interaktioner mellem individer. Det medfører, at jeg redefinerer praksis, som det optræder hos Foucault, med henblik på at gøre det anvendeligt i mine analyser. Når jeg mener, at Foucaults analytik kan danne udgangspunkt for en analyse af socialt arbejde som interaktion, skyldes det, at jeg mener, at han i høj grad beskæftiger med praksis og ikke alene diskurser eller diskursive formationer. For mig at se træder praksis tydeligst frem som et analytisk objekt i Foucaults senere arbejde, herunder hans analyser af governmentality og seksualitet[61].

Jeg udlæser tre elementer i Foucaults arbejde med praksis, som har særlig betydning for min måde at tænke mine analyser på: for det første at han i forbindelse med udpegningen af praksis som genstand for analyse understreger, at praksis ikke skal ses som determineret af diskurser eller institutioner, hvilket gør, at man skal se på praksis' egen logik og regularitet (Foucault 1991b:75). Det er vel at mærke ikke det samme som at sige, at praksis foregår uafhængigt af diskurser og institutioner. Det er snarere en understregning af, at praksis og diskurser er gensidigt konstituerende. For det andet betragter Foucault magt (som vi har set) i form af handlinger på handlinger. Magt kan således studeres ved at rette blik på handlinger og deres relationer til hinanden. For det tredje peger Foucault på, at magt skal undersøges i detaljen, hvorved han forstår, at magt skal undersøges:

> "… where power reaches into the very grain of individuals, touches their bodies and inserts itself into their actions and attitudes, their discourses, learning processes and everyday lives." (Foucault 1980e:39)

Hos Foucault finder jeg således et blik for at undersøge magtens effekter og dens udfoldelse i relation til individer, deres handlinger og holdninger i

[61] Dreyfus og Rabinow mener, at praksis først træder frem som et fokuspunkt i Foucaults senere arbejde, og de ser det som et brud med hans tidligere tilgang (Dreyfus & Rabinow 1982:103), mens Raffnsøe et al. (2009) hævder, at der ikke er tale om et grundlæggende brud i Foucaults værk.

hverdagen. I de tre elementer ser jeg retningslinjer for magtanalytikken, der gør det meningsfuldt at undersøge magt i form af individers handlinger i relationer til individers handlinger, som det udfolder sig i en levet hverdag. Så til trods for at Foucault skriver, at hans interesse ikke har været at undersøge "real life", men andre former for virkeligheder (Foucault 1991b:81), finder jeg hans magtanalytik, herunder de præsenterede begreber, anvendelig.

Ved at undersøge socialt arbejde som individers interaktion ud fra min læsning af Foucaults magtanalytik søger jeg at anlægge en analyse af *governmentality som interaktion*. Idet jeg retter blikket mod handlinger på handlinger som individers interaktion, bliver det nødvendigt at tænke videre fra det udgangspunkt, Foucault giver mig. Det indebærer, at jeg må adressere de forskelle, der skal overskrides. Det gør jeg i det følgende, hvor jeg kigger nærmere på, hvordan praksis indgår i Foucaults arbejde.

Forskellene skal ses i lyset af, at Foucaults analyser fokuserer på opkomsten[62] af mulighedsbetingelser for de (samtidige) praksisser, hvori mennesker gøres til subjekter (Foucault 1991b). Når Foucault arbejder med praksis som historiske begivenheder i sine genealogier, retter han ikke blikket mod praksis som specifik interaktion, der udspiller sig mellem individer. Foucault forklarer derimod sine analyser af praksis således:

> "If I have studied 'practices' like those of sequestration of the insane, or clinical medicine, or the organization of the empirical sciences, or legal punishment, it was in order to study this interplay between a 'code' which rules ways of doing thing (how people are to be graded and examined, things and signs classified, individuals trained etc.) and the production of true discourses which serves to found, justify and provide reasons and principles for these ways of doing things." (Foucault 1991b:79)

I den forståelse træder praksis for mig at se frem i en generaliseret form. Praksis beskrives således som bredere fænomener, som f.eks. tvangsforanstaltninger eller straf, hvilket snarere er et system af en særlig praksis

[62] Foucault stiller det i modsætning til historiske analyser, der søger efter herkomsten, hvor der er tale om en essentialisering.

frem for specifikke interaktioner mellem individer. Foucault taler i denne forbindelse om *praksisregimer* (Foucault 1991b:75). For Foucault indebærer analyse af et praksisregime, at man ser dels på de præskriptive effekter af det, forstået som "what is to de done", dels på de kodificerende effekter, hvilket vil sige "what is to be known" (Foucault 1991b:75). Det centrale i begrebet praksisregimer er i denne sammenhæng, at det ikke adresserer interaktioner mellem individer, der deltager i den pågældende praksis.

Men som jeg læser Foucaults konkrete analytiske arbejde, er det ikke afgrænset til den brede forståelse af praksis som praksisregimer, idet han ligeledes analyserer mere konkret praksis. Det er netop ud fra konkrete praksisser, han læser praksisregimer eller transformationer af praksisregimer (Foucault 2008). De mere konkrete former for praksis, Foucault analyserer, er f.eks. bekendelse, som han analyserer i *Viljen til viden* (Foucault 1994b:61-), samt eksamination og eksercits i *Overvågning og Straf* (Foucault 2002:151-; 201-). Der er tale om analyser af praksis, som fokuserer på relationerne mellem handlingerne, som udgør praksissen. Foucault fremlæser derigennem de relationer, individerne i praksissen indtræder i både i forhold til sig selv og andre.

Clarke skriver med inspiration fra Castellanis idé om magt som interaktion mellem handlinger (Castellani 1999), at Foucaults blik på praksis fokuserer på processerne frem for individerne (Clarke 2005:56). Ud fra denne forståelse finder jeg hos Foucault ligeledes et blik for de forskellige positioner, individer optræder i. Det gør på den ene side, at magtrelationer træder tydeligt frem, mens praksis på den anden side optræder som en statisk størrelse af faste processer. For at bruge Foucaults egne ord tager praksis således for af "ways of doing things" (Foucault 1991b:75).

Denne måde at anskue praksis på skal selvsagt ses i relation til Foucaults ærinde og tilgang, hvor han analyserer mønstre for praksis i form af regulariteter. I forhold til min brug af Foucault er udfordringen, at denne forståelse af praksis medfører, at interaktionen mellem de individer, der deltager i praksis, synes at forsvinde. Dermed forsvinder muligheden for at beskrive interaktionen med dens mangfoldighed. Dette er bestemt ikke et udtryk for, at Foucault ikke er bevidst om, at den konkrete interaktion mellem individer har indflydelse på den måde, hvorpå magtrelationer udspiller sig (Foucault 1991b:81). Jeg betragter det derimod som led i

Foucaults forsøg på at undslippe en subjektivistisk tænkning. Men for mig at se indebærer det en risiko for, at individer bliver reduceret til at være marionetter i en allerede fastlagt koreografi.

På baggrund af denne læsning af Foucaults arbejde med praksis står det klart, at jeg ikke finder Foucaults praksisbegreb tilstrækkeligt til at analysere interaktion mellem individer i specifikke situationer og dermed heller ikke, hvordan processerne, han beskriver, formes og omformes. I forlængelse heraf rummer praksisbegrebet hos Foucault ikke mulighed for at se det konfliktuelle i interaktionen (Chunn & Menzies 1998)[63].

Lignende kritik af Foucault og governmentalityanalyser er som nævnt blevet fremført fra flere sider både inden for den etnografiske governmentality (Fairbanks 2009; LaCombe 1996; Levinson 2010; Brownlie 2004; McKim 2008; McKee 2009) og fra andre (Desjarlais 1997; Hacking 2004; Jenkins 2008). For mit vedkommende er kritikken ikke en afvisning af Foucaults governmentalityanalyser eller hans fortolkeres. Det, jeg søger, er derimod at åbne for et andet og relateret perspektiv, der er interesseret i at undersøge sammenføjningen mellem viden, magt og subjektivitet, sådan som den kan iagttages i interaktionen mellem individer.

Jeg anlægger et perspektiv, der undersøger governmentality som interaktion. Perspektivet er tænkt som et teoretisk såvel som metodisk bidrag til governmentalityforskningen. Det teoretiske bidrag er centreret om en forståelse af styring som situationel, i kraft af at styringen ses som noget, der foregår i interaktioner mellem individer i specifikke situationer. Perspektivet indebærer, at styring er foranderlig og formes i interaktionen mellem individer frem for at antage generaliserede statiske former. Derved bliver det muligt at undersøge, hvordan det, der ellers kan betragtes som en generaliseret form for styring, udfolder sig på forskellige måder med forskellige effekter til følge. Til denne forståelse hører en forståelse af, at interaktion og dermed styring ikke determineres af diskurser. I stedet skabes styringen i interaktion, der foregår i relation til diskurser.

I mit perspektiv spiller modstand en central funktion i relation til dette, idet modstand bidrager til at forme styringen, som den udfoldes i interaktion. Mit perspektiv anlægger en forståelse af modstand, hvor

[63] Chunn og Menzies taler om det konfliktuelle på mikroniveau.

modstand på linje med magt ikke skal reduceres til at være et udtryk for subjektive intentioner. Dette medfører, at forståelsen af modstand udvides, hvorved det er muligt at undersøge flere forskellige former for modstand, som forstyrrer magtudøvelser.

Perspektivet, jeg anlægger, bidrager endvidere til at forstå, hvordan viden og magtudøvelse forbindes i interaktioner. Heri ligger en forståelse af, at styring ikke kun kan forstås i relation til viden, som den kommer til udtryk i det, Dahl betegner *politisk-administrative diskurser*, som er "diskurser som anvendes af politikere, embedsmænd, eksperter, større interesse-organisationer til at beskrive og regulere social og politisk virkelighed" (Dahl 2005:49). Mit perspektiv inddrager derimod også, hvad der kunne betegnes lægmands viden i form af bl.a. erfaringsbaseret viden.

Det metodiske bidrag består af min sammentænkning af Foucault og Goffman, som jeg udfolder nedenfor. Min interesse i at undersøge sammenføjningen mellem viden, magt og subjektivitet i interaktion afstedkommer et behov for at supplere Foucaults arbejde. For mig træder Goffmans arbejde frem som et muligt udgangspunkt for at tænke videre fra Foucault. Det skyldes, at jeg på linje med bl.a. Valverde (2007:160), Hacking (2004) og Jenkins (2008) i Goffmans arbejde ser et blik for, hvordan magtrelationer skabes og genskabes i hverdagspraksis i form af ansigt-til-ansigt-interaktion. I det følgende redegør jeg for, hvordan jeg tænker Goffmans arbejde som en indgang til at studere governmentality som interaktion. Med denne redegørelse foretager jeg en operationalisering af governmentality som interaktion, som også er tænkt som en præsentation af en metodisk tilgang, der kan arbejdes videre med og udvikles videre i forhold til andre genstande.

Goffman – en indgang til studier af governmentality som interaktion

I denne del redegør jeg for min læsning af Goffman. Det gør jeg for det første ved at se på mulighederne for at sammentænke Goffman og Foucault. For det andet fremlægger jeg min læsning af Goffmans begreber. På samme måde som med min udlægning af Foucault er udlægningen af Goffman en

specifik fortolkning af Goffman, der tager afsæt i mit ønske om at skabe mulighed for at anvende Foucault og Goffman sammen som grundlag for et governmentalityperspektiv på ansigt-til-ansigt-interaktion. Min gengivelse af Goffman skæres således efter dette ønske. Det betyder, at jeg betragter Goffman med udgangspunkt i min læsning af Foucault. Det medfører for det første, at jeg vægter de dele af Goffmans sociologi, jeg anser for forenelige med Foucaults magtanalytik. For det andet fremstiller jeg alene forskellene i det omfang, jeg finder det nødvendigt at gøre op med dem med henblik på at anvende Goffmans begreber. Efter denne del samler jeg op på det analytiske perspektiv, jeg har fremlagt. Det gør jeg ved at samle op på de analytiske begreber, jeg anvender i mine analyser.

Når jeg tager Goffman som indgang til at undersøge governmentality som interaktion mellem individer, skyldes det, at han beskæftiger sig med konkret ansigt-til-ansigt-interaktion mellem individer. Hans arbejde består i høj grad i at opdyrke interaktion som en empirisk analysegenstand. Han har således udviklet et (omfattende) begrebsapparat til at beskrive individers interaktion, der giver redskaber til at gå helt tæt på interaktionen, sådan som Demant og Järvinen beskriver (Demant & Järvinen 2006). Han benytter sig ret beset af flere begrebsapparater. Som Branaman redegør for, opererer Goffman med tre overordnede metaforer som omdrejningspunkter for sine tilgange til individers interaktion. De tre er teatret, spillet og ritualet (Branaman 1997:lxiii). Min læsning tager primært udgangspunkt i teatermetaforen og dermed i Goffmans *dramaturgi*. I Goffmans dramaturgi ser jeg et potentiale i forhold til at kunne undersøge magt, viden og subjektivitet i social interaktion ud fra et perspektiv, der tager fremtrædelsen som undersøgelsens niveau. Jeg uddyber dette igennem redegørelsen for min læsning af Goffman.

Min læsning lægger sig op ad andres læsninger af Goffman, i den forstand at jeg i forskellige dele af min læsning trækker på forskellige tidligere læsninger. Igennem redegørelsen for min læsning fremviser jeg de forskellige inspirationskilder, jeg benytter.

Flere har peget på, at Goffman læses på mange, ofte modstridende måder (Smith 1999; Miller 1986; Branaman 1997). Læsningerne rækker fra Goffman som strukturalist (Denzin 2002) til Goffman som fænomenolog (Lanigan

1988) og fra en (stor) magtteoretiker (Rogers 1977; Jenkins 2008) til en sociolog kendetegnet ved en mangel på begrebsliggørelse af magt (Gouldner 1972; Bourdieu & Wacquant 1996:98). Årsagen til de mange forskellige læsninger forklares med, at Goffman opererer med tilsyneladende forskellige definitioner af begreber (Branaman 1997; Rawls 1987; Miller 1986; Cahill 1998). Dette henføres undertiden til, at hans ambition ikke har været at skabe en teori (Smith 1999; Scheff 2006). Scheff skriver ligefrem, at Goffman starter forfra hver gang som led i et gennemgående forsøg på at dekonstruere det naturgivne ved genstanden, der undersøges (Scheff 2006:27)[64].

I denne mangfoldighed af fortolkninger af Goffmans værker indskriver jeg mig i gruppen af læsninger, som Smith – med rette eller urette – har betegnet postmoderne (Smith 1999:5). Ifølge Smith hører bl.a. Tseëlon (1992) og Battershill (1990)[65] til den gruppe af læsninger. I disse læsninger står vægtningen af Goffmans blik for selvet som et socialt produkt uden en fast essens centralt. I det omfang det kan siges at være omdrejningspunktet i en postmoderne læsning, kan man tilføje læsningerne, Cahill (1998), Hacking (2004), Lemert (2008) og Hancock og Garner (2011) foretager, men også Järvinen og Mik-Meyer (2005) og Juhila og Abrams (2011), der i højere grad refererer til en interaktionistisk tradition.

De nævnte læsningers forståelse af selvet som konstrueret indebærer, at blikket flyttes væk fra selvet som noget indre og i stedet rettes på, hvordan selvet skabes i kraft af individers specifikke handlinger i ansigt-til-ansigt-interaktion. Selvet fremstår som relationelt og situationelt. På den baggrund bliver interessen rettet mod, hvordan selvet skabes. Det er således heller ikke overraskende, at eksponenter for den læsning peger på lighederne med Foucault samt muligheder for at sammentænke de to (Cahill 1998; Hacking 2004; Hancock & Garner 2011[66]).

---

[64] Becker samt Fine og Martin beskriver i samme ånd, hvordan Goffman bruger sine mange metaforer og neologismer som redskab til at destabilisere det, der fremstår som naturgivent (Becker 2003; Fine & Martin 1990).

[65] Battershill anser ligefrem Goffman som en forgænger for den såkaldte postmodernistiske opfattelse af subjektet (1990), mens Tseëlon mere beskedent påpeger lighederne til en postmoderne udviskning af forskellen mellem det tilsyneladende og det reelle, som han iagttager hos Baudrillard (Tseëlon 1992:124-125).

[66] Hancock og Garner tilkendegiver direkte, at de ikke anser Goffman for en forløber for den såkaldte postmodernisme (jf. Battershill 1990). I stedet er deres ønske at få Goffman til at spille

Denne udlægning af selvet hos Goffman giver muligheder for at se ligheder i Foucaults og Goffmans magtforståelse, til trods for at Goffmans tilgang til magt i modsætning til Foucaults primært optræder implicit (Rogers 1977:90). Hacking (2004) og Hancock og Garner (2011) er eksponenter for en sådan læsning. Det er ikke kun i den såkaldte postmoderne læsning af Goffman, at ligheder mellem Foucaults og Goffmans magtforståelse fremhæves. Det gælder ligeledes for Burns (1992), Jenkins (2008) og Scott (2011). Burns har forklaret, at Goffmans analyser af, hvordan totale institutioner former de indsattes identitet, nærmest udgør en "small-scale version" af Foucaults. Burns skriver, at det er, som om Foucault tager Goffmans arbejde og udbreder blikket for, hvordan individer formes, så det gælder politisk magt i det hele taget (Burns 1992:160)[67]. I stil med Burns læser jeg *Anstalt og menneske* (Goffman 1967) som en række beskrivelser af forskellige teknikker, der sigter mod at forme "de indsatte". Dette er en læsning, jeg deler med blandt andre Holmes og Stuart (2011) og Perron et al. (2004), der ligeledes gennemfører etnografiske governmentalityanalyser. Samtidig beskriver Goffman modstanden, "de indsatte" yder imod den totale institution. Hos Goffman er der på den måde en

sammen med Foucault og Butler (Hancock & Garner 2011:319). På den måde ligner deres arbejde mit, men den grundlæggende forskel er, at de prøver at udlæse en filosofi hos Goffman, som de sammenstiller med det, de finder hos Foucault og Butler. Mit projekt er mere beskedent, idet jeg søger at udvikle en analytisk begrebsramme, hvor jeg trækker på Goffmans begreber til at supplere min læsning af Foucault.

[67] Burns bemærker, at dette sammenfald er slående, da det umiddelbart ser ud til, at de to ikke kendte hinandens arbejde (Burns 1992:160). Det forholder sig såmænd heller ikke sådan. Redaktørerne bag udgivelsen af Foucaults forelæsninger *Psychiatric Power* (Foucault 2006) påpeger, at Foucault gentagne gange refererer til Goffman. Det gør han bl.a., da han forklarer, at de disciplinære institutioner - som han kalder for afrettende [correctional] og terapeutiske - materialiserede sig i en række forskellige institutioner (Foucault 2000a:75-76). I den forbindelse peger han på, at Goffman i *Anstalt og menneske* har beskrevet, hvordan disse institutioner tager sig ud i USA. Der er dog en vis komik ved denne reference, idet Foucault omtaler Goffman som "an American historian" (Foucault 2000a:76). Retfærdigvis skal tilføjes, at Foucault ved en senere lejlighed med navns nævnelse forklarer, at Goffman meget kyndigt analyserede, hvordan "A patient in a mental institution is placed within a field of fairly complicated power relations …" (Foucault 2000b:356), mens han ved en anden lejlighed kommenterer på sammenligninger mellem hans *Overvågning og straf* og Goffmans *Anstalt og menneske*. I den forbindelse understreger han, at han ikke er "social scientist", hvilket er baggrunden for, at deres arbejde ikke er det samme. Han forklarer forskelle ved at sige, at Goffman er interesseret i, hvordan en specifik form for institution virker, mens han selv foretager en historisk undersøgelse af, hvordan rationalitet virker i institutioner og menneskelig adfærd (Dillon & Foucault 1980:4).

opmærksomhed på, at hvor der er magt, er der modstand. Misztal har fremhævet denne lighed i Foucaults og Goffmans arbejde med magt og normalitet (Misztal 2001:318). Jenkins, der trækker på Burns, ser også lighederne mellem Foucaults og Goffmans magtforståelse (Jenkins 2008). Jenkins, der fokuserer på Goffmans begreb *interaktionsordenen*[68], fremhæver, dels hvordan magt hos begge udfoldes i handlinger og hverdagens rutiner og dels er forbundet med selvfølgeligheder, der skaber muligheder og begrænsninger (Jenkins 2008:158-159). Magt hos Goffman kan dermed betragtes som noget, der udøves, og som ikke kun er repressivt[69]. Som Jenkins betragter jeg Goffmans arbejde som en vej til at forlade abstrakte eller statiske beskrivelser af magt og i stedet at undersøge, hvordan magt udfoldes i interaktion.

Min læsning tager således udgangspunkt i, at der kan iagttages ligheder mellem Goffmans og Foucaults forståelse af mennesket som socialt konstrueret og deres magtforståelse. Med det udgangspunkt redegør jeg nærmere for mulighederne for at sammentænke de to. Det gør jeg dels ved at adressere de relevante faldgruber, som andre læsninger af Goffman indebærer i forhold til en sammentænkning, dels redegør jeg for de ligheder, jeg fremlæser, og som har relevans for mit analytiske arbejde.

Faldgruber og muligheder for sammentænkning af Goffman og Foucault

Faldgruberne, jeg adresserer, består af elementer i Goffmans arbejde, som kan ses som stående i modstrid til perspektivet, jeg har fremlagt med udgangspunkt i Foucault. Lad mig understrege, at min vej til at komme uden om faldgruberne ikke er at argumentere for, at jeg ligger inde med en mere sandfærdig læsning af Goffman. Det er i stedet intentionen at

[68] I dansk sammenhæng er *ínteraction order* blevet oversat med samhandlingsordenen (Jacobsen & Kristiansen 2004).

[69] Også dette punkt viser en mangfoldighed af læsninger i sig, idet Hirst og Woolley i deres sammenligning af Foucaults og Goffmans magtforståelse i relation til normaliseringen og den totale institution når frem til den modsatte konklusion. De skriver således, at magt hos Goffman alene er negativ. (Hirst & Woolley 1982:190). De når blandt andet på det grundlag frem til, at den tilsyneladende lighed mellem Foucault og Goffman alene er overfladisk (Hirst & Wooley:188).

synliggøre faldgruberne og vise, hvordan det er muligt at læse Goffman anderledes. Jeg ønsker derved at sættes parentes om faldgruberne i mit videre arbejde med Goffman, ligesom jeg ønsker at vise, hvordan det er muligt at anvende Goffmans arbejde på en måde, der tillader sammentænkningen.

Den første faldgrube, jeg finder i læsninger af Goffman, er det intentionalistiske islæt, som flere har identificeret hos Goffman (Denzin 2002; Branaman 1997; Miller 1984). Det intentionalistiske forbindes med Goffmans arbejde med *indtryksstyring*, hvor han beskæftiger sig med, hvordan individer på forskellig vis styrer de informationer om sig selv, som de udtrykker i interaktionen med andre (Goffman 1992). I sine redegørelser for, hvordan indtryksstyringen foregår, henfører Goffman i flere tilfælde til individernes bagvedliggende intentioner om at opretholde bestemte (gunstige) indtryk eller definitioner af situationen (se f.eks. Goffman 1992:119). Det er væsentligt for min brug af Goffman, at jeg ikke bruger intentioner til at forklare individernes handlinger.

De grundlæggende dramaturgiske begreber, jeg anvender (*Situerede aktivitetssystemer*, *rolle*, *rolleopførsel*, *rolledistance* og *rollekonflikt*), indebærer for mig at se ikke en grundlæggende intentionalisme. I stedet mener jeg, at begreberne giver mulighed for at overskride opdelingen af individers optræden i sand og falsk optræden. Tseëlon argumenterer for det samme i sin udlægning af Goffmans dramaturgi. Tseëlon modstiller i den forbindelse den Goffmanske dramaturgi med "impression management teori", der er optaget af individer som manipulerende (Tseëlon 1992). Goffman skriver selv om adskillelsen af falske og sande optrædener:

> "Vi betrakter gjerne den ekte opptreden som noe som slett ikke er bevisst satt sammen, noe som er det utilsiktede produkt av en persons spontane reaksjon på den faktisk foreliggende situasjonn Opddiktede opptredener er etter vår oppfatning noe som møysommelig er lappet sammen, den ene falske biten etter den andre, da det ikke foreligger noen virkelighet som de forskjellike delene av adferden kunne være noen direkte reaksjon på. Det er nå nødvendig å bli klar over at denne todeling er en slags ideologi for hederlige optredende – den styrker deres opptreden, men er en dårlig analyse av den." (Goffman 1992:64)

Jeg ønsker i forlængelse af dette at fremhæve, at jeg i Goffmans dramaturgi finder muligheder for at tage fremtrædelsen som analytisk niveau i undersøgelser af interaktion. Med dramaturgiens teateranalogi retter Goffman fokus på, hvordan den sociale virkelighed skabes (iscenesættes) og opretholdes igennem individernes *optræden*. Med en oversættelse af Goffman bruger jeg optræden som betegnelse for individers handlinger og talehandlinger i interaktion. Derved understreger jeg dramaturgiens pointe om, at virkeligheden skabes i interaktionen. Goffman understreger sit fokus på fremtrædelsen i form af individers optræden ved at skrive, at i mange sociologiske sammenhænge er det ikke vigtigt at afgøre, hvad der er virkeligt. Han skriver, at han i stedet ønsker at undersøge, hvordan de forskellige udlægninger af virkeligheden, der kommer til udtryk i individers optræden, brydes (Goffman 1992:60-61). Jeg ser her en forbindelse til Foucault, om end der er tale om to forskellige former for fremtrædelser (jf. den foregående del om Foucault). Denne forbindelse tillader at se en sammentænkning, der ikke beror på en intentionalistisk eller essentialistisk tilgang.

Ved at tage udgangspunkt i fremtrædelsen (i form af individers optræden) skaber Goffman endvidere mulighed for at sætte parentes om viden. Det gør han ved ikke at acceptere det legitimerende grundlag for viden, men i stedet se, hvordan viden reproduceres i interaktionen, samt at undersøge effekterne af måden, hvorpå viden reproduceres og bruges. Det gør han i *Anstalt og menneske* (Goffman 1967), hvor han benytter sig af sine satiriske, ironiske og sarkastiske beskrivelser, som Fine og Martin har beskrevet som hans metode til at destabilisere (Fine & Martin 1990). Et fremtrædende eksempel herpå er hans sammenligninger mellem det psykiatriske behandlingsarbejde og kedelflikkeri [tinkering] (Goffman 1967:239). Det er dog værd at bemærke, at Goffman behandler viden[70] i form af legitimering af magtrelationer (Goffman 1967:67), mens han ikke lader til at betragte viden som et produkt af magtrelationer (jf. Foucaults magt-viden-forhold).

Jeg ser ligeledes i Goffmans måde at adressere fremtrædelsen en lighed med Foucault, idet Goffman anlægger en relationel forståelse. Han skriver således:

[70] Han taler i denne forbindelse om *trossystemer* og *referencerammer* (Goffman 1967:257-282).

> "… det mest rigtige studie af samhandling [interaktion] ikke fokuserer på individet og dets psykologi, men på de syntaktiske relationer mellem de handlinger, der udføres af personer under fælles tilstedeværelse" (Goffman gengivet i Jacobsen & Kristiansen 2004:19)[71].

Det dramaturgiske blik er således optaget af, hvordan individers handlinger relaterer sig til hinanden frem for at søge ind i individet i forsøget på at forklare handlingerne. Blikket medfører derved, at individets optræden ikke betragtes som udsprunget af et autonomt individs frie valg. I min måde at bruge rolleterminologien er det relationelle blik et uundgåeligt element, i den forstand at én rolle, der opføres, er "tilpasset" rollerne, som de øvrige deltager i interaktionen opfører (Goffman 1992:9), hvilket desuden gør sig gældende for rolleopførsel.

Jeg ser en anden faldgrube i form af en objektivistisk forståelse af dramaturgien, som kan udlæses af Goffmans værker. Denzin rejser en kritik af Goffman for at arbejde ud fra en objektivistisk og realistisk position (Denzin 2002:107). Det betyder, at Goffman ophøjer sig selv til en objektiv observatør af social interaktion[72]. En tilgang til genstandsfeltet som objektiv observatør er ikke forenelig med tilgangen, jeg ønsker at anlægge. Det er derfor vigtigt at fastholde, at de dramaturgiske begreber udgør et specifikt perspektiv, der former virkeligheden. En sådan forståelse synes da også at være mulig at fremanalysere af Goffmans tekster, f.eks. når han i afslutningen af *The presentation of self in everyday life* taler om teatermetaforen som et "stillads", der er til for at "bygge andre ting med og bør rejses med tanke på, at de [stilladser] skal rives ned." (Goffman 1992:210). Denzins kritik lader ligeledes til at være rettet mod Goffmans skrivestil, hvor han primært skriver med udgangspunkt i et objektiverende "udefrablik", og hvor han kun sjældent selv figurerer i de etnografiske skildringer. Hvor Denzin ser det som et udtryk for, at Goffman er dybt apolitisk, betragter Fine og Martin det som et led i Goffmans "partisan view", der igennem

[71] Jacobsen og Kristiansen oversætter gennemgående det engelske "interaction" til samhandling på dansk.

[72] Denzin kæder det også sammen med en opfattelse af, at Goffman er optaget af forholdet mellem det sande og det falske i individers fremtrædelse (2002:107-108). Denzin gør sig til fortaler for, at man skal forkaste Goffman.

sarkasme og ironi angriber selvfølgeligheder med henblik på at nedbryde dem (Fine & Martin 1990). Jeg forstår Goffmans stil på samme måde som Fine og Martin, og uden sammenligning i øvrigt anlægger jeg ligeledes primært et objektiverende blik på interaktionen på Gartnergården. Hensigten er at fastholde fokus på interaktionens effekter frem for at søge bagom samt at skabe distance til de måder, handlinger legitimeres af deltagerne.

En tredje faldgrube, der udpeges i læsningerne af Goffman, ligger i at operere med den "situationsbestemte illusion" (Bourdieu & Wacquant 1996:259), som Bourdieu mener at finde i interaktionistiske analyser, inklusive Goffmans (Bourdieu & Wacquant 1996:98). Denne såkaldte illusion består i ikke at tage "højde for, at 'interpersonelle' relationer kun tilsyneladende er relationer mellem individer, og at sandheden om en interaktion aldrig ligger udelukkende i interaktionen selv" (Bourdieu & Wacquant 1996:259). For mit vedkommende handler det ikke om at kunne indfange "de store strukturelle konfigurationer", som det gør for Bourdieu (Bourdieu & Wacquant 1996:98). Derimod er det for mit vedkommende centralt at fastholde et blik for, hvordan interaktionen står i relation til det, Goffman betegner det ekstrasituationelle (Goffman 1983:11). Det er bl.a. i den forbindelse, at jeg ligesom Hacking anser Foucault og Goffman for komplementære (Hacking 2004). I min brug består det komplementære i at indtænke diskurs og viden i analysen af interaktion, uden dog at interaktionen betragtes som determineret af de to. Goffman viser selv et blik for *ekstrasituationelle* påvirkninger af den specifikke interaktion. Han beskriver i *The Interaction Order*, at ekstrasituationelle elementer spiller ind i interaktionen (Goffman 1983). Han taler i den forbindelse om bl.a. social status eller race. Samtidig understreger han, at betydningen af de ekstrasituationelle elementer afgøres i den konkrete situation (Goffman 1983:14). Derudover beskriver han som nævnt i *Anstalt og menneske* (1967), hvordan psykiatrisk viden spiller ind som en legitimerende instans i forhold til behandling af de individer, der er indlagt (Goffman 1967:67). For mig at se er det muligt at undgå den "situationsbestemte illusion" og i stedet tage højde for, hvordan ekstrasituationelle elementer spiller ind og formes i den konkrete situation.

Jeg ser, som det fremgår, en række ligheder, hvor der fra andre læsninger kunne iagttages konfliktende forskelle. En sidste lighed mellem Goffmans og Foucaults arbejde, jeg fremdrager i denne forbindelse, har jeg allerede berørt. Det er interessen for *making up people* eller *person production*, som henholdsvis Hacking (2004) og Cahill (1998) taler om, og som i de to fortolkeres øjne binder Goffman og Foucault sammen. Hacking lægger i sin læsning vægt på, at Goffman og Foucault er komplementære i relation til at undersøge, hvordan individer skabes. Hacking ser det komplementære i, at Foucault ser på de institutionelle rammers opkomst, mens Goffman ser på, hvordan de konkret spiller ind på menneskers hverdag via interaktionen bl.a. i de institutioner, som Foucault undersøger i sine analyser. Foucaults historiske tilgang kan således forklare tilblivelsen af sociale kontekster, men ikke hvordan individer interagerer i den sociale kontekst. Det kan Goffmans mikrosociologiske tilgang til gengæld[73] (Hacking 2004:288). Jeg deler Hackings forståelse af Foucault og Goffman som komplementære, men da jeg ikke foretager en historisk undersøgelse, handler det i højere grad om, at Foucaults begrebsapparat styrker det omtalte blik for det ekstrasituationelle.

Til trods for at jeg taler for en lighed i forhold til interessen for, hvordan individer skabes, er det væsentligt at fremhæve den umiddelbare forskel, hvad angår terminologi. Hvor det for Foucault handler om undersøge, hvordan vi er blevet til subjekter, er Goffman mindre stringent i sin brug af begreber, der vedrører individet (Cahill 1998:135). Goffmans enorme begrebsproduktion kommer til udtryk i terminologien, han anvender i relation til individet. Ifølge Miller er det baggrunden for de mange udlægninger af, hvordan Goffman forstår individet (Miller 1986).

Cahill har forsøgt at forklare Goffmans arbejde ved at systematisere terminologien. Cahill peger således på, at der må sondres mellem personen, der med Harre kan defineres som "the socially defined, public visible embodied being" (Harre 1984 gengivet i Cahill 1998:135), på den ene side og selvet som "a being's reflexive awareness of personal agency and identity"

[73] Modsat savner Goffman en forståelse af, hvordan de institutioner, han studerer, er blevet til. Goffman er på den måde ahistorisk i sine studier. Det betyder ikke, at Goffman ikke anser det historiske element som centralt for at forstå de problemstillinger, han undersøger. Han skriver således i *Stigma*, at for at forstå problemerne vedrørende stigmatisering er det nødvendigt at inddrage historien og den politiske udvikling i relation til den specifikke stigmatisering (Goffman 1963:151).

(Cahill 1998:135)[74] på den anden. Med det udgangspunkt kan man sige, at Goffman interesserede sig for personen, der skabes i situationen, og hvordan der derigennem leveres bevis for et eksisterende indre selv. Om end jeg ikke overtager Cahills terminologi, er jeg enig i, at man hos Goffman kan se en interesse for, hvordan individer fremtræder i interaktionen, og hvordan det, der ofte anses for et forudgående indre selv, der virker som drivkraft bag fremtrædelse, er en del af fremtrædelsen. Med andre ord betragtes fremtrædelsen ikke som en ydre manifestation af noget allerede eksisterende i individet (Cahill 1998:137). Goffman privilegerer derved fremtrædelse på bekostning af at søge ind i individet. Det medfører med Järvinens og Mik-Meyers ord, at når man anvender Goffman, er det "næppe et meningsfuldt formål" at søge ind i individet eller bag om den sociale interaktion (Järvinen & Mik-Meyer 2005:102).

Denne læsning af Goffman gør det muligt at genkende interessen for at undersøge, hvordan individet skabes i kraft af sine handlinger, som jeg beskrev i forbindelse med min forståelse af subjektet. I det omfang subjektet betragtes i form af dets fremtrædelse igennem interaktion, bliver det således muligt at tænke Goffmans arbejde som en måde at undersøge subjektet på. Set med den forståelse kan man tale om, at Goffman undersøger, hvordan subjektet skabes i ansigt-til-ansigt-interaktion. Med udgangspunkt i begreberne om rolle og rolleopførsel kan subjektet betragtes som en dramatisk effekt – eller som Goffman formulerer det:

> "Selvet, betraktet som en fremført rolle, er altså ikke en organisk ting med en bestemt plasering, med den fundamentale oppgave å bli født, modnes og dø. Det er en dramatisk effekt som på en diffus måte fremtræder af den scene som oppføres..." (Goffman 1992:208-209)

Goffmans blik er således på det momentære subjekt, der konstrueres i situationer med interaktion (Cahill 1998:136). Men situationen, hvor subjektet konstrueres, skal ikke betragtes som fritsvævende (jf. det ekstra-situationelles betydning).

Med udgangspunkt i mine overvejelser om forholdet mellem Foucault og Goffman redegør jeg i det følgende for de analytiske begreber, jeg henter fra

[74] Cahill refererer i den forbindelse til Giddens (1991).

Goffman. Redegørelsen for begreberne kobler jeg til de begreber, jeg henter fra Foucault, og som jeg har præsenteret i den foregående del.

De dramaturgiske begreber

Min brug af Goffman trækker primært på de begreber, han udvikler i relation til sin forståelse af roller i dramaturgien. Det er således min forståelse af disse begreber, jeg redegør for i det følgende. I min redegørelse trækker jeg primært på Goffmans oprindelige udlægning af dramaturgien (Goffman 1992) samt hans rekonstruktion af rolleterminologien, som han præsenterer i essayet "Rolledistance" (2004d). Jeg starter med at redegøre for, hvordan jeg forstår *interaktion*, *sociale situationer* som *situerede aktivitets-systemer*. Jeg viser derpå min forståelse af begreberne, der knytter sig til det centrale rollebegreb.

De dramaturgiske begreber retter sig mod det empiriske felt, som består *af interaktion i sociale situationer, hvorved Goffman forstår:*

> "Social samhandling [interaktion] kan afgrænses snævret som det, der udelukkende kommer til udtryk i sociale situationer, dvs. miljøer, hvor to eller flere individer fysisk befinder sig i hinandens responsive nærvær." (Goffman 2004e:283)

For Goffman giver studier af interaktion mulighed for dels at undersøge, hvordan individer påvirker hinanden i bestemte situationer (Goffman 1992:22), dels giver det mulighed for at undersøge den orden, der kommer til udtryk i interaktionen. For Goffman medfører deltagelsen i interaktion altid bindinger, som kan variere afhængigt af situationen (Goffman 2004a:36). Goffman taler i den forbindelse om interaktionsordenen, som han betragter som effekten af "muliggørende konventioner", der virker på samme måde som "grundreglerne i et spil, bestemmelserne i færdselsloven eller de grammatiske regler i et sprog" (Goffman 2004e:290). Med det udgangspunkt undersøger Goffman den normative orden, der kommer til udtryk i ansigt-til-ansigt-interaktion, og som individerne agerer i forhold til. Hancock og Garner drager i den forbindelse paralleller til Foucault, i den

forstand at Goffmans undersøgelser af den normative orden også handler om styring [regulation] af individer. Hancock og Garner skriver ligefrem, at:

> "Goffman's work on containment of havoc and the embedding of normative regulation in interaction leads directly into the analysis of power that closely parallels Foucault's conceptualization of power and resistance at the capillary level." (Hancock & Garner 2011:334)

Med de mange forskellige læsninger in mente er det nok en stramning at sige, at Goffmans arbejde fører direkte over i Foucaults, men som det fremgår, er jeg enig i, at der kan drages paralleller mellem Goffman og Foucault i forhold til magt og subjektivitet.

Situerede aktivitetssystemer

Goffman leverer en række begreber for forskellige typer sociale situationer[75]. Mine analyser tager afsæt i det, han betegner *situerede aktivitetssystem* (Goffman 2004d:201). Goffman præsenterer begrebet i sin reformulering af rolleanalysen, hvor han skriver, at han ønsker at tilpasse rollebegrebs-apparatet til specifik adfærd i sociale situationer (Goffman 2004d). Han forklarer, at reformulering er afgrænset til at gælde det, der foregår inden for en specifik organisation [establishment], eksempelvis en behandlings-institution. Han forklarer, at et individs deltagelse i en organisation kan ses som deltagelse i en "regelmæssig sekvens af daglige aktiviteter" (Goffman 2004d:201), hvoraf nogle af disse aktiviteter er situerede aktivitetssystemer.

Et situeret aktivitetssystem indebærer, at individet indgår i interaktion med andre i forbindelse med udførelsen af "en enkelt fælles aktivitet, et temmelig lukket, selvkorrigerende, selvafsluttende kredsløb af gensidigt afhængige handlinger" (Goffman 2004d:201). Et situeret aktivitetssystem er endvidere kendetegnet ved, at flere af de tilstedeværende deltager i en fællesaktivitet. Ligeledes er de "monosituereret"; altså at deltagerne i fælles-aktiviteten er til stede i hinandens nærvær. I mit empiriske materiale kunne dette for eksempel være gruppeterapisessioner, bingoaftener eller personalemøder. Goffman er fortaler for, at man tager udgangspunkt i et

[75] F.eks. *mixed contact* (Goffman 1963:23), *gatherings* (Goffman 1966:18).

situeret aktivitetssystem, når man ønsker at undersøge individers optræden i detaljen, frem for at forlade sig på at anlægge et overordnet (funktionalistisk) blik på roller (Goffman 2004d:205). Det er dog væsentligt at fremhæve, at et situeret aktivitetssystem står i relation til den omgivende organisation (Goffman 2004d:217). Det betyder bl.a., at deltagerne er forpligtet i forhold til normer, der går på tværs af aktivitetssystemer, ligesom de er forpligtiget i forhold til deres optræden i andre aktivitetssystemer (jf. Goffmans beskrivelse af ansigtsarbejde og linje 2004f).

I min undersøgelse følger jeg Goffmans metodiske anvisning, som han ellers er nærmest berygtet for ikke at give (se f.eks. Becker 2003:660). Mine analyser tager således udgangspunkt i forskellige situerede aktivitetssystemer, der gentages løbende på Gartnergården. Det drejer sig bl.a. om personalets daglige møder og ugentlige gruppeterapi for beboerne (jf. kapitlet "Metode").

De situerede aktivitetssystemer, jeg undersøger, er alle aktiviteter, der gentages regelmæssigt. Ifølge Goffman skabes der i gentagende situerede aktivitetssystemer "ganske veludviklede *situerede roller*" (Goffman 2004d:202). Disse roller[76] består af samlinger af aktiviteter, der udføres i relation til andre roller i situationen og dermed andre samlinger af aktivitet. Det er dermed roller, som opføres i interaktion og ikke roller, der fremanalyseres af overordnede analyser af f.eks. en organisation. Det er ligeledes centralt, at rollerne er tilknyttet et aktivitetssystem, i den forstand at de individer, der optræder i et situeret aktivitetssystem, "forsynes" med en rolle (Goffman 2004d:217), hvilket ikke er det samme som at sige, at individet kan reduceres til at være en rolle, men at individers optræden kan analyseres i relation til de roller, der er tilknyttet aktivitetssystemet.

Med det udgangspunkt undersøger jeg de konkrete roller, der optræder i det enkelte aktivitetssystem, frem for at se på roller, der er gennemgående på tværs af de forskellige aktivitetssystemer på Gartnergård. Derved åbner jeg for at vise mangfoldigheden i deltagernes optrædener frem for at skulle tegne en mere overordnede linje, der sigter på at forklare nogle almene roller, der går på tværs af aktivitetssystemer, eksempelvis *ansat* og *beboere*. Jeg uddyber min forståelse af rollebegrebet nedenfor.

[76] Jeg bruger blot betegnelsen rolle i resten af afhandlingen. For Goffman er det en pointe, at rollerne, han beskriver, er situeret og ikke udlæses i overordnede analyser.

I et situeret aktivitetssystem frembringes ligeledes en *definition af situationen* (Goffman 1992).

> "Når vi har insett at en person fremkaster en definition av situationen når han kommner sammen med andre, må vi også innse at de andre uansett hvor passive deres kan synes å være, selv i virkeligheten gir en definisjion av situationen i og med sin reaksjon på vedkommende og de handlinger de setter i verk overfor ham. […] Alle tilstedeværende yter sitt bidrag til en samlet generell definisjion av situasjionen som egentligt ikke er noen reell enighet om det som foreligger, men snarere en reell enighed om hvilke påstander vedrørende hvilke spørgmål som foreløbig blir aksepteret." (Goffman 1992:17-18)

Definition af situationen refererer til en betydningsdannelse[77], der etablerer én bestemt forståelse af virkeligheden, som alle deltagere i den pågældende interaktion er fælles om at handle i forhold til. Forståelse af virkeligheden, som en definition af situationen etablerer, omfatter én bestemt forståelse af interaktionen, roller, aktiviteter, relationer i den pågældende situation. Jeg anvender ikke definition af situationen som et egentligt analytisk værktøj. Men det synes ikke desto mindre at være relevant at fremhæve, fordi begrebet for mig at se er forbundet med spørgsmål om viden og diskurs. I min forståelse udtrykkes den lokale diskurs i definitionen af situationen, som derved har betydning for, hvilke former for viden der aktualiseres i interaktionen. Oven på denne bestemmelse af situerede aktivitetssystemer som ramme for interaktion fremlægger jeg i det følgende min forståelse af rolleterminologien.

Roller og rolleopførsel

Rolle tjener som analytisk greb i mit perspektiv på interaktion mellem individer, i den forstand at rollerne, jeg fremanalyserer, er affødt af, hvad jeg

[77] Goffmans begreb definition af situationen dækker ikke alene til en sproglig definition i form af skrift eller tale, men også til betydningsdannelse i bred forstand. Definition af situationen betegner således betydningsdannelse, der etableres gennem individers handling, talehandling, fysiske omgivelser (kulisser) etc. (Goffman 1992:17,49-55).

undersøger. Denne forståelse kan genfindes i Goffmans brug af rollebegrebet (Goffman 1992:109).

Jeg anvender rollebegrebet som led i min analyse af teknikker på Gartnergården. I min forståelse er en teknik baseret på forskellige roller. Dette kan eksempelvis illustreres med Foucaults beskrivelse af bekendelse som en selvteknik. Han beskriver bekendelsen som teknik ved at redegøre for indholdet af rollerne som lyttende og som bekendende (Foucault 1994b:69). På samme måde kan eksercitsen, han skildrer i *Overvågning og straf* (Foucault 2002:173-175), forklares igennem en beskrivelse af rollerne som befalingsmand og rekrut.

Jeg bør understrege, at der ikke er tale om et en-til-en-forhold mellem aktivitetssystemer og teknikker. Selvom det kan være tilfældet, kan der lige så vel være flere teknikker på spil på samme tid i et aktivitetssystem. Men i mit empiriske materiale er aktivitetssystemerne altovervejende struktureret omkring en dominerende teknik.

I min brug af rolleterminologien er det nødvendigt at sondre mellem en rolle og rolleopførsel[78]. Goffman forklarer sondringen:

> "En rolle består af den aktivitet som indehaveren ville udføre hvis han udelukkende handlede ud fra de normative krav man stiller til én i hans position. Rolle skal i denne normative forstand skelnes fra rolleudførelse eller rollespil, som er individets faktiske adfærd, når det er aktivt i sin position." (Goffman 2004d:194)

Ud fra sondringen mellem rolle som bestående af aktiviteterne, der forventes udført, og rolleopførsel som den faktiske adfærd, kan jeg sige, at Foucaults analyser af teknikker (praksis) interesserer sig for roller og ikke

[78] Jeg anvender rolleopførsel som begreb frem for rolleudførsel, som Jacobsen og Kristiansen har brugt i deres oversættelse. Det gør jeg for det første for at understrege den dramaturgiske metafors blik for dramatiseringen af individet. Blikket for dramatiseringen fremhæver det kommunikative i interaktionen, hvilket er et af Goffmans gennemgående temaer. For det andet anvender jeg opførsel, fordi jeg forstår udførsel som en mere snæver aktivitet, hvor det, der gøres, er en fastlagt og afgrænset opgave, hvilket for mig at se signalerer, at det at optræde i en rolle flyder sammen med rollen i sig selv, frem for at der sker en gensidig påvirkning (se det følgende).

rolleopførsel[79], mens jeg ønsker at undersøge rolleopførsler, hvilket implicerer, at handlinger, der udføres, relateres til rollerne i den pågældende interaktion.

En rolle skal ikke ses som determinerende for individernes handlinger. Den består i stedet af de normative krav om bestemte aktiviteter, der stilles til specifikke individer i en interaktion. Det indebærer, at en rolle snarere er en mængde af rettigheder og pligter (Goffman 1992:23), der på én gang virker mulighedsskabende og begrænsende for individet. Forpligtelser er et centralt element i forståelsen af dette. Goffman skriver således, at individet er forpligtet til at påtage sig de rettigheder og pligter, der hører til en rolle[80]. Goffman forklarer, at forpligtigelserne er baseret på de forventelige eller realiserede konsekvenser af forsømmelser af forpligtelserne (Goffman 2004d:204).

Fra Gartnergården er et eksempel på konsekvenser ved forsømmelse af forpligtelserne, at en beboer, der gentagne gange overtræder forbuddet mod at drikke alkohol, bliver indkaldt til et møde med sin familie, hvor familien stiller vedkommende stolen for døren ved at tilkendegive, at de ikke ved, hvor meget mere de kan holde til fra hans side. Da individerne på Gartnergården altovervejende opfører deres roller regelmæssigt, er det endvidere værd at bemærke, at forpligtelserne i relation til en rolle ifølge Goffman forstærkes, såfremt et individ regelmæssigt opfører den pågældende rolle.

Individet vælger ikke frit imellem de roller, der skabes og stilles til rådighed i de situerede aktivitetssystemer. Goffman peger derimod på, at adgangen til de enkelte roller er reguleret, f.eks. i relation til ens biografi eller evner. Ligesom med forpligtelser til opførslen af en rolle skal denne regulering forstås i relation til konsekvenser af handlinger, der strider imod regulering.

Et eksempel fra fiktionens verden kan hentes fra Erik Clausens film *De frigjorte*, hvor en patient på en lukket afdeling fejlfrit optræder som psykiater over for den nyankomne patient, indtil han pludseligt bliver afbrudt, ved at

[79] For Foucault er det ikke et problem. For som han forklarer, ser han på en anden virkelighed end den, som består af det, individerne gør (f.eks. det, fangerne gør i fængslerne) (Foucault 1991b).

[80] Goffman er ikke kun interesseret i de forpligtigelser, der knytter sig til specifikke roller. Han er ligeledes interesseret i de regler, der gælder for samtlige deltagere i specifikke situationer (Goffman:1963; 2004b; 2010).

to medarbejdere fjerner ham fra psykiaterens stol og fører ham væk. Herefter kan den autoriserede psykiater indtage stolen og uforstyrret fremføre en identisk optræden.

Når jeg fremanalyserer roller, gør jeg det i sammenhæng med teknikker. Det betyder, at jeg fremanalyserer dem ved at identificere mønstre af handlinger i interaktionerne. Af disse mønstre udlæser jeg rollerne, der kræves af forskellige deltagere, for at mønstret kan opretholdes. På Gartnergården kunne et eksempel være den ugentlige "gymnastik"[81], hvor beboerne undervises/trænes af en fysioterapeut. For at denne træning skal fungere, kræver det, at fysioterapeuten instruerer beboerne i de øvelser, de skal udføre, samt at hun assisterer dem, hvis de har behov det. Samtidig er der kun tale om denne type af træning, såfremt beboerne, der deltager, hører og forstår fysioterapeutens instruktioner, samt følger dem. Det største problem i forhold til opretholdelsen af denne aktivitet er ret beset at finde beboere, der vil opføre rollen om *gymnast*. Men når rollen opføres, er det endvidere oplagt, at udførelsen af øvelserne foregår med varierende ynde, ligesom indtrykket af entusiasme antager forskellige former fra gymnast til gymnast. Dette leder frem til rolleopførslens betydning i mine analyser.

Rolleopførsel betegner måden, et individ optræder i en rolle. Jeg betragter rolleopførsel som al den aktivitet, et individ udfører, når det optræder i en bestemt rolle (Goffman 2004d:194). Jeg forstår aktivitet som handlinger og talehandlinger, et individ udfører i interaktion med andre. Ved at betragte optræden som rolleopførsel rettes opmærksomhed på, hvordan individets optræder i relation til rollerne, der skabes i interaktionen. Goffman taler i den forbindelse om, at individet organiserer dets optræden i relation til rollen, det indtræder i (Goffman 2000d:211). Samtidig virker individernes optræden tilbage på rollerne i interaktionen. Det vil sige, at rollerne og rolleopførslerne er gensidigt konstituerende.

Det relationelle element i Goffmans dramaturgi kommer til udtryk ved, at individets rolleopførsel påvirker de øvrige deltageres rolleopførsler (Goffman 1992:22,27). Som Mik-Meyer (2004a:10) og Stax (2005:63-65) forstår

[81] "Ha' sjov træning" er den officielle betegnelse, mens en række af beboerne kalder det "gymnastik". Merete og Signe forklarer mig, at personalet har døbt det "Ha' sjov træning" med henblik på at skræmme så få beboere væk som muligt. "Gymnastik", der er frivillig, foregår i fællesstuen, hvor deltagerne laver forskellige fysiske øvelser. Blandt en stor del af beboerne er "gymnastik" noget ugleset og ikke noget, de deltager i.

jeg således rolleopførsler som relationelle og fortløbende. Jeg betragter dermed ikke individets optræden som udsprunget af et forudgående autonomt individs frie valg, hvilket ellers er den kritik af Goffman, som bl.a. Gregson og Rose fremfører (Gregson & Rose 2000:444).

Flere har peget på, at Goffmans begrebsapparat og arbejde generelt indebærer et blik for, hvordan individer igennem deres optræden forhandler deres identitet (Chriss 1999; Smith 2011; Tseëlon 1991; Jenkins 2003; Mik-Meyer 2004a). Jeg taler i den forbindelse om den *institutionelle identitet*, som jeg henter fra Gubrium og Holstein (2001:11), og lægger mig i den forbindelse op ad Mik-Meyer (Mik-Meyer 2004a; 2010) og Stax' (2005) udlægninger[82]. Gubrium og Holstein trækker på Foucault i deres diskussion af identitet, ligesom de ifølge Stax videreudvikler den interaktionistiske afvigelsessociologi (Stax 2005:72), der bl.a. omfatter Becker (2005) og Goffman (1963). For Gubrium og Holstein handler identitet om, hvem vi kan være eller ikke være i interaktionen. De skriver således, at identitet vedrører, hvem individet kan være, kan blive, ligesom identiteter danner udgangspunkt for, hvordan individet kan optræde på en genkendelig måde, og hvordan der kan redegøres for et individ (Gubrium & Holstein 2001:9). I den forbindelse fungerer de institutionelle identiteter som mulighedsbetingelser, idet institutionelle identiteter er:

> "… locally salient images, models, or templates for self-construction; they serve as resources for structuring selves." (Gubrium & Holstein 2001:11)

Institutionelle identiteter kan således tages op af individer i deres optrædener, ligesom et individ kan tilskrives institutionel identitet af andre. Det er væsentligt at understrege, at jeg ikke er interesseret i at forbinde disse identiteter med noget indre selv. Mik-Meyer forklarer, hvordan begrebet institutionel identitet understreger betydningen af den institutionelle

[82] Stax fremfører en kritik af tendenser i perspektivet, der kobler identiteter med institutionelle betingelser. Han mener, at der er en tendens til at søge efter den "a priori"-perceptionsmatrice, der er uafhængig og determinerende i forhold til interaktionen, og som regulerer og skaber bl.a. i forhold til identiteter (Stax 2005:68). Hans løsning på dette "problem" er at indføre et etnometodologisk element, der i højere grad vægter den interaktionelle skabelse på bekostning af de institutionelle betingelser (Stax 2005:69).

kontekst for identitetsskabelsen (Mik-Meyer 2004:11a)[83]. I den forbindelse kan til eksempel rutiner, teknikker, kategoriseringer, viden eller fysisk indretning nævnes som dele af den institutionelle kontekst. Som Petersson anfører, er det dog værd at holde sig for øje, at dette indebærer, at institutionelle identiteter også er koblet til forhold i relation til socialt arbejde mere generelt (Petersson 2013:60). Det kunne være i forhold til udbredte metoder i arbejdet med individer med alkoholproblemer. Koblingen, som Gubrium og Holstein laver til Foucault (Gubrium & Holstein 2001:13), skulle derved også stå klar. I forhold til min brug er der flere potentielle institutionelle identiteter tilknyttet en rolle.

Institutionelle identiteter skabes relationelt i interaktioner. Det er i den forbindelse, *forhandling* spiller ind. Som Tseëlon peger på, består det forhandlingsmæssige i forhold til identitet i, at individet fremsætter identifikationskrav (Goffman 2004d:212) i deres optræden, som de øvrige deltagere enten udfordrer eller accepterer (Tseëlon 1992:116) Jeg overtager denne forståelse.

For mig at se er forhandlinger ikke begrænset til at omhandle institutionelle identiteter. I stedet udvider jeg forståelse af forhandlinger i interaktionen til ligeledes at omfatte forhandlinger af, hvordan situationen skal forstås og er organiseret (definition af situationen). Forhandlingerne indebærer dermed tillige forhandlinger af vidensformer og normer, der gør sig gældende i relation til situationen. Med Scott kan man sige, at interaktioner i Goffmansk arbejde skaber en forhandlingskontekst (Scott 2010a:215). Scott, der ligesom jeg er fortaler for at kombinere Foucault og Goffman, betragter det forhandlingsmæssige som et væsentligt element i udviklingen af Foucaults arbejde (Scott 2010a; 2010b; 2011). Castellani gør sig lignende overvejelser i sin sammentænkning af Foucault og Strauss (Castellani 1999).

Ud fra denne forståelse af rolleopførsel anvender jeg begrebet til at adressere flere sammenvævede elementer i interaktionen. For det første fungerer rolleopførslen som det primære analytiske begreb i forhold til at adressere måderne, hvorpå teknikker udfoldes via deltagernes forskellige

[83] Mik-Meyer skriver i forlængelse heraf, at de institutionelle identiteter ikke er begrænset til en organisation, men meget vel kan gå på tværs af flere forskellige organisationer (Mik-Meyer 2004a:11). Det samme gør sig gældende i forhold til aktivitetssystemer.

optrædener. For det andet baner forståelsen af rolleopførsler som forhandlinger vejen for, at jeg kan analysere deltagernes modstand, der dels retter sig mod institutionelle identiteter og dels viden og normer. Derved tjener sondringen mellem rolle og rolleopførsel som udgangspunkt for en præcisering af den modstandsforståelse, jeg har beskrevet i min læsning af Foucault. Selv om modstanden udtrykkes igennem et individs rolleopførsel, skal det ikke betragtes som udsprunget af et heroisk subjekt (jf. Rose et al.s (2006) kritik af denne form for modstand). Modstanden er, som det gerne skulle fremgå, knyttet til mulighedsbetingelserne, der udspringer af diskurser med dertilhørende viden og institutionelle identiteter. Endelig danner rolleopførsler udgangspunkt for min måde at gå til subjektet på. Med udgangspunkt i forståelsen af subjektet, jeg fremlagde i forbindelse med min læsning af Foucault, ser jeg individet træde frem som subjekt i kraft af dets optræden i ansigt-til-ansigt-interaktion.

Rolledistance og rollekonflikter

Goffman beskriver forskellige former for rolleopførsel. I dette afsnit redegør jeg for to af disse former: *rolledistance*, som er omdrejningspunktet i Goffmans reformulering af rolleterminologien (Goffman 2004d), og *rolleforkastelse*. Endvidere redegør jeg for det relaterede begreb *rollekonflikt*.

Goffman ser rolledistance som "uærbødighed" i rolleopførslen. Uden at skelne til intentioner[84] beskriver Goffman rolledistance således:

> "Denne 'de facto' tilkendegivne, markante adskillelse mellem individet og hans formodede rolle vil jeg kalde *rolledistance*. Der er dog tale om en forsimpling: Faktisk fornægter individet ikke rollen, men det virtuelle selv som rollen implicerer for alle der accepterer at udføre den." (Goffman 2004d:208)

[84] I definitionen af rolledistance understreger Goffman, at det ikke er intentioner bag handlingerne, der er afgørende for, om der er tale om rolledistance. Intentioner optræder kun i forbindelse med den sondring, Goffman laver mellem rolledistance og rollebrud. Her optræder intentioner i form af de intentioner, der *tilskrives* handlingen eller ikke tilskrives. Således bruger han rolledistance til at betegne handlinger, der regnes for at være udtryk for mishag, mens rollebrud er handlinger, der ikke betragtes som tilkendegivelser af mishag (Goffman 2004d:208). Jeg skelner ikke mellem rolledistance eller rollebrud. Jeg forstår i stedet også handlinger, der ikke forstås som mishagsytringer, som rolledistance.

Rolledistance er dermed handlinger, der fungerer som en måde at distancere sig fra rollen, man optræder i, men som Goffman peger på er det væsentlige, at individet i rolledistancen fornægter en institutionel identitet, der er tilknyttet rollen. Men som nævnt er der flere potentielle institutionelle identiteter tilknyttet enhver rolle. Et eksempel på rolledistance på Gartnergården er, når medarbejdere, der skal give en taksigelse inden måltiderne, jabber igennem sangteksten med uengagerede toner, eller når de sommetider ligefrem undlader sangen. Rolledistancen kan således bestå i enten at undlade at udføre en foreskrevet aktivitet eller gøre det, samtidig med at der udtrykkes en distance til det.

Overordnet set består rolledistance i en anfægtelse af visse forpligtelser og rettigheder tilknyttet en rolle. Med det udgangspunkt afgrænser jeg rolledistance til det, der udtrykker afstandtagen eller modstand mod rollen. Jeg tolker rolledistance snævert, fordi jeg ønsker at bruge det til at undersøge modstand, der udfordrer roller, og dermed teknikkerne, som styring udøves igennem. I mine analyser tjener rolledistance dermed som indgang til at undersøge modstanden. Denne forståelse adskiller sig fra Goffmans, der peger på rolledistance som måden at udtrykke den "personlige stil" (Goffman 2004d:218). I min forståelse er rolleopførsel generelt måden, hvorpå individets "personlige stil" udtrykkes, og hvor individet træder frem som et bestemt subjekt.

Det er vigtigt at understrege, at rolledistance ikke er det samme som rolleforkastelse (Goffman 2004d:208). Rolleforkastelse består i, at en rolle fuldstændig forkastes, altså at individets optræden generelt er i strid med forpligtelser og rettigheder, der er knyttet til rollen. Det er selvsagt vanskeligt at vurdere, hvornår rolledistance overgår til at blive rolleforkastelse. Men i min forståelse går skellet dér, hvor individet går fra at være genkendeligt i en rolle til ikke at være det længere.

Rolleforkastelse skal dog ikke forstås, som om individet ikke optræder i nogen rolle. Derimod er det et udtryk for, at individet fremsætter et identifikationskrav, der relaterer sig til en anden rolle. Det samme gør sig gældende i forhold til rolledistance, hvor Goffman peger på, at den manglende ærbødighed over for en rolle er baseret på respekt for et andet identifikationsgrundlag (Goffman 2004d:216). Men Goffman understreger, at:

> "… disse forskellige identifikationskrav ikke bliver skabt af individet, men udvalgt blandt dem samfundet tildeler ham." (Goffman 2004d:212).

Jeg forstår den samfundsmæssige tildeling som mulighedsbetingelser, der stilles til rådighed i situationen i kraft af definition af situationen. I dette ligger endnu en understregning af, at modstanden, der kommer til udtryk, i rolledistance og rolleforkastelse er muliggjort af de tilgængelige vidensformer og dermed diskurser, sådan som Foucault beskriver (1994b:106).

De forskellige tilrådigstående identifikationsgrundlag skal ses i lyset af, at individet optræder i forskellige sammenhænge (Goffman 2004d:200). Beboerne kan f.eks. optræde som gymnaster i forbindelse med den ugentlige "gymnastik" eller som bekendende i gruppeterapien, ligesom de kan optræde i andre roller uden for institutionen. I min forståelse indgår identifikationskravene i forhold til mængden af roller som del af de ekstra-situationelle elementer, der potentielt spiller ind i den givne interaktion. Det kan bl.a. foregå, ved at en beboer fremfører identifikationskrav, der knytter sig til en rolle, vedkommende spiller eller har spillet på arbejdsmarkedet. Sådanne identifikationskrav indebærer krav til de øvrige deltageres optræden over for den pågældende.

Individets forskellige roller kan endvidere gøre sig gældende i en interaktion i form af det, Goffman kalder *rollekonflikt*. Rollekonflikt består i, at individer på en og samme tid skal agere i forhold til flere roller, der omfatter modsatrettede forpligtigelser (Goffman 2004d:200). Ifølge Goffman vil sådanne rollekonflikter formentlig bringe individet i "forlegenhed" eller få det til at "vakle". For Goffman udgør rollekonflikter privilegerede iagttagelsespunkter i forhold til at undersøge, hvordan konflikter søges undgået eller imødegået (Goffman 2004d:200). Som led i mine analyser overtager jeg interessen i rollekonflikter. Når jeg undersøger rollekonflikter, gør jeg det med henblik på at undersøge, hvordan teknikker baseret på forskellige roller søges opretholdt i interaktionen (Jeg tager dette op i kapitlet "Medicineringens ritual").

Opsamling på de analytiske begreber

I det foregående har jeg præsenteret min læsning af Goffman, der tager afsæt i min forståelse af Foucaults magtanalytik. På baggrund af dette arbejde har jeg udledt en række analytiske begreber, som jeg tager i brug igennem mine analyser. I denne sidste del af kapitlet samler jeg op på de centrale analytiske begreber, som jeg bringer i spil i mine analyser. Hensigten er at vise sammenhængen mellem begreberne, jeg har præsenteret, samt at redegøre for, hvordan jeg med mine analytiske begreber dækker de analytiske dimensioner, jeg har præsenteret i relation til governmentality.

Jeg har beskrevet teknik som indgangen til at undersøge styring i interaktion. Det er således her, jeg starter min opsamling. Den nedenstående skitse illustrerer, hvordan jeg forstår forholdet mellem teknik, rolle og viden og dermed diskurs.

Skitse 1: Forholdet mellem teknik, rolle og viden

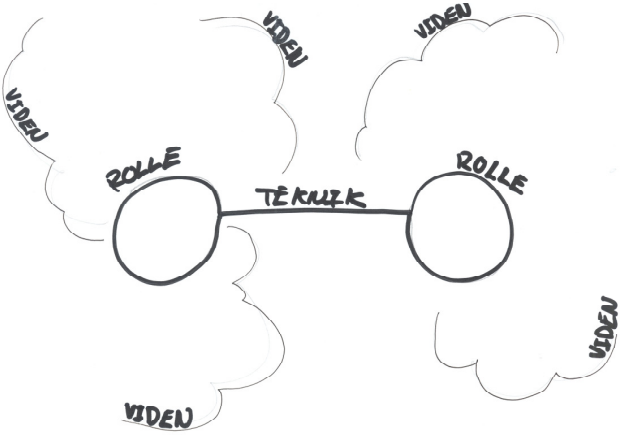

Som jeg har beskrevet, beror teknikker på specifikke roller. Skitsen viser, at en teknik indebærer et bestemt forhold mellem de forskellige roller. Samtidig er teknikken og rollerne gensidigt konstituerende. Dette illustreres

ved den ubrudte linje, der optegner teknikken, så vel som rollernes omkreds. På den måde indebærer mit blik på en teknik altid også et blik på rollerne, hvor der vel at mærke kan være tale om mere end to roller.

Skitsen illustrerer endvidere, hvordan teknikker og roller formes i et gensidigt samspil med viden. Heri ligger en forståelse af, at teknikker og roller er knyttet til det diskursive. Det vil sige, at undersøgelser af teknikker og roller rummer undersøgelser af viden og diskurs, som optræder som mulighedsbetingelser for den interaktion, der udspiller sig i konkrete situationer. Skitsen viser yderligere, at der er flere former for viden på spil i relation til en teknik og de dertil knyttede roller. At der er flere forskellige former for viden på spil, er ligeledes med til at skabe et råderum i forhold til opførslerne af rollerne. Skitsen skal endvidere illustrere, at interaktionen samtidig er med til at producere viden.

Med udgangspunkt i perspektivet, hvor praksis betragtes i relation til teknikker og roller, undersøger jeg den specifikke interaktion ud fra begrebet om rolleopførsel. Jeg har søgt at indfange, hvordan jeg bruger rolleopførsler til at undersøge, hvordan teknikker udfoldes i interaktionen mellem individer.

Skitse 2: Forholdet mellem rolleopførelser og teknikkers udfoldelse

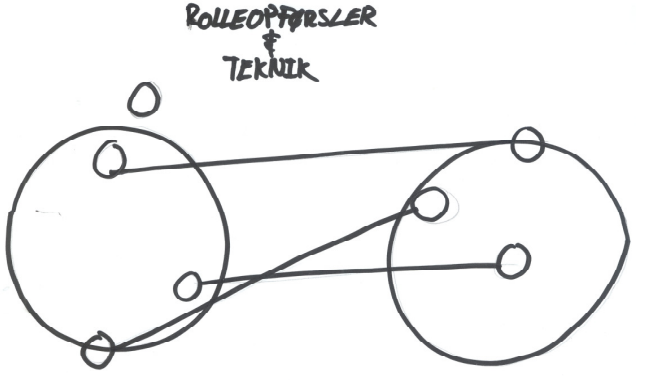

I denne skitse udgør de store cirkler roller i tilknytning til teknikken, mens de små cirkler udgør rolleopførslerne. Skitsen viser, hvordan rolleopførsler består af handlinger, der udføres i relation til en rolle. Rolleopførslerne foregår således omkring rollen. Heri ligger forståelsen af, at individerne i kraft af deres rolleopførsler ikke agerer uafhængigt af det diskursive. Skitsen er dog ikke i stand til at vise, at rolleopførslerne virke tilbage på rollerne, hvilket ellers er en pointe i min forståelse af roller.

Linjerne, der forbinder de forskellige rolleopførsler, markerer de specifikke måder, hvorpå teknikken udfoldes i interaktionen. I modsætning til den foregående illustration viser denne skitse, at teknikken skabes på forskellige måder, som afhænger af, hvordan den enkelte rolle opføres. Jeg fokuserer på de forskellige måder, hvorpå teknikker skabes, når jeg undersøger, hvordan styringen og dens elementer skabes i interaktionen i det sociale arbejde.

Skitsen indikerer tillige, hvordan rolleopførsler kan tage form af rolledistance og rolleforkastelse. Rolledistancen ses i de rolleopførsler, der kun delvist ligger inden for rollen, mens rolleforkastelsen er indikeret med rolleopførslen, der helt har sluppet rollen. Som det fremgår, opretholdes teknikken, når der er tale om en rolledistance. Men givet, at skitsen ikke viser processen, viser den ikke, at rolleforkastelsen ofte vil mødes af forsøg på at bevare teknikken. Skitsen viser derimod endepunktet, såfremt rolleforkastelsen fastholdes, hvilket er, at teknikken sættes ud af kraft.

Deltagernes rolleopførsler fungerer desuden som min indgang til at fremanalysere subjekter, hvilket jeg gør i kapitlet "Målsætningsgruppen". Som beskrevet undersøger jeg, hvordan subjekter konstitueres ved at se på de specifikke handlinger, individet udfører i relation til andre individer og deres handlinger. Det betyder, at subjekter for mig er en analytisk konstruktion, som jeg fremanalyserer af individers rolleopførsler. Jeg har illustreret måden, hvorpå jeg fremanalyserer subjektet af rolleopførslen i denne skitse.

Skitse 3: Forholdet mellem rolleopførsel og subjekt

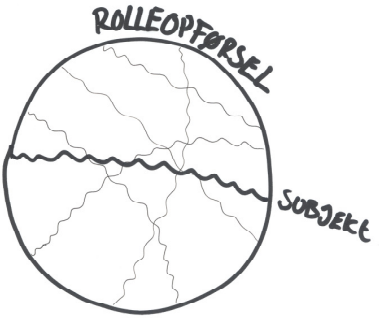

Skitsen viser, at et subjekt er et mønster i et individs handlinger og talehandlinger, som udtrykker en orientering. Det er værd at bemærke, at et individs handlinger ikke entydigt udtrykker en orientering. Men når jeg taler om subjektet som en analytisk konstruktion, er det et udtryk for, at jeg rendyrker en fremtrædende orientering, som jeg fremanalyserer i kraft af perspektivet, jeg anlægger på interaktionen. Dette er illustreret med den optegnede bølgede linje. Til dette hører endvidere, at i og med at en rolleopførsel kan udtrykke en række forskellige orienteringer, er det muligt, at der igennem en rolleopførsel kan udtrykkes forskellige subjekter. Disse forskellige subjekter indikeres med de mindre tydelige linjer, som er til stede i rolleopførslen. Et subjekt, som jeg fremanalyserer det, er dermed blot en del af en rolleopførsel frem for den totale mængde af handlinger, individet udfører.

Det er værd at bemærke, at jeg ligeledes adresserer individet ud fra begrebet institutionel identitet. Det gør jeg i kapitlerne "Målsætnings-gruppen" og "Personalets forberedelser". Det er i den forbindelse væsentligt, at institutionelle identiteter ikke er individets indre, men er en identitet, som individet gør krav på i dets optrædener, ligesom de er noget, individet tilskrives af andre. På den baggrund af de forskellige tilskrivninger af identiteter optræder der forhandlinger i interaktionen. Institutionelle identiteter optræder samtidig i mine analyser som en specifik viden om

individet, som samtidig etablerer individet som et styringsobjekt. På den måde er forhandlinger af institutionelle identiteter forhandlinger af styringsobjekter.

Jeg afslutter denne opsamling med en skitse, der illustrerer, hvordan jeg i mine analyser fremanalyserer styringselementer: viden, telos, styringsobjekt og modstand.

Skitse 4: Interaktion som grundlag for analyse af styringens elementer

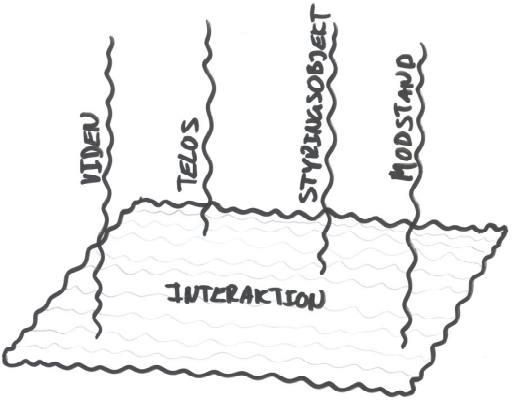

Skitsen skal illustrere, at jeg fremanalyserer de fire elementer af styring ud af interaktionen. Skitsen viser med sine bølgede linjer, at interaktionen er bevægelig, hvor elementer også konstant ændrer deres udtryk. Interaktionen, som skitsen viser som grundlag, skal ses som en interaktion, der udspilles i forhold til en teknik. Det betyder, at når jeg fremanalyserer elementerne af styring, så gør jeg det med udgangspunkt i den måde, hvorpå den enkelte teknik skabes i interaktion, frem for at fremanalysere dem på tværs af teknikkerne. I den forbindelse skal antydningen af de bølgede linjer i interaktionen indikere rolleopførslerne, som er interaktionens materiale og dermed der, styringens elementer skabes.

Jeg har i denne opsamling bevæget mig ind på en del af mine analyse-strategiske overvejelser. Jeg udfolder dem mere sidst i det næste kapitel.

Kapitel 3
Metode

Kapitel 3
Metode

På dette kapitels sider redegør jeg for metoderne, jeg anvender til at undersøge governmentality som interaktion. Formålet er skabe gennemsigtighed i forhold til min produktion af det empiriske materiale og mine analyser. Kapitlet falder i tre dele. Første del redegør for min brug af metoderne: deltagerobservation, gruppeinterview og dokumentstudier. Igennem denne redegørelse viser jeg, hvordan deltagerobservation udgør min primære metode til at undersøge interaktionen på Gartnergården, mens gruppeinterviews og dokumentstudier bruges til at undersøge den viden, der optræder som ekstrasituationelle aspekter, der bringes i spil i interaktionen. I anden del beskriver jeg, hvordan min deltagerobservation på Gartnergården udfoldede sig. Med denne beskrivelse synliggør jeg, hvordan magtrelationerne mellem socialarbejderne, beboerne og jeg selv fungerer som præmisser for mit feltarbejde. Endvidere viser jeg i denne del, hvordan jeg deltager i forskellige positioner, der er muliggjort af magtrelationerne. Jeg redegør derigennem for, hvordan de vekslende positioner giver mig varierende former for adgang i feltet samt forskellige udgangspunkter for erkendelse. Endelig beskriver jeg mine etiske overvejelser. Jeg illustrerer, hvordan etiske overvejelser ikke kan isoleres til noget, der går forud for selve feltarbejdet, ligesom det ikke altid er ligetil at afgøre, hvad det etisk korrekte er. Den tredje del udfolder mine analysestrategier. Det gør jeg for det første ved at redegøre for, hvordan jeg har anvendt indeksering og mindmaps til at behandle mit empiriske materiale. For det andet forklarer jeg, hvordan jeg har tilstræbt at gøre mine fremstillinger fyldige, samt baggrunden for, at mine fremstillinger af Gartnergården fremstår mere velordnede end den virkelighed, jeg oplever på Gartnergården. For det tredje fremlægger jeg de konkrete analysestrategiske valg, jeg har fortaget i forbindelse med hvert af mine analyse-

kapitler. Herunder redegør jeg for de analytiske begreber, jeg bringer i spil, samt grundlaget for mine til- og fravalg af empiriske nedslag.

Det Foucaultinspirerede perspektiv, jeg anlægger, har konsekvenser for måden, hvorpå jeg forstår og anvender metoder. Som jeg beskriver i det foregående kapitel, anser jeg viden for at være af denne verden og uadskilleligt fra magt (Foucault 2002). Det gælder selvsagt også den viden, jeg skaber. Det indebærer, at den skal betragtes som skabt ud fra et situeret perspektiv, hvorfor den ikke er en objektiv viden, der er neutral. I relation hertil medfører inspirationen fra Foucault, at jeg forstår magt som en integreret del af de *feltrelationer* (Hammersley & Atkinson 1995), min vidensproduktion er betinget af (Coffey 1999). Det er derfor relevant at inddrage overvejelser om magt og viden i forhold til feltrelationerne. Denne forståelse kalder på refleksivitet i relation til skabelsen af viden – eller som Richardson spørger "How did the author come to write this text?" (Richardson 2000:254). Refleksiviteten består i denne sammenhæng af introspektive overvejelser om ens position i genstandsfeltet. Det kan være i forhold til ens udgangspunkt for undersøgelse, ens måde at deltage i interaktionen eller ens begrænsninger eller styrker i forhold til gennemførslen af undersøgelsen (Tracy 2010:842). Refleksivitet af denne art optræder som et fremtrædende kriterium for kvalitativ forskning (Tracy 2010; Atkinson et al. 2001; Sherif 2001). Jeg overtager refleksivitet som et kriterium for min undersøgelse på linje med gennemsigtighed. Refleksivitet fungerer ikke blot som et kriterium for kvaliteten af min undersøgelse. Den tjener ligeledes til at rette fokus mod etiske problemstillinger. Endvidere fungerer den løbende refleksion som en måde at håndtere feltrelationer og min produktion af det empiriske materiale på (Reeves 2010:329).

For at leve op til kriteriet om gennemsigtighed i mit arbejde ønsker jeg at beskrive, hvordan undersøgelsen er gennemført, hvilket eksempelvis kan være, hvordan jeg har fået adgang til genstandsfeltet, hvilket empirisk materiale der analyseres, og hvordan feltnoter er udarbejdet (Tracy 2010:842). Desuden søger jeg med inspiration fra O'Reilly (2005:224) at indfri kriteriet om gennemsigtighed ved at synliggøre begrænsninger og dele af mit arbejde, der metodisk set mislykkedes for mig.

Det Foucaultinspirerede perspektiv har ikke blot betydning for kriterierne for min undersøgelse; det har ligeledes betydning for, hvordan jeg anvender metoderne deltagerobservation, gruppeinterviews og dokumentstudier. Jeg skitserer dette i det følgende, hvor jeg redegør for min brug af metoderne.

Brugen af metoder og det empiriske grundlag

Metoderne, jeg bruger til at undersøge governmentality som interaktion, er deltagerobservationer, gruppeinterviews og dokumentstudier. Deltagerobservation udgør min primære metode, både ved at langt størstedelen mit empiriske materiale er skabt igennem observationer, og ved at dette materiale udgør omdrejningspunktet for mine analyser. Deltagerobservationerne har derved forrang i forhold til gruppeinterviews og dokumentstudier. Det skyldes vel at mærke ikke, at jeg mener, at observationer er en mere sand gengivelse af virkeligheden, idet observationer er affødt af den position, der observeres fra, ligesom det er én del af virkeligheden, der observeres. Men deltagerobservation retter sig specifikt mod at iagttage den situerede interaktion, som er niveauet, jeg ønsker at undersøge governmentality på. Warming forklarer det særlig gunstige ved at anvende observationer frem for interviews, når det er interaktion, der undersøges. Hun skriver bl.a., at interviews, der retrospektivt beskriver interaktionen, er bundet til det talte sprogs form, der fremhæver intentioner i forklaringerne af interaktionen. Det betyder ifølge Warming, at interviewene overser "mange af de orienteringer, som er førrefleksive, mens andre tilskrives mening, som ikke nødvendigvis er der i selve handlingsøjeblikket" (Warming 2005:151). I relation til min tilgang er den retrospektive beskrivelses fokus på intentioner særlig problematisk, idet jeg ønsker at undersøge interaktionen uden at tilskrive deltagerne subjektive intentioner. Dette fokus på intentioner er ligeledes problematisk, for så vidt som det bliver styrende for den måde, hvorpå relationer mellem handlinger beskrives. I relation hertil finder jeg, at observationernes styrke er, at de giver mulighed for at iagttage, hvordan handlinger relaterer sig til andre handlinger, uden at intentioner inddrages. På den baggrund anser jeg

observationer som den mest givtige måde at undersøge governmentality som interaktionen (jf. "Governmentality som interaktion").

I kraft af mit fokus på relationerne mellem handlinger ligner min anvendelse af observationer den interaktionistiske tilgang til deltager-observation, som Järvinen og Mik-Meyer (2005) beskriver. Järvinen og Mik-Meyer forklarer med reference til Gubrium og Holstein (1997) formålet med den interaktionistiske deltagerobservation. I deres udlægning modstiller de den interaktionistiske tilgang med en fænomenologisk orienteret tilgang, som de betegner naturalistisk etnografi.

> "I modsætning hertil [naturalistisk etnografi] ser den interaktionistiske etnografi det ikke som sin opgave at udforske verden 'fra de studeredes perspektiv', men søger i stedet ud fra et specifikt forskningsperspektiv at studere 'de sociale aktiviteter, igennem hvilke hverdagens aktører producerer genkendelige mønstre i deres sociale verden' (Gubrium og Holstein 1997, s.7)." (Järvinen & Mik-Meyer 2005:98)

Tilsvarende har min hensigt ikke været at søge ind i deltagernes erfaringer, som det kendes fra fænomenologien, hvor fokus er på den menneskelige erfaring af verden (se f.eks. Jackson 1996). I den forbindelse er det værd at bemærke, at den antikognitive måde, jeg observerer individer på, adskiller sig fra den dominerende måde, hvorpå klienter observeres i socialt arbejde (Villadsen 2004), som kan genfindes på Gartnergården. Min tilgang skaber dermed en distance til socialarbejdernes perspektiv, hvilket forskyder måden, hvorpå det sociale arbejde forstås (jf. mine overvejelser om at skabe refleksion).

Et andet grundliggende træk ved min observationer er, at jeg arbejder ud fra et forskningsperspektiv i stil med Järvinen og Mik-Meyers beskrivelser af den interaktionistiske etnografiske tilgang (Järvinen & Mik-Meyer 2005). Jeg har dermed orienteret mig efter de analytiske begreber teknikker, viden, subjektivitet og modstand. Dette har haft betydning for måderne, hvorpå jeg observerer og deltager. Jeg vender tilbage til måden, jeg deltog på. Men først knytter jeg en række bemærkninger til min måde at observere på. Overordnet set har mit Foucaultinspirerede forskningsperspektiv betydning for, hvad der bliver vigtigt og i forgrunden for mine observationer, og hvad der forbliver i baggrunden eller ligefrem tavst.

Ved at arbejde med udgangspunkt i et relativt veldefineret analytisk perspektiv har jeg løbet risikoen for, at mine observationer blev mindre åbne og indsnævret for tidligt. Jeg har søgt at modvirke dette ved at foretage skift i, hvilke aktiviteter jeg deltog i, hvad jeg søgte at iagttage, samt hvad jeg noterede. Når jeg alligevel har arbejdet ud fra et relativt veldefineret perspektiv, skyldes det en overbevisning om, at virkeligheden ikke kan iagttages, som den er i sig selv i objektiv forstand. I stedet iagttages virkeligheden altid ud fra et perspektiv. Jeg har derfor anset det for en fordel at forsøge at arbejde bevidst med et perspektiv, som jeg løbende kunne forholde mig til. Derudover betragter jeg mit perspektiv som et sæt af dynamiske analytiske begreber, som har udviklet sig løbende, hvilket betyder, at min begrebsramme løbende kunne omformes i relation til mit empiriske arbejde.

Mens mine deltagerobservationer retter sig mod den konkrete udfoldelse af governmentality som interaktion, anvender jeg gruppeinterviews og dokumentstudier til at undersøge det ekstrasituationelle i forhold til de situerede aktivitetssystemer, jeg fokuserer på i analyserne (jf. "Governmentality som interaktion"). Gruppeinterviews og dokument-studier tjener i den forbindelse særligt som indgang til at undersøge den viden, der er på spil på Gartnergården, men som ikke nødvendigvis eksplici-teres i interaktionen mellem deltagerne[85]. Dette skal ikke forstås som et forsøg på at afdække en objektiv viden, som deltagerne enten besidder eller ikke besidder. I stedet er det hensigten at undersøge viden, der skabes igennem interviewdeltagernes forhandling og fremstilles i dokumenterne. Hensigten er at undersøge, hvad der fremstår som legitim viden. Min interesse i den viden, der fremstår som legitim, udspringer af om et ønske om at undersøge den viden, der muliggør deltagernes handlinger og påvirker disse handlingers status. Med dette udgangspunkt søger jeg at bruge gruppeinterviews og dokumentstudier til at skærpe mit blik for, hvordan handlinger i interaktionerne indskriver sig i forskellige videns-former, som vel at mærke ikke skal ses som grundliggende motiver for disse handlinger, men som mulighedsbetingelser.

[85] Gruppeinterviews og dokumentanalyser bruges således hverken som en naiv triangulering (Atkinson & Coffey 2002:807), der skal sikre en højere grad af validitet (Tracy 2010:843), eller et "ringe surrogat" for det ikke-observerede (Atkinson & Coffey 2002:813).

Med afsæt i denne forklaring af sammenhængen i min anvendelse af metoderne redegør jeg i det følgende først for min anvendelse af deltagerobservation, dernæst for gruppeinterviews og endelig for dokumentstudier.

Deltagerobservation: den primære metode i studiet af governmentality som interaktion

Mit feltarbejde strakte sig i alt over seks måneder fordelt på to perioder af henholdsvis fem og en måneds varighed. Baggrunden for, at jeg gennemførte feltarbejdet af to omgange, var, at jeg igennem min indledende bearbejdning af feltnoterne blev bevidst om, at der var en række elementer i interaktionen, som jeg havde været uopmærksom på. Da jeg ønskede at undersøge flere af disse elementer nærmere, besluttede jeg mig for at gennemføre et kortere opfølgende feltarbejde. De elementer, jeg ønskede at undersøge, var hovedsagelig, hvordan deltagerne brugte de fysiske rum samt de nonverbale handlinger, som jeg i den første periode primært havde tildelt mindre fokus end talehandlinger (jeg vender tilbage til dette forhold).

Jeg var fortrinsvist på Gartnergården i dagtimerne, hvor jeg som regel var mellem seks og otte timer i tidsrummet mellem klokken 6.30 og 17.00. Jeg søgte at variere tidspunkterne for min tilstedeværelse, sådan at jeg i visse perioder mødte tidligt og i andre mødte sent. Fordelen ved at gøre det i perioder var, at det var lettere at arbejdet systematisk med at følge de forskellige aktiviteter, mens det mindskede min fleksibilitet i forhold til at følge handlingsforløb, der udspillede sig over flere dage. Jeg var på Gartnergården i alt tre aftener, hvor jeg mødte sidst på eftermiddagen og forlod institutionen ved 10-11-tiden. Jeg fravalgte at være flere aftener på Gartnergården. Det skyldtes, at aftener var særlig stille, i den forstand at efter aftensmaden trak stort set alle beboere sig tilbage til deres værelse, hvor de opholdt sig alene. Givet at mit primære fokus var på interaktionen mellem beboere og medarbejdere, vurderede jeg, at min tid var brugt bedre ved at være til stede i dagtimerne.

Ved at være på Gartnergården på forskellige tidspunkter fik jeg mulighed for at deltage i forskellige aktiviteter. Ud over at jeg indgik i dagligdagen med, hvad det indebar af samvær og samtaler med en eller flere deltagere, ser en liste over de mere formaliserede aktiviteter, jeg deltog i, sådan ud:

- Medicinering
- Test af alkoholpromille
- Måltider
- Kaffepauser
- Udflugter
- Bowlingture
- Personalemøder
- Hjemmebesøg hos beboer
- Gruppeterapi
- Individuelle samtaler mellem beboere og deres kontaktpersoner (medarbejdere)

Jeg har derved deltaget i et bredt udsnit af aktiviteterne på Gartnergården. Men som enhver etnograf ved, er der ikke fri adgang til alle former for interaktion (jeg vender tilbage til dette nedenfor). De aktiviteter, som jeg ikke fik eller tog mig adgang til, omfatter:

- Samtaler med kommunale sagsbehandlere
- Konsultationer hos den psykiatriske konsulent
- Faglig supervision for personalet
- Indskrivningssamtaler
- Bingoaftener
- Billardaftener

Når jeg ikke har deltaget i disse aktiviteter, skyldes det fravalg fra min side, som bl.a. bundede i prioriteringer af mine ressourcer og etiske overvejelser. Jeg bortprioriterede således bingo og billard, dels fordi de lå om aftenen, dels fordi jeg allerede deltog i den ugentlige bowlingtur, som havde lidt samme karakter af at være et fritidstilbud (om end flere af de ansatte fortalte mig, at de brugte disse aktiviteter til at observere beboernes fysiske og sociale færdigheder). Ligeledes bortprioriterede jeg samtaler med kommunale sagsbehandlere og supervisionen, som medarbejdergruppen deltog i. Det gjorde jeg, fordi jeg ønskede at fastholde mit fokus på relationerne mellem beboerne og institutionens personale og dermed den

mere klientnære styring. Men fravalget indebar, at jeg afskar mig fra visse analytiske retninger, som jeg overvejede. Dels afskar jeg mig fra at gå videre med at undersøge, hvordan relationen til kommuner, der bevilger opholdene, spiller ind som en del af styringen, der udfolder sig på Gartnergården, og dels afskar jeg mig fra at undersøge relationen mellem den type refleksion, der udfoldede sig i supervisionen, og den type, der udfoldede sig i samtaler med beboerne. Jeg fravalgte desuden at deltage i konsultationer hos den psykiatriske konsulent, der en gang om måneden holdt konsultationer med beboere. Det gjorde jeg som følge af, at psykiateren ikke var en integreret del af dagligdagen, og at hans rolle i høj grad var at udrede beboernes tilstand og vurdere deres behov for medicin. Jeg vurderede desuden, at det ville være muligt at iagttage konsul-tationernes betydning på anden vis. Det forsøgte jeg ved at være opmærksom på, hvordan psykiaterens vurderinger indgik i den øvrige interaktion, og hvordan konsultationerne blev brugt. Der er ingen tvivl om, at min deltagelse i konsultationer med psykiateren, samtaler med kommunen og supervision for medarbejderne kunne have bidraget til at kaste yderligere lys over, hvordan ekstrasituationelle elementer spiller ind i interaktionen. Men jeg har prioriteret efter min hovedinteresse, som har været, hvordan styring udfolder sig i interaktion mellem beboere og medarbejdere, frem for at udforske, hvordan flere relationer spiller ind på denne interaktion.

Interessen i den konkrete interaktion mellem medarbejdere og beboere resulterede i en yderligere begrænsning i min måde at indgå i hverdagen på. Begrænsningen består i, at jeg kun i ringe grad har opsøgt beboernes interaktion uden for personalets rækkevidde. Mit samvær med beboerne har dermed primært været på tomandshånd eller steder, hvor personalet har haft en mere eller mindre uhindret adgang. Begrænsningen ligger i, at jeg er gået glip af en ekstra fortolkningsramme, som ikke nødvendigvis skulle have været skrevet frem i analyserne, men kunne være en ekstra dimension i min måde at analysere interaktionerne på. Det kunne ligeledes have udfordret mine fortolkninger og begreber. Ydermere er det en begrænsning i forhold til at undersøge modstand, idet jeg kun i begrænset omfang har haft adgang til modstand, der foregår skjult for personalet. Det kunne eksempelvis være en underminerende modstand i form af bagtalelse og sabotage eller

beboernes genoprettelse af en undsagt selvfremstilling, hvilket er en form for modstand, Goffman beskriver i *Anstalt og menneske* (1967). Jeg har herved primært observeret den direkte modstand. Der er samtidig en etisk problemstilling ved at videreformidle beboernes skjulte modstand, da det skaber mulighed for, at modstanden bliver genstand for styring, i kraft af at den italesættes og kan gøres til noget kalkulerbart (et styringsobjekt), der kan handles på (jf. Foucaults beskrivelser af styring og sikkerheds-foranstaltninger (2008))[86].

Det foregående kunne give indtryk af, at min måde at deltage og observere på har haft en statisk form, men det er ikke tilfældet. Min deltagelse og observation har derimod løbende undergået forandring, hvilket jeg udfolder senere i kapitlet. Overordnet betragter jeg mit felt-arbejde i stil med en hybrid mellem "aftaleantropologi" og "deep hanging out" (Staunæs 2004:75-76). Det gav sig udslag i, at jeg indgik aftaler om deltagelse i bestemte aktiviteter og i perioder planlagde min tid på Gartnergården efter at deltage i bestemte aktiviteter, mens jeg i andre perioder prioriterede at "hænge ud" på institutionen uden specifikke planer. Jeg fulgte i stedet begivenheder, der udviklede sig i mit nærvær, ligesom jeg blot drev rundt, indordnede mig under og deltog i rutinerne, mens jeg iagttog og søgte at få en fornemmelse af, hvordan livet på institutionen udspillede sig.

Forandringerne i min måde at udføre deltagerobservationerne på var bl.a. et udtryk for strategiske valg. Som en form for observationsstrategi har jeg søgt at foretage skift i min måde at observere på. I den forbindelse har jeg hentet inspiration i Spradleys kategoriseringer af forskellige typer af observationer, som Kristiansen og Krogstrup refererer (1999:150). Spradley sondrer mellem *beskrivende, fokuseret* og *selektiv observation* (Kristiansen & Krogstrup 1999:150-151). Spradley forklarer ifølge Kristiansen og Krogstrup relationen mellem disse typer som en tragtlignende proces, hvor forskeren, der bevæger sig fra den beskrivende over den fokuserede til den selektive observation, bliver stadig mere fokuseret og dermed bevæger sig fra at søge

[86] Det gælder selvsagt også den modstand, jeg beskriver i interaktionen mellem socialarbejdere og beboere. Men den modstand er noget, som deltagerne allerede udøver i andres nærvær. Modstanden blandt beboerne, som jeg fremstiller, har personalet adgang til, og det er noget, de diskuterer og derved gør til et objekt, der kan beregnes og handles på.

at indfange så mange forskellige dele af interaktionen som muligt til at koncentrere sig om specifikke elementer i interaktionen. Det snævre fokus kan bruges til at undersøge varianter i forhold til konkrete dele af interaktionen. For mig har det f.eks. været variationen i, hvordan medicinen udleveres, og hvordan deltagerne placerer sig i forbindelse med måltider og kaffepauser. Jeg har dels anvendt de forskellige typer af observationer på denne tragtlignende måde, dels har jeg ved at gå tilbage og brede min måde at observere ud, hvorved jeg billedligt talt har bevæget mig frem og tilbage i tragten gentagne gange. Det har jeg gjort med henblik på at søge at modvirke, at jeg lukkede mig for meget om en forståelse, og at mit forskningsperspektiv dermed satte alt for snævre rammer. Jeg brugte det endvidere, når jeg søgte at rette mit blik mod nye dele af interaktionen, enten i form af nye sociale situationer eller nye dele af den samme sociale situation.

Mit forsøg på at bruge observationerne strategisk har tillige indebåret, at jeg har rettet mit fokus på skiftende elementer af interaktionen, såsom tale-handlinger, handlinger og deltagernes bevægelser i rummene. Baggrunden herfor var, at jeg blev opmærksom på, at jeg havde en tendens til at fokusere på talehandlinger på bekostning af de øvrige handlinger. Til trods for at jeg forsøgte at imødegå denne tendens ved at arbejde på at udvide mit fokus, afspejler den sig i mine analyser. Mine analyser er således primært fokuseret på talehandlinger og ligner dermed analyser af *situated talk* (Gubrium & Holstein 2001:16). Det skal ikke forstås som en utilsigtet konsekvens, da der er tale om et valg, som dog er betinget af denne tendens i mine observationer. Der er ikke en entydig forklaring på denne tendens, idet der er en række forskellige aspekter, der fordrer den. Tendensen skal ses i lyset af min skoling. Teoretisk er min skoling præget af, at jeg hovedsagelig har arbejdet med diskursanalytiske tilgange (Laclau & Mouffe 1985; Foucault 1972; Farmer 1995). Det har derfor været nærliggende for mig at arbejde med udgangspunkt i et "discource-analytic ear for situated talk and interaction", som Gubrium og Holstein tilskriver institutionel etnografi (Gubrium & Holstein 2001:16). For mig at se er tendensen ligeledes et udslag af den empiriske kontekst. På Gartnergården har talehandlinger en fremtrædende position, hvilket kommer til udtryk ved, at de socialfaglige metoder, der anvendes, primært fungerer som handlinger på beboernes indre og er

baseret på talehandlinger[87]. I en kontekst, hvor arbejdet i højere grad var fokuseret på handlinger på kroppen, ville det formentlig have fordret et øget fokus på handlinger frem for talehandlinger. Dette var tilfældet i mine deltagerobservationer på et plejehjem, der ligeledes var formet af et Foucaultinspireret perspektiv (Fahnøe 2006).

Feltnoter er uadskillelige fra fokus i observationerne. Mine feltnoter er således præget af mit fokus på talehandlinger. Jeg mener, det er værd at knytte et par kommentarer til mine feltnoter, som grundlæggende har fulgt de gængse anvisninger (Hammersley & Atkinson 1995; Kristiansen & Krogstrup 1999), såsom at notere så hurtigt efter situationer som muligt, at notere, hvem der gør hvad over for hvem, hvornår og under hvilke omstændigheder (Hammersley & Atkinson 1995:185), samt at adskille forskellige typer af noter, f.eks. beskrivende fra fortolkende.

Mine feltnoter er præget af en staccatoform, som tillader mig at undgå at operere med kausalforklaringer eller i det hele tage undgå at søge at forklare det, jeg observerede. Det mere forklarende eller de fortolkningsmæssige ideer har jeg i stedet skrevet i separate noter. Formen adskiller sig samtidig fra den gængse udlægning af idealet om *thick description* (Geertz 1973), hvor det fyldige ifølge Brekhus et al. består i "the detailed 'thereness' of the facts, represented in the scenic presence of the empirical material" (Brekhus et al. 2005:864). Som Brekhus et al. anfører, skal denne form for fyldigt materiale ikke betragtes som et universelt ideal, ligesom de peger på, at denne fyldighed ofte følges af en tynd beskrivelse af processerne, der skaber den sociale virkelighed. De nævner i den forbindelse eksempler på sparsommelige gengivelse af talehandlinger (Brekhus et al. 2005:865). På linje med Brekhus et al. mener jeg, at den fyldighed, der skal søges, skal vurderes i relation til den empiriske indramning og det analytiske mål (Brekhus et al. 2005:863). Med det udgangspunkt, og i og med at jeg ikke ønsker at undersøge en lokal kultur, men styringspraksisser, der hovedsagelig baserer sig på talehandlinger, anser jeg min form, hvor det fyldige i vid udstrækning består i beskrivelser af talehandlinger, som

[87] Blandt undtagelserne er den tidsmæssige strukturering af beboernes hverdag og deres opgaver med praktisk arbejde, der af personalet beskrives som socialtræning.

relevant og givtig[88]. Min form betyder også, at den nære tilstedeværelse ['thereness'], som jeg regner for et kriterium for mine analysers kvalitet, udfolder sig igennem mine tætte beskrivelser af talehandlinger og handlinger frem for maleriske beskrivelser af individer eller rum.

Det sidste, jeg ønsker at fremhæve i relation til mine feltnoter, er, at jeg løbende skiftede imellem at fokusere mine noter på interaktionen og på mine egne oplevelser. Dette har givet mig mulighed for at undersøge interaktionen fra forskellige positioner: som iagttager og som deltager. Ved at skifte mellem positionerne har jeg opnået to typer af indsigter, som hver især bidrager til min samlede forståelse af interaktionerne, og dermed bidrager det til min analyse.

Det empiriske materiale, der skabes igennem deltagerobservation, er på ingen måde blot et spørgsmål om omfang og de tekniske sider. Materialet er således betinget af den måde, hvorpå forskeren indgår i feltet. Måden, jeg indgik i feltet på, behandler jeg nærmere i kapitlets anden del, men inden jeg når så langt, redegør jeg først for min brug af gruppeinterviews og dokumentstudier.

Gruppeinterviews

Jeg gennemførte to gruppeinterviews med henholdsvis beboere og medarbejdere. Begge interviews varede godt to timer. I interviewet med medarbejderne deltog alle fem fastansatte medarbejdere. Jeg besluttede mig for kun at invitere medarbejderne til gruppeinterviewet frem for at medtage lederne. Denne beslutning var informeret af Halkier, der forklarer, at formelle hierarkier kan være hæmmende for diskussionen (Halkier 2002:31), og det var præcis diskussioner mellem deltagerne, jeg ønskede. Gruppen af de fire beboere sammensatte jeg ud fra to overvejelser. Jeg ønskede for det første, at deltagerne var nogle, der kunne og ville tale sammen, og derfor valgte jeg primært beboere, der i hverdagen tilbragte meget tid sammen. For det andet valgte jeg dem ud fra min interesse i arbejdet, der foregik i Målsætningsgruppen, med at skabe forandringer hos beboerne med henblik på, at de kunne opretholde en alkoholfri tilværelse. Således var tre ud af de

[88] Denne forståelse betyder dog ikke, at jeg ikke har lavet fyldige kontekstbeskrivelser. Jeg har blot ikke prioriteret det så højt, og jeg har ikke medtaget dem i mine analyser.

fire deltagere i Målsætningsgruppen. Jeg inviterede oprindeligt de to øvrige beboere, der deltog i Målsætningsgruppen på det tidspunkt. Men den ene blev forhindret, da han blev indkaldt til en samtale i forbindelse med et arbejdsprøvningsforløb. Det blev på den måde understreget, at de, der indgik i arbejdsmarkedsrettet arbejde, ikke uden videre var herrer over egen tid. Den anden, jeg inviterede til at deltage, afslog resolut. Han begrundede det med, at han ikke ville "kritisere forholdene" på institutionen. Det ville han "lade andre om" at deltage i, selvom han understregede, at han havde sin egen mening om tingene. Jeg lærte således, at modstand sommetider er en personlig sag, som ikke deles med hvem som helst. Det var vel at mærke en beboer, som ellers ved andre lejligheder tydeligt havde udtrykt kritik af forholdene på institutionen og behandlingen af ham selv.

Oprindeligt planlagde jeg et tredje interview med tre beboere, der deltog i Erindringsgruppen og/eller ikke havde udsigt til at forlade institutionen, om end to af dem talte om, at de ønskede at gøre det på et tidspunkt[89]. Med interviewet ønskede jeg at undersøge, om der kom særlige aspekter frem – og i givet fald hvilke – når gruppen bestod af deltagere i Erindringsgrupper eller beboere, der ikke havde udsigt til at forlade institutionen. Jeg udvalgte de tre, fordi to af dem deltog i Erindringsgruppen, mens de tre – på samme måde som deltagerne i den anden gruppe – omgikkes hinanden en del.

Jeg endte med at aflyse interviewet, som følge af at den ene deltager sprang fra på dagen for interviewet. Jeg vurderede, at dynamikken ville forsvinde ved kun at have to deltagere, hvoraf den ene sædvanligvis ikke var snakkesalig.

Situationen med beboeren, der spang fra, var illustrativ for nogle egenskaber ved gruppeinterview, som var baggrunden for, at jeg ønskede at gennemføre gruppeinterviews frem for individuelle interview. Jeg gengiver derfor situationen og kommenterer den i det følgende.

Da jeg kommer op på beboerens værelse for at fortælle ham om, hvor og hvornår dagens interview foregår, siger han til mig, at han synes, vi "skal glemme det". I første omgang forstår jeg ikke, at han mener, at han ikke vil deltage i interviewet. Da det går op for mig, spørger jeg ham, hvorfor han ikke længere ønsker at være med. Han siger, at han ikke synes, der er grund

[89] De to forlod institutionen på et senere tidspunkt i planlagte forløb, som de selv initierede, på trods af personalets anbefalinger om ikke at forlade institutionen.

til at trække fortiden frem. Jeg bliver overrasket over, at han taler om fortiden, da jeg tidligere har understreget, at hensigten er at tale om livet på institutionen. Jeg siger til ham, at jeg selvfølgelig accepterer hans afslag, men at jeg gerne vil understrege, at interviewet ikke skal handle om deres fortid, ligesom jeg ikke har tænkt mig at rode rundt i fortiden. Han siger, at det er han med på, men at han alligevel mener, at interviewet vil betyde, at deres fortid vil komme frem. Som han taler, bliver jeg klar over, at han ikke taler om fortiden med reference til social deroute eller traumatiske oplevelser. I stedet taler han om den sociale position, han tidligere har haft, og som han ser spiller ind på måde, han ser og taler om tingene. Jeg bliver klar over, at hans bekymring går på den indflydelse, dette kan have på hans relationer til de to øvrige deltagere. Han forklarer, at deres baggrunde er vidt forskellige, og han er nervøs for, at der skal blive set skævt til ham, hvis han igennem deltagelse i interviewet kommer til at fremstå som bedre eller finere end de andre. Jeg ærgrer mig, men fortæller ham, at jeg forstår hans overvejelser, og at det selvfølgelig er i orden. Derpå har vi en længere samtale om hans fortid, som han løbende modstiller med andre beboeres.

Ud over at situationen viste, at beboerne manøvrerer med henblik på at undgå konflikt og eksklusion i relation til beboergruppen, understregede den gruppeinterviewets forbindelse til hverdagen i institutionen. Denne forbindelse kan forstås, hvis situationen anskues med udgangspunkt i Goffmans begreber om *linje* og *ansigt* (Goffman 2004f). Linje er "… et mønster af verbale og non-verbale handlinger der udtrykker individets opfattelse af situationen", herunder "hans vurdering af deltagerne, især ham selv" (Goffman 2004f:39), mens ansigt svarer til "… den positive sociale værdi et menneske i praksis gør krav på i kraft af den linje andre antager han har anlagt ved en bestemt kontakt (Goffman 2004f:39). Goffman forklarer, at ansigtet, et individ opretholder i kraft af linjen, vedkommende anlægger i interaktionen over for andre, har en forpligtende karakter i individets øvrige interaktioner med de pågældende. Det forpligtende er i denne forbindelse forbundet med den konsekvens, at såfremt individets ansigt ikke opretholdes, løber individet risiko for at blive anset for at være utroværdig, med hvad der dertil hører af potentielle sanktioner (Goffman 2004f). Beboeren er således forpligtet på at anlægge en linje i gruppe-interviewet med sine medbeboere, som ikke er modstrid med den, som

vedkommende fremfører i hverdagen. Det betyder ikke, at jeg mener, at gruppeinterview og hverdagens interaktioner er en og samme ting, men at der er forpligtigelser, der går på tværs, hvilket har betydning for, hvad der kan siges og gøres i et gruppeinterview. Jeg mener på den baggrund, at det er rimeligt at antage, at deltagernes optræden i gruppeinterviewene i vid udstrækning foregik under hensyntagen til normer og vidensformer, der optræder i hverdagen på Gartnergården. Min forståelse af gruppeinterview adskiller sig således til dels fra den, Demant og Järvinen fremfører, når de understreger, at interaktionen i gruppeinterview kan overføres direkte til hverdagen (Demant & Järvinen 2006:599). For mig afhænger mulighederne for at overføre mellem gruppeinterview og andre sociale situationer af måden, hvorpå gruppeinterviewet gennemføres og organiseres. For Demant og Järvinen består relationen mellem gruppeinterviewet og andre sociale situationer af, at de tilgængelige diskurser, der muliggør det, der kan siges og gøres i gruppeinterviews, fungerer på tværs af de forskellige situationer (Demant & Järvinen 2006:600). Denne forståelse af de tilgængelige diskurser deler jeg og tilføjer, at det samme gælder vidensformer.

I forlængelse heraf anvendte jeg gruppeinterviewene til at identificere og undersøge vidensformer, der optrådte i dem. Det gjorde jeg med henblik på at skærpe min opmærksomhed på, den viden, der gør sig gældende i interaktionen på Gartnergården. Jeg har således set interviewene som en mulighed for at fremanalysere vidensformer, der enten var implicitte, eller som jeg ikke umiddelbart kunne observere som viden. Jeg har dog anvendt dem på den måde med en bevidsthed om, at den viden, der blev fremført som legitim i gruppeinterviewene, ikke nødvendigvis kan genfindes i interaktionen på Gartnergården, og at viden, der aktiveres, er formet af den specifikke interaktion.

Min tilgang til gruppeinterviewene adskiller sig derved fra måden, hvorpå gruppeinterviews ofte optræder i et interaktionistisk perspektiv, hvor de bruges til at analysere interaktionen i interviewet (Demant & Järvinen 2006; Halkier 2010). Det er dog vigtigt at understrege, at jeg ikke fuldstændig har set bort fra interaktionen, da jeg har set på interaktionen i relation til, hvordan viden og positioner blev forhandlet i interaktionen, men dette indgår ikke i mine fremstillinger. Forhandlingsaspektet har alligevel været en af grundene til, at jeg har valgt gruppeinterviews, idet jeg forstår

forhandlingerne som aktiveringer af den tilgængelige viden. Samtidig giver interviewformen mig mulighed for at påvirke, hvilke forhandlinger der skabes. Gruppeinterviewene kan derved tjene til få sat ord på det, der optræder som selvfølgeligheder i hverdagens interaktion.

Jeg brugte forskellige teknikker til at fremme diskussioner, der kunne eksplicitere viden. Dels benyttede jeg mig af den grundlæggende teknik med at invitere og give plads til, at de enkelte deltagere fremlægger deres synspunkt i forbindelse med spørgsmålene og kommentarerne (Halkier 2002:55-56), og dels benyttede jeg en vignet (Hughes 1998; Hughes & Huby 2002; Wilks 2004) med cases i interviewet med medarbejderne og en fællesopgave i interviewet med beboerne.

Vignetten, jeg benyttede, bestod af en række fiktive beskrivelser af individer med alkoholproblemer (se bilag 1). Beskrivelserne var baseret på faktiske indstillinger af individet til behandling på tilsvarende institutioner[90]. Ud fra beskrivelserne fik medarbejderne til opgave at vurdere, om individet var egnet til at indgå i behandlingen, at begrunde vurderingen samt at beskrive, hvad behandlingen skulle indeholde. Jeg udvalgte beskrivelserne på baggrund af en vurdering af de rummede dilemmaer eller problemstillinger, som kunne afføde diskussioner blandt deltagerne. Eksempelvis indikerede den ene case en psykiatrisk problemstilling, som jeg forventede lå uden for, hvad Gartnergården normalt tog sig af, samtidig med at casene rummede elementer, som jeg kunne genkende fra hverdagen på Gartnergården, hvad enten det var ligheder med beboere eller personalets beskrivelser af beboere. Jeg valgte denne form, fordi jeg anså det for en særlig gunstig måde få viden, holdninger og meninger samt indstillinger frem på (Wilson & While 1998:93; Hughes & Huby 2002:386; Hughes 1998:381).

Det lykkedes at få forskellige former for viden frem, som jeg ellers ikke var opmærksom på. Til gengæld var det mere sparsomt, hvad diskussioner angik. Jeg havde forventet, at der ville være større uenigheder, end der kom frem. De sparsomme diskussioner kan ses som udtryk for mine manglende evner til at facilitere diskussioner, men kan tillige ses som udtryk for, at der

[90] I den forbindelse skylder jeg en stor tak til Socialkonsulent Marianne Dyrby, som har hjulpet mig med at fremskaffe beskrivelser fra disse indstillinger.

var en dominerende viden på spil, som fortrængte andre mulige former for viden. Idet diskussionerne foregik i et gruppeinterview, hvor der f.eks. ikke skulle træffes beslutninger med konsekvenser for beboere, medarbejder eller institutionen, kunne man forestille sig, at en dominerende viden, der optræder som et ideal, træder endnu stærkere frem. Hertil skal lægges min tilstedeværelse, som indebærer en særlig social kontrol, givet min position som en, der kommer udefra for at undersøge deres arbejde. Men samtidig kunne der forventes en stor grad af fællesforståelse, givet den lille medarbejdergruppe, der har arbejdet tæt sammen til hverdag igennem flere år.

Opgaven, jeg benyttede i interviewet med beboerne, bestod i, at deltagerne i fællesskab skulle systematisere aktiviteterne på Gartnergården, efter hvilken betydning aktiviteterne havde i forhold til behandlingen. Det gjaldt f.eks. medicinering, bowling, gåture og spisning (se bilag 2). Ideen med at bruge en opgave var inspireret af Halkier, der beskriver det som en måde at fremkalde dialog og diskussioner deltagerne imellem (Halkier 2002:48-). Det var på den måde hensigten, at deltagerne ville være nødt til at formulere deres forståelser af de forskellige dele af behandlingen, hvilket da også skete. Men i stil med medarbejdergruppen var det småt med diskussioner. Ligesom med medarbejdergruppen er der flere mulige forklaringer på de manglende diskussioner i gruppen. Det kunne slet og ret være udtryk for en stærk fællesforståelse af institutionens virke. Det kunne dog lige såvel være udtryk for samme hensyn som hos beboeren, der ikke ønskede at deltage i det andet interview, hvor hensynet gik på ikke at skabe unødige konflikter med ens medbeboere. Under alle omstændigheder betød beboernes optræden, at de var i stand til at oprette det ansigt, de i øvrigt måtte have i interaktionen på institutionen. Endelig kunne de beskedne diskussioner ses som udtryk for min måde at tilrettelægge og optræde i situationen. Når jeg siden har hørt interviewet og læst transskriptionen, slår det mig, at jeg selv fyldte meget i samtalerne til trods for min hensigt om det modsatte. Det samme gør sig gældende i medarbejderinterviewet. Det resulterede i begge interviews i, at en stor del af samtalerne foregik med mig som den ene part og en deltager som den anden, hvorved rummet for dialog og diskussioner mellem dem indskrænkes. Jeg ser en vigtig baggrund for, at

jeg fyldte meget, i at jeg havde for meget på dagsordenen, i den forstand at jeg havde for mange ting, jeg var interesseret i at få deltagerne til at tale om.

Trods disse begrænsninger har interviewene virket til at åbne op for former for viden, jeg ellers ikke havde været opmærksom på. Et eksempel er den viden om trang, beboerne formulerer i interviewet. De forklarede, dels hvordan de var i stand til at se, at andre havde drikketrang, dels hvordan forskellige hændelser eller handlinger kunne udløse trang. Disse forklaringer inddrager jeg i mine analyser (jf. kapitlerne "Målsætnings-gruppen" og "Coffee and cigarettes"). Interviewene var ligeledes med til at udfordre mine forståelser af det, jeg observerede. For eksempel gjorde THOMAS' beskrivelser af den overvågede medicinering mig opmærksom på, hvordan det, jeg ellers blot havde opfattet som en situation præget af kontrol, også rummede en central mulighed for beboerne for at have samtaler med medarbejderne. THOMAS fremhævede på baggrund af samtalerne med medarbejderne den overvågede medicinering som gode tidspunkter i løbet af dagen.

Med disse optimistiske bemærkninger bevæger jeg mig videre til mit arbejde med dokumenter.

Dokumentstudier

Mine dokumentstudier sigter som nævnt på at undersøge den viden, der gør sig gældende på Gartnergården. Dokumentstudier er baseret på forskellige typer af dokumenter, der kan inddeles i tre overordnede typer:

- Organisatoriske dokumenter
- Beboerjournaler
- Socialfaglig litteratur

De organisatoriske dokumenter omfatter dokumenter produceret af Gartnergården og Moderorganisationen bag Gartnergården. For at sikre anonymiteten i undersøgelsen er disse dokumenter opført under pseudonymer i afhandlingens litteraturliste. Bedømmelsesudvalget har dog fået adgang til en liste over dokumenterne, der er vedlagt som bilag (Bilag 3). Det er dokumenter, der beskriver institutionens og organisationens virker, herunder værdigrundlag, metoder, målgrupper og tilbud. Denne type af

dokumenter indbefatter præsentationsmateriale til potentielle beboere og samarbejdspartnere, katalog over de anvendte metoder samt Moder-organisationens egne evalueringer og planer. Disse dokumenter omfatter både offentligt tilgængelige og dokumenter, som jeg har fået adgang til af personalet på Gartnergården. Tidsmæssigt er disse dokumenter produceret i tidsrummet fra 2008 til 2010[91]. De organisatoriske dokumenter giver mulighed for at undersøge viden, der knytter sig til grundlæggende forståelser af problemerne, der arbejdes med, problemløsninger og værdier i arbejdet på Gartnergården. Det vil med andre ord sige, at de fungerer som en indgang til at undersøge viden om, hvordan beboere og medarbejdere bør agere.

Materialet i beboerjournalerne består af en række forskellige dokumenter. Blandt dem er personalets løbende notater om beboerne, sagsakter fra kommuner og andre parter, korrespondancer med forskellige parter samt udredninger fra psykologer eller offentlige instanser. Jeg har gennemgået i alt syv beboerjournaler, som jeg udvalgte med henblik på at undersøge personalets måder at kategorisere på, samt hvordan der arbejdes i Målsætningsgruppen. Jeg udvalgte fire deltagere i Målsætningsgruppen, to i Erindringsgruppen samt en, der ikke deltog i en gruppe på det pågældende tidspunkt, men som havde deltaget i Målsætningsgruppen. Alle, jeg spurgte, gav mig lov til at læse deres journal.

Beboerjournalerne har jeg valgt at inddrage i mine studier, da de bl.a. åbner for at kunne undersøge de uofficielle former for viden, der optræder. Det kan for eksempel være i forbindelse med vurderinger af beboere eller beskrivelser af tiltag. Beboerjournaler giver ligeledes mulighed for at undersøge den viden, der optræder i argumenter for beslutninger. Endelig supplerer beboerjournalerne de to andre dokumenttyper, ved at der er tale om konkrete sager, hvor viden optræder i relation til forståelsen af enkelte individer, og hvor der skabes bestemte fremstillinger af individer ud fra uensartede vægtninger af forskellige viden.

Den sidste type dokumenter, som jeg kalder socialfaglig litteratur, dækker både over lærebøger, manualer, udredninger og forskningsartikler.

[91] Visse af dokumenterne er dermed produceret, efter jeg afsluttede mit feltarbejde. Ligesom visse af ikke har en angivelse af udgivelsestidspunktet. Men de er alle dokumenter, som jeg har fået formidlet via institutionen eller organisationen.

En stor del af dette materiale er undervisningsmateriale, som blev benyttet i kurser for medarbejdere i Moderorganisationen, og det dækkede en stor del af de metoder og forståelser, der indgik i Moderorganisationens og Gartnergårdens selvbeskrivelser. Ud over dette materiale har jeg inddraget materiale, der behandler metoderne, medarbejderne i øvrigt benyttede sig af eller fortalte var en del af grundlaget for deres arbejde. Et eksempel på denne udvælgelse er, at da medarbejderne i forbindelse med interviewet med dem fortalte, at de benyttede neuropædagogik i deres arbejde i Erindringsgruppen, udvalgte jeg materiale, der beskrev denne metode og antagelserne i den. Til den socialfaglige litteratur henregner jeg anbefalinger og udredninger fra Sundhedsstyrelsen vedrørende alkoholbehandling og institutioners virke, hvis fokus primært er på medicinske effekter, men hvor metoder, der benyttes på Gartnergården, inddrages.

Den socialfaglige litteratur giver mulighed for at undersøge tilsvarende typer viden, som f.eks. de organisatoriske dokumenter. Men der er bl.a. den forskel, at litteratur i højere grad udfolder metodernes grundantagelser, som i de organisatoriske dokumenter ofte forbliver tavse. Den socialfaglige litteratur tjener på den måde til at undersøge nogle af teknikkerne, der anvendes på Gartnergården, nærmere.

Dokumentmaterialet har jeg ligesom med gruppeinterviewene brugt til at undersøge spørgsmål om viden og dermed antagelserne, der optrådte i interaktionen. Dokumenterne og interviewene fungerer i den forstand som en måde at iagttage ekstrasituationelle elementer i interaktionen på. Men som Goffman gør opmærksom på, formes det ekstrasituationelle i interaktionen og kan derfor ikke overføres direkte til en given interaktion (Goffman 1983). Denne brug er både diskursanalytisk inspireret samt inspireret af den institutionelle etnografi, hvor dokumenter (Mik-Meyer 2004a) såvel som interviews (Devault & McCoy 2002) kan bruges til at undersøge ekstrasituationelle relationer, som virker ind på interaktionen[92]. Ligeledes ligner min forståelse af tekster den institutionelle etnografis, idet jeg mener, at tekster formes i interaktionen, hvor de optræder (Miller 1997:77; Mik-Meyer 2004a). Hermed mener jeg, at teksters betydning og brug ikke er givet i sig selv. I stedet formes dette i den interaktion, hvor de bringes i spil. Til forskel fra den institutionelle etnografi er mit fokus ikke,

[92] I den institutionelle etnografi tales i den forbindelse bl.a. om det *translokale* og *ruling relations*.

hvordan tekster direkte anvendes i interaktionen. Min interesse har i stedet været at synliggøre den viden, som optræder i interaktionen. Det betyder, at dokumenterne og interviewene kun i mindre omfang optræder i mine fremstillinger i analyserne, hvor de tjener til at synliggøre vidensformer (jf. kapitlet "Personalets forberedelser").

At deltage som "observatør" på døgninstitutionen Gartnergården

Efter redegørelsen for min brug af de forskellige metoder fokuserer jeg i denne del på, hvordan jeg deltog som "observatør" i hverdagen på Gartnergården[93]. "Observatør" er det, MICHAEL kalder mig efter et par dage på Gartnergården. Siden kom der flere betegnelser til, såsom "studerende" og "gæst" samt de mere humoristiske "antropologen blandt de vilde" og "vores student udi menneskeheden". Jeg beskriver for det første min adgang i sammenhæng med relationer mellem socialarbejderne, beboerne og mig. For det andet viser jeg, hvordan jeg har deltaget i forskellige positioner, og for det tredje, hvordan jeg har søgt at forholde mig etisk til deltagerne. Jeg reflekterer derved over de forudsætninger, det empiriske er skabt ud fra, både i form af magtrelationerne i feltet og min *deltagelsesposition*, som Warming viser ikke kun har betydning for, hvilket former for interaktion forskeren får adgang til, men også for ens erkendelser (Warming 2005; 2011)[94]. Det skyldes, at ens erkendelser formes i relation til ens blik, som muliggøres af deltagelsespositionen (Warming 2005:156).

Mit feltarbejde udspiller sig på en social døgninstitution. Det skaber nogle særlige betingelser for mine deltagerobservationer. Disse betingelser kan begribes igennem relationerne mellem mig og deltagerne og deltagerne imellem. Disse relationer er på en og samme tid grundlaget for, at jeg kan

[93] En del af de overvejelser, jeg præsenterer i dette afsnit, er affødt af mit samarbejde med adjunkt Marlene Spanger i forbindelse med vores arbejde på en fælles artikel. Men selvsagt er enhver af de mangler, der utvivlsomt er i teksten, udelukkende et udslag af min fejlbarlighed.

[94] På engelsk bruger Warming betegnelsen *participant role* (Warming 2011). Jeg holder mig her til den danske betegnelse.

udføre mit feltarbejde, og det, jeg ønsker at studere (Coffey 1999). På linje med D'Cruz betragter jeg relationerne i feltarbejdet som magt-viden-relationer (D'Cruz 2000). Som vi skal se, er der vel at mærke tale om flere magt-viden-relationer, som spiller sammen.

I forlængelse af mit analytiske perspektiv forstår jeg disse relationer – og dermed også min position i feltet – som situationelle. Min position er således omskiftelig og skal snarere ses som positioner, der er betinget af de sociale relationer. Givet at min position skifter både over tid og i forhold til de specifikke situationer, jeg indgår i, er det umuligt at beskrive dem alle; fra den unge mand (der må belæres om The Whos, særligt Keith Moons fortræffeligheder) over den uerfarne bowlingmakker (der taber kuglen i tilbagesvinget) til den forhenværende fuldmægtige (der kan forklare reglerne for støtte- og kontaktpersonsordningen.). Jeg præsenterer i stedet et udvalg af situationer og forløb, som er sigende for min deltagelse og Gartnergården (jf. bl.a. Newbys argument om, at måderne at skaffe sig adgang på er empirisk materiale i sig selv (Newby 1977:115)).

Der eksisterer en række forskellige begreber, som tages i brug for at reflektere over forskeres deltagelse i et felt. Blandt disse begreber er *feltrolle* (Hammersley & Atkinson 1995:99– Gold 1958); *Insider/outsider* (Sherif 2001; Taylor 2011); *rapport* (Magolda 2000), *tillid* (Magolda 2000; Russell 2005; Emmel et al. 2007), *positionalitet* (Sanghera & Thapar-Björkert 2008), *subjekt position* (Nilan 2002).

Jeg har med inspiration fra Harrington (2003), Reeves (2010), Spanger (2010), D'Cruz (2000), samt Warming (2011) valgt at tage udgangspunkt i begrebet *adgang* og de (magt-)relationer, der kan iagttages med udgangspunkt i begrebet. Det skyldes, at jeg som Harrington mener, at begrebet om adgang adresserer det centrale for et feltarbejde, nemlig at få adgang til information (Harrington 2003:599). Til Harringtons forklaring føjer jeg, at det desuden vedrører *karakteren* af adgangen. I den forbindelse trækker jeg på Warmings begreb *deltagelsesposition* (2005; 2011), som en måde at adressere karakteren af adgang og til at redegøre for grundlaget for min skabelse af det empiriske materiale. Som Reeves og Harrington forstår jeg adgang som en løbende proces og ikke noget, der gives en gang for alle og til alle dele af interaktionen i feltet (Reeves 2010:320; Harrington 2003:599). Adgang er i denne forståelse adgang til deltagere, aktiviteter, dokumenter og steder.

Endvidere involverer processerne med at skabe adgang forhandlinger og magtrelationer (Spanger 2010; Reeves 2010:316; Harrington 2003:594). Det er disse forhandlinger og magtrelationer, jeg belyser igennem de følgende eksempler på situationer og forløb. Efterfølgende anskuer jeg mit feltarbejde ud fra et perspektiv, der fokuserer på mine deltagelsespositioner.

At "komme ind" på Gartnergården

Min relation til Gartnergården har en historie, der går forud for mit feltarbejde. Denne historie har afgørende betydning for min adgang, både i form af at "komme ind" og de øvrige former for adgang. Med "komme ind" refererer jeg til den formelle adgang, der gør det muligt for mig at være til stede på Gartnergården. Jeg behandler denne adgang i det nærværende afsnit, mens jeg behandler de øvrige former for adgang i de følgende afsnit.

Den forudgående historie består i, at jeg i omkring tre år har fungeret som visitator i Københavns kommune, hvor jeg havde eneansvar for at bevilge døgnbehandling på alkoholbehandlingsområdet. Gartnergården var en af institutionerne, jeg bevilgede ophold til. Jeg havde derfor igennem årene haft jævnlig telefonisk og skriftlig kontakt med personalet på institutionen, primært Souschefen. Vi havde et positivt samarbejde, og mens jeg gennemførte feltarbejde, gjorde flere medarbejdere mig opmærksom på, at de betragtede mig som en god og rimelig visitator. I stil med andres erfaringer gjorde dette forudgående kendskab det forholdsvis ligetil at få lov til at udføre feltarbejdet (Reeves 2010), hvilket skal ses i lyset af, at det er dem med den formelle autoritet på institutionen[95], jeg havde en forudgående relation til, samt at vi havde et vist fællesskab (Harrington 2003:613) som følge af at have arbejdet sammen. Adgangen til Gartnergården fik jeg, efter at jeg holdt et møde med Souschefen og Forstanderen, hvor jeg præsenterede mit forskningsprojekt, som en undersøgelse af, hvordan der på sociale døgninstitutioner arbejdes på at skabe forandring med henblik på at muliggøre selvhjælp[96]. Vi aftalte efterfølgende, at jeg kunne komme og

[95] Newby bemærker i den sammenhæng, at adgang til organisationer i hovedreglen foregår via dem, der har den organisatoriske autoritet (Newby1977:115).

[96] Når jeg anvender selvhjælp, er det som reference til de metoder, der indgår i socialt arbejde, og som sigter på at lære klienter at administrere sig selv (jf. Høgsbro om forskellige betydninger af selvhjælpsbegrebet 2012).

observere. Jeg fik indtryk af, at de to ledere forelagde forslaget for medarbejdere og beboere, inden vi indgik den endelige aftale. Jeg kom således ind på Gartnergården via toppen af det formelle hierarki.

Mens min vej ind på Gartnergården må ses i relation til den forudgående relation, kan den formentlig heller ikke adskilles fra, at min tilstedeværelse fremstilles som et kærkomment blik udefra. Som Emmel et al. forklarer, kan forskerens mulighed for at få adgang blive fremmet, hvis denne har noget at give (Emmel et al. 2007:2-3)[97]. I mit tilfælde lader det til at være viden, som jeg kan give til personalet. Det er en viden, der består af et blik udefra. Det kom til udtryk under vores møde om min eventuelle start, hvor de to ledere bl.a. sagde: "Jeg synes, det er fedt med sådan noget [der er nogle, der studerer hverdagen på institutionen]. Så kan man få andre øjne på det" og "Jeg har ikke noget mod, at der er nogen, der kigger med i det, vi laver. Det er godt med et ekstra perspektiv". Det var ikke kun lederne, der bød blikket udefra velkomment. Flere medarbejdere fremførte kommentarer i tråd med ledernes, idet de f.eks. sagde: "Det er rigtig godt, at der er sådan nogle som dig, der kan komme og se på det, vi går og laver, så vi kan blive klogere på det" og "Jeg synes, det er rigtig spændende, hvad du finder ud af"[98]. Påskønnelserne indskriver sig i en række af ytringer blandt personalet, hvor medarbejdernes selvrefleksion og selvkritik fremhæves som noget positivt og nødvendigt for at udføre arbejdet godt. Denne positive indstilling til selvrefleksion og selvkritik, som jeg berører i mine analyser (jf. kapitlet "Personalets forberedelser"), kan således ses som mulighedsbetingelse for, at jeg kan give noget tilbage.

Adgang og relationerne mellem socialarbejder, beboer og forsker

Da jeg er "kommet ind", indretter jeg min deltagelse efter, at jeg er på Gartnergården i kraft af ledelsens og medarbejdernes velvilje, hvilket betyder, at jeg som udgangspunkt undgår at teste, hvor langt denne velvilje eventuelt kan strækkes, før de afbryder vores relationer. Jeg optræder

[97] De refererer i den forbindelse til Oakleys erfaringer med interviews (Oakley 1981) (Emmel et al 2007:2-3).

[98] Der er også medarbejdere, der ikke giver et udtryk for dette syn, men heller ikke det modsatte.

dermed som i et afhængighedsforhold til dem. Det indebærer, at jeg i høj grad skaber min adgang til beboerne og aktiviteterne igennem ledelsens og medarbejdernes relationer til beboerne. Med reference til Emmel et al. kan det siges, at jeg trækker på relationen mellem personalet og beboerne, hvilket medfører, at jeg er afhængig af denne relations karakter (Emmel et al. 2007).

Min fremgangsmåde betyder eksempelvis, at da jeg ønsker at få adgang til Målsætningsgruppens møder, henvender jeg mig først til Forstanderen og forelægger hende mine tanker, som desuden inkluderer, at jeg ønsker adgang til individuelle samtaler. Hun siger, at det er en god idé, men at deltagerne skal stilling til det. Peter, der er en af de to medarbejdere, der står for Målsætningsgruppen, henvender sig til mig efterfølgende og siger, at han ikke har noget imod, at jeg deltager i Målsætningsgruppemøderne, såfremt beboerne godkender det. Han tilføjer et par ekstra betingelser, bl.a. at jeg skal deltage på lige fod med de øvrige, hvilket betyder, at jeg ikke må sidde "omme bagved og notere". Han begrunder det med, at det er "forstyrrende og ubehageligt". Jeg indvilger i betingelserne. Efter det følgende møde i Målsætningsgruppen fortæller Peter, at beboerne er indstillet på, at jeg deltager.

Jeg ved ikke, hvad der foregår på mødet, hvor Peter fremlægger mit ønske, eller hvordan deltagernes beslutning blev truffet. Men mit ønske indfries, ved at jeg læner mig op ad relationerne mellem leder, medarbejder og beboer. På den måde bekræfter jeg dem som magtrelationer, hvorigennem beslutninger kan træffes, og som kan bane vejen for, at jeg kan skabe viden om gruppeterapi.

I mine samtaler med Peter udspiller sig samtidig en forhandling, hvor magtrelationen mellem os udfoldes på en måde, hvor Peter nok accepterer mit ønske, der er formidlet og bakket op af Forstanderen, men han gør krav på at sætte rammerne for min måde at deltage på, hvilket han gør med reference til at sikre en positiv situation. Jeg accepterer Peters krav og kan derigennem få adgangen, jeg ønsker. Derved skabes en relation, hvor det er Peter og ikke Forstanderen, der giver mulighed for at deltage. Jeg placeres dermed i en underordnet position i forhold til Peter. Ligeledes bliver min relation til beboerne inddraget i samtalen, idet Peter tildeler beboernes ønsker større vægt end mine. I situationen står jeg dermed i et

afhængighedsforhold ikke kun til Forstanderen og Peter, men også beboerne.

I situationer som denne bekræfter jeg personalet som en autoritet på institutionen, der skal spørges først, når jeg ønsker adgang. En stor del af min adgang til aktiviteter, hvor der ikke er umiddelbar adgang til, er gået ad denne vej[99]. Men jeg søger ved flere tilfælde at gå uden om personalet. Det gør jeg bl.a., da jeg opnår adgang til Erindringsgruppen. Det gør jeg ved blot at følge beboerne, der deltager, ind i mødelokalet, og sætte mig ned uden at spørge om lov. Jeg søger i stedet at skjule min usikkerhed om, hvorvidt de uden videre vil acceptere min tilstedeværelse. Hverken beboerne eller de to medarbejdere, der deltager, kommenterer på min tilstedeværelse, som dermed accepteres. I situationen tager jeg mig adgang uden at spørge særskilt om lov. På den måde fremtræder en relation, hvor jeg udøver magt over deltagerne, for så vidt som jeg sætter de begrænsninger af adgang til gruppen, der måtte være, ud af kraft. Min magtudøvelse udfoldes ved, at jeg søger at "lukke" forhandlingen af min adgang ved at optræde, som om det er selvfølgeligt, at jeg deltager.

Fremgangsmåden, hvor jeg benytter mig af personalet, betyder, at jeg gør mig mere afhængig af, at der er en god relation mellem personale og beboere, for at min egen relation til beboerne ikke lider skade. Men jeg opsøger beboerne uden om personalet, ligesom beboerne opsøger mig. Medarbejderne kontrollerer således ikke min relation til beboerne, selvom de kan påvirke den igennem deres egne relationer til beboerne. Det kan f.eks. ske, når de agerer mellemmand, sådan som JULIUS – som jeg senere udvikler et godt forhold til – der er ny på institutionen, og som Ditte viser rundt. De kommer ind i fællesstuen, hvor jeg sidder alene og skriver. Ditte præsenterer os for hinanden, og i den forbindelse forklarer hun JULIUS, hvad det er, jeg laver, ved at sige "Kristian skriver en meget kompliceret opgave", hvorefter hun griner. Jeg får fremvist et smil. JULIUS smiler også.

For mig at se fremstår Dittes bemærkning tvetydig. Det kan virke som en underminering såvel som en understregning af, at jeg optræder som en, der står udenfor, og som ikke er ligetil at gå til. Uanset hvad rummer Dittes bemærkning en positionering af mig i relation til hende og JULIUS. For at

[99] Langt de fleste aktiviteter har jeg ikke spurgt om adgang til, da adgangen til dem ikke har været begrænset.

modvirke betydningen af sådanne situationer, hvor personalet positionerer mig i forhold til beboerne, og af personalets relation til beboerne i det hele taget, arbejder jeg løbende på at skabe en relation til beboerne, der også går uden om medarbejderne (se nedenfor).

Jeg er ikke ene om at invitere personalet til at indtræde i relationer, hvor de optræder som autoritet. THOMAS gør noget tilsvarende, da jeg spørger ham, om jeg må læse hans journal.

Jeg har fået Forstanderens accept, ligesom flere beboere har givet deres accept af, at jeg læser deres journal. Jeg spørger THOMAS, mens vi er alene i fællesstuen. Jeg spørger, om jeg må "se i" personalets journal om ham. Han puster sig op, og med et smil siger han noget i retning af: "Nå, det vil du. Det ved jeg nu ikke rigtig". Jeg bliver usikker og svarer tøvende ja. Derpå giver THOMAS udtryk for, at han ikke er sikker på, hvad journalen indeholder. Han siger, at han gerne vil have, at vi taler med Souschefen, Andreas, om det. Efterfølgende får jeg mig lavet en aftale med Andreas. Andreas forslår således, og vi mødes alle tre samme eftermiddag uden for Forstanderens og Souschefens fælles kontor. Andreas fungerer som en slags oversætter mellem THOMAS og mig. Meget passende står THOMAS og jeg på hver sin side af Andreas, der står i døråbningen til kontoret. Andreas indleder samtalen, efter jeg har spurgt, om vi kan tale sammen nu. Andreas siger noget i retning af "Det var den der journal". Derpå spørger THOMAS, hvorfor jeg vil læse i hans journal. Jeg prøver at forklare, at jeg er interesseret i måden, problemer beskrives på, og hvordan personalet handler på baggrund af de beskrivelser. Jeg prøver at betone, at jeg ikke er interesseret i, hvori konkrete problemer består, men mere i, hvordan måden, han ses på, har betydning for det, personalet gør. Jeg understreger, at det forbliver anonymt. Imens jeg taler, giver THOMAS indtryk af, at han stoler på mig i relation til anonymiseringen, mens han viser en fortsat usikkerhed på, hvad min interesse er. Andreas overtager ordet, straks efter jeg har talt. Han forsøger at forklare mit arbejde for THOMAS. Andreas' måde at forklare det på giver god mening for mig, idet han taler om, at jeg ikke er interesseret i at "bedømme" THOMAS' sag, samt at det er et spørgsmål om at undersøge, hvordan der arbejdes med sager. Jeg giver Andreas ret i udlægningen. Andreas advokerer samtidig for, at THOMAS indvilger. Andreas siger, at

han synes, det ville være godt, og at det er vigtigt. THOMAS giver indtryk af at forstå Andreas. Han indvilger i hvert fald og tilføjer "Du vil få et indtryk af, hvor galt det kan gå".

I forløbet markerer THOMAS en grænse for, hvor langt jeg uden videre må komme ind på hans *personlige territorium* (Goffman 2004g), i dette tilfælde i form af adgang til personlige informationer om ham. I kraft af THOMAS' markering og min accept skabes en relation, hvor han har mulighed for at udøve magt, som forhindrer mig i at få den adgang, jeg ønsker. Men relationen er samtidig præget af, at jeg fastholder mit ønske, hvorved der er en gensidig magtudøvelse på spil. Relationen er ligeledes præget af distance, som viser sig som en usikkerhed om, hvad mit forehavende er. Denne relation fletter sig sammen med relationen mellem THOMAS og Andreas, hvor THOMAS stiller Andreas som en form for vejleder, hvis vurderinger vægtes. Med andre ord inviterer THOMAS Andreas til at optræde som en autoritet, han vil lytte til. Andreas påtager sig opgaven som THOMAS' vejleder på en måde, hvor han oversætter og siger god for mig og mit forehavende, samtidig med at han søger at påvirke THOMAS til at acceptere. THOMAS accepterer, hvorved jeg får adgang via magtrelationen, der fungerer imellem dem. I relation hertil er to vigtige pointer: for det første at min henvendelse til THOMAS er afsættet for, at Andreas kan optræde som vejleder for THOMAS, og for det andet at min adgang er muliggjort af deres relation, hvor THOMAS tager Andreas' ord for gode varer. Lignende træk går igen i en stor del af relationerne mellem personalet og beboerne. Det kommer bl.a. til udtryk, ved at personalet ofte agerer som tæt allierede til beboerne i forhold til de kommunale sagsbehandlere.

Forløbet bringer ligeledes min relation til Andreas i spil. Det sker først, i kraft af at jeg forelægger situationen for Andreas. Der tegner sig dermed en relation, hvor jeg må spørge ham om hjælp i relation til min interaktion med beboeren. Jeg bekræfter dermed en distance til THOMAS. Samtidig er jeg endnu en gang afhængig af, at et personalemedlem indvilger i at bruge sin relation til THOMAS for, at jeg kan få den adgang, jeg ønsker. Relationen formes derefter i vores fælles møde, hvor Andreas fungerer som min advokat. Det betyder, at vores relation ikke kun indebærer, at jeg står i afhængighed til ham. Den rummer ydermere en fælles interesse i, at jeg får

adgang. Fællesinteressen skal ses i lyset af, at min adgang er Andreas' vej til at få det " ekstra perspektiv", som han er interesseret i at få (jf. det ovenstående).

Forløbet viser, hvordan relationer i feltarbejde ikke optræder isolerede, men at de er sammenvævede. Det understreger, at min adgang ikke kun formes af magtrelationerne mellem personalet og mig eller beboerne og mig, men også deres indbyrdes magtrelationer, hvor personalet fungerer som en autoritet både i forhold til beboerne og mig. Sammenvævningen af relationer betyder, at forhandlingerne ikke blot vedrører min adgang, men ligeledes relationerne mellem socialarbejder og beboer.

Vi har nu set eksempler på, hvordan relationerne mellem personale, beboere og mig spiller sammen på måder, der muliggør adgang. Men i enkelte tilfælde virker relationerne som hindringer, der begrænser min adgang[100]. Et eksempel på dette er, da Ditte fortæller mig, at jeg ikke skal deltage i hendes samtale med THYGE. Vi har ellers aftalt, at jeg skal deltage i nogle af de individuelle samtaler, hun har med de beboere, som hun er "kontaktperson" for. THYGE er en af de beboere. Ditte fortæller, at hun skal ud og køre en tur med THYGE, så hun kan få talt med ham. Hun siger, at hvis det ikke var, fordi det er "bedst at have THYGE på tomandshånd", måtte jeg gerne komme med på deres tur. Hun forklarer, at man er nødt til at have ham på tomandshånd for, at han "åbner op". Hun uddyber med, at det er tomandssamtaler, der gør det muligt at påvirke ham til at blive klippet, barberet eller rydde op på sit værelse. Hun fremhæver, at køreturene er særlig gunstige, fordi samtalerne virker mere uformelle. Jeg giver udtryk for, at jeg forstår hende.

I situationen afspejler sig et velkendt fænomen i forskning i socialt arbejde (D'Cruz 2000; Spanger 2010), hvor forskerens tilstedeværelse fremstilles som en forstyrelse af socialarbejderens relation til klienten. Dittes reaktion fremstår som et forsøg på at sikre, at hun kan udføre den omsorg, som er en del af hendes arbejde. Dette kræver en effektiv magtrelation til THYGE, som er gunstig i forhold til at handle på ham, og som min tilstedeværelse anses for at være en trussel imod. Dittes reaktion fremstår samtidig som en modstand mod en mulig relation, hvor jeg iagttager hendes

[100] Når jeg er blevet nægtet adgang, har det været i forbindelse med individuelle samtaler.

arbejde og dermed får mulighed for at skabe en viden om hende, som hun ikke har mulighed for at styre. I kraft af at jeg accepterer Dittes udlægning, træder en magtrelation frem, hvor hun og ikke jeg bestemmer mulighedsbetingelserne for den viden, der kan produceres. I situationen er jeg således underlagt Dittes magtudøvelse. Dittes succes med at bruge sin relation til THYGE som en legitimering af at nægte mig adgang skal ses i lyset af den viden, hun fremfører om, hvordan hendes arbejde med THYGE virker igennem deres relation, og at den fremmes af de rette situationer. Det er en viden, jeg genkender, og som jeg har svært ved at modsige. Det skyldes for det første, at min forståelse er indspundet i forestillingen om, at socialt arbejde virker igennem relationerne mellem socialarbejder og klient, og for det andet, at en modsigelse af Ditte må forventes at skade min relation til hende og til det øvrige personale, som deler opfattelsen, at gode relationer er centrale for virkningsfuldt socialt arbejde. I min accept af Dittes udlægning ligger en accept af, at jeg er en forstyrrelse og står uden for de vigtigste relationer. I kraft af accepten mister jeg tillige muligheden for at observere en af de situationer, der betragtes som særlig fortrolige og gunstige.

Det foregående viser, hvordan mine observationer er muliggjort af magt-viden-relationer på Gartnergården, og at disse magt-viden-relationer påvirker hinanden gensidigt. Endvidere fremgår det, at jeg står i et mere nært forhold til personalet, end jeg gør til beboerne. Nærhed skal i denne forbindelse ikke forstås som forsøg på at få indsigt i deltagernes oplevelse, sådan som Album beskriver (Album 1996:241). Jeg bruger i stedet nærhed som et udtryk for mulighederne for at deltage i aktiviteter samt de oplevelser, jeg får igennem deltagelsen. Nærheden i min relation til personalet er ikke kun formet af min afhængighed af dem i forbindelse med at få adgang til aktiviteter. Relationen er desuden påvirket af min fortid, hvilket jeg viser i næste afsnit, hvor jeg tager udgangspunkt i Warmings begreb deltagelsesposition (Warming 2005; 2011).

”En slags socialarbejder”

Mine relationer til personalet er præget af, at de inddrager mig i deres arbejde. Det gør de ved at spørge mig til råds eller spørge om min vurdering. Det sker f.eks., da Peter viser mig et brev, han skriver til

kommunen, vedrørende KIM og spørger mig, hvilke formuleringer jeg tror, er bedst i forhold til at fremstille sagen på en måde, der gavner KIM. Det sker ligeledes, da Signe og Anders spørger mig om min vurdering af, hvordan vores besøg hjemme hos DAVID er gået i forhold til at få ham til at vende tilbage til institutionen. I disse og tilsvarende situationer tegnes en relation til personalet, hvor de efterspørger en viden fra mig, hvad enten der er tale om en kollegial vurdering eller en specifik ekspertise, som er tilfældet i det nedenstående eksempel med MICK og Andreas. Min relation til personalet i disse situationer er præget af en nærhed, der beror på, at jeg har noget at give som følge af mit tidligere arbejde. Relationen indebærer ligeledes en magtrelation, hvor jeg på den ene side giver svar på spørgsmålene, mens mine svar på den anden side optræder som en magtudøvelse, der påvirker medarbejdernes handlinger. Det er bl.a. tilfældet i situationen med Peter, idet han omformulerer brevet til kommunen.

Den nære relation, hvor jeg som Sherif (2001:444) og LaBree (2002:100) oplever en forpligtigelse til at svare på personalets spørgsmål, giver anledning til etiske overvejelser, som jeg mener, må følge enhver magtudøvelse. Det betyder bl.a., at når personalet efterspørger min vurdering af en specifik beboers optræden, bestræber jeg mig på at svare så diffust som muligt eller forsøge at åbne for andre fortolkninger end den, de lægger op til. Dette gør jeg i forsøg på at underminere selvfølgelighederne i deres vurderinger.

I min forståelse giver de nære relationer til personalet udslag i, at jeg optræder i en deltagelsesposition som *en slags socialarbejder*. Warming beskriver deltagelsesposition som forskerens position i det sociale rum, hvor der interageres med deltagere (Warming 2005:153). Warming argumenterer for, at deltagelsespositionen er en væsentlig måde at forstå og reflektere over den empiri, der skabes, på, idet "alle veje til erkendelse går via positioneret oplevelse" (Warming 2005:159). Med andre ord skabes forskerens erkendelse med udgangspunkt i positionen i det sociale rum og dertil knyttede mulighedsbetingelser for deltagelse (adgang) og oplevelser. Heri ligger en pointe om, at perspektivet, der former det empiriske materiale og analyserne, ikke blot udspringer af ens teoretiske afsæt, men også af ens deltagelsespositioner (Warming 2005:155).

Deltagelsespositionen som en slags socialarbejder indebærer, at jeg optræder som en vidensressource, ligesom jeg uden videre deltager på personalets møder, hvor jeg til tider inviteres til at deltage med mine meninger. Min deltagelsesposition som en slags socialarbejder indebærer endvidere, at personalet tilnærmelsesvis behandler mig som en slags kollega. Det udmønter sig bl.a. i, at de – så vidt jeg kan vurdere – taler "frit" i mit selskab[101]. Vurderingen baserer jeg bl.a. på oplevelser af, at medarbejdere taler kritisk om deres kollegaer, mens jeg er til stede. Dette står i kontrast til deres optræden over for beboerne og lederne, hvor de ikke giver udtryk for kritik af hinanden, men optræder som et *hold* i Goffmansk forstand, der støtter hinanden i at skabe en fælles optræden, hvor brud på den fælles optræden søges repareret (Goffman 1992). Tilsvarende har jeg samtaler med lederne, hvor de taler kritisk om medarbejdernes optræden. De omtaler vel at mærke ikke enkelte medarbejdere, selvom det i ny og næ virker indlysende, hvem de taler om. Min deltagelsesposition giver således adgang til interaktioner personalet imellem, som ellers foregår bag lukkede døre.

Min deltagelse som en slags socialarbejder indebærer desuden, at jeg mødes af en indforståethed fra personalet, bl.a. i form af bemærkninger som "Det kender du sikkert" eller brug af fagudtryk, hvor det tages for givet, at jeg kender indholdet af eksempelvis "udredning", "social træning" og "PN". Indforståetheden gør det vanskeligere for mig at stille "dumme spørgsmål" for derved at spørge ind til det selvfølgelige. En sådan strategi kan virke provokerende, når svaret forventes kendt. Samtidig tager jeg en del begreber for givet, da jeg er fortrolig med dem. Det betyder, at der er en række begreber, som jeg ikke får forklaret i den konkrete situation, eller at jeg må understrege, at jeg stiller et dumt spørgsmål, når jeg efterspørger forklaringerne på det, der synes selvfølgeligt. At deltage som en slags socialarbejder rummer som følge heraf en risiko for, at jeg ikke får spurgt tilstrækkeligt ind til selvfølgeligheder. Mit gruppeinterview med medarbejderne virker i den sammenhæng som en særlig interaktion, hvor det fremstår som mere acceptabelt, at jeg spørger ind til det selvfølgelige, hvilket

[101] For mig at se er der dog heller ikke tvivl om, at der er forskel på i måden forskellige medarbejdere taler, når jeg er til stede. Jeg har under alle omstændigheder en fornemmelse af, at den ene medarbejder forbliver forbeholden over for mig.

skal ses i lyset af, at jeg i den sammenhæng tydeligt optræder som interviewer.

Jeg forsøger ydermere at overskride det fællessprog, som præger min relation til personalet, ved hjælp af en strategi, der svarer til D'Cruz', hvor jeg løbende søger at oversætte begreber og handlinger fra interaktionen til mit teoretiske begrebsapparat (D'Cruz 2000). Det betyder bl.a., at jeg oversætter "social træning" til en teknik med nogle specifikke virkemidler og mål. Oversættelsen virker som en måde at skabe en distance, der kan åbne for en destabilisering af det selvfølgelige.

Deltagelsespositionen en slags socialarbejder spiller ligeledes ind på mine relationer til beboerne, hvor det ligesom vi så tidligere sker i en sammenvævning af relationer mellem beboere, personalet og mig. Sammenvævningen kommer bl.a. til udtryk, når medarbejderne inddrager mig i deres interaktion med beboerne ved f.eks. at spørge, hvad indholdet af arbejdsprøvning kan være, eller om en kommune vil dække udgifter til rengøring af en beboers lejlighed. Et lignende eksempel sker i forbindelse med, at MICK modtager et afslag fra det kommunale misbrugscenter (som har ansvaret for hans sag).

MICK har fået brev fra sin kommune. MICK åbner det i fællesstuen, hvor der er flere beboere til stede. Han brokker sig højlydt og virker meget vred og frustreret. Han forklarer os, som sidder i hans nærhed, at "de" [kommunen] har afvist at iværksætte behandlingen af hans diagnosticerede ADHD. Han siger, at han ikke forstår, hvordan de kan finde på det, når de nu kender til lidelsen. Lidt efter kommer Andreas. MICK fortæller ham, at han har fået afslaget. Han giver brevet til Andreas, som læser det. Andreas giver udtryk for ærgrelse over afslaget, ligesom han antyder, at afgørelsen ikke er korrekt. Han fortæller MICK, at han er uforstående over for afslaget. Andreas spørger, om jeg vil se brevet, mens han kigger på MICK, der ikke protesterer. Det vil jeg gerne. Andreas spørger om min vurdering af afslaget. Jeg giver mit bud og forklarer, at afslaget er givet med forkerte begrundelser, som strider mod MICKs rettigheder i forhold til behandlingen. Jeg bemærker tillige, at brevet mangler den lovpligtige klagevejledning. Jeg forklarer, hvorfor jeg mener, at det er en fejltolkning. Vi taler derefter om sagsbehandleren, der har sendt brevet, som både MICK og

Andreas har mødt. Jeg har talt i telefon med hende ved flere lejligheder. De fortæller i fællesskab om, hvor underlig hun er. Jeg fortæller, at jeg ikke rigtig kender hende. De griner lidt af hende, og MICK siger, at han nærmest ikke kan tale med hende, fordi hun taler mærkeligt.

I situationen præsenterer Andreas mig for MICK som en, der kan bidrage med en kvalificeret vurdering af afslaget, han har fået. MICK accepterer, at jeg kan læse brevet. Jeg får dermed mulighed for at fungere som en form for ekspert i forhold til MICKs sag, hvilket følges af en kort udveksling om den kommunale medarbejder, hvor vi tre kommer til at fremstå, som om vi danner en fælles opposition til hende. Der tegner sig dermed en relation, hvor jeg står på MICKs side i forhold til de kommunale myndigheder, hvilket ofte er tilfældet for medarbejderne på Gartnergården[102]. Denne relation til MICK bekræftes ved en senere lejlighed, hvor han fortæller om en kommunal sagsbehandler, som han har et meget anstrengt forhold til. Han fortæller mig om hendes urimelige optræden, og at han godt kunne finde på at slå hende, men at han ved, at det kun ville gøre det hele værre. På den måde giver den viden, jeg kan videreformidle, mulighed for, at jeg skaber en øget nærhed til beboerne, som giver mig adgang til forskellige former for interaktion.

Relationen i situationen med MICK, hvor jeg fremviser en anvendelig viden for en beboer, kommer til at spille ind i mit samvær med beboerne, hvor personalet ikke er til stede. Der går ikke længe fra jeg påbegynder mit feltarbejde til, at beboere begynder at efterspørge min viden. Det gælder bl.a. OLE der spørger til regler for tilkendelse af pension og THOMAS der spørger til sine muligheder i forbindelse med et arbejdsprøvningsforløb. Jeg svarer på deres spørgsmål, så godt jeg kan og jeg fortsætter med få spørgsmål. Den viden, jeg kan videre give, bliver derved en del af min måde at skabe mere nære relationer til beboere. Det er vel at mærke relationer, der skabes af en form for vidensudveksling, idet jeg for min del efterspørger og

[102] Det er dog ikke entydigt, at medarbejderne på Gartnergården står på beboerens side, da de i lige så høj grad optræder som formidlere, der sommetider søger at overbevise beboere om det rimelige i beslutninger truffet af de kommunale myndigheder.

får viden fra beboerne. Jeg spørger eksempelvis til deres oplevelser med behandlingsinstitutioner og deres fortid mere generelt.

Min relation til beboerne kommer delvis til at ligne relationen mellem medarbejderne og beboerne. Ligheden består i, at jeg på linje med medarbejderne optræder som en form for ekspert, der ved noget om beboernes situation, mens beboerne fremstår, som om de ikke selv ligger inde med den viden. Men den ekspertise, jeg gør krav på at have, er fundamentalt forskellig fra medarbejdernes, idet den alene vedrører det sociale system og hverken handler om mennesker med alkoholproblemer eller den enkelte beboer. Det er derimod denne form for viden, jeg efterspørger hos beboerne. En yderligere lighed mellem min deltagelse og medarbejdernes er, at jeg til tider agerer vejleder for beboere med udgangspunkt i min viden om det sociale system. Denne vejledning kommer bl.a. til udtryk, da jeg blander mig i samtalen i Målsætnings-gruppen for at give THOMAS råd om, hvordan han skal forberede sit møde med en kommunal sagsbehandler, så han ikke bliver taget med bukserne nede[103].

Disse udvekslinger med beboerne viser, at når jeg deltager som en slags socialarbejder, har mine optrædener visse ligheder med medarbejdernes optræden over for beboerne. Men der er tillige en række indlysende forskelle, som gør, at jeg blot er en slags socialarbejder, hvilket betyder, at der ikke er det samme på spil i relationen til beboerne, ligesom jeg ikke har de samme muligheder for at udøve magt. De vel nok mest iøjefaldende af forskellene er, at jeg hverken har et ansvar for deres sager eller beslutningskompetencer.

Som det fremgår, indtager jeg i vidt omfang en deltagelsesposition, der på mange områder ligner måden, hvorpå medarbejderne deltager i interaktionen. Min baggrund og mine ressourcer muliggør denne deltagelsesposition, ligesom de begrænser mine muligheder for at deltage på andre måder, såfremt jeg skal fremstå som genkendelig eller troværdig i interaktionerne på Gartnergården. Jeg kan eksempelvis ikke efterspørge rådgivning om det sociale system på samme måde som beboerne, uden at

[103] De gange, jeg blander mig med vejledning uden at blive opfordret, sker det som en reaktion på, at jeg oplever, at beboere står i en unødig svag position.

jeg fremstår utroværdig. Min baggrund og mine ressourcer betyder dermed, at jeg må handle aktivt og bevidst for at indtage andre deltagelsespositioner.

Ifølge Warming er skift i deltagelsespositionen en måde at reflektere over ens erkendelser og deltagerpositioners betydning for konstruktionen af empirisk materiale (Warming 2005:160). I næste afsnit beskriver jeg, hvordan jeg aktivt arbejder med at skifte deltagelsesposition, og hvilke betydninger det får for min produktion af empiri.

At skabe distance til personalet: om at skifte deltagelsesposition

Mine forsøg på at skifte deltagelsesposition udfolder sig som løbende forsøg på at skabe distance til personalet. I forsøgene, der fungerer som måder at forhandle min deltagelsesposition på, benytter jeg mig af forskellige handlemåder, som adskiller sig fra personalets og er mere lig beboernes. I situationen, hvor MICK fortæller om sin lyst til at slå en sagsbehandler, bruger jeg en af disse handlemåder ved ikke at forholde mig vurderende til det, MICK siger. Jeg søger blot at give indtryk af, at jeg forstår det, han siger. Denne handlemåde adskiller sig fra eksempelvis Majas måde at reagere på en lignende udtalelse fra MICK. Hun siger til ham, at han jo godt ved, at han ikke skal slå sagsbehandleren, fordi der ikke kommer noget godt ud af det. Jeg arbejder således aktivt med at deltage fra en anden position end personalet. Det gør jeg ved dels at trække på mine erfaringer fra mit feltarbejde på plejehjem, hvor jeg også forsøgte at lægge distance til personalet, og dels trækker jeg på Warmings beskrivelser af sine teknikker til at agere som mindst muligt voksen.

Med inspiration fra Warming kan det at skabe distance bruges som en måde at tage højde for magtrelationer (Warming 2011:43), i mit tilfælde mellem personale og beboer, som spiller ind på min relation til beboerne. Ved at skabe distance til personalet forsøger jeg at deltage fra en anden position, der ikke er baseret på magtrelationen mellem socialarbejder og beboere, og som dermed prøver at imødegå de eventuelle konflikter, der udspiller sig imellem de to. Deltagelsespositionen, jeg således forsøger at opnå, er en, der er præget af større nærhed til beboerne. Det er ikke et forsøg på at sætte magtrelationerne ud af kraft, hvilket selvsagt ikke er muligt. Det er derimod et forsøg på at ændre magtrelationer, så jeg får adgang på en anden måde og måske til andre dele af interaktionen. I det ligger desuden et

forsøg på at få andre oplevelser af interaktionen. I det følgende viser jeg først, hvordan jeg får en anden adgang, og dernæst, hvordan min deltagelsesposition indebærer oplevelser, der spiller ind på min forståelse af empirien.

Selvom jeg fra starten af feltarbejdet søger at skabe distance til personalet, indgår jeg som nævnt i høj grad som en slags socialarbejder. Men det er, som om jeg med tiden får adgang til situationer med beboerne, som personalet ikke har adgang til, og min deltagelse kommer på den måde til at adskille sig fra personalet. Et eksempel på dette er, at THYGE og DAVID bagtaler en anden beboer.

Det faste personale er "ude af huset" i dag. Der er kun en vikar og køkkenmedarbejderen. Jeg kommer ind i spisestuen. DAVID og THYGE står og taler sammen. Jeg går hen til dem. De taler om KIM. DAVID fortæller om situationer, hvor KIM har opført sig dårligt ved bl.a. at sidde ved bordet og ryge, mens de andre spiser, en dag, hvor de er på udflugt. THYGE giver DAVID ret i, at KIM ikke er "særlig charmerende", som DAVID udtrykker det. De fortsætter deres samtale og gør plads til mig, da jeg kommer over til dem. Jeg vil gerne bryde mit høflighedsforhold til THYGE, så jeg blander mig i samtalen, da den skifter karakter og kommer til at handle om intelligens. De bliver hurtigt enige om, at KIM "ikke er skarp". Jeg kommenterer, at ikke alle "har samme forudsætninger", med en tone, der skal indikere, at jeg er enig med dem. De giver mig ret, men det er ikke klart, hvad det er, de giver mig ret i, altså hvad der menes med "forudsætninger". Vi taler videre, indtil DAVID siger: "Jeg beklager, at jeg må være uhøflig og afbryde samtalen, men ellers tisser jeg i bukserne". THYGE svarer: "Vi sætter pris på din uhøflighed". De griner og bryder op. Jeg følges med THYGE til fællesstuen. Han siger: "Det danske sprog er vidunderligt på den måde. Der er så mange nuancer i det".

I situationen fortsætter de samtalen, selvom jeg kommer. De deler derved en type samtale med mig, som de ikke deler med medarbejderne, hvilket skal ses i relation til, at personalet normalt slår ned på beboernes bagtalelse og mere generelt negative omtale af medbeboere. Samtidig bruger jeg situationen til at skabe distance til personalet, ikke kun ved at undlade at fordømme DAVID og THYGES måde at omtale KIM, men ligeledes ved at

trodse personalet i kraft af min kommentar, som – selvom den er tvetydig – indskriver sig i den negative omtale af KIM. Jeg optræder derved i modsætning til det, der kan forventes af en socialarbejder, hvorved jeg deltager som andet end en slags socialarbejder.

Deltagelsesposition er ikke kun et spørgsmål om hvilken adgang. Ved at optræde mindre som socialarbejder og mere som beboer får jeg også oplevelser, som er anderledes end dem, jeg får, når jeg indgår som en slags socialarbejder. De anderledes oplevelser knytter sig til mine optrædener, hvor jeg agerer mere som beboer. Særligt i begyndelsen af mit feltarbejde holder jeg mig så tæt til beboerne som muligt, hvilket indebærer, at jeg bruger Gartnergårdens rum på en måde, der ligner beboernes brug[104].

Mine forsøg på at agere mere som beboer kommer bl.a. til udtryk i forbindelse med udflugter, hvor jeg gør, hvad jeg kan for at undgå at sidde på forsædet ved siden af medarbejderen, der er chauffør på turen. Det skyldes, at når der er flere medarbejdere med, sidder de netop på forsæderne. Tilsvarende holder jeg mig nær beboerne, når det er tid til afgang. Igennem denne optræden oplever jeg gentagne gange lang ventetid, hvor beboere og jeg står udenfor og venter på personalet eller en medbeboer. I disse situationer bliver jeg jævnligt irriteret over ventetid, ikke fordi jeg skal andet, men fordi jeg ikke er herre over min tid på samme måde, som jeg plejer at være. Ventetiden medfører ofte, at beboere beklager sig over at skulle vente på medarbejdere eller medbeboere, og til tider ryger der en finke af fadet, når den eller de længe ventede dukker op. Disse situationer giver mig oplevelser af omkostningerne ved, at ens råderum begrænses som følge af, at institutionen administrerer en gruppe af individers liv. Oplevelser som disse informerer mine erkendelser vedrørende opret-

[104] I den forbindelse er det værd at bemærke, at dette ikke alene afhænger af strategiske valg, men også er muliggjort af tilfældigheder. Når jeg tidligt i feltarbejdet har mulighed for at tilbringe stort set hele dagen sammen med beboerne skyldes det gode vejr, der er i august og september det år. Det gode vejr betyder, at beboerne opholder sig i Gartnergårdens have, hvor jeg uden videre kan deltage. Men efterhånden som det bliver koldere trækker beboernes sig mere indenfor, hvor de primært opholder sig på deres værelser på egen hånd eller med en anden beboere. I takt med at det bliver koldere kommer jeg i stigende grad til at bruge mere tid sammen med personalet. Dette er dog også affødt af at jeg får en stigende interesse i personalets indbyrdes forhandlinger af beboernes identiteter.

holdelsen af den sociale orden, hvilket både beboere og medarbejdere deltager i (jf. kapitlet "Coffee and cigarettes").

Min analyse af beboernes styring af hinanden (jf. kapitlet "Coffee and cigarettes") er ligeledes informeret af en anden oplevelse, der relaterer sig til, at jeg bruger rummene på samme måde som beboerne. Jeg opholder mig en stor del af min tid på Gartnergårdens fællesarealer, som bl.a. omfatter haven, spisestuen og fællesstuen. Særligt bruger jeg fællesstuen. På et tidspunkt begynder en beboer at bruge fællesstuen meget. Han bruger store dele af dagen på at løse krydsogtværs i dagens aviser, som er tilgængelige i fællesstuen. Han er snakkesalig, ligesom han er belærende over for mig og afprøver min almene viden. Han spørger f.eks., om jeg ved, hvad en "skok" og en "ol" er. Han forbarmer sig og hjælper lidt ved at sige, at det er et mængdemål. Men lige lidt hjælper det. Så han kan orientere mig om, at det er henholdsvis 60 og 80. Efter noget tid begynder jeg at blive irriteret på ham, fordi jeg oplever, at jeg ikke kan opholde mig i fællesstuen, uden han overskrider mine grænser ved ikke at lade mig være i fred. Igennem disse oplevelser bliver jeg opmærksom på, hvordan beboernes grænser og overskridelser af dem udgør væsentlige elementer i beboernes samvær.

Redegørelsen for mine deltagelsespositioner viser, hvordan de har betydning for adgang til forskellige dele af interaktionen og forskellige relationer. Mit empiriske materiale er på den måde præget af, at jeg i store dele af feltarbejdet har optrådt som en slags socialarbejder. Dette har dels muliggjort, at jeg let har fået adgang til nogle dele af Gartnergården, og dels er mine oplevelser af Gartnergården og styringen præget af en nærhed til medarbejderne, hvilket formentlig har betydning for, at jeg i dele af analyserne fremhæver de dilemmaer, medarbejderne møder i deres arbejde. Redegørelsen skulle desuden gerne vise, at min deltagelse ikke blot foregår ved, at jeg sidder passivt og observerer deltagerne, selvom jeg gør det en del af tiden.

Etiske overvejelser

Som det fremgår af de foregående beskrivelser, er etiske aspekter en integreret del af at gennemføre et feltarbejde. Jeg forstår således de etiske aspekter som noget, forskeren må forholde sig til fortløbende gennem hele feltarbejdet (Brinkmann & Kvale 2008:268) samt før og efter. De etiske problemstillinger kan dermed ikke reduceres til forudgående aftaler om anonymitet og samtykke, selvom det selvfølgelig er afgørende at få på plads. I det følgende fremhæver jeg visse af de fremtrædende etiske forholdsregler, jeg har truffet, samt etiske overvejelser, jeg har haft i løbet af mit arbejde.

Jeg har anonymiseret deltagerne, institutionen og stednavne i det hele taget. Det var en beslutning, jeg traf, før jeg tog kontakt til Gartnergården. Anonymitet var samtidig et ønske fra flere beboeres side. At tage dette udgangspunkt har dog den konsekvens, at de, der måtte ønske at optræde som afsender, ikke har den mulighed, på trods af at det kan have sin værdi for dem (Brinkmann & Kvale 2008:267). Et aspekt i forhold til at sikre anonymitet er, at selvom jeg har ændret navne, giver det ingen garanti for, at deltagerne ikke genkendes. Det vil eksempelvis ofte være sådan, at individer tæt på hinanden vil være i stand til at genkende hinanden, hvilket mine erfaringer fra tidligere feltarbejde på plejehjem har vist mig. Jeg har således arbejdet ud fra en forventning om, at som minimum ville beboere og personale på Gartnergården kunne genkende hinanden, ligesom andre nærtstående ville kunne genkende enkelte af deltagerne. For at tage højde for dette har jeg ved flere lejligheder gjort deltagerne opmærksomme på dette forhold. Det har jeg bl.a. gjort, da jeg præsenterede mit projekt for beboerne og i forbindelse med mine gruppeinterviews. Ved disse lejligheder pointerede jeg endvidere, at jeg ville forholde mig til, hvad der var etisk forsvarligt at gengive. Jeg har i forlængelse heraf set bort fra situationer, hvor jeg har vurderet, at det kunne ligge deltager til last, hvis jeg gengav situationerne. Derudover har jeg i enkelte tilfælde undladt at bruge nogen former for navn og i stedet blot refereret til et individs formelle status som medarbejder eller beboer. Det har jeg ikke kun gjort, hvis jeg vurderede, at der var en risiko for, at en deltager blev miskrediteret, men også hvis jeg vurderede, at det kunne skade relationer på anden vis. Ulempen ved, at jeg ikke sætter navn på, er, at det måske kan skabe usikkerhed om, hvem der

har udført en handling, der af andre opleves som illoyal. Derved kan der skabes en grobund for mistænkeliggørelse deltagerne imellem.

Min måde at informere om min forskning på var et andet element i min håndtering af de etiske udfordringer. Måden, jeg informerede på, er vigtig, da det er på den baggrund, de forskellige deltagere har givet deres samtykke. For mig at se indebærer det bl.a., at formidlingen af forskningsprojektet skal være forståelig og rumme forklaringer af, hvad forskningsprojektets kontekst er (f.eks. at det er en ph.d.-afhandling), hvad deltagerne kan forvente sig af selve feltarbejdet, hvem forskningens publikum er, og hvordan det indsamlede materiale behandles både i forhold til fortrolighed og fortolkningsarbejde.

I den forbindelse må jeg tilstå, at jeg er skyldig i etnografiens løgn om *den ærlige etnograf* (Fine 1993:274)[105], idet jeg ikke har lagt alle kort på bordet for deltagerne, når jeg har forklaret, hvad min forskning gik ud på. Derved har jeg måske gjort min forskning mere uskyldig, end den er.

Mine løgne består for det første i, at hvor jeg i første omgang præsenterede projektet som et ph.d.-projekt, underspillede jeg i strid med mine etiske idealer løbende min status som ph.d.-studerende. Det gjorde jeg ved dels at lade deltagerne blive i den tro, at jeg var "studerende" og skrev en "rapport" eller "opgave", når de brugte de betegnelser, dels ved selv at omtale min afhandling som en rapport, hvilket har en mere uskyldig klang. Jeg har ligesom Buscatto gjort dette for at undgå, at jeg virkede utilnærmelig (Buscatto 2008:41), hvilket kunne have en negativ indflydelse på min adgang. Med andre ord har jeg søgt at håndtere et dilemma mellem at skulle optræde etisk på den ene side og på den anden side opnå en sådan adgang, der muliggjorde, at jeg kunne gennemføre undersøgelsen. Her har jeg forliget mig med, at jeg fra start lagde kortene på bordet, og deltagerne på den baggrund gav deres samtykke. I denne forbindelse er det desuden værd at bemærke, at det næppe ville være etisk, hvis jeg, hver gang jeg var i tvivl, om deltagerne var klar over, at jeg observerede, og at observationerne skulle bruges i en afhandling, havde afbrudt interaktionen for gøre dem opmærksom på, at de blev observeret, og at jeg skrev en afhandling frem for

[105] Det er ganske oplagt, at jeg ligesom andre etnografer er skyldig i flere af de ti løgne, Fine beskriver (1993).

en ligegyldig opgave. Det er således hverken ligetil at agere etisk igennem hele ens feltarbejde eller altid entydigt, hvad der er etisk korrekt.

Mine løgne består endvidere i, at da jeg informerede deltagerne om min forskning, fremhævede jeg, at mit fokus var på, hvordan der i socialt arbejde arbejdes med principper om hjælp til selvhjælp. Dette var en fremtrædende del af rammen, jeg arbejdede med fra starten[106]. Men samtidig var jeg allerede fra starten klar over, at jeg ville anlægge et magtperspektiv på dette arbejde. Når jeg alligevel undlod at tale om magt før sent i forløbet, hvor jeg fortalte personalet om det, skyldtes det, at jeg var af den overbevisning, at det ville medføre misforståelser, der kunne begrænse min adgang eller skade mine relationer til beboere og medarbejdere. Problemet bestod i, at jeg ikke havde fundet en god måde at formulere mit magtperspektiv på, der kunne imødegå, at magt ville blive forstået i traditionelle termer om dominans eller undertrykkelse. Præcis fordi magtperspektivet, jeg skildrer Gartnergården igennem, ikke handler om undertrykkelser, eller at visse deltagere har "onde" hensigter, mener jeg samtidig, at min "løgn" er mere uskyldig, end hvis min interesse havde været at placere individuelle ansvar og derved hænge enkelte individer ud. En anden baggrund for min måde at introducere min forskning på er, at jeg søgte at forklare projektet på en letforståelig måde.

Et tredje element er, at mine etiske overvejelser og hensyn har haft betydning for min adgang. Etiske hensyn har i en række tilfælde optrådt som en form for selvpåført begrænsning af min adgang. Dermed blev min adgang ikke kun bestemt i relation til andres måde at forholde sig til mig på, men også af mine etiske hensyn.

Det skal ses i lyset af, at jeg har forsøgt at være opmærksom på, hvornår deltagernes grænser blev overskredet. I den forbindelse trak jeg ligeledes på mine erfaringer fra feltarbejdet på plejehjem. Det har hjulpet mig til at blive bevidst om, at deltagere kunne have svært ved at sige fra eksplicit, hvad enten det skyldes manglende kompetencer, høflighed eller magtforhold. Jeg har derfor fundet det nødvendigt at være opmærksom på, om deltagere

[106] Både Cassell (1980) og Fine (1993) har fremført kritik af at stille informeret samtykke som en universel etisk retningslinje, bl.a. på grund af at forskningsprojekter skifter karakter, som de skrider, hvilket betyder, at det, der (på forhånd) gives samtykke til, ikke nødvendigvis er det, der realiseres.

udviste mere subtile tegn på, at deres grænser blev overskredet som følge af min tilstedeværelse. Det kunne eksempelvis være blikke eller ansigtsudtryk, som jeg fortolkede som udtryk for ubehag eller utryghed. I sådanne tilfælde trak jeg mig tilbage fra situationen.

I enkelte situationer har jeg tillige sat grænser for min adgang med udgangspunkt i en vurdering, jeg lavede før en given situation, hvor jeg vurderede, at det ville være grænseoverskridende for en beboer. Det skete eksempelvis i forbindelse med, at OLE frabad sig en samtale med Ditte, som jeg ellers skulle deltage i. Men i samråd med Andreas besluttede Ditte at tage samtalen med OLE, fordi hende og Andreas insisterede på, at OLE skulle tales til rette i forhold til deres samarbejde. I den forbindelse vurderede jeg, at det let ville kunne føles som et overgreb for OLE, hvis jeg troppede op sammen med Ditte på OLEs lille værelse, hvor jeg formentlig ville ende med at stå i døråbningen og betragte, at OLE skulle tales til rette.

Det sidste etiske aspekt, jeg fremhæver i denne forbindelse, omhandler mine fremstillinger af Gartnergården. Uanset at jeg ved at fremhæve det perspektivistiske i mine fremstillinger søger at sætte parentes om deres status som en sand repræsentation, er fremstillingernes betydningsdannelse forbundet med magt. Dette nødvendiggør yderligere etiske overvejelser i forhold til ens fremstilling. Givet at jeg anlægger et magtperspektiv på livet på Gartnergården, der ikke overlader megen plads til deltagernes versioner, hviler et ekstra etisk ansvar på mine skuldre, i forhold til hvordan jeg skildrer deltagerne. Jeg har forsøgt at tage dette ansvar på mig ved at vise, at magtudøvelser på Gartnergården ikke er et udtryk for den enkeltes forgodtbefindende, men er muliggjort af forskellige former for viden.

Endvidere har jeg søgt at gøre mine analyser tilgængelige for dem, der fremstilles i dem[107]. Her ligger en etisk pointe om at gøre det muligt at mindske magtudøvelsen, der ligger i at fremstille andre i akademiske sammenhænge, hvilket samtidig skulle kunne åbne for, at dem, der fremstilles, får en bedre mulighed for at modsige mig[108].

[107] Det betyder ikke, at alt i analysekapitlerne er lige tilgængeligt, men at de egentlige empiriske analyser forhåbentlig er umiddelbart tilgængelige.

[108] En anden pointe er, at tilgængeligheden er betingelsen for, at mine analyser kan være udgangspunkt for kritiske refleksioner over det sociale arbejdes praksis (jf. kapitlet "Governmentality som interaktion").

Analysestrategiske overvejelser

I denne sidste del af kapitlet ser jeg nærmere på det, jeg overordnet kalder analysestrategi, som dækker min behandling af materialet, jeg har produceret, min fremstillingsform i analyserne og endelig de empiriske nedslag og analytiske begreber, der er udgangspunktet for mine analyser.

I redegørelsen for behandlingen af mit empiriske materiale fokuserer jeg på behandling af mine feltnoter[109]. I forbindelse med min første gennemlæsning af mine feltnoter lavede jeg resumeer af hver enkelt dag samt skrev løse tanker og analyseideer. Jeg indekserede derpå mine feltnoter ud fra en ny gennemlæsning. Indekseringen foretog jeg med udgangspunkt i mine analytiske begreber, hvor begreber som rolle, teknik, modstand og viden fungerede som overordnede kategorier. Inden for disse overordnede kategorier opererede jeg med underordnede kategorier, som udsprang af de empiriske observationer. Derudover indekserede jeg efter overordnede kategorier, der var baseret på det empiriske arbejde. Til disse overordnede kategorier hører aktiviteter på Gartnergården, som jeg opdelte i konkrete aktiviteter, eksempelvis medicinering, morgenvækning og beboermøder. Rum var en anden overordnet kategori, hvor jeg både indekserede mine beskrivelser af rum og deltagernes brug af de fysiske rum, ligesom jeg indekserede beskrivelser af min egen deltagelse og mine overvejelser herom. Herudover brugte jeg kategorier, der ikke kunne rummes i de overordnede kategorier. Det var bl.a. emiske begreber, situationer med humor beboerne imellem og mellem beboere og personale.

Jeg brugte indeksering til at få overblik og til at se mønstre i form af hyppighed. Indekseringen var særlig brugbar i forhold til de forskellige aktiviteter, hvilket selvfølgelig skal ses i relation til, at mine analyser er opdelt med udgangspunkt i forskellige aktivitetssystemer (jf. "Governmentality som interaktion"). Når jeg analyserede materialet, vendte jeg tilbage til feltnoterne, som jeg gennemlæste på ny og systematiserede efter

[109] Mine interviews er optaget og transskriberet, men jeg har lyttet mine optagelser igennem frem for at analysere på transskriptioner. Transskriptionerne har derimod primært fungeret som et redskab til at finde specifikke sekvenser, når jeg har haft brug for det, mens jeg har indekseret dokumentmaterialet efter bl.a. beskrevne metoder og emiske begreber som afhængighed, behandler eller ambivalens.

temaer og relevante situationer. I det arbejde trak jeg desuden på Clarkes arbejde med *situational maps* (Clarke 2003). I disse mindmaps har jeg eksempelvis kortlagt et aktivitetssystem ud fra bl.a. deltagerne, roller, rolleopførsel, centrale situationer, nonhumane elementer (f.eks. piller), viden, teknikker, handlinger og emiske begreber. Tanken var, at mine mindmaps skulle medvirke til at udvikle analyserne og systematisere dem med udgangspunkt i de relationer i aktivitetssystemet, jeg optegnede imellem elementerne.

De empiriske eksempler, jeg anvender i min fremstillinger, er udvalgt på baggrund af dette arbejde, ligesom de er udvalgt med henblik på at illustrere det, jeg betragter som fremtrædende træk ved det specifikke aktivitetssystem. Det er samtidig hensigten, at de skal vise forskellige nuancer, der kan bidrage til at indfri min ambition om at skabe refleksion i forhold til det sociale arbejde.

Min fremstilling er ligeledes en del af mine analysestrategiske overvejelser og valg, der former analyserne. Min fremstillingsform adskiller sig fra den form, der tit ses i etnografier. Jeg udfolder dette i det følgende. Baggrunden for min fremstillingsform skal findes i min inspiration fra Foucault og Goffman. Begges fremstillinger fremstår som velordnede, også når de viser en ikke så pæn virkelighed. Da min empiriske genstand og metodiske tilgang mest ligner Goffmans, er min fremstilling primært præget af Goffmans måde at systematisere på i *Anstalt og menneske* (Goffman 1967). Goffman systematiserer i høj grad sine fremstillinger ud fra de analytiske begreber, han udvikler og arbejder med. Det medfører, at det empiriske materiale anvendes til at illustrere begreber, og at det dermed analyseres inden for rammen af det specifikke begreb. Med andre ord behandles konkrete empiriske eksempler ud fra et enkelt begreb, hvorved virkeligheden kommer til at fremstå som velordnet frem for rodet. Det er den samme velordnede form, der præger min fremstilling. Min fremstillingsform afspejler således, at jeg opererer med et specifikt perspektiv på magt, viden og subjektivitet, som jeg nærmer mig via begrebet teknik. Jeg ordner således virkeligheden med udgangspunkt i begrebet teknik.

Nilan beskriver og kritiserer en tendens inden for sociologiske analyser af feltarbejder, hvor det empiriske materiale ser ud, som om "… they were calmly gathered in a rational and orderly context." (Nilan 2002:370). Min fremstilling indskriver sig som en del af denne tendens, som ifølge Nilan får bestemte elementer af virkelighed til at forsvinde, f.eks. forvirring, ikke-begivenheden [the non-event] og trusler (Nilan 2002:370). Derved overses de besværlige og kaotiske omstændigheder, materialet er skabt under (Nilan 2007:383), ligesom virkeligheden kommer til at fremstå mere ordnet, end den ofte er. I mine velfriserede fremstillinger omfatter de oversete aspekter af mit feltarbejde og livet på Gartnergården bl.a. de utallige afbrydelser – afbrydelser af samtaler deltagerne imellem og mellem dem og mig; afbrydelser af handlingsforløb, hvor opmærksomheden blandt deltagerne skifter; og afbrydelser af mine observationer, som gør det vanskeligt at følge processer til dør. I det hele taget præges arbejdet (og for den sags skyld fritiden) for personalet, beboere og mig af afbrydelser. Kedsomhed er det andet aspekt, som stort set forbliver tavs i min fremstilling. Beboere keder sig og fortæller mig om det. Jeg keder mig og noterer det. I afhandlingen kommer livet på Gartnergården derfor til at fremstå som mere begivenhedsrig end den, der opholder sig dér, formentlig vil opleve den. Et tredje aspekt, der undertrykkes i min fremstilling, er lydene. Lyden af musik, der støjer i fællesstuen eller på værelser, når ingen lytter til den, og som gør det svært for mig at høre samtaler. Lyden af beboere og personale, som vækker medbeboere eller overdøver det, der ellers lyttes efter. Men disse lyde er filtreret fra, hvorved indtrykkene fra virkeligheden kommer til at fremstå mere rene, end jeg oplevede dem.

Min fremstilling er således baseret på en række fravalg, hvilket er et uomgængeligt vilkår, som betyder, at dele af konteksten for handlingerne forbliver usynlige for læseren. Men samtidig er det i kraft af de specifikke fravalg, at jeg bliver i stand til at fokusere mine analyser.

Min inspiration fra Foucault og Goffman er desuden baggrunden for den føromtalte form for fyldighed, der præger mine fremstillinger af Gartnergården. I relation til dette valg har jeg ved at anvende mange felt-noter i min fremstillingsform søgt at give en fyldig beskrivelse af Gartnergården som en social kontekst. Det betyder, at jeg frem for at

anlægge en række perspektiver på hver enkelt feltnote fremdrager flere feltnoter, hvor jeg blot anlægger et perspektiv, selvom de kunne analyseres ud fra flere forskellige. De mange eksempler har den fordel, at de formidler et indblik i den sociale kontekst, som ikke kun er styret af mine analytiske begreber, men som selvfølgelig er formet af min "positionerede oplevelse" og grundlæggende iagttagelsesposition (Andersen 1999).

En kritik, der kunne rettes mod denne tilgang, er, at jeg i mine analyser af situationerne, forsimpler, og at jeg fjerner kompleksiteten ved at fokusere på en side af situationen frem for at anlægge flere perspektiver på den enkelte situation. Men den valgte tilgang giver mig mulighed for dels at skabe klarhed i analyserne, og dels får jeg muligheden for at gå i dybden med det fokus, som det anlagte perspektiv medfører. Derved er der snarere tale om forskellige måder at gå i dybden på og adressere kompleksitet i interaktionen frem for en tilgang, der kan indfange kompleksitet, og en, der ikke kan.

De analytiske nedslag og afhandlingens underspørgsmål

Som afslutning på kapitlet fremlægger jeg de analysestrategiske overvejelser, der ligger til grund for mine fire analytiske nedslag i interaktionen på Gartnergården. Som nævnt har jeg valgt at analysere styringen på Gartnergården igennem fire nedslag i interaktionen på stedet frem for at forsøge at analysere Gartnergården som en helhed. Min analyse af styringen adskiller sig således fra analyser, der søger at begribe styring som et samlet hele. Mine nedslag, der analyseres i hvert sit kapitel, tager hver især udgangspunkt i et situeret aktivitetssystem, altså en bestemt form for interaktion med specifikke roller.

Hensigten med at analysere ud fra specifikke aktivitetssystemer er som nævnt i indledningen at undersøge forskellige måder, styringen skabes på på Gartnergården, og at undersøge dem på deres egne præmisser og med hver deres nuancer.

Det er en prioritering af at undersøge governmentality *in situ*, som dels gør det muligt at undersøge styringen i detaljen, dels at fremanalysere mangfoldigheden af styring. Min prioritering medfører visse begrænsninger. For det første afskærer den mig fra at følge forløb, der kunne vise, hvordan styringen i forhold til en enkelt udvikler sig i løbet af et ophold på

institutionen, samt hvordan der er forskelle i styringen, den enkelte møder på tværs af de forskellige interaktionsformer. For det andet medfører den, at jeg kun i mindre grad er i stand til at undersøge, hvordan styring i de forskellige former for interaktion påvirker hinanden. For det tredje afgrænser jeg mig fra at undersøge, hvordan styringen i interaktionen formes af den styring af Gartnergården, der foregår igennem institutionens relationer til eksempelvis kommuner og Moderorganisationen.

Ud over at analysere forskellige måder at styre på er nedslagene tænkt ud fra, at de skal rumme delvist forskellige perspektiver. Det er hensigten, at forskellige elementer af styringen fremhæves i kraft af de forskellige perspektiver. Det betyder eksempelvis, at når jeg analyserer interaktionen i Målsætningsgruppen, anlægger jeg bl.a. et perspektiv, der retter sig mod, hvilke telos for beboerne der træder frem igennem styringen, mens jeg i kapitlet "Coffee and cigarettes" om beboernes interaktion med hinanden bl.a. anlægger et perspektiv, der fokuserer på styringsobjektet. Baggrunden for, at jeg tænker i forskellige perspektiver, er som nævnt en erkendelse af, at det ikke er muligt at undersøge interaktionen, som den er i en objektiv forstand eller i sin helhed. Perspektiverne skal ses som et udtryk for, at jeg går til det empiriske materiale med et udgangspunkt, der siger: Hvordan kan styringen, der skabes i interaktionen, forstås, hvis jeg anlægger dette perspektiv? Perspektiverne, jeg anlægger i de forskellige nedslag, er bygget op omkring de underspørgsmål, jeg stiller op i hvert kapitel, samt det udvalg af analytiske begreber, jeg bringer i spil for at svare på spørgsmålene.

Selve udvalget af aktivitetsaktivitetssystemer, der kunne have set anderledes ud, sigter på at vise mangfoldigheden i styringen på Gartnergården. Hensigten er for det første at vise diversiteten i teknikkerne og i den viden, der bringes i spil. For det andet skal det vise de forskellige relationer, der styres igennem. For det tredje sigter udvalget på at vise, hvordan der foregår styring af både beboere og medarbejdere[110]. Endelig er udvalget baseret på

[110] Heri ligger et fravalg af at undersøge styringen af lederne, der også udspiller sig i socialt arbejde. Styringen af lederne udspiller sig dels i deres interaktion med medarbejdere og beboere, hvor også lederne styres igennem teknikkerne (jf. Karlsen & Villadsens (2008:348) pointe om, at teknikker virker i begge ender), og dels udspiller styringen af lederne sig i deres relationer til parter uden for institutionen, f.eks. ledere i Moderorganisationen eller kommunale

et ønske om at vise, hvordan der optræder forskellige former for modstand på Gartnergården. I det følgende beskriver jeg udvalget af nedslag kapitel for kapitel og præsenterer forskningsspørgsmålene for hvert kapitel. Jeg samler op på spørgsmålene og kobler dem til hovedspørgsmålet: Hvordan skabes styring igennem interaktion i socialt arbejde? Herefter redegør jeg for mit fravalg af Erindringsgruppen. Det første analysekapitel er "Målsætningsgruppen", som fokuserer på gruppeterapi. Derpå følger "Personalets forberedelser", der beskæftiger sig med, hvordan personalet forbereder deres arbejde med beboerne, og som bygger videre til kapitlet "Medicineringens ritual" som tager udgangspunkt i styringen, der udspiller sig i relation til medicinering. Endelig kommer kapitlet "Coffee and cigarettes", der adresserer styringen, som den udspiller sig beboerne imellem.

I kapitlet "Målsætningsgruppen" analyserer jeg, hvordan verbalisering i form af bekendelser fungerer som teknik til at skabe forandringer hos beboerne, samt hvordan bekendelserne antager forskellige former. Analysen tager afsæt i det aktivitetssystem, der udgøres af Målsætningsgruppens gruppeterapeutiske sessioner.

Grunden til, at jeg slår ned i dette aktivitetssystem, er, at verbalisering præger vores samtids socialarbejde (Karlsen & Villadsen 2008). Samtidig står arbejdet i Målsætningsgruppen centralt i Gartnergårdens indsats for at forandre beboere med henblik på, at de bliver stand til at kontrollere deres alkoholproblem i et liv uden for institutionen. Dette skal ses på baggrund af, at Målsætningsgruppens gruppeterapi særskilt iværksættes over for de beboere, der vurderes til at have en chance for at forandre sig, så de vil kunne vende tilbage til et liv uden for institutionsrammer og samtidig fastholde en ædru tilværelse. Kapitlet fokuserer på, hvordan beboerne formes i bekendelserne, samt på hvad det er for et individ, der søges skabt igennem styringen. Jeg har valgt at indlede analyserne med kapitlet om Målsætningsgruppen, netop fordi gruppeterapien fremstår som helt central i

samarbejdspartner. Fravalget beror på, at jeg har fundet det mere interessant at skabe refleksioner i relation til styringen af medarbejdere og beboere, hvilket skal ses i min oprindelige interesse for interaktionen mellem socialarbejdere og klienter.

forsøgene på at forandre beboerne, ligesom styringen, der udfolder sig i gruppeterapien, tydeligt angiver et telos i relation til beboerne.

I kapitlet "Personalets forberedelser" analyserer jeg, hvordan personalet forbereder deres ansigt-til-ansigt-arbejde med beboerne. Fokus er særligt lagt på, hvordan der arbejdes med, at medarbejderne bliver i stand til at behandle beboerne på den rette måde, samt at de former viden om det gode sociale arbejde, der gør sig gældende i forberedelserne. Kapitlet tager udgangspunkt i det aktivitetssystem, som personalets møder udgør. Med dette nedslag tager jeg afsæt i styringen, der udspiller sig i relationerne mellem medarbejdere og ledere. Det er en styring, som jeg betragter som væsentlig i forhold til at forstå styringen af beboerne. Baggrunden for, at jeg har valgt dette nedslag, er, at jeg ønsker at fremanalysere, hvordan styringen i socialt arbejde omfatter en styring af medarbejderne, der retter sig mod at forme socialarbejderne for at gøre dem i stand til at udøve det sociale arbejde. Dette element af socialt arbejde er i vid udstrækning overset i forskningen (Hitzler 2011). Desuden er nedslaget valgt, fordi møderne viser, hvordan der er modsatrettede former for viden om socialt arbejde i spil i forberedelsen af arbejdet med beboerne.

Jeg har valgt at lade kapitlet "Personalets forberedelser" følge kapitlet om Målsætningsgruppen, fordi det fremhæver nogle af de dilemmaer, der udspiller sig i relation til styringen i Målsætningsgruppen, ligesom det viser arbejdet, behandlerne udfører i forhold til sig selv for at kunne arbejde på at skabe forandringer for beboerne, bl.a. i Målsætningsgruppen. Samtidig fungerer "Personalets forberedelser" som et oplæg til det efterfølgende kapitel.

I kapitlet "Medicineringens ritual" analyserer jeg, hvordan interaktionen omkring medicineringen udspiller sig som et ritual af underkastelse og kontrol. Analysen tager således udgangspunkt i den overvågede medicinerings aktivitetssystem, men inddrager ligeledes, hvordan medicineringen indgår i et bredere system af sanktion og belønninger. Kapitlet beskæftiger sig endvidere med det dilemma, der optræder i forbindelse med, at medarbejderne både skal udøve en kontrol og indgå i et relationsarbejde med beboerne. Baggrunden for, at jeg har valgt medicineringen som nedslag, er, at den er præget af en hierarkisk overvågning, som på mange måder adskiller sig fra Målsætningsgruppens

gruppesessioner. Det giver mulighed for at undersøge, hvordan der optræder spændinger imellem de vidt forskellige teknikker, der udfolder sig på Gartnergården. Konkret fokuserer analysen på, hvordan medarbejdere og beboere håndterer dilemmaer vedrørende kontrol eller relationsarbejde.

Kapitlet "Medicineringens ritual" følger op på nogle af de temaer, der bliver berørt i de foregående kapitler, ved at stille skarpt på, hvordan dilemmaerne i relation til styringen håndteres i interaktionen. Endvidere er kapitlet tænkt som en form for modstilling til styringen i Målsætningsgruppen, i den forstand at der i udgangspunktet er tale om to teknikker, der adskiller sig væsentligt fra hinanden.

I kapitlet "Coffee and cigarettes" analyserer jeg beboernes indbyrdes styring. Analysen fokuserer på hverdagsaktiviteterne som et aktivitetssystem. Med det afsæt fokuserer analysen dels på beboernes indbyrdes styring, der udfolder sig igennem sanktioner og belønninger, dels på den modstand, beboerne udtrykker i forbindelse med hverdagsaktiviteterne.

Jeg har valgt dette nedslag som følge af et ønske om at inddrage styring, som ikke kun udspiller sig mellem medarbejdere og beboere, og i stedet udvide blikket på styring til også at omfatte det, der foregår mellem beboere. Derved kan jeg adressere, hvordan beboere deltager i hinandens behandling, samt relationerne imellem klienter i det hele taget. Dette er ellers kun behandlet i begrænset omfang i relation til socialt arbejde på institutioner (Scott 2010a:). I en dansk kontekst har Breumlund og Hansen berørt det ganske flygtigt i deres beskrivelser af forskellige behandlingskulturer (Breumlund & Hansen 2005).

Som nævnt er kapitlernes perspektiv formet af de analytiske begreber, jeg anvender, ligesom de er struktureret efter de specifikke forskningsspørgsmål, jeg stiller i hvert af dem. Disse spørgsmål fungerer som underspørgsmål til det overordnede spørgsmål, og de berører således de fem elementer af styringen, jeg fremhævede i afhandlingens indledning: teknikker, styringsobjekter, telos, viden og modstand. Men kapitlernes spørgsmål berører i varierende omfang de forskellige elementer, hvilket vil sige, at nogle elementer ikke bliver behandlet i alle kapitler eller kun indgår implicit. Eksempelvis indgår styringsobjekter kun i spørgsmålene i ét kapitel, mens de optræder implicit i en række af de øvrige kapitler.

Det nedenstående skema er en oversigt over mine nedslag med angivelse af det primære aktivitetssystem i analysen, de relationer, der inddrages, samt kapitlernes forskningsspørgsmål, hvor det eller de specifikke elementer af styring, som spørgsmålene vedrører, er anført i parentes.

Kapitel/ **Primære Aktivitetssystem/** **Centrale relationer**	**Spørgsmål for kapitlet**
Målsætningsgruppen Gruppeterapi Medarbejder – beboer	- Hvilke former for bekendelser udfoldes i interaktionen? (teknik) - Hvilke former for modstand optræder i forbindelse med bekendelserne? (modstand) - Hvilke former for subjektivitet udtrykkes i deltagernes rolleopførsler? (subjektivitet) - Hvordan viser dilemmaer vedrørende socialarbejdernes ekspertise i relation til dialogen sig i interaktionen? (viden) - Hvilke telos for styringen kan fremanalyseres af interaktionen? (telos)
Personalets forberedelser Personalets møder Leder – medarbejder Medarbejder – medarbejder	- Hvilke teknikker udfoldes i forberedelserne? (teknik) - Hvordan indgår forskellige former for viden? (viden) - Hvilket telos for medarbejderne peger styringen mod? (telos) - Hvordan optræder der modstand i forbindelse med forberedelserne? (modstand)
Medicineringsritualet Overvåget medicinering Medarbejder – beboer	- Hvordan fungerer ritualet af kontrol og underkastelse som teknik? (teknik) - Hvordan indgår medicineringen i styringen af beboerne på Gartnergården? (teknik) - Hvordan håndterer medarbejderne den tilsyneladende modsætning mellem kontrol og relationsarbejde? (viden) - Hvordan bruger beboerne interaktionen til at vise modstand og deres motivation til forandring? (modstand)

Coffee and cigarettes Hverdagsaktiviteter Beboer – beboer Beboer – medarbejder	- Hvordan udfolder performativ regulering sig i interaktionen mellem beboerne? Igennem hvilke teknikker? (teknik) - Hvilke regler og normer håndhæves i beboernes interaktion? (telos), (styringsobjekt) - Hvad gøres til styringsobjekt? (styringsobjekt) - Hvilket telos peger styringen mod? (telos) - Hvordan bruger beboerne interaktionen i hverdagen til at udtrykke modstand? (modstand)

I samtlige kapitler indgår spørgsmål, der vedrører elementerne teknikker og modstand. Det skyldes, at jeg betragter disse to elementer som de umiddelbare indgange til at undersøge, hvordan styringen skabes igennem konkrete handlinger. Spørgsmålene vedrørende teknikker bruger jeg til at bestemme teknikkerne, der tages i anvendelse, ligesom de implicerer et blik for, at den enkelte teknik kan antage forskellige former og virke på flere måder. Spørgsmålene vedrørende modstand retter fokus på, hvad der gøres til genstand for forhandlinger i relation til styringen, samtidig med at de adresserer, hvordan modstand er medvirkende til at skabe forskellige former for styring. På samme måde som jeg i hvert kapitel stiller skarpt på forskellige former for styring, stiller jeg ligeledes skarpt på forskellige former for modstand i hvert kapitel for derved også at vise mangfoldigheden i modstanden.

Elementet styringsobjekt undersøger jeg eksplicit i kapitlet "Coffee and cigarettes", hvor jeg undersøger, hvad der gøres til styringsobjekt igennem interaktionerne. Elementet styringsobjekt indgår implicit i de øvrige kapitler. Jeg fremhæver styringsobjektet i denne forbindelse med dette kapitel, fordi det giver mulighed for at tydeliggør, hvordan styringen griber om sig ved ikke kun at være direkte relateret til beboernes indtagelse af alkohol.

Viden indgår i spørgsmålene i flere kapitler. Spørgsmålene adresserer forskellige aspekter af viden i form af håndtering af ekspertise i "Målsætningsgruppen", modsætning mellem kontrol og relationsarbejde i "Medicineringens ritual" samt forskellige vidensformer i "Personalets forberedelser". Spørgsmålene vedrørende viden har til formål at belyse,

hvordan forskellige former for viden indgår som mulighedsbetingelser for måden, hvorpå styringen skabes, herunder hvordan bestemte vidensformer kan skabe mulighed for modstanden, der udtrykkes i interaktionen. Derved kommer spørgsmålene om viden ligeledes til at omhandle, hvordan der optræder spændinger mellem de forskellige former for viden. Jeg fremhæver viden i disse kapitler, fordi der i disse interaktioner foregår klare forhandlinger af viden om socialt arbejde. Det betyder, at jeg får mulighed for at vise, hvordan løbende spændinger vedrørende indholdet af og formen på det sociale arbejde indgår som en central del af arbejdet.

Telos adresserer jeg i kapitlerne "Målsætningsgruppen", "Personalets forbredelser" og "Coffee and cigarettes". Med spørgsmålene vedrørende telos fremhæver jeg karakteren af den styring, der skabes, idet jeg viser, hvilke individer styringen sigter mod at skabe. Der er vel at mærke tale om forskellige former for styring med forskellige telos. Således vedrører spørgsmålene både telos for beboerne (i "Målsætningsgruppen" og "Coffee and cigarettes") og medarbejderne (i "Personalets forberedelser"). Når jeg undersøger telos i kapitlet "Målsætningsgruppen", er det med henblik på at undersøge, hvad det er for typer af individer, der søges skabt igennem de socialfaglige metoder. Anvendelse af disse metoder er ikke kun forbeholdt arbejdet i Målsætningsgruppen; derimod trækker medarbejderne på tværs af de forskellige former for interaktion. Men Målsætningsgruppen er særlig gunstig til at undersøge telos, idet interaktionen kredser om, hvordan beboerne skal agere for at håndtere deres problemer med alkohol. I "Coffee and cigarettes" undersøger jeg ligeledes det telos for beboerne, der udtrykkes i interaktionen. Grunden til, at jeg undersøger telos i den forbindelse, er, at der er tale om et andet telos, som dels supplerer, dels udvider det telos, der udpeges i Målsætningsgruppen. I "Personalets forberedelser" fremhæver jeg telos, idet det fremstår som et omdrejningspunkt for interaktionen på personalets møde, og det er på disse møder, at de mest omfattende forsøg på at forme medarbejderne foregår.

Underspørgsmålene, jeg opstiller, berører ikke blot de fem nævnte elementer. For det første retter et par spørgsmål sig mod dilemmaer i forbindelse med styringen. Det tjener dels til at undersøge forskellige former for viden (jf. ovenstående), dels til at undersøge, hvordan dilemmaerne spiller ind på, hvordan styringen skabes. Dilemmaerne, jeg fremhæver, er

velkendte i socialt arbejde, og de vedrører, hvordan der på den ene side skal styres med henblik på at gøre individet fri fra det, der måtte begrænse dets frihed, f.eks. afhængighed, og hvordan der på den anden side skal styres, så individets frihed i form af selvbestemmelse respekteres. Denne type af dilemmaer er det, Valverde betegner *dilemmas of freedom* (Valverde 1998).

For det andet har jeg i kapitlet "Coffee and cigarettes" et spørgsmål, der retter sig mod de regler og normer, der håndhæves i interaktionen. Det skal bemærkes, at jeg betragter normerne som en vidensform om, hvordan individet bør agere, hvis det skal være et godt og acceptabelt individ. Dette spørgsmål fungerer som indgang til at undersøge dels det styringsobjekt, der træder frem i interaktionen, dels hvilket telos styringen peger mod. Men spørgsmålet tjener ligeledes til at undersøge, hvordan styringen skabes i interaktionen

Endvidere spørger jeg i kapitlet "Målsætningsgruppen" til beboernes subjektivitet, som den kommer til udtryk i interaktionen. Med det spørgsmål søger jeg at inddrage, hvem beboerne "er", når de indgår i styringen. Dette er en måde at undersøge styringen på, der skabes ved at se på dens effekter, og samtidig en vej til at vise, hvordan styringen er afhængig af beboernes måde at deltage på.

Det er vigtigt at understrege, at mit overordnede forskningsspørgsmål kunne have været undersøgt igennem andre spørgsmål og med andre nedslag. Når jeg har valgt disse spørgsmål, er det med baggrund i mit udvalg af nedslag samt ud fra et ønske om dels at beskrive væsentlige aspekter af de fem nedslag og dels at åbne for refleksioner vedrørende magtudøvelser i socialt arbejde og deres effekter (jf. afhandlingens indledning). Ydermere har jeg med spørgsmålene søgt at indikere, hvordan dermed styringsbegrebet åbnes op for at undersøge en række forskellige sider af interaktionen i socialt arbejde og ikke kun i forhold til de fem elementer.

Jeg vender nu blikket mod mit fravalg af møderne i Erindringsgruppen, som er et af de fravalgte aktivitetssystemer. Udvalget af nedslag er ikke kun baseret på de fire tilvalg, men også fravalg af en række aktivitetssystemer. Jeg ønsker at redegøre for fravalget af Erindringsgruppen, fordi Erindrings-

gruppen er en af de to behandlingsmæssige grupper, beboerne er inddelt i. Den anden er Målsætningsgruppen. De to grupper danner ramme for to specifikke former for indsatser over for beboerne, der er rettet mod hver deres mål. Hvor Målsætningsgruppen retter sig mod at gøre beboerne i stand til at kontrollere deres alkoholproblem i et liv uden for institutionen, retter Erindringsgruppen sig i højere grad mod at sikre beboerne et godt liv i institutionsrammer. Det er således ikke nødvendigvis et liv på Gartnergården, der sigtes til, men liv i relevante botilbud i det hele taget. Medarbejderne udpeger dog ofte Gartnergården som ramme for disse beboeres nærmeste fremtid. Med de to grupper er der således tale om en differentiering af indsatsen, hvor jeg vælger kun at analysere den indsats, der knytter sig specifikt til Målsætningsgruppen. Mit valg indebærer en prioritering af en gruppe af beboere, som, i kraft af at de betragtes som foranderlige, også tilhører gruppen, der prioriteres i socialt arbejde, der retter sig mod at skabe forandringer.

Mit fravalg af Erindringsgruppen indebærer dermed en nedprioritering af gruppen af de formodet uforanderlige. Det skyldes, at min primære interesse har været at undersøge styring, der retter sig mod at skabe individer, der er i stand til at styre sig selv uden for institutionens rammer. Samtidig har jeg haft en interesse i at sætte fokus på, hvordan forskellige teknikker, der bruges til at understøtte det samme formål, relaterer sig til hinanden. I den forbindelse giver Målsætningsgruppen i højere grad mulighed for dette, i den forstand at jeg på den ene side inddrager den terapeutiske tilgang, der udfolder sig i gruppen, og på den anden den kontrol, der udspiller sig i relation til medicineringen. Ydermere afspejler min prioritering af Målsætningsgruppen en interesse for brugen af den kognitive terapi i socialt arbejde, som skyldes, at den er fremtrædende i forhold til behandlingen af individer med problemer med alkohol og for den sags skyld stoffer. I forhold til disse interesser fremstår Erindringsgruppen som mindre central, om end det er muligt at argumentere for, at en analyse af Erindringsgruppen kunne bidrage til en forståelse af grundlaget for forsøgene på at skabe individer, der kan styre sig selv.

Fravalget af Erindringsgruppen har desuden konsekvenser for min fremstilling af Gartnergården. I min fremstilling kommer arbejdet på Gartnergården til at fremstå som mere fokuseret på at gøre beboerne i stand

til at styre sig selv i en tilværelse uden for institutionen, end hvis jeg havde prioriteret Erindringsgruppen og gruppens deltagere. En del af baggrunden for dette er, at det mere omsorgsbetonede arbejde (f.eks. praktisk hjælp) træder i baggrunden, når jeg fokuserer på teknikkerne, der retter sig mod at skabe selvstyring.

Det er ligeledes sandsynligt, at afhandlingen metodisk havde set anderledes ud, såfremt jeg i højere grad havde inddraget Erindringsgruppen og deltagerne i gruppen. Det skal ses i lyset af, at en del af deltagerne i Erindringsgruppen ikke er synderlig verbale i deres optræden, hvorfor et øget fokus på dem og indsatsen over for dem formentlig ville betyde, at nonverbale handlinger fyldte mere på bekostning af talehandlinger. Baseret på mine erfaringer fra feltarbejdet på plejehjemmet mener jeg, at min metodiske tilgang til at undersøge governmentality som interaktion ville være i stand til at fungere som grundlag for en analyse, hvor nonverbale handlinger dominerede interaktionen[111].

Det er værd at hæfte sig ved, at mit fravalg af Erindringsgruppens møder som et aktivitetssystem ikke er ensbetydende med, at jeg kun beskæftiger mig med de beboere, der deltager i Målsætningsgruppen, eller at jeg ikke inddrager Erindringsgruppen i mine analyser. Derimod omhandler analyserne – fraset analysen af Målsætningsgruppemøderne – både beboere, der deltager i Erindringsgruppen og Målsætningsgruppen.

I dette og det foregående kapitel har jeg søgt at skabe gennemsigtighed i relation til mit analytiske perspektiv, min brug af metoderne og mine analysestrategiske overvejelser. Jeg har derigennem søgt at vise udgangspunkterne for min vidensproduktion. Med dette retter jeg nu blikket mod min empiriske genstand.

[111] Udgangspunktet for mit forskningsdesign var bl.a. et ønske om at kunne undersøge styring, hvor nonverbale handlinger spillede en central rolle, hvilket fyldte meget i mit tidligere feltarbejde på plejehjem.

Kapitel 4

Gartnergården

Kapitel 4
Om Gartnergården

I dette kapitel beskriver jeg Gartnergården. Det er hensigten, at kapitlet skal introducere til konteksten for de specifikke interaktioner, jeg analyser i de efterfølgende kapitler. Mine beskrivelser af Gartnergården falder i fem mindre dele. For det første beskriver jeg Gartnergården som institution, herunder den grundlæggende behandlingsmæssige tilgang. For det andet beskriver jeg medarbejderne. Det gør jeg i forhold til antallet og deres baggrund. For det tredje beskriver jeg beboerne, herunder hvordan de er opdelt i to grupper, henholdsvis de, der er indskrevet midlertidigt, og de, der er bevilget et permanent ophold. For det fjerde beskriver jeg aktiviteterne på Gartnergården. Endelig beskriver jeg Gartnergårdens fysiske rammer.

Institutionen Gartnergården

Gartnergården er en selvejende institution under Moderorganisationen, der råder over flere selvejende botilbud og andre sociale tilbud, f.eks. væresteder. Gartnergården er som allerede nævnt reguleret som et midlertidigt socialpædagogisk botilbud efter serviceloven § 107. Dette betyder i praksis, at kommunen, hvor Gartnergården ligger, godkender tilbuddet og fører tilsyn. Men hvad der synes vigtigere er, at det er kommunerne, hvor den enkelte har bopæl, der træffer afgørelser om bevilling af ophold og betaler for opholdet. Dog forbeholder Gartnergården sig retten til at afgøre, om de ønsker den enkelte. Kommunerne kan således også træffe afgørelser om at afslutte bevillinger til ophold. Gartnergårdens eksistens afhænger økonomisk af disse bevillinger fra kommunernes side, hvorfor institutionen er under et pres for at sikre, at kommunerne er villige

til at benytte sig af deres tilbud. Endvidere er Gartnergården afhængig af beboernes velvilje, idet indskrivning på institutionen er baseret på frivillighed.

Mens jeg er på Gartnergården, er institutionens økonomiske grundlag en central bekymring for medarbejdere såvel som ledelse, og den bliver ikke mindre, da en anden af organisationens institutioner lukker. Bekymringen afspejler sig i medarbejdernes samtaler om muligheden for at blive fyret og ledernes snak om nedjusteringer og beregninger af, hvor mange af deres pladser der som minimum skal være belagt for, at institutionen kan overleve. Medarbejdernes bange anelser bliver til virkelighed, da den ene af de fastansatte bliver fyret, mens institutionen som helhed klarer skærene.

På Gartnergården, der er en diakonal institution, er udgangspunktet for arbejdet formuleret som en sammentænkning af det kristne bud om næstekærlighed og relationsbaseret pædagogik. I Moderorganisationens rede-gørelse for denne behandlingsmæssige tilgang til dette sociale arbejde hedder det:

> "Det kristne bud om næstekærlighed påbyder os at tage os af enhver, der har behov for det. Dette bør gøres med respekt for det enkelte menneskes integritet og grænser, og vi må vende os imod ethvert forsøg på manipulation og overgreb. […] vi skal søge at få det bedste frem i vore medmennesker og se deres potentielle muligheder. I [Moderorganisationens] diakonidefinition beskrives menneskets relationer som relationen til Gud, til sig selv, til næsten og til det skabte. Kun ved at indgå i sunde relationer kan vi udvikle et sundt selvværd og en sikker identitet". (Moderorganisationen 2008a:8)

I forlængelse af dette formuleres relationsbaseret pædagogik som grundlag for det sociale arbejde, hvilket forklares ved, at det er relationerne, der skal være fokus for arbejdet (Moderorganisationen 2008a:11). Ydermere kobles dette til en anerkendende tilgang, hvor det handler om at se ressourcer i individet, men også at inddrage og acceptere individets problemer. Med denne sammentænkning af næstekærlighed og relationsbaseret pædagogik formulerer Moderorganisationen er socialpædagogisk tilgang, der er:

> ”Livshjælp til beboerne, som bl.a. vil være forsøg på at integrere dem i samfundet og netværket igen […] Desuden at støtte dem i bedre egenomsorg, da det er karakteristisk for dem, at de ikke formår ved egne ressourcer at leve et liv, hvor de kan yde egenomsorg”. (Moderorganisationen 2008a:11)

Selvom det kristne grundlag markeres tydeligt i Moderorganisationens beskrivelser af sit arbejdes, markeres det kun i begrænset omfang i hverdagen på Gartnergården. Blandt de få markeringer er taksigelser i forbindelse med måltiderne og det lille kors, der hænger på væggen i mødelokalet.

Ud fra et sociologisk perspektiv betragter jeg Gartnergården som en *menneskebehandlende institution* (Hasenfeld 2003), hvis formål er at forandre beboerne. I stil med Hasenfeld og Englishs redegørelse for de menneskebehandlende institutioner består Gartnergårdens legitimitet i, at forandringen, der søges skabt, sigter på at fastholde eller forbedre individernes funktionsevner eller livskvalitet (Hasenfeld & English 1974) Mere specifikt betragter jeg Gartnergården som det, Scott betegner som en *reinventive institution* (Scott 2011), som er en særlig form for menneskebehandlende institution. Scott beskriver sådanne institutioner på følgende måde:

> "a material, discursive or symbolic structure in which voluntary members actively seek to cultivate a new social identity, role or status. This is interpreted positively as a process of reinvention, self-improvement or transformation." (Scott 2011:3)

Et centralt element i disse institutioner er, at medlemmerne – i mit tilfælde beboerne – ikke optræder som objekter, der skal rekonstrueres, men snarere som subjekter, der selv skal drive processen fremad (Scott 2011). Selvom Scott i det ovenstående taler om frivillighed, er det vigtigt at holde sig for øje, at denne frivillighed ikke kan adskilles fra individets sociale situation (jf. Goffman 1967:101), hvorfor det i forhold til visse beboere til en vis grad kan være meningsfyldt at tale om *coerced voluntarism* (Peyrot 1985). Det tvangsmæssige på Gartnergården adskiller sig fra Peyrots beskrivelser, idet der, så vidt jeg har iagttaget, ikke er foregået tvang som i USA med trusler

om fratagelse af privilegier. Jeg har ikke nogen grund til at tro, at dette skulle finde sted, bl.a. fordi den fremherskende forestilling er, at behandlingen skal være frivillig, hvis den skal være succesfuld. Men der er alligevel grund til at være opmærksom på tilstedeværelsen af tvangsmæssige omstændigheder, som eksempelvis kan bestå i, at en beboers familie truer med at afbryde kontakten, hvilket jeg er vidne til i et tilfælde. En anden tvangsmæssig omstændighed er, at et ophold på Gartnergården kan være det eneste alternativ til at ende på gaden.[112]

Gartnergården har flere ligheder med Scotts beskrivelser af reinventive institution. For det første kan beboerne forlade behandlingen, når de ønsker det. For det andet er arbejdet som nævnt baseret på beboernes egen deltagelse i forandringsarbejdet. Det betyder, at institutionen og personalet er mere afhængige af beboerne, ikke kun i økonomisk forstand, men også for at kunne udføre deres arbejde. Det betyder ifølge Scott, at personalet kommer til at stå til regnskab for deres handlinger over for beboerne. For det tredje spiller beboerne en aktiv rolle i forhold til at formidle, opretholde og promovere institutionens værdi, mål og regler. Dette skal ses i lyset af, at beboerne som udgangspunkt er dedikeret til institutionens formål. Dette betyder, at indsatsen i reinventive institutioner ikke kan reduceres til klient-medarbejder-relationer. Derimod er beboerne involveret i arbejdet med at forandre deres medbeboere. Jeg vender tilbage til dette element i kapitlet "Coffee and cigarettes".

Gartnergården kan også ses som en form for *hybrid institution* (Hopper 1990), i den forstand at den varetager flere forskellige funktioner. For det første sigter Gartnergården som nævnt på at skabe forandringer, der skal gøre beboeren i stand til leve en tilværelse uden for institutionen og samtidig kontrollere sine alkoholproblemer. For det andet rummer Gartnergården et omsorgstilbud, i den forstand at indsatsen over for visse af beboerne er rettet mod at forbedre deres tilværelse i rammerne af en institution (jf. beskrivelsen af Erindringsgruppen i kapitlet "Metode"). Der er således

[112] Med denne beskrivelse af det frivillige i forbindelse med indskrivninger på Gartnergården ønsker jeg ikke at antyde, at der kan være tale om en frivillighed i form af et autonomt subjekt. Hensigten er alene at anføre de omstændigheder, hvorunder indskrivningerne finder sted.

forskelle i de forandringer, der søges skabt hos beboerne. Jeg vender tilbage til dette træk ved Gartnergården i det nedenstående afsnit om beboerne.

Beboernes indgang til behandlingen på institutionen sker som nævnt via kommunen og Moderorganisationens egne visitatorer. Når en beboer indskrives på Gartnergården, sker beslutningen bl.a. på baggrund af vurderinger af beboerens egnethed og behov for opholdet. Disse vurderinger omfatter vurderinger af vedkommendes misbrug i form af omfang, historie og mønster, vurdering af psykiske lidelser – som ikke må være for svære, hvis Gartnergården skal modtage vedkommende – samt vurderinger af motivationen. Som udgangspunkt lægges der vægt på, at vedkommende er motiveret for at indgå i behandling. Det er dog værd at bemærke, at Forstanderen fortæller mig, at de på institutionen ikke mener, det er så vigtigt, i hvilken grad beboeren er motiveret fra starten. Hun siger, at de gerne vil have beboerne ind på institutionen, og så i arbejdet med dem se, hvor "langt de kan nå" med forandringer. Motivation lader derved til hovedsagelig at være noget, kommunen lægger vægt på. Järvinen har i den forbindelse beskrevet, hvordan vægtningen af den enkeltes motivation fungerer som en eksklusionsmekanisme i alkoholbehandlingen (Järvinen 1998).

Hvor beboernes indgang i Gartnergården følger en forholdsvis fast vej, er deres "udgang" mere varierende. Grundlæggende kan der skelnes mellem planlagte udskrivninger og uplanlagte udskrivninger. De planlagte udskrivninger kan opdeles i tre typer. For det første udskrivninger som følge af, at beboeren vurderes til at være færdigbehandlet af kommunen, Gartnergården og beboeren i fællesskab. For det andet udskrivninger, der sker på baggrund af beboerens eget ønske, og hvor der laves aftaler for udskrivningen. Disse udskrivninger kan være imod personalets råd. For det tredje udskrivninger som følge af, at kommunens bevilling udløber, og kommunen ikke ønsker at forlænge den. Kommunen har ofte fra start sat en tidsmæssig begrænsning på opholdets varighed. Mens jeg er på Gartnergården, oplever jeg udskrivning af alle tre typer.

De uplanlagte udskrivninger falder i to typer. For det første udskrivninger som følge af, at beboeren forlader og udebliver fra institutionen. For det andet udskrivninger som sanktion af en beboers regelovertrædelser,

f.eks. i form af gentagen alkoholindtagelse eller ved vold. Jeg oplever ikke, at en beboer udskrives som følge af regelovertrædelser. Derimod forlader en af beboerne Gartnergården en aften på eget initiativ og mod personalets anbefalinger. Hun udskrives efterfølgende.

Efter denne overordnede beskrivelse af Gartnergården beskriver jeg i det følgende medarbejderne.

Medarbejderne

På Gartnergården er der to ledere: Forstanderen og Souschefen. Gruppen af medarbejdere består af fem fastansatte medarbejdere, som bliver reduceret til fire, mens jeg er på Gartnergården. Derudover er der en køkken-medarbejder og en række faste vikarer.

Af de fem fastansatte medarbejder er de tre socialpædagoger, mens to har en social- og sundhedsuddannelse. Flere af medarbejderne har ligeledes forskellige terapeutiske uddannelser og kurser. Et par af medarbejderne har arbejdet i Moderorganisationens tilbud til individer med alkoholproblemer i mere end 15 år, og andre har erfaringer fra andre organisationer, der arbejder med socialt udsatte, eksempelvis individer med alkoholproblemer. Generelt set har gruppen af medarbejdere flere erfaringer fra det sociale arbejde.

Et andet interessant forhold er, at flere blandt medarbejderne fortæller mig, at de har søgt væk fra andre typer af socialt arbejde for at komme til at arbejde med klienter, hvor der er et forandringsmæssigt fokus i arbejdet. De har således fravalgt socialt arbejde, der bl.a. retter sig mod at lave udredninger til brug for afgørelser, eller skadesreduktion, der retter sig mod "her-og-nu-problemer". Som den ene af medarbejderne siger, har hun foretrukket at arbejde med denne gruppe, fordi det er nogle, "der kan rykkes".

Medarbejdernes arbejde kan opdeles i dagtimerne, hvor der er tre-fem medarbejdere inklusive lederne, der deltager i varierende grad, og i aften-timerne, hvor der er to medarbejdere til stede. Den første af medarbejderne

begynder sit arbejde klokken syv om morgen[113], mens arbejdsdagen for de sidste slutter klokken ti om aftenen. Derefter er beboerne alene på institutionen, indtil den første medarbejder møder næste morgen.

Beboerne

På Gartnergården er der 14 pladser, og mens jeg gennemfører mit feltarbejde, svinger antallet af beboere mellem 11 og 14, hvor der i størstedelen af tiden er 14. Beboerne er en broget forsamling. Beboernes historier i relation til det sociale system er vidt forskellige, men fælles for dem er, at deres ophold på Gartnergården ikke er deres første møde med et behandlingstilbud. Langt de fleste af beboerne har tidligere været i behandling på andre døgnbehandlingstilbud for individer med alkoholproblemer. Tilbuddene, som beboerne har været i kontakt med, er overvejende minnesotabehandlingsinstitutioner. Dog har nogle også flere ophold på Gartnergården bag sig.

Beboerne kan opdeles i forhold til deres opholdskarakter, hvor der kan skelnes mellem beboere, der er bevilget midlertidige ophold, og beboere, der har en tidsubegrænset bevilling. Varigheden af opholdet for beboere med midlertidige ophold varierer en del. For nogens vedkommende er opholdet for en kortere periode, ned til tre måneder. Ofte er opholdet dog mellem et halvt år og et år, og i visse tilfælde længere. Arbejdet med de midlertidigt indskrevne er i udgangspunktet præget af det forandringsorienterede arbejde.

For beboerne, der er bevilget et tidsubegrænset ophold, er arbejdet derimod knyttet til den omsorgsmæssige indsats. Antallet af beboere med tidsubegrænset ophold varierer fra fire til seks beboere. Det skyldes, at to af disse beboere beslutter sig for at fraflytte institutionen, hvilket i begge tilfælde sker i planlagte forløb, dog mod medarbejdernes umiddelbare ønske.

Som nævnt er beboerne på Gartnergården i praksis inddelt i Målsætningsgruppen og Erindringsgruppen, der begge mødes en gang om

[113] Køkkenmedarbejderen møder dog en times tid tidligere for at gøre klar til morgenmaden.

ugen. Denne opdeling, der udgør det hybride ved Gartnergården som institution, følger i store træk opdelingen af beboerne i "de midlertidige" og "de tidsubegrænsede", sådan at de deltager i henholdsvis Målsætningsgruppen og Erindringsgruppen. Som beskrevet i det foregående kapitel er målet for arbejdet i Målsætningsgruppen, at beboerne kan fungere i et liv "uden for institutionen" og "uden alkohol", mens Erindringsgruppen i højere grad retter fokus på deltagernes liv i institutionens rammer[114].

Denne opdeling af beboerne er baseret på personalets vurdering af beboernes refleksionsevner. Det fremgår bl.a., da Andreas beskriver de to grupper for mig. Han forklarer således, at Målsætningsgruppen er for "de kognitivt velfungerende", mens han fortæller, at de "demente" deltager i Erindringsgruppen. I tråd hermed forklarer Ditte, at deltagerne skal "have en evne til at reflektere over egne handlinger", samt at de skal kunne gå i "dialog omkring det, der er gået galt, f.eks. i forbindelse med tilbagefald". Peter tilføjer, at de skal kunne "tænke abstrakt" og "tænke fremad". Modsat lægger personalet vægt på, at Erindringsgruppens målgruppe er beboere, der har "hukommelsesproblemer" eller er "inaktive".

I kraft af de to gruppers forskellige sigte bringes medarbejdernes vurdering af beboernes refleksionsevner på den måde i spil i relation til beoernes fremtid og sociale position på institutionen (Fahnøe 2013). Derved er der tale om en dikotomisering i indsatsen på Gartnergården. Denne dikotomisering er drevet af en forståelse af, at beboerne skal besidde specifikke ressourcer i form af refleksionsevner, for at der kan arbejdes med at skabe forandringen, der gør beboeren i stand til at leve uden for institutionelle rammer. Men kan personalet ikke identificere denne nødvendige evne, så er det ikke meningsfuldt at prøve at styre beboeren mod denne forandring[115].

---

[114] Denne opdeling svarer i vid udstrækning til det, Breumlund og Hansen beskriver i forhold til den overordnede indsats på alkoholområdet, som de mener, bliver opdelt i behandling og omsorg, der henholdsvis ses som forandringsrettet og skadesreduktion (Breumlund & Hansen 2006:9). De mener vel at mærke, at der er tale om en kunstig opdeling, da det omsorgsorienterede også kan indebære forandringer hos den enkelte.

[115] Dikotomiseringen af indsatsen på Gartnergården har paralleller til Järvinens analyse af alkoholbehandlingssystemet (1998). Hun har således anført, hvordan klienters kognitive funktion fremhæves af medarbejdere på alkoholbehandlingsinstitutioner i forbindelse med overvejelser om, hvem der er egnet til behandling. I Järvinens interviewundersøgelse tilkendegav enkelte medarbejdere, at dårlig kognitiv funktion er en hindring for at kunne indgå i

Aktiviteter på Gartnergården

Hverdagen på Gartnergården er struktureret om en række regelmæssige aktiviteter. Disse aktiviteter kan opdeles i formelle fastlagte og uformelle. De formelle kan inddeles i daglige, ugentlige samt dem, der er mindre hyppige eller mindre regelmæssige. Sat op i et skema tager de daglige aktiviteter sig således ud:

Tidspunkt	Aktivitet
7.00	Morgenmad
8.05	Medicinering
8.30	Medarbejdermøde
Morgen og formiddag	Beboerne udfører deres arbejdsopgaver
9.00	Formiddagskaffepause
12.00	Middagsmad
12.45	Medicinering
15.00	Eftermiddagskaffepause Medarbejdermøde
17.30	Aftensmad
18.15	Medicinering
21.00-21.30	Medicinering

De ugentlige aktiviteter ser således ud.

Dag	Aktivitet	Tidspunkt
Mandag	"Gymnastik" ("Ha' sjov træning")	Eftermiddag
	Bingoaften	Aften
Tirsdag	Erindringsgruppe	Formiddag
Onsdag	Målsætningsgruppe	Formiddag
Torsdag	Udflugt (hver anden uge)	Hele dagen)
	Billag (hver anden uge)	Aften
Fredag	Bowling	Formiddag

behandling (Järvinen 1998:57-63). Järvinen beskriver i samme forbindelse en dikotomisering på behandlingsområdet mellem "de tunge", der ikke er behandlingsegnede, og de behandlingsegnede (Järvinen 1998).

De ugentlige aktiviteter er opbygget som en arbejdsuge, i den forstand at der kun er faste aktiviteter på hverdage, mens weekend holdes fri. Dette understreges af, at det er i weekenden, at visse beboere kan tage hjem og overnatte. Det sker sædvanligvis ikke på hverdage. Flere beboere beskriver da også opholdet som en form for arbejde, hvor de har fri i weekenden, og deres arbejdsdag i hverdagen afsluttes med eftermiddagskaffen, der serveres i fællesstuen klokken 15. De fleste af de ugentlige aktiviteter er da også henlagt til om formiddagen eller tidlig eftermiddag, mens en stor del af de uformelle, som jeg vender tilbage til, foregår om eftermiddagen.

Blandt de mindre hyppige formelle aktiviteter er de såkaldte "fællesspisninger", hvor tidligere beboere inviteres til at spise med i forbindelse med frokosten. Ligeledes gennemfører Gartnergårdens psykiatriske konsulent konsultationer hver måned med et udvalg af beboere. Det varierer, hvilke beboere der går til konsultation. Personalet diskuterer altid i forvejen, hvilke beboere de mener skal til konsultation.

Til de mindre regelmæssige hører kontaktpersonssamtaler, der er individuelle samtaler mellem en beboer og den medarbejder, der er kontaktperson for beboeren. Kontaktpersonen er den medarbejder, der har ansvaret for beboerens ophold på Gartnergården. Kontaktpersonssamtalerne, der godt nok foregår hver uge, er uregelmæssige, i den forstand at de ikke foregår på faste tidspunkter. Samtalerne bruges til at tale om beboernes planer og lave aftaler om, hvad beboeren og medarbejderen skal foretage sig i relation til disse planer. I denne forbindelse arbejder medarbejderne med at motivere beboeren til at skabe forandringer for sig selv. Ydermere bruger medarbejderne samtalerne til at få et indtryk af, hvordan beboeren trives på Gartnergården. På den måde fungerer kontaktpersonssamtalerne i samspil med møderne i Målsætningsgruppen for de beboere, der deltager i dem. Blandt de mindre regelmæssige aktiviteter er besøg hos praktiserende læge, hospital og tandlæge samt møder med kommunale sagsbehandlere blandt de mest fremtrædende.

De uformelle aktiviteter er i den forbindelse aktiviteter, som beboerne er initiativtagere til. Disse aktiviteter foregår både alene og i selskab med en eller flere. Nogle af de hyppigere af disse aktiviteter er gåture i lokalområdet, samtaler på tomandshånd på beboerværelserne, indkøbsture i det

lokale center eller hos den lokale købmand, samtaler og rygning i rygerum samt middagslure på beboerværelserne, som mange beboere tager sig, hvilket betyder, at der ofte er meget stille på Gartnergården efter frokosten.

Til de mere sjældne aktiviteter hører længerevarende ture ud af huset på egen hånd, eksempelvis en aften til fodboldkamp eller en middag. Ligeledes er besøg fra familie eller venner sjældne.

De fysiske rum

De fysiske rammer for Gartnergården består af en gammel villa med en nyere toetages tilbygning, der rummer 12 af de 14 beboerværelser. De to bygninger er forbundet med en form for mellemgang, der ligeledes fungerer som spisestue, hvor fællesmåltiderne som udgangspunkt indtages. I villabygningen er der indrettet to beboerværelser, et køkken, en fællesstue, et personalekontor, et mødelokale og et kontor til lederne. En stor del af disse rum har flere funktioner. Det gælder fællesstuen, der ud over at fungere som almindelig fælles opholdsstue danner rammen om så forskellige aktiviteter som fælles kaffepauser og den ugentlige "Gymnastik". Desuden foregår det ugentlige beboermøde her. Personalekontoret – eller blot "kontoret", som det hedder i daglig tale – fungerer som kontor for medarbejderne, hvor de laver deres administrative og praktiske arbejde, de daglige medarbejdermøder. Personalekontoret er ligeledes rammen for individuelle samtaler, medicinudlevering, overvåget medicinering og alkoholtest med alkoholmetret. I mødelokalet finder møderne i de to grupper sted, såvel som de månedlige personalemøder og møder med samarbejdspartnere udefra. Mødelokalet fungerer ligeledes som computer-rum for beboerne. Gartnergården har også en have med flere siddearrange-menter og en voliere, hvis fugle er et yndet samtaleemne. Haven benyttes flittigt, når vejret tillader det. Det giver mulighed for at ryge en cigaret i knap så trange rammer, som det lille rygerum tilbyder[116].

Ud over de fysiske rum på Gartnergården indgår en række andre rum som en integreret del af dagligdagen. De mest fremtrædende er: nærområdet, hvor beboernes gåture foregår; det lokale center, hvor

[116] Beboerne har desuden mulighed for at ryge på beboerværelserne.

beboerne foretager mange af deres private indkøb; samt det nærliggende bowlingcenter, fitnesscentret og plejecentret, der ligger i den umiddelbare nærhed, og hvor nogle af beboerne spiller billard.

Efter denne beskrivelse af institutionen Gartnergården begiver jeg mig ind i mine analyser af den interaktion, der udfolder sig i denne institution.

Kapitel 5

Målsætningsgruppen

Kapitel 5
Målsætningsgruppen

I dette kapitel undersøger jeg brugen af terapeutisk dialog, sådan som det kommer til udtryk på Gartnergården. Det gør jeg ved at analysere interaktionen i Målsætningsgruppen som forskellige former for bekendelse. Formålet er at vise, hvordan beboerne søges styret igennem interaktionen i Målsætningsgruppen, samt hvordan denne styring både former deltagerne i situationen og sigter mod at ændre beboerne. Jeg indleder kapitlet med at beskrive, hvordan dialog optræder som en form for bekendelse i socialt arbejde. Dernæst beskriver jeg forskningsfeltet, min analyse indskriver sig i. På den baggrund stiller jeg de spørgsmål, jeg søger at besvare i kapitlet. Efterfølgende redegør jeg for de faglige metoder, medarbejderne trækker på i Målsætningsgrupperne, og for de roller, deltagerne optræder i. Derefter analyserer jeg fem forskellige bekendelsesformer, der udfolder sig i Målsætningsgruppen. Analysen viser, at introspektive bekendelser, hvor den bekendende vedkender sig at have problemer, fremstår som den ideelle form, mens andre former for bekendelse enten kun er delvist acceptable eller uacceptable. Analysen viser desuden, at modstandsformer, der optræder i forbindelse med bekendelser og retter sig mod forskellige aspekter af bekendelsen, fungerer som virkningsfulde begrænsninger for bekendelsen som teknik til at forandre individer. Endelig viser analysen, at der markeres en grænse for, hvad der kan opnås igennem bekendelserne i Målsætnings-gruppen, hvorfor medicinering introduceres som en gardering.

I den danske kontekst har Karlsen og Villadsen (2008) og Andersen (2007) peget på, at dialogen om klienten mellem socialarbejder og klient i stigende

grad præger socialt arbejde[117]. Karlsen og Villadsens beskrivelse af dialogen i socialt arbejde afspejler Foucaults idé om, at verbalisering er blevet vigtigere i forhold til at skabe sig selv, samtidig med at verbalisering er blevet videnskabeliggjort (Foucault 1988:249). Karlsen og Villadsen anskuer i forlængelse heraf dialogen som en teknik (Karlsen & Villadsen 2008:346), hvor det særlige er, at socialarbejderen, der før talte, nu skal *administrere* og bruge klientens tale *taktisk*. Det er væsentligt, at dialogens fokus er klientens indre. Carr har betegnet dette fokus "ideology of inner reference" (Carr 2006:634; 2011:4). Socialarbejderen skal således for det første få klienten i tale for derved at fremme en forandring hos klienten i kraft af den selvrefleksion, der menes at følge af verbalisering (Fejes 2011). På Gartnergården hedder det: "Det at få styr på sit misbrug kræver en udvikling af selvet og ofte en ændring af ens selvbillede" (Moderorganisationen 2008a:13). For det andet skal talen skabe viden om klienten, hvilket ifølge Karlsen og Villadsen ses som udtryk for, at viden om klienten i stigende grad valideres af klienten. Viden om klienten skabes dermed ikke i samme grad via medarbejdernes observationer, men snarere som "fælles observation"[118] (Karlsen & Villadsen 2008:353). Med Dahlstedt et al. kan man sige, at dialogen tjener til både en objektivering og en subjektivering af klienten (Dahlstedt et al. 2011:411).

Karlsen og Villadsen kæder dialogens fremtrædende position sammen med en forestilling om, at ægte forandring skal komme fra klientens indre, og kun hvis der tages udgangspunkt i klienten selv, kan forandringen opnås (Karlsen & Villadsen 2008:346). Ifølge Karlsen og Villadsen ligger heri en ændret forståelse af ekspertise i socialt arbejde: Socialarbejderen skal ikke længere optræde som en autoritær ekspert, der ud fra sin ekspertviden dikterer, hvad klienten skal gøre (Karlsen & Villadsen 2008:353). Den ændrede forestilling om ekspertise genfindes i Moderorganisationens beskrivelser af deres behandling, hvoraf det fremgår, at "Beboerne er eksperter på eget liv" (Moderorganisationen 2008a:10), og at dette skal være udgangspunkt for behandlingen. Samtidig er behandleren en "procesdeltager", der har et "lederskab", som ikke skal fralægges (Moderorganisationen 2008a:14). I stedet skal behandleren holde sig for øje, at man

[117] I internationale sammenhænge har bl.a. Parton (1994:22) og Carr (2011) peget på samme udvikling i socialt arbejde.

[118] Karlsen og Villadsen kalder det "co-vision".

som professionel "vil noget bestemt" i forhold til "egenomsorg og integration i samfundet" (Moderorganisationen 2008a:11). På den måde lægges der op til, at behandleren skal balancere mellem dialogens vægtning af beboerens viden om sig selv på den ene side og behandlerens viden om behandling på den anden.

Foucault har behandlet dialog i relation til bekendelse som selvteknik (Foucault 1988; 1994a; 1994b). I forlængelse heraf kan bekendelse ses som en særlig form for dialog, hvor den, der bekender sig, skal vedkende sig sine handlinger og tanker (Foucault 1994b:66). Foucault forklarer bekendelse som et ritual baseret på en forståelse af, at individets tale om sig selv frembringer sandheden om individet. Men bekendelsen, som frembringer sandheden, foregår i et magtforhold, hvor den, der lytter, er placeret i en dominansposition, idet den lyttende "forlanger, pålægger, værdsætter bekendelsen, og […] træder ind for at dømme, straffe, tilgive, trøste og genforene" (Foucault 1994b:69). Den lyttendes dominansposition består ligeledes i, at bekendelsens ritual tager afsæt i, at den bekendende ikke kender sandheden om sig selv til fulde. Det vil sige, at den lyttende part skal fuldende den ufuldstændige sandhed. Fuldendelsen baserer sig på en fortolkning, som resulterer i produktionen af sandhed om den bekendende (Foucault 1994b:75).

For Foucault er det centralt, at frembringelse af sandhed påvirker individet, der bekender sig, i den forstand at bekendelsen producerer en forandring af individets indre. Foucault viser, hvordan bekendelsen har udviklet sig fra den traditionelle kristne bekendelse til en moderne bekendelse, der har spredt sig til andre dele af samfundet. Hvor forestillingen i den kristne bekendelse var, at individet gennem bekendelsen gav afkald på dele af sig selv, handler den moderne bekendelse om at skabe et nyt selv (Foucault 1994b). Det er en moderne form for bekendelse, Karlsen og Villadsen (2008) og Andersen (2007) beskriver i deres analyse af dialogens stigende betydning i styringen af sociale klienter.

Hvor Foucault, Karlsen og Villadsen samt Andersen beskæftiger sig med praksis i en generaliseret form (jf. kapitlet "Governmentality som interaktion"), er min interesse snarere, hvordan bekendelser udfolder sig i interaktionen mellem socialarbejder og beboer. Man kan med andre ord sige,

at jeg bevæger mig fra at se på *roller* til at se på *rolleopførslen* (Goffman 2004d). Analysen af Målsætningsgruppen er dermed en måde at bevæge sig videre fra Foucaults analyser af bekendelser som en selvteknik[119]. Det gør jeg ved at analysere Målsætningsgruppen ud fra et perspektiv, der i kraft af sit fokus på rolleopførsler undersøger, hvordan der optræder forskellige bekendelsesformer. Blikket på rolleopførsler fungerer ligeledes som indgang til at undersøge, hvordan subjektivitet udfoldes in situ i Målsætningsgruppen. Som forklaret betragter jeg subjektet som en analytisk konstruktion, som består af et mønster i et individs handlinger og talehandlinger, som udtrykker en orientering, ligesom jeg forstår det som en del af en rolleopførsel frem for den totale mængde af handlinger, individet udfører.

Formålet med Målsætningsgruppen er, at beboerne "arbejder med sig selv" for at "ændre adfærd", for at de kan blive "i stand til at leve et liv uden alkohol" uden for institutionens rammer. At dømme ud fra deres egne udsagn (Gruppeinterview med medarbejderne) og dokumenter fra Moderorganisationen (2008a; 2008b; 2008c) baserer medarbejderen sit arbejde i Målsætningsgruppen på flere forskellige metoder, som omfatter kognitiv terapi, motiverende samtaler og relationsbaseret pædagogik.

Med det udgangspunkt indskriver jeg mig i et forskningsfelt af etnografiske analyser af terapi, der bl.a. omfatter Foucault-inspirerede analyser. Mit arbejde trækker på de Foucault-inspirerede analyser, der analyserer konkret interaktion (Miller & Silverman 1995; Fox 1999a; 1999b; Brownlie 2004; McKim 2008; LaCombe 2008). Den overvejende del af denne litteratur beskæftiger sig med terapeutisk interaktion inden for fængselsvæsnet eller tilsvarende tvangsmæssige foranstaltninger (Fox 1999a; 1999b; Brownlie 2004; McKim 2008; LaCombe 2008), hvilket betyder, at den terapeutiske interaktion er præget af medarbejdere, der påtager sig en ekspertise. Det indebærer, at de bruger mange ressourcer på at gennemtrumfe deres forståelser af klienten og klientens situation. Konteksten for disse analyser adskiller sig dermed væsentligt fra Gartnergården, der som nævnt kan betragtes som en *reinventive institution* (Scott 2010a; 2011), hvor beboerne er,

[119] Det bekendelsesmæssige i terapi har Goffman også haft øje for. I *Anstalt og menneske* kalder han således gruppeterapien for et institutionelt skriftemål (Goffman 1967:31).

fordi de udtrykker ønske om at forandre sig[120]. I min empiri fremstår ekspertisen som nævnt på en noget anden måde, hvilket jeg søger at kaste lys på gennem dette kapitels analyse. I min forståelse af ekspertise trækker jeg dels på Roses beskrivelse af ekspertise som en særlig social autoritet, der udspiller sig i relation til problemer, et diagnostisk blik og påberåber sig sandheden (Rose 1991:91)[121], dels på Juhila et al. der forklarer, at ekspertise beror på lokale forhandlinger (Juhila et al. 2003:18).

Den Foucault-inspirerede litteraturs primære fokus falder på modstandsformer (Fox 1999a; Brownlie 2004); *telos* for terapien (McKim 2008; LaCombe 2008) samt de konkrete samtaleteknikker (Miller & Silverman 1995; Brownlie 2004), mens der er mindre opmærksomhed på, hvordan bekendelser kan antage forskellige former, ligesom måden, hvorpå klienterne optræder som subjekter i terapisituationen, kun tildeles begrænset opmærksomhed (Brownlie 2004).

I sin analyse sætter Fox fokus på, hvordan den dominerende diskurs med rødder i kognitiv terapi anvendes som målestok for de indsatte klienters fremskridt eller mangel på samme (Fox 1999a). Hun forklarer modstand som modstand mod den privilegerede viden, men peger samtidig på, at det er umuligt at opnå succes med en sådan modstand, fordi den igennem det terapeutiske sprog fremstilles som en bekræftelse af klientens afvigelse. Modstanden fremstilles f.eks. som udtryk for klientens benægtelse eller forbryderiske natur, hvorved klienten fremstår som en, der har behov for yderligere behandling (Fox 1999a)[122]. Fox arbejder ikke med forskellige modstandsformer, ligesom der i hendes analyser ikke efterlades rum til succesfulde modstandsformer.

Brownlie, derimod, opererer med forskellige modstandsformer, der inddeles i direkte og indirekte modstandsformer, som hun læser ud fra, hvor åben eller skjult modstanden udtrykkes (Brownlie 2004:522). Hun identificerer klienternes modstand ud fra medarbejdernes reaktioner (Brownlie

[120] Som allerede nævnt er spørgsmålet om frivillighed og tvang ikke så entydigt (jf. Goffman 1967 og Peyrot 1985). Det samme gælder beboernes frivillighed på Gartnergården, der i visse tilfælde er præget af andres ønsker om forandring, eller at Gartnergården er det eneste behandlingsmæssige tilbud, vedkommende kan få.

[121] Rose (1991) beskæftiger sig i denne forbindelse med psykologisk ekspertise.

[122] Fox' analyse har således klare paralleller til Goffmans *looping*-begreb (1967) eller Mik-Meyers (2004a; 2006) brug af *benægtelsesdiskursen*, som hun henter fra Loseke (2003).

2004:522). For mig at se indebærer det, at hun ikke er i stand til at iagttage modstand, der ikke erkendes som modstand. Dermed overser hun potentielt bestemte modstandsformer. Derudover er hendes forståelse af modstand begrænset af, at hun anlægger en traditionel intentionalistisk forståelse, som betyder, at hun er optaget af den subjektive intentionalitet bag handlingerne (Brownlie 2004:526)[123].

I min analyse lægger jeg mig op ad Brownlies forståelse af, at der eksisterer forskellige modstandsformer. Det er vigtigt at understrege, at jeg ikke er interesseret i subjektive intentioner, men at jeg fastholder et blik for den non-subjektivistiske intentionalitet (jf. kapitlet "Governmentality som interaktion"), ligesom jeg kigger efter modstand, der ikke nødvendigvis opleves som modstand af deltagerne.

Telos for styring i terapien er centralt i analyserne af LaCombe (2008) og McKims (2008). LaCombe er interesseret i, hvordan kognitiv terapi strukturerer behandlingen af sexforbrydere, herunder hvordan de søges formet. LaCombe viser, hvordan de introspektive teknikker, som den terapeutiske dialog er bygget op omkring, retter sig mod at installere en form for individuel risikostyring hos sexforbryderne. Hun peger i forlængelse heraf på, at det subjekt, der søges skabt, ikke er et helbredt, men et forandret subjekt. Det er et subjekt, der skal være bevidst om altid at være i risiko for at begå sexforbrydelser igen (LaCombe 2008:71). McKim anlægger et kønsperspektiv på det, hun betegner *terapeutisk styring* [therapeutic governance]. I sin analyse af behandling af kvindelige stofmisbrugere beskriver hun, hvordan terapien virker ved at skabe et terapeutisk subjekt, der kan bekende sig om sine følelser, identificere mønstre i sin afvigelse samt styre andre terapeutiske subjekter (McKim 2008:312). McKim viser, hvordan skabelse af sådanne terapeutiske subjekter i sidste ende retter sig mod at skabe et subjekt, der er introspektivt, følsomt og frigjort. Hun peger på den baggrund på, at telos for styring ikke kan reduceres til alene at være skabelse af det ansvarlige og selvkontrollerede, ikke-kønnede subjekt, som Rose (2000) og Garland (1997) beskriver (McKim 2008:321). McKim er optaget af at vise, hvordan telos for styring differen-

[123] Det intentionalistiske træk hos Brownlie kommer bl.a. til udtryk i hendes overvejelser om, hvorvidt hendes fortolkninger kan siges at være korrekte udlægninger af interaktionen (Brownlie 2004:526).

tieres i relation til køn. Jeg søger at tage højde for hendes pointe om, at der er flere forskellige typer af subjekter, der optræder som telos. Hos mig optræder forskellene ikke i relation til køn; i stedet er det et underliggende tema, at det telos, der optræder i relation til Målsætningsgruppens bekendelser, relaterer sig til et subjekt med problemer med alkohol. I min analyse er vægten primært lagt på forskellige bekendelsesformer og modstandsformer, men jeg ser desuden på, hvilket telos der træder frem.

Det sidste element fra den Foucault-inspirerede litteratur, som jeg trækker på, er blikket for samtaleteknikker. Særligt Miller og Silverman (1995) vægter samtaleteknikkerne i deres analyse. De viser, hvordan rådgivere bruger forskellige teknikker til indirekte at ændre klienternes adfærd og måder at tænke på. Brownlie kritiserer dog Miller og Silverman for ikke at forbinde deres analyser til bredere diskurser (Brownlie 2004), hvilket i vid udstrækning er en berettet kritik, om end diskurser i Brownlies analyse fremstår som statiske entiteter, der svæver over interaktionen uden at blive påvirket af denne. Jeg anvender hovedsageligt Miller og Silverman med henblik på at blive opmærksom på de konkrete samtaleteknikker. Jeg overtager denne opmærksomhed i min analyse af, hvordan rolleopførsler udfolder sig i interaktionen. Dermed bliver jeg i stand til at fremanalysere forskellige former for modstand såvel som bekendelse.

Med udgangspunkt i denne fremstilling af litteraturen på feltet og min overordnede interesse i, hvordan styring udfolder sig i det sociale arbejde på Gartnergården, når jeg frem til følgende spørgsmål, som jeg søger at besvare gennem kapitlets analyser: Hvilke former for bekendelser udfoldes i interaktionen? Hvilke former for modstand optræder i forbindelse med bekendelserne? I forlængelse af disse spørgsmål fremanalyserer jeg, hvilke former for subjektivitet der udtrykkes i deltagernes rolleopførsler, samt hvordan dilemmaer vedrørende socialarbejdernes ekspertise i relation til dialogen viser sig i interaktionen. Endelig samler jeg op på, hvilke telos for styringen der kan fremanalyseres af interaktionen.

Ved at tage udgangspunkt i disse spørgsmål bliver jeg i stand til at analysere to former for styring, der er på spil i Målsætningsgruppen. Det er for det første styringen af selve bekendelsesritualet, der udfolder sig i interaktionen, hvor medarbejderne er hoveddrivkraften. For det andet er det

den styring, der er forbundet med det telos, der stilles for beboerne med henblik på, at de kan undgå tilbagefald på og uden for institutionen.

Den resterende del af kapitlet falder i følgende dele: For det første "Målsætningsgruppens metoder og roller", hvor jeg redegør for den viden, der ligger til grund for terapien og for organiseringen af gruppen, herunder rollefordelingen. For det andet "Bekendelsesformerne", hvor jeg analyserer interaktionen som fem forskellige former for bekendelse: bekendelse af det indre, den selvsikre selvindsigt, bekendelse om det ydre, nægtelse af at gå til bekendelse, og afvisning af vejledning. Analysen af bekendelsesformerne indebærer samtidig analyser af modstandsformerne, der indgår i bekendelserne, samt subjektivitet, ekspertise og telos. I denne analyse inddrager jeg desuden institutionel identitet (Gubrium & Holstein 2001:11) til at synliggøre beboernes modstand mod de specifikke egenskaber, andre tilskriver dem. Det er således en anden modstand end den, der retter sig mod rollen i sig selv, altså forpligtigelserne, der følger af rollen. Jeg bruger ligeledes institutionel identitet til at fremhæve idealet for bekendelse, som træder frem i tilskrivningen af positive egenskaber til beboere. Kapitlet afrunder jeg ved at samle op på analyserne.

Målsætningsgruppens metoder og roller

I perspektivet, jeg anlægger i min analyse, fremstår Målsætningsgruppen på Gartnergården som ramme for en selvteknik, der tager form af en moderne bekendelse, som foregår i dialogen mellem socialarbejdere og beboere. Arbejdet i Målsætningsgruppen er baseret dels på kognitiv terapi, som bl.a. Fox (1994a), Dahlstedt et al. (2011) og LaCombe (2008) har analyseret som bekendelse i Foucaultsk forstand, dels motiverende samtaler, som Karlsen og Villadsen (2008) analyserer i deres artikel. Endelig indgår den relationsbaserede pædagogik som del af det faglige vidensgrundlag på Gartnergården.

Af Moderorganisationens egne beskrivelser fremgår det, at kognitiv terapi handler om at omstrukturere klienterne kognitivt, hvilket sker igennem bevidstgørelse og selverkendelse. Det hedder sig, at behandlingen ikke skal fokusere på, "hvorfor" man handler, som man gør, men derimod

"hvad der får" en til at reagere, og "hvad" man kan gøre for at ændre ens måde at føle, tænke og handle (Moderorganisationen 2008a:15) på. Payne, der beskriver kognitiv terapi i relation til socialarbejde, forklarer, at fokus er på specifikke handlinger og tankemønstre, idet tanken er, at klientens opfattelser og fortolkninger af sociale situationer former vedkommendes adfærd (Payne 2005:120). Payne skriver i forlængelse heraf, at upassende adfærd forstås som resultatet af fejlopfattelse eller fejlfortolkninger (Payne 2005:121). Grundlæggende er det en forestilling om, at klienten er et frit individ. Det betyder, at eksterne faktorer ikke er en undskyldning for adfærd. De er i stedet dét klienten skal lære at håndtere og dermed påtage sig ansvaret for at overkomme (Fox 1994a:91-94).

Når medarbejdere uddannes i den motiverende samtale, anvendes Miller og Rollnicks (1991) forståelse. De skriver, at den professionelle skal søge at forstå dét, klienten er motiveret for. Det handler med andre ord om at finde frem til motivationen og synliggøre den, hvorved der skabes en kontekst for forandringen. I forbindelse med mit interview med medarbejderne beskriver Peter dette i en drillende kommentar, da han korrigerer Anders ved at sige, at man ikke *skal motivere* klienterne; man skal *hjælpe* dem til at *finde* motivationen (Gruppeinterview med medarbejderne). Den motiverende samtale tager udgangspunkt i en forestilling om, at virkelige forandringer kun kan ske, hvis klienten er motiveret for forandringen. Ligeledes beskrives dialogen som en måde at nå ind til individets indre på, hvor det at lytte er vigtigt for at give plads til motivationen. Det betyder, at den professionelle skal give afkald på sin ekspertrolle og ikke forlade sig på "objektive" gode råd og vurderinger. I stedet skal klientens opfattelse inddrages og respekteres (Karlsen & Villadsen 2008:349). Den professionelle er således afhængig af klienten og den viden, klienten frembringer om sit indre, men det er den professionelles opgave at lede samtalen i bestemte retninger (Karlsen & Villadsen 2008:350).

Den relationsbaserede pædagogik står stærkt i måden, hvorpå personalet omtaler deres arbejde med klienterne. Den relationsbaserede pædagogik handler om at sætte relationen mellem medarbejder og klient i centrum for arbejdet, hvilket beror på en forestilling om, at relationer er afgørende for personlig udvikling (Moderorganisationen 2008a:11-13). Det, der betegnes som positive relationer, betragtes som afgørende for den gode forandring,

ligesom de sikrer samarbejde mellem socialarbejder og klient. Et væsentligt element i at skabe sådanne relationer er tillid, (Moderorganisationen 2008a:14). I litteraturen, der bruges på organisationens interne uddannelser, hedder det, at medarbejderen skal opgive kontrollen af klienten (Kragh-Müller 2005:73). I stedet er "ligeværdighed […] et must", hvilket dog ikke er det samme som at være ligestillet, da det er medarbejderen, der har ansvaret for relationen (Moderorganisationen 2008a:14), ligesom det er vigtigt, at medarbejderen "vil noget bestemt med beboeren/alkoholikeren i forhold til livshjælp til egenomsorg og integration i samfundet" (Moderorganisationen 2008a:11).

Det faglige viden, som metoderne indeholder, er en del af rammen, som Målsætningsgruppen sætter for, hvordan bekendelsen kan udfoldes. I kraft af at jeg anskuer Målsætningsgruppens bekendelser ud fra et rolleanalytisk perspektiv, optræder en rollefordeling blandt deltagerne i interaktionen ligeledes som en del af rammen. Med Foucaults beskrivelse af bekendelses-ritualet (1994b) kan den rolle, medarbejderne opfører, betegnes *den lyttende*. Forventningerne til rollen består i, at den lyttende skal lede dialogen, hvilket medarbejderne gør ved at bringe de emner, der skal tales ud fra i Målsætningsgruppen, på bane. Den lyttende skal derudover forholde sig til beboernes udsagn. Endelig er det en central opgave at lyttende vejlede beboerne i forhold til, hvordan de bør forholde sig til deres situation. Denne vejledning skal ske med udgangspunkt i beboernes tale om sig selv. Beboerne optræder i rollen som *den bekendende*, hvilket kommer til udtryk ved, at de forventes at svare på de spørgsmål, medarbejderne stiller til dem. I kraft af sin udformning som "quasi-offentlig bekendelse" (Fujimoto 2001)[124] introducerer Målsætningsgruppen en tredje rolle i bekendelsens ritual. Det er rollen *publikum*, som de beboere, der ikke selv er i gang med at bekende sig, optræder i. Rollen som publikum indebærer en forventning om at optræde som en lyttende og observerende deltager. Det forventes, at publikum ikke "forlanger, pålægger, værdsætter bekendelsen" eller "fulden-de[r] den ufuldstændige sandhed", medmindre den lyttende opfordrer til

[124] Fejes (2011) taler om en *public confession*, men da adgangen til bekendelsen i Målsætnings-gruppen er kontrolleret, fremstår bekendelse her i højere grad at være quasi-offentlig, i den forstand at bekendelse kun er tilgængelig for en udvalgt skare.

dette. Jeg henter begrebet publikum fra (Goffman 1992; 1967), som indebærer udøvelse af social kontrol i kraft af de normative forventninger, publikum på forskellig vis udtrykker. I min analyse træder rolleopførslerne af rollen som publikum i baggrunden, men tilstedeværelsen af et publikum er ikke desto mindre en del af scenen, hvorpå bekendelserne udfolder sig.

Møderne i Målsætningsgruppen er organiseret i to dele. Første del indledes med medarbejdernes introduktion, hvor de introducerer de temaer, de ønsker, der skal tales om, eller opgaver, der skal arbejdes med[125]. Introduktionen følges af en runde, hvor beboerne på skift fortæller om, hvad der er sket siden sidst. I den anden del, som følger efter en pause, tages et tema op, som medarbejderne udpeger til at være af almen interesse. Temaerne, der drøftes, omhandler hovedsagelig trang, risiko, tilbagefald samt aktiviteter, sociale relationer og medicinering i relation til at undgå tilbagefald.

Medarbejderne strukturerer møderne således, at beboerne på skift bekender sig, hvorved de veksler mellem at optræde i rollerne som den bekendende og som publikum. Møderne i gruppen former sig primært som en række individuelle samtaler mellem medarbejderne og en enkelt beboer, hvor de øvrige forholder sig tavse. Medarbejderne vægter ikke, at de beboere, der optræder som publikum, deltager i samtalen. Medarbejderne lægger op til fællesdiskussioner ved at introducere temaer, som de påpeger vedrører alle beboerne. Men disse fællesdiskussioner former sig ligeledes altovervejende som individuelle samtaler mellem medarbejderne og de enkelte beboere; når beboere siger noget i forbindelse med samtalerne om temaerne, henvender de sig til medarbejderne. Derved etableres en samtale mellem den enkelte beboer og medarbejderne. Medarbejderne sørger dog for, at beboerne på skift indgår i en individuel samtale. I udgangspunktet accepteres denne form af medarbejderne og de øvrige beboere.

I det følgende analyserer jeg den specifikke interaktion i Målsætningsgruppen. Det gør jeg ved at anlægge et bekendelsesperspektiv, som indebærer, at jeg fokuserer på, hvordan deltagernes optræden kan forstås som

[125] Hvis der er nye deltagere, introducerer medarbejderne arbejdet i gruppen til vedkommende.

bekendelser. Som det fremgår, er bekendelserne tvetydige, idet flere af dem rummer modstand.

Bekendelsesformerne

Den følgende analyse af bekendelserne i Målsætningsgruppen er struktureret i fem afsnit, der hver især beskæftiger sig med en bekendelsesform. I det første afsnit analyserer jeg den bekendelsesform, som jeg betegner bekendelse af det indre. Denne form fremstår som den ideelle form for bekendelse.

Bekendelse af det indre

Det er onsdag formiddag og tid til det ugentlige møde i Målsætningsgruppen – eller "forandringsgruppen", som flere beboere kalder gruppen. Rummet på villaens 1. sal, hvor mødet foregår, er trangt. I den ene ende af rummet, hvor et indbygget skab rager ud, står et mødebord med tilhørende stole. Langs væggen modsat døren ind til rummet står et skrivebord med en computer og en printer. I den anden ende, hvor rummets eneste vindue er, er indrettet et lille sofaarrangement med et aflangt sofabord omgivet af en blomstret topersonerssofa og et par lænestole. Når Målsætningsgruppen holder møde, sidder deltagerne omkring sofabordet. Det permanente arrangement suppleres med ekstra stole efter behov. Deltagerne sidder derved mere eller mindre i en ellipseform, hvor alle kan se hinanden. Når medarbejderne Peter og Ditte, der leder gruppen, begge er til stede, sidder de ved siden af hinanden over for sofaen. Vi er i gang med den indledende "runde", hvor det er LISBETHs tur til at tale. Ditte har spurgt til LISBETHs mulige oplevelser af "drikketrang" i forbindelse med et restaurantbesøg. LISBETH forklarer, at hun ikke oplevede nogen trang. De taler derpå om selskabet, LISBETH var på restauranten med. Ditte påbegynder et spørgsmål "Nå, men, LISBETH, hvad har så været … ". Men LISBETH afbryder. Hun fortæller, at hun har fået brevet fra kommunen om egenbetaling for opholdet

på Gartnergården[126]. Hun siger "Der fik jeg drikketrang, det må jeg indrømme". Hun fortsætter med at fortælle, at hun blev vred over det, og forklarer, at hun fik trang, fordi hun blev vred. Hun fortsætter sin refleksion: "Det er tit, når jeg bliver vred, at jeg får drikketrang, det ved jeg. Så jeg var opmærksom på det. Og jeg mærkede det, og så sagde jeg til mig selv, at det ikke nyttede noget at blive vred". Hun forklarer videre, at hun modarbejdede oplevelsen af at blive trådt på, som gjorde hende vred. Det gjorde hun ved at sige til sig selv: "De skal fandeme ikke få mig ned med nakken […] De skal ikke ødelægge det for mig *nu*". Ditte roser hende. Hun siger, at det var virkelig godt, at LISBETH var opmærksom på det. LISBETH siger, at hun jo godt ved, at hun skal være opmærksom på sin vrede.

Trang er det begreb, beboere og medarbejdere bruger som betegnelse for det "at få lyst til at drikke alkohol", "at have brug for at drikke" eller "at ville drikke alkohol". Men trang beskriver noget kropsligt, som er stærkere end "lyst", "brug for" eller "ville", hvilket gør det svært at kontrollere. Trang er det, der udløser tilbagefald. Risikoen for at få trang bliver i samtalerne knyttet til bestemte situationer eller relationer, som dermed er risikofyldte.

LISBETH opfører i situationen rollen som bekendende ved at levere en bekendelse af sit indre i relation til drikketrang. På den måde udspiller LISBETHs bekendelse sig på baggrund af den accepterede viden om trang, der råder på Gartnergården. Ditte har allerede bragt trang på banen som et fokus i de mulige bekendelser. Dermed fremstår trang som en relevant måde at forholde sig til sine oplevelser af specifikke sociale situationer på. Til trods for at Ditte har introduceret trang som et tema, fremstår LISBETHs bekendelse som selvfremkaldt, idet hun ikke holder sin tale tilbage, men i stedet afbryder Ditte for at få fremført bekendelsen. Samtidig består hendes bekendelse af hendes egen analyse af pågældende situation, hvor hun selv gør trang og vrede til omdrejningspunkt. Det selvfremkaldte i hendes bekendelse understreges endvidere af, at Ditte lader LISBETH selv drive bekendelsen frem.

Igennem sin bekendelse demonstrerer LISBETH en selverkendelse, der består i, at hun identificerer et mønster i sine reaktioner, hvor vrede

[126] I henhold til serviceloven er det muligt for kommunen, der bevilger ophold ved Gartnergården efter § 107, at opkræve en vis egenbetaling af beboeren for kost og logi.

beskrives som udløseren af trangen. LISBETHs bekendelse fremstår på den baggrund som en refleksion over de væsentlige spørgsmål i den kognitive terapi: "hvad der får" én til at reagere, og "hvad" man kan gøre" for at ændre éns måde at føle, tænke og handle på. Hun udpeger endog en løsning til ændringen, som hun praktiserede i situationen.

I rollen som lyttende forbliver Ditte tavs. Hun markerer, at hun har lyttet aktivt til LISBETHs tale ved at rose hende, da LISBETH er færdig med at tale. Ditte roser LISBETH for hendes indsigt i forhold til, *hvad* der udløser trang hos hende, men også for at hun bekæmpede trangen i situationen. Dittes ros virker samtidig som en påskønnelse af LISBETHs tale om det indre og følelsesmæssige. LISBETH belønnes med ros for at deltage på den rigtige måde. Rosen fungerer som en markering af LISBETHs institutionelle identitet som *vellykket beboer*, der lever op til terapiens præmisser. Dittes ros markerer dermed normer for bekendelse, hvorved de øvrige deltagere kan reflektere over sig selv i relation til dem. Set i dette lys kan rosen betragtes som en måde at fremkalde bestemte bekendelser på. Rosen fungerer dermed som en styring af dialogen. Den lyttendes påskønnelser fremstår som den primære måde at forsøge at fremkalde bekendelser på. Bekendelserne forlanges dermed ikke i udgangspunktet. Påskønnelserne består ikke kun af ros. Derimod skaber de lyttende en atmosfære af påskønnelse i kraft af dels deres stemmeføring, der i udgangspunktet er blid, også når der synes at være konflikter på spil, dels deres aktive lytten, hvor de signalerer, at de lytter og forstår den bekendende, ligesom de i hovedregel ikke afbryder den bekendende[127]. Ydermere stiller de overvejende åbne spørgsmål. Derved afspejler de lyttendes optræden flere af principperne i metoden *den motiverende samtale*, hvor forestillingen er, at klienten selv ved, hvad vedkommende ønsker og kan (Dansk selskab for almen medicin 2001).

Ditte lader i situationen LISBETH tale om sig selv og sin oplevelse uden at afbryde. LISBETH kommer derved til at fremstå som en introspektiv ekspert – vel at mærke en ekspert, som forholder sig til elementer, der

[127] Suoninen og Jokinen har i denne sammenhæng beskrevet det, de betegner *persuasive responses*, som bruges til at markere over for den talende, om vedkommendes tale er acceptabel eller ej uden (Suoninen & Jokinen 2005:474-477). Persuasive responses gør det muligt at guide den talende på rette vej uden at vise det tydeligt. I Målsætningsgruppen tjener persuasive responses desuden til at synliggøre de gældende normer for de øvrige deltagere.

udpeges som væsentlige af den terapeutiske metode, der trækkes på. LISBETH skaber sig ligeledes som et *terapeutisk subjekt* (McKim 2008), uden at Ditte guider hende ved at spørge ind til hendes tale. LISBETH træder frem som et terapeutisk subjekt ved at levere en introspektiv refleksion, der viser mønstre, hvor situation, følelser og tanker kædes sammen med udløsere af trang og overvindelse af trang.

Igennem sin optræden understøtter LISBETH i samarbejde med Ditte bekendelsesritualet. Overordnet set medvirker beboerne til skabelsen af bekendelserne via deres aktive deltagelse som bekendende. Den aktive deltagelse består i, at de besvarer medarbejderne spørgsmål. Derved bekræftes definitionen af situationen, herunder medarbejdernes ret til at fremkalde bekendelse. Beboernes besvarelser bekræfter bekendelsen, men det indebærer ikke nødvendigvis en understøttelse af bekendelsens indhold, hvilket vi ser på i det følgende. Med deres besvarelser viser de vilje til at bekende sig og til at arbejde med sig selv, og dermed viser de sig som gode beboere. Det at vise sig som en god beboer forstærkes i det omfang, beboeren vedkender sig og reflekterer over sine følelser, sin trang eller sine risici. Som vi har set, belønner medarbejderne dette ved at rose beboeren. Ligeledes synes indtrykket af at være en god beboer at blive forstærket, hvis en beboer selv driver talen frem, vel at mærke hvis de forholder sig til de temaer, medarbejderne udpeger. Ved selv at drive talen frem signalerer beboerne, at de værdsætter talen og bekendelsesritualet, der giver dem mulighed for at tale.

Bekendelsen af det indre, som LISBETH fremfører, hører til sjældenhederne i gruppen, idet LISBETH er den eneste af de otte beboere, jeg har set i Målsætningsgruppen, der eksplicit har forholdt sig så detaljeret til sin trang og mønstre, vedrørende hvad der udløser trangen. I det næste ser vi en anden form for bekendelse, den selvsikre selvindsigt, der ligeledes forholder sig til trangen og "tilbagefald", men dens status har ikke karakter af at være en ideel bekendelse. Det skal forstås i relation til den modstand, der indgår i denne form for bekendelse.

Den selvsikre selvindsigt

Peter har indledt mødet med at sige, at han og Ditte synes, at de i gruppen i dag skal tale om tilbagefald. Han har forklaret, at tilbagefald er noget, alle i

gruppen "har kæmpet med", og at nogle "stadig" gør det [KIM har for nylig drukket alkohol ad flere omgange]. Peter understreger, at det er "et vigtigt emne", "som alle kan have gavn af at tale om". Efter den sædvanlige pause midtvejs i sessionen indleder Peter igen. Han gentager, at tilbagefald er vigtigt at få talt om. Ditte følger op og spørger, om beboerne synes, tilbagefald er værd at tage op. DAVID og LISBETH svarer tydeligt ja, mens THOMAS og KIM ikke svarer. Ditte spørger derpå, hvem der vil lægge ud. DAVID svarer prompte, at han gerne vil. Han fortæller, at han har kæmpet med tilbagefald, "men nu er det ikke et problem". Han fortæller, at sidste gang "gik det rigtig galt", og han endte på hospitalet og havde fuldstændig ødelagt sin krop. Han siger, at "nu ved" han, hvor galt det kan gå, og at han ved, at han ikke skal tilbage dertil, så nu er det meget let at sige, at han ikke skal gøre det igen. Han tilføjer: "Jeg vil ikke ødelægge min krop og mig selv fuldstændigt". Ditte tager ordet. Hun siger: "Det er noget, man ved med sin rationalitet, men kan man godt få trangen alligevel" […] "selvom om man ved, at man ikke skal drikke, kan det være meget svært at lade være …". DAVID giver sig til at forklare, at man planlægger tilbagefald i underbevidstheden i lang tid i forvejen. Peter bryder ind. De taler lidt i munden på hinanden, indtil Peter får tilkæmpet sig taleretten. Peter har en anden vurdering af tilbagefald. Han mener, at tilbagefald kan opstå på flere måder. Han taler om de planlagte, "… det er dem, hvor man måske bygger op til dem over flere dage" […] "Men der er *også* de spontane". Han lægger tryk på "også", som for at markere vigtigheden. Han siger, at de kan opstå, når man mindst venter det.

Med deres indledning sætter Peter og Ditte rammerne for den bekendelse, DAVID fremfører. Mens Peter markerer, at tilbagefald bør være emnet for dialogen, fremlægger Ditte det som et spørgsmål, der – set i lyset af Peters introduktion – er vanskelig at undslå sig uden at fremstå som en dårlig beboer, som enten ikke vil eller kan tale om det vigtige. I kraft af deres tavshed undviger KIM og THOMAS alligevel at tage stilling til spørgsmålet, hvilket muliggøres af, at DAVID og LISBETHs straks erklærer sig enige i det hensigtsmæssige i at tale om tilbagefald. DAVID og LISBETH fremstår som gode beboere, der ønsker at tale om deres vanskeligheder, mens KIM og THOMAS' manglende synlige interesse træder i baggrunden.

DAVID understreger sin vilje til at deltage i bekendelsen ved straks at melde sig. Han viser sig derved som en god og samarbejdsvillig klient, om end bekendelsen i højere grad fremstår som påkaldt af den lyttende. DAVIDs bekendelse tager form af en fortælling om forandringen, han har undergået. Han bruger en tidsmarkør til at vise den forandring (Brownlie 2004:523), han har undergået. Hvor han før kæmpede med tilbagefald, er det nu ikke et problem. Forandringen består i, at DAVID har lært af sin fortid og opnået ny indsigt i de negative konsekvenser ved at drikke. Den nyvundne indsigt gør ham således i stand til at holde sig ædru.

DAVID fremfører i sin bekendelse en viden om sin situation, som han kæder sammen med sine evner til at holde sig ædru. Men den viden, han fremfører, underkender Ditte, ligesom hun modsat situationen med LISBETH ikke accepterer, at DAVID driver talen frem på egen hånd, hvilket må ses i lyset af indholdet af hans tale. I hendes underkendelse peger Ditte på, at rationel viden ikke er et effektivt værn mod tilbagefald. Ditte anfægter ikke, at han har lært af sin fortid, men afviser det brugbare i rationel viden som grundlag for den selvstyring, der skal holde trangen fra døren. Ditte introducerer i stedet en viden om, at trangen er svær at styre – også selvom man kender de negative konsekvenser ved at give efter for trangen. Den viden, DAVID har præsenteret, fortrænges derved til fordel for en fremstilling af trangen som noget uforudsigeligt, der ikke må tages for let på.

Dittes underkendelse af DAVIDs viden skal ses i relation til, at medarbejderne løbende påskønner beboernes usikkerhed i forhold til at holde sig ædru. Et eksempel på det er, da LISBETH fortæller, at hun både glæder sig til at komme hjem og er "bekymret" for, hvordan det vil gå. Hertil svarer Peter, at alle er nervøse, når de skal fra institutionen. Han siger videre, at "jeg ville være bekymret, hvis du ikke var bekymret og troede, at det hele var problemfrit". Med sit svar fremhæver Peter usikkerhed som en værdifuld indstilling til sig selv. I tråde hermed fremhæver medarbejderne løbende gennem samtaler usikkerhed som en vigtig indstilling til sig selv, ligesom de peger på, at denne usikkerhed beror på en erkendelse af, at trangen altid kan komme over en. Beboerne er således altid potentielt set i risiko for et tilbagefald og skal se sig selv som sådan. Fordringen om grundlæggende usikkerhed i forhold til at undgå tilbagefald trækker

paralleller til tolvtrinsbevægelsen, herunder Anonyme Alkoholikere og minnesotabehandlingsinstitutioner, hvor første trin er at erkende sin magtesløshed i forhold til alkohol (jf. Valverde 1998:34; Steffen 2001[128]). I dette træder der et telos frem, som indebærer, at individet med alkoholproblemer skal fastholde en tvivlende indstilling til sig selv. Set i det lys fremstår DAVIDs viden problematisk, fordi den understøtter en selvsikker tro på egen formåen frem for en konstant tvivl. Tilsvarende er hans bekendelse problematisk, idet han ikke vedkender sig et problem og dermed et behov for at forandre sig yderligere.

I situationen gør Ditte krav på en viden om trang og mulighederne for at styre den. Derved gør hun krav på ekspertisen i samtalen på bekostning af DAVID, som dermed ikke kan fuldende sandheden om sig selv (jf. Foucault 1994a). Det fremstår derimod som Dittes opgave at gribe ind for at sikre, at den viden om DAVIDs situation, der skabes i situationen, er i overensstemmelse med den eksisterende viden om effektive værn mod tilbagefald. Dittes indgriben kan derved ses som et forsøg på at få DAVID til at forlade den forestilling, han giver udtryk for.

Efter at Ditte underkender DAVIDs viden, tager han taleretten tilbage ved at præsentere en viden om, hvordan tilbagefald fungerer. Men betydningen af denne viden bliver ikke udfoldet, før Peter griber ind og dermed underminerer dialogen som et redskab til at lade DAVID optræde som ekspert. Peter påtager sig i stedet ekspertisen. Han anerkender DAVIDs kommentarer, men føjer yderligere aspekter til viden om tilbagefald og dermed det at være et individ med alkoholproblemer. Denne viden om de "spontane" tilbagefald understreger den uforudsigelighed ved beboernes tilstand, som kalder på en vedvarende opmærksomhed på en selv frem for en overmodig selvsikkerhed. Peters indgriben fremstår således som endnu et forsøg på at bringe DAVID på rette spor i forhold til forståelse af sin situation. I situationen bliver dialogen lige så meget en belæring som en

[128] Steffen redegør for AA-begrebet "falsk stolthed", som består i en stolthed, der hviler på en forestilling om at kunne holde sig ædru, som udtrykker en udfordring, hvis forudsætning ændrer sig, idet man bliver ædru. Når man er ædru, bliver udfordringen, man stiller sig, at man kan styre at drikke.

bekendelse. Belæring skal forstås i betydningen at formidle viden, oplyse, undervise og korrigere en fejlagtig opfattelse hos nogen[129].

Med præsentationen af sin selvsikre selvindsigt optræder DAVID som et *bekendende subjekt*. Han beretter således om sin indsigt i forhold til tilbagefald samt sine tidligere problemer. Han understøtter på den måde bekendelses-ritualet ved at stille sig til skue igennem sin tale. Men hans bekendelse indeholder ikke refleksioner over mønstre i hans handlinger, tanker eller følelser, ud over at han har gennemgået en forandring. Forandringen, han beskriver, indikerer, at han har gjort sig fri af sine tidligere problemer med alkohol.

Med udgangspunkt i DAVIDs bekendelse markerer Ditte og Peter, at hans opfattelse af sin situation er risikofyldt. De fremstiller DAVIDs opfattelser som hovmodige. Peter og Dittes optræden kan ses som forsøg på at ændre DAVIDs opfattelser og fortolkninger af sociale situationer for derved at forme hans adfærd i tråd med den kognitive terapi. I deres ihærdighed skubber Peter og Ditte DAVIDs selvindsigt til side, hvorved de kommer til at fremstå som de egentlige eksperter, også over for de øvrige beboere.

Tilsidesættelsen af DAVIDs selvindsigt skal ses som et svar på den modstand, DAVIDs rolleopførsel rummer. DAVIDs modstand retter sig mod den institutionelle identitet som *ikke tilstrækkelig selverkendende*, som Ditte og Peter tilskriver DAVID i forbindelse med forsøgene på at ændre på DAVIDs opfattelser. Modsat Ditte og Peter fremstiller DAVID sig selv som et forandret individ, der har lagt problemerne med alkohol bag sig. Med et lille lån fra Goffman kan jeg sige, at DAVID derved præsenterer sig i overensstemmelse med en institutionel identitet, der ikke accepteres som mulig (Goffman 2010:96), idet den strider mod den viden om trang, der hersker på Gartnergården. Når den institutionelle identitet som et forandret individ, DAVID præsenterer, fremstår som særlig problematisk, skal det ses i lyset af, at den afskriver den usikkerhed i forhold til trangen, som optræder som et omdrejningspunkt for den selvstyring, beboerne skal tilegne sig.

[129] Min brug af belæring sigter således ikke på det nedladende eller formanende aspekt, der ofte tillægges ordet.

DAVIDs optræden rummer således både en bekræftelse af bekendelsens form og modstand mod en accepteret viden om trang og forandring på Gartnergården samt den institutionelle identitet, han tilskrives som følge af den viden. I det følgende analyserer jeg en bekendelse som det ydre samt de relaterede undvigelser. Afsnittet viser, hvordan bekendelserne kan antage former, hvor beboerens indre ikke bliver omdrejningspunktet. Det er en form for bekendelse, der delvist accepteres, men som tilsvarende den selvsikre selvindsigt ikke fremstår som en ideel bekendelse.

Bekendelse om det ydre og undvigelser

Det er THOMAS' tur i den indledende "runde". Peter spørger ham, hvordan det er gået siden sidste møde. Peter nævner også, at der ikke er så lang tid til, at THOMAS skal flytte hjem, og spørger, hvordan han har det med det. Som svar på Peters spørgsmål fortæller THOMAS om sine planer for aktiviteter, når han vender hjem. Peter afbryder og pointerer, at det er vigtigt med faste aftaler omkring aktiviteterne, før THOMAS tager hjem, for "ellers går det let galt". THOMAS svarer "Nej, men, Peter, vi ved også godt alle sammen, at når alt kommer til alt, er det os selv, der skal give os et los i røven. Det er kun os selv, der kan det". Peter tilføjer "Ja, men det er vigtigt at have den rette støtte". THOMAS siger: "Det ved jeg også godt. Det er også derfor, jeg vil i gang med de her ting og har forsøgt at få en støtteperson[130]". Peter spørger efter en kort pause i samtalen, hvordan THOMAS' netværk ser ud "ud over det professionelle". Han fortsætter: "Har du kontakt til dine gode venner, altså de ædru?". THOMAS svarer "Ja, jeg har". Han fortæller om fyren, han kender fra psykiatrisk afdeling, som han oplever at have et gensidigt støttende forhold til. THOMAS fortæller, at de "plejer at mødes over en kop kaffe og drøfte verdenssituationen". Han følger op med at sige "Det kan man faktisk *også* godt gøre over en kop kaffe". THOMAS skifter delvis spor og fortæller om en veninde, der har brækket hoften og skal blive på hospitalet i en tid. Peter siger: "Så skal du jo til at besøge hende", hvortil THOMAS svarer: "Ja". Peter tilføjer: "Det er jo det, venner gør". THOMAS

[130] Thomas refererer til en kommunal støttekontaktperson, som i henhold til servicelovens § 99 kan tildeles til bl.a. "alkoholmisbrugere".

fortæller derpå om en anden, han kender, som han vil tage kontakt til, fordi de kunne være gode "sparringspartnere".

THOMAS' tale kommer som et svar på Peters relativt åbne invitation til THOMAS om at fortælle om sin situation. THOMAS optræder som en velvillig deltager i bekendelsen ved at tage imod invitationen. Det gør han ved at tale om de praktiske foranstaltninger, han forbereder i forbindelse med sin hjemkomst. THOMAS fremlægger på den måde sin strategi til at undgå at drikke alkohol, når han vender tilbage til tilværelsen uden for institutionen. THOMAS' strategi består af en selvstyring, der er baseret på en strukturering af tilværelsen igennem deltagelse i forskellige faste aktiviteter. Strategien, THOMAS præsenterer, er i tråd med den vejledning, medarbejderne giver, både i forbindelse med møder i Målsætningsgruppen samt andre aktiviteter, herunder de faste kontaktpersonssamtaler. Når medarbejderne taler med beboerne om fremtiden, vægter de, at beboerne får struktureret deres hverdag uden for institutionen igennem deltagelse i forskellige faste aktiviteter, f.eks. undervisningsforløb, frivilligt arbejde og idrætsaktiviteter.

Til trods for at THOMAS viser sin lydhørhed i forhold til medarbejdernes vejledning, korrigerer Peter ham. Peter markerer en mangel i THOMAS' strategi ved at introducere en yderligere viden vedrørende strukturering af hverdagen. Denne viden fremstiller aktiviteter, der er fastlagt inden hjemrejsen, som et væsentligt parameter for, om strategien er brugbar eller ej. Peter stiller sig som en ekspertise, der i stil med Partanen et al. består i at have viden om konsekvenser af adfærd samt fremtidsscenarier (Partanen et al. 2006:178).

THOMAS accepterer dog kun Peters ekspertise delvist, idet han sætter parentes om betydningen af Peters viden. Det gør han ved at referere til ansvaret, der påhviler beboeren, såfremt alkoholfriheden skal opnås. THOMAS indikerer, at han har styr på situationen, samtidig med at han påtager sig ansvaret for sit liv. Men Peter korrigerer endnu en gang THOMAS' udsagn, til trods for at det afspejler antagelsen om det frie selvansvarlige individ i den kognitive terapi. Peter minder THOMAS om, at man ikke kan klare tingene selv, men har behov for gode sociale relationer. THOMAS accepterer Peters udlægning og fremviser, hvordan han tager

højde for det. Han viser sig derigennem som selvstyrende i overensstemmelse med Peters indsigter.

Samtalen former sig som en forhandling af THOMAS' strategi for, hvordan han skal undgå at drikke, når han vender tilbage. Men samtidig foregår der en løbende forhandling af ekspertisen i den konkrete situation, hvor Peter gentagne gange påtager sig ekspertisen, hvilket THOMAS i sidste ende accepterer. THOMAS' optræden er derved med til at skabe et bekendelsesritual, hvor medarbejderen kan optræde som en ekspert, der gør krav på viden om enten beboeren eller arbejdet med at undgå tilbagefald.

På denne måde skabes en bekendelse med medarbejderen som ekspert, hvilket ses, dels når medarbejderen udfordrer beboerens udsagn, dels når medarbejderen præsenterer forklaringer vedrørende sammenhængene omkring trang og tilbagefald. På den måde adskiller denne bekendelse sig fra anvisningerne i den kognitive terapi, hvor den lyttende ikke skal optræde som ekspert.

Idet beboeren accepterer medarbejdernes krav på en bestemt viden, understøttes dels den retning, den fremførte viden giver samtalen, dels bekræftes medarbejderen som besidder af privilegerede indsigter, der legitimt kan tages i anvendelse for at fremkalde bekendelser. Det er værd at bemærke, at den viden, medarbejderen fremfører om beboere, ikke nødvendigvis stammer fra Målsætningsgruppen. Den kan f.eks. stamme fra individuelle samtaler eller fra oplysninger fra journalen. Medarbejderens brug af viden fra Målsætningsgruppen, såvel som andre kilder, accepteres af beboerne som en måde at fremkalde yderligere bekendelser på. På den måde fremstår medarbejderens viden om beboeren som særlig privilegeret viden, der kan fortrænge beboernes udlægninger. Det forstærker medarbejderens mulighed for at udfordre beboerens udsagn og for at styre bekendelsernes retning (Fujimoto 2001).

THOMAS' bekendelse rummer ligeledes en undvigelse. THOMAS gør med sit indledende svar det praktiske og planlægningen til genstand for samtalen, hvorved han flytter fokus fra Peters andet spørgsmål om, hvordan han har det med at skulle hjem. THOMAS' tale former sig dermed som en bekendelse om ydre forhold frem for hans indre. Dette fokus accepteres af Peter, som introducerer de sociale relationer til samtalen. Peter styrer på den

måde samtalen i retning af relationer, der i den relationsbaserede pædagogik betragtes som afgørende for den personlige udvikling og dermed for at holde sig ædru (Moderorganisationen 2008a:13; Kragh-Müller 2005:6). Det gælder ikke kun relationen mellem beboeren og professionelle, men samtlige sociale relationer. Med reference til organisationens egen beskrivelse kan man sige, at han "tager lederskabet". THOMAS fortsætter ad det lagte spor. Han indikerer i sine svar, at han har gode sociale relationer, som han er villig til at bruge som støtte ved at bekende sig til dem. Som i den første del af samtalen tager Peter ekspertisen på sig. Men i denne omgang er det en viden, der har sit fokus på alkoholproblemer. Det er en mere generel viden om, hvordan venner *bør* være. Ekspertisen, som udfoldes i Målsætningsgruppen, er således ikke afgrænset til håndteringen af alkoholproblemer. Den strækkes til, hvad der i det hele taget er rigtigt og forkert at gøre som menneske.

THOMAS opfører rollen som den bekendende ved at fremføre indsigter, der i vid udstrækning er i overensstemmelse med det, de lyttende fremlægger, når de giver anvisninger til, hvordan en alkoholfri tilværelse kan opretholdes. Han optræder ligesom DAVID som et bekendende subjekt, der er medproducent af bekendelsen i kraft af sin tale og accept af Peters måde at optræde som den lyttende på. THOMAS optræder således som en villig deltager, som bl.a. fremviser sine indsigter i sin situation. Men til forskel fra LISBETHs bekendelse om det indre bekender han sig ikke om sit indre i form af følelser eller oplevelser, ligesom han ikke identificerer mønstre i sin adfærd eller sine tanker. THOMAS' bekendelse er overvejende en bekendelse om det ydre. THOMAS undviger dermed det introspektive element i terapien. THOMAS tilskrives da heller ikke en institutionel identitet som vellykket beboer, sådan som LISBETH gør. Peter er derimod mere interesseret i at gøre THOMAS opmærksom på de aspekter ved hans situation, som han endnu ikke har erkendt i tilstrækkelig grad.

I samtalen forholder Peter sig løbende til THOMAS' udsagn på en måde, som gør, at han fungerer som ekspert. Han markerer manglerne ved THOMAS' indsigter. Ekspertise, som Peter fremfører, indikerer potentielle risici ved THOMAS' situation og minder om den nødvendige usikkerhed.

Peters ekspertise indebærer, at den viden, der fremføres, handler om THOMAS' eget bedste, for så vidt som det er at forblive ædru. Peter optræder endvidere som den lyttende ved at acceptere THOMAS' tale, i den forstand at han tager udgangspunkt i det, THOMAS siger, og arbejder ud fra den retning, THOMAS giver bekendelsen. Dette kan ses som en respekt for dialogen og for at lade THOMAS være drivkraften. Denne optræden betyder, at THOMAS' bekendelse forbliver en uanfægtet undvigelse.

Undvigelser som THOMAS' kan analyseres som en form for modstand, der retter sig mod bekendelsens indhold, men ikke bekendelsen i sig selv. Undvigelserne antager forskellige former. Den hyppigste form for undvigelse er korte svar. Det sker f.eks. i forbindelse med, at medarbejderne spørger "Hvordan er det gået siden sidst?" eller "Hvordan synes du, det går?", hvor beboerne ofte nøjes med at svare f.eks. "Jeg synes, at det går godt", "Det går rigtigt fint" eller "Jeg har det godt", for derefter at tale om det, de har foretaget sig. Beboerne besvarer derved spørgsmålet, men ved blot at svare, at "det går godt", retter de fokus væk fra yderligere bekendelse, særligt i det omfang bekendelsen sigter på at udfolde beboernes vanskeligheder ved at skulle undgå tilbagefald eller refleksioner over mønstre i adfærd, følelser og tanker. Undvigelsen træder tydeligere frem, når den bekendende – som THOMAS – sætter sine praktiske gøremål på dagsordenen, hvilket den lyttende i vid udstrækning accepterer. Undvigelsen er dermed ofte en succesfuld modstand, samtidig med at det er den mest udbredte form for modstand i gruppen. At undvigelsen er den mest udbredte form for modstand, skal ses i relation til, at det er en modstand, den bekendende kan benytte sig af, uden at det har konsekvenser for vedkommendes deltagelse i gruppen.

Det skal ses i lyset af, at undvigelsen ikke indikerer nogen eksplicit stillingtagen til en bekendelse, hvorfor det er en modstand, der ikke udfordrer bekendelsen som teknik eller den accepterede viden, der fremføres. Derimod fastholdes bekendelsens form, herunder rollefordelingen, hvor den lyttende legitimt kan efterspørge bekendelse fra den bekendende. Fordi den bekendende fastholder formen, viser den bekendende sig som villig deltager, der arbejder med at skabe en forandring inden for rammen af bekendelsen. Undvigelsens modstand retter sig

derimod mod at begrænse bekendelsens område, ved at den bekendendes tale ikke udfolder sig som en bekendelse vedrørende det, medarbejderne har udpeget som relevant.

Interaktionen er i vid udstrækning præget af, at medarbejderne ikke følger op på spørgsmål, hvor beboerne taler om noget andet end det, der spørges om. Det gør undvigelse til en overvejende succesfuld modstand. Medarbejdernes manglende opfølgning ses hyppigst i forbindelse med deres spørgsmål til beboerne om, hvordan det er gået siden sidst[131]. En del af beboerne besvarer spørgsmålene ved at tale om det praktiske, de har foretaget sig siden sidst, uden at forholde sig til, hvordan det er gået siden sidst.

Frem for at forsøge at få beboerne til at forholde sig til det introspektive element i spørgsmålet tager medarbejderne udgangspunkt i det, beboeren taler om. En stor del af samtalerne kommer derved til at dreje sig om beboernes praktiske gøremål i stedet for deres følelser, oplevelser eller tanker vedrørende deres arbejde med at undgå tilbagefald. De praktiske opgaver træder derved frem som en central måde at tale om, hvordan beboerne kan håndtere trang og tilbagefald. Det medfører, at bearbejdningen af beboerens opfattelser og fortolkninger af specifikke sociale situationer får en mere tilbagetrukken plads, hvorimod tilrettelæggelsen af hverdagen med henblik på at undgå situationer eller relationer, der kan udløse trang, fylder mere.

Medarbejdernes manglende opfølgning på ubesvarede spørgsmål kan ses som et udtryk for en respekt for dialogen. Beboernes tale værdsættes på den måde, og der værnes om den som det, der tjener til at opnå forandringen, der skal komme fra beboeren. Ved ikke at forfølge de manglende svar lader medarbejderen beboeren fremstå som ekspert på eget liv. Det medfører, at beboerne får større mulighed for at styre bekendelserne.

Den manglende opfølgning kan samtidig forstås som en form for modstand, der retter sig mod rollen som lyttende. Det er med andre ord en modstand i form af *rolledistance* (Goffman 2004d:208). Modstanden består i, at medarbejderen lægger afstand til rollen som den lyttende, hvis

[131] Disse spørgsmål bruges i forbindelse med den indledende runde, hvor hver beboer bliver spurgt til, hvordan det går, og hvad der har betydet noget siden sidst.

bekendelsen og dermed sandheden og refleksionen skal fremtvinges eller forlanges. Det er således en modstand, der retter sig mod, at den lyttende skal være ledende for samtalen. På den anden side kan rolledistancen ses som en måde at fastholde dialogen på på bekostning af at administrere beboerens tale. Dermed bevares samarbejdet med beboeren, som er forudsætningen for at skabe forandring hos beboeren. Rolledistancen fremstår i det lys som en relationsskabende teknik, der effektivt overskrider de formaliserede forskelle, som rollefordelingen i situationen skaber (Burns 1992:134). Rolledistancen kan således bruges til at etablere en anden relation til beboeren, hvor det er beboeren, der er eksperten, frem for medarbejderen. Dette kan være udgangspunkt for et produktivt samarbejde, ved at medarbejderen får adgang til andre sider af beboerne, som kan være genstand for bearbejdning.

Bekendelser om det ydre, som THOMAS fremfører, er således en form for bekendelse, der bekræfter bekendelsen som en teknik, samtidig med at de optræder som en form for undvigelse, der fungerer som en modstand. Denne modstand virker ved at begrænse bekendelsens rækkevidde, hvad angår den bekendendes indre. Derved modarbejder modstanden det telos, der er knyttet til den introspektive bekendelse. Situationen illustrerer tillige, at modstand ikke blot består af handlinger, der fremstilles som netop modstand (jf. Brownlies udlægning af modstand 2004), idet THOMAS accepterer undvigelsen.

I det næste afsnit vender vi tilbage til DAVID som den bekendende, men jeg anlægger et blik på et andet element i bekendelserne. Jeg analyser således en bekendelsesform, hvor der udtrykkes en modstand, som ikke retter sig mod selve bekendelsen, men det, der følger af bekendelse i form af den lyttendes vejledning og vurdering.

Afvisning af vejledning

DAVID skal snart hjem. Han fortæller om sine planer om at komme i gang med det samme og om de planlagte aktiviteter. Peter afbryder: ”Hvad er det så, der skal til, så det ikke sker igen, at du falder i?”. DAVID svarer: ”Jeg har jo *lært* af det sidste gang”. Han fortæller kort om, at det ikke var smart, da

han forlod institutionen og drak, ligesom han forklarer, at han har forberedt sig denne gang og har lavet aftaler med sin kontaktperson på Gartnergården. Peter afbryder igen. De taler i munden på hinanden i kort tid, hvorefter Peter spørger, hvad DAVID konkret har tænkt sig at gøre? DAVID siger, at han tror på, at man lærer af sine fejl. Peter lyder ikke overbevist, da han svarer: "Ja, det gør man forhåbentlig". Han følger op med at sige, at nogen kunne undre sig over, hvad det er, der er anderledes denne gang, og spørger så: "Hvad vil du *konkret* gøre anderledes, så det ikke sker?". Peters stemme lyder mere bestemt nu. DAVID svarer, at han vil være aktiv og ikke bare sidde derhjemme som før, for det kommer der ikke noget godt ud af. Han vil gå ture, når han har trang. Han giver sig til at tale om sine evner til at gå udenfor. Peter afbryder: "Men det gjorde du ikke sidst eller sidste gang igen. Jeg vil bare gerne vide, hvad du vil gøre anderledes, når du får trang?" DAVID svarer, at han vil ringe til LISBETH, HENRIK eller JULIUS og tale med dem, eller til institutionen eller til sine venner fra AA. DAVID siger, at han har nogen at tale med, og det er vigtigt. Peter giver ham ret, men følger umiddelbart op med: "Har du overvejet at bruge antabus?[132] Det kunne jo være en måde at gøre det lettere for dig selv". DAVID svarer: "Det er jeg ikke interesseret i". Han fortæller, at han har både gode og dårlige erfaringer med det. Han siger, at han ved, at det har hjulpet mange, f.eks. LISBETH. Han henvender sig til hende. Peter bryder ind: "Jamen, hvordan er det så i forhold til dig selv?". DAVID erklærer: "Ja, jeg får jo simpelthen diarré af det, og det synes jeg så ikke er så smart". Peter svarer, at findes jo piller imod diarre. DAVID afviser det ved at sige, at så starter "pilleracet", hvilket han ikke ønsker. Han vil hellere gøre det uden. Peter bemærker: "OK, jeg tænker bare, at det kan være en stor hjælp". DAVID giver sig til at tale om måderne, man kan snyde med antabus. Han understreger, at det er noget, han har oplevet, andre gør. Ditte bryder ind nu og siger, at det kun giver mening at tage antabus, hvis man er motiveret, og snyder man, er det meningsløst. DAVID leder samtalen tilbage til, at han får diarré, og siger, at det ikke er noget, han synes specielt godt om. Ditte anfører: "Men det er bedre at have diarre end at ende i en kørestol [DAVID

[132] Antabus virker ved en forventelig ubehagelig kropslig reaktion ved indtagelse af alkohol. Forventningen om ubehagelig kropslig reaktion er tænkt som en måde at afskrække fra at indtage alkohol på.

er blevet gangbesværet som følge af sit alkoholforbrug]". DAVID lyder forurettet, da han siger: "Ja, det er jeg klar over. Du stiller det op sort og hvidt. Jeg er ikke dum. Jeg betragter mig i hvert fald selv som rimelig intelligent, så det behøver du ikke at fortælle mig. Jeg har heller ikke tænkt mig, at jeg skal drikke igen, jeg har …". Peter bryder ind: "Det er også derfor [at han er "rimelig intelligent"], at det ville være smadderærgerligt, hvis det ikke går. For du er et intelligent, sjovt og rart, sødt menneske. Det er jo også noget, vi har haft glæde af her… Så jeg synes bare, at det ville være synd, hvis det ikke skulle lykkes". Efter denne bemærkning lader de spørgsmålet om antabus ligge.

Med sine spørgsmål til DAVIDs udsagn pålægger Peter DAVID at bekende sig om meget specifikke forhold. DAVIDs bekendelse fremstår derved som en bekendelse tvunget frem af Peters problematiseringer af DAVIDs optræden. DAVIDs bekendelse former sig som en bekendelse om det ydre, hvor han taler om at være aktiv og strukturere sin tid, som personalet sædvanligvis bifalder. Men Peter accepterer ikke DAVIDs svar, og han udfordrer dem. Peter markerer herved DAVIDs svar som utilstrækkelige som bekendelse, hvilket understreges af, at han ikke lader DAVID tale færdig. Peters optræden fungerer i stedet som en styring af dialogen, der retter sig mod at fremtvinge yderligere refleksioner fra DAVIDs side samt en yderligere synliggørelse af DAVIDs situation. Udfordringen fungerer dermed som et forsøg på at få DAVID til at bearbejde sig selv yderligere samt påvirke hans selvopfattelse. Men Peter fortæller ikke i første omgang DAVID, hvordan han skal tilrettelægge sin tilværelse, eller hvordan han skal håndtere trang. Peter stiller sig dermed ikke som ekspert i forhold til DAVIDs situation. Han fungerer som en administrator af talen, som søger at give DAVID mulighed for at være ekspert på sit eget liv og lade DAVID selv nå frem til de nødvendige selverkendelser. De gentagne udfordringer er en måde at nå ind til individets indre, som den motiverende samtale udpeger som det væsentlige for at nå forandringer. I denne situation udfolder det sig som et forsøg på at få DAVID til nå de relevante selverkendelser ved at holde ham fast på opgaven.

DAVID besvarer i første omgang Peters udfordring med en henvisning til, at han har "lært af sidste gang". Men Peter er vedholdende i sin udfordring. Han markerer således en skepsis over for værdien af den viden, der ligger i DAVIDs kommentarer. Peter søger derpå at aftvinge DAVID en konkretisering af hans overvejelser om, hvordan han skal holde sig ædru. DAVIDs bemærkninger om at lære af sine fejltagelser fremstilles på den måde som floskler, som ikke skal tillægges synderlig betydning.

Da Peter fortsætter med at udfordre DAVID, benytter han sig af en hypotetisk form, idet han siger, at "nogen kunne undre sig over", hvad der gør DAVIDs situation anderledes i forhold til sidst. På den måde konfronterer han DAVID, men rykker konfrontationen væk fra sig selv. Han minimerer derved sig selv som part i konfrontationen, og dermed mindsker han risikoen for, at DAVID reagerer med modstand.

Peters gentagne udfordringer resulterer i, at DAVID endnu en gang viser, at de redskaber, han vil tage i brug til at undgå at "falde i", svarer til dem, medarbejderne sædvanligvis taler for, idet han forklarer, at han vil tale med andre, hvis han oplever at få trang. Selvom det, DAVID præsenterer, svarer til det, der ellers fremstår som en god form for selvstyring, lader Peter det heller ikke blive ved det denne gang. Han giver dog udtryk for, at det er hensigtsmæssigt at tale med andre, men han sår desuden tvivl om det holdbare ved de indsigter, DAVID præsenterer. Det gør han ved at foreslå antabus som et ekstra værn til at undgå tilbagefald. Peter vejleder på den måde DAVID med udgangspunkt i en viden om, hvordan DAVID kan hjælpes. Med fremførslen af denne viden fortrænger han DAVIDs viden. Desuden indebærer Peters vedvarende udfordringer og forslaget om at bruge antabus en indikation af, at DAVID ikke er ekspert på eget liv på den rigtige måde eller på en troværdig måde.

DAVID afviser vejledningen, Peter giver. DAVID retfærdiggør sin afvisning ved at referere til en anden viden om sig selv, nemlig at hans mave ikke tåler antabus. Derved anfægter han ikke den viden, Peter fremlægger, ligesom han hverken udfordrer Peters ret til at optræde som ekspert, der legitimt kan give vejledning, eller den generelle viden om antabus som værn. Afvisninger af vejledningen som DAVIDs indebærer dermed ikke en modstand mod rollefordelingen i bekendelse, herunder at vejledningen

kommer fra medarbejderen. Afvisningen fungerer i stedet som en modstand imod betydningen af den konkrete viden, der fremføres. Derved fremstår afvisningerne af vejledningen som en måde, hvor beboerne kan fastholde sig selv som eksperter på egen situation. Et væsentligt aspekt er, at afvisninger af vejledningen i udgangspunktet alene accepteres, i det omfang beboeren kan præsentere en anden viden, der begrunder afvisningen.

Men til trods for at DAVID begrunder sin afvisning af Peters vejledning med en anden viden om sig selv, accepteres hans afvisning ikke uden videre. I stedet udfordres han igen. Denne gang udfolder udfordringerne sig som en implicit trussel. Først fremfører Ditte den implicitte trussel i hendes underminering af DAVIDs argument for ikke at bruge antabus. Hun reformulerer DAVIDs valg til at være valg mellem at have diarre og ikke at kunne gå. Hun fremstiller dermed et skrækscenario for DAVIDs manglende accept af vejledningen. DAVID svarer tilbage ved at markere, at Ditte optræder bedrevidende og har talt ned til ham. DAVID konfronterer derved Ditte med hendes måde at forvalte sin rolle i situationen på. DAVID indikerer, at Ditte har overskredet sine beføjelser som den lyttende ved at stille sig over DAVID. Peter tager over for Ditte og reformulerer den implicitte trussel. Skrækscenariet fremstilles nu som en formulering af, at det ville være synd for DAVID, hvis det skulle gå galt, som følge af at han ikke følger vejledningen, som gives ham.

Med deres implicitte trussel stiller Ditte og Peter sig til eksperter, der har indsigt i de mulige konsekvenser af DAVIDs valg. De stiller sig som en form for dommere over for DAVID og anfægter hans ekspertise. DAVID accepterer dog ikke deres optræden, hvorfor de ikke kommer til at fungere som eksperter, der kan hjælpe DAVID, trods deres forsøg. DAVIDs afvisninger fremstår som en måde at gøre krav på retten til at styre sit eget arbejde med at undgå tilbagefald. Men Ditte og Peter har sået tvivl om DAVIDs egen ekspertise. Samtidig er det værd at bemærke, at selvom beboeren afviser medarbejderens vejledning, fungerer forslaget som en måde at åbne for handle- og refleksionsmuligheder på, som beboerne måske ikke er opmærksom på. Forslagene bruges derved til at rette beboernes opmærksomhed i en bestemt retning, hvilket også gælder spørgsmålene, medarbejderen stiller.

DAVID opfører rollen som den bekendende ved at beskrive de forskellige redskaber, han vil bruge i sit arbejde med at håndtere trangen og dermed holde sig ædru. Han fremstår på den måde som en form for bekendende subjekt, der er villig til at delagtiggøre de lyttende og publikum i den selvstyring, han benytter sig af, når han efter opholdet på Gartnergården vender hjem. DAVIDs måde at gå til bekendelse på former sig som en række mere generelle udsagn, som reproducerer det, der sædvanligvis er acceptable svar. Formen på udsagnene bærer endvidere præg af at være bekendelser om det ydre frem for en introspektiv selvrefleksion. Det er således ikke tilstrækkeligt, at DAVIDs i sin tale kan redegøre for de forholdsregler, han vil tage, samt at han vedkender sig at have et behov for at tage forholdsregler. I DAVIDs tilfælde mødes hans bekendelse af udfordringer fra medarbejdernes side. Udfordringerne markerer det utilstrækkelige i DAVIDs bekendelse, samtidig med at det fungerer som forsøg på at få DAVID til at reflektere yderligere over sin situation. Udfordringerne virker således som medarbejdernes forsøg på at få DAVID til at arbejde hårdere i forsøget på at trænge ind i sig selv.

I DAVIDs opførsel af den bekendende fremstår han ikke alene som et bekendende subjekt. Han træder ligeledes frem som et *egenrådigt subjekt*. Det gør han, da medarbejderne i deres rolle som lyttende søger at vejlede ham og følger op på deres vejledning med en implicit trussel. Han fremtræder som et egenrådigt subjekt ved at afvise ekspertisen, de to medarbejdere gør krav på, og i stedet vægte sine egne indsigter som ekspertisen.

I medarbejdernes optræden optegnes et forhold mellem brugen af antabus og de øvrige måder at undgå tilbagefald på. Dette forhold indikeres gentagne gange i Målsætningsgruppens møder. Antabus skitseres som en form for gardering, der supplerer selvstyringen, som ellers søges skabt hos beboerne. Antabus markerer således en opfattet grænse for den selvstyring, beboerne kan udøve. Antabus fremstår som en ekstra kontrol, der skal kompensere for manglende selvkontrol (Järvinen 1998; Steffen 2001). Kontrollen, antabus installerer, består af en forventeligt kropslig reaktion ved indtagelse af alkohol. Den kropslige reaktion omfatter en række ubehageligheder, f.eks. rødme, åndenød, hjertebanken, angst, hovedpine, kvalme og opkastninger (Sundhedsstyrelsen 2006:51-52).

I Målsætningsgruppen optræder antabus som en gardering, i den forstand at det ikke fremlægges som den første løsning i forhold til tilrettelæggelse af livet uden for institutionen, ligesom antabus ikke fremstilles som en løsning, der skal stå alene. Derimod lægger medarbejderne vægt på, at beboerne skal nå til erkendelser om sig selv og arbejde med sig selv med henblik på at etablere en selvstyring, der bruges til at undgå tilbagefald. Sådan som relationen mellem medicineringen og arbejdet med sig selv fremstilles i Målsætningsgruppen, ligner den den forestilling, Valverde har beskrevet i sin genealogiske undersøgelse af alkoholisme og alkoholbehandling (1998)[133]. Hun skriver, at alkoholbehandling generelt set har været baseret på, at individets egne handlinger skal ændre og styrke den manglende viljestyrke, som alkoholisme ses som udtryk for, mens ydre påvirkninger som medicin ikke er virkningsfulde, hvis ikke individet arbejder med sig selv og sin vilje (Valverde 1998:33). Selvom arbejdet med sig selv gives forrang i forhold til Målsætningsgruppens arbejde, stilles antabus som væsentlig gardering, idet medarbejderne løbende presser på for at få beboere til at bruge antabus som "en ekstra hjælp".

I det følgende afsnit undersøger jeg en bekendelsesform, hvor modstanden står i centrum. Jeg betegner denne nægtelse af at gå til bekendelse, da omdrejningspunkt på den ene side er en nægtelse af den efterspurgte form for bekendelse, mens der på denne anden side alligevel indgår en form for bekendelse i beboerens tale.

Nægtelse af at gå til bekendelse

Allerede første gang HENRIK deltager i Målsætningsgruppen, afviser han at tale om visse ting. Han giver desuden indtryk af, at han er sikker på at kunne undgå at falde i. Peter udfordrer denne udlægning. HENRIK holder fast i sin opfattelse og nægter at tale om, hvordan han ser sin nuværende situation i forhold til før, han begyndte at drikke. Samtalen ender med, at Peter bryder ind i Dittes forsøg på at få HENRIK til at tale om sin situation.

[133] Valverdes undersøgelse er primært funderet i en amerikansk og britisk kontekst.

Peter siger, at han synes, de skal gå videre. Et par uger senere tager HENRIK yderligere afstand fra Målsætningsgruppens form.
Målsætningsgruppemødet er lige startet. Ditte foreslår, at de i dag "laver cirklen" for HENRIK. Hun forklarer, at det handler om, at beboeren i en cirkel indtegner sine mål for fremtiden, og hvor beboeren aktuelt står i relation til at indfri målene. Ud fra det tales som regel om, hvordan beboeren kan nå målene. Da Ditte har introduceret det, siger HENRIK: "Det har jeg ikke lyst til at dele med andre". Ditte svarer: "Men det er jo det, der er med en gruppe". HENRIK replicerer: "Ja, men det gør jeg ikke […] og *så* er jeg ligeglad med, at der er tavshedspligt eller noget". Han siger videre, at han ikke vil sidde og udbrede sig om det over for andre. Ditte spørger: "Du synes måske, det er vanskeligt at dele de ting med andre". HENRIK svarer: "Nej, det synes jeg ikke; jeg vil bare ikke. Jeg vil ikke tale om fortiden". Ditte siger, at det heller ikke er det, hun vil. Hun tilføjer, at hun ikke synes, at han skal tale om fortiden, medmindre han "ønsker" det. Hun fortsætter med at sige, at hun tænker, at det kan være godt at tale om sine planer og mål for fremtiden. HENRIK siger, at han ikke har behov for det. "Jeg ved, hvad jeg vil, og jeg skal nok klare mig. Jeg kan ikke bruge andres velmenende råd. Det kan jeg ikke bruge til noget". Ditte svarer: "Så er gruppen måske ikke det rigtige sted for dig". HENRIK taler om, at mange har "hjulpet" ham ned og stået parat til at få ham ned. De taler om de forskellige instanser, HENRIK har haft kontakt til […] Ditte spørger på et tidspunkt: "Har du ikke glæde at høre andre? HENRIK fortæller, at han har deltaget i grupper før, og at han har haft en dårlig oplevelse med at binde sig til andre på den måde. Ditte siger, at hun tror, at han måske kunne have glæde af at tale med en psykolog eller psykiater. HENRIK er uenig. De taler om psykiatere i generelle vendinger […] Som svar på Dittes spørgsmål om, "hvad der skal til", for at han kommer videre, siger HENRIK, at han bare skal i gang igen (med at arbejde) efter en alkoholfri periode; så skal det nok gå. Ditte svarer: "Du virker, som om du er sikker på, at du nok skal klare det". HENRIK svarer resolut: "Det er jeg også. Hvis jeg kan klare at være pinlig ædru på herberg i tre uger, så kan jeg klare det."

Ditte indleder med at invitere HENRIK til en bekendelse, som han kan bruge til at blotlægge sit indre i form af ønsker for fremtiden samt sin

opfattelse af sin situation med tilhørende problemer og muligheder. HENRIK tager ikke imod invitationen, hvilket han begrunder med, at han ikke har "lyst at dele med andre". Han fremlægger derved sin nægtelse af at gå til bekendelse som udtryk for et erfaringsbaseret og dermed begrundet valg. Men samtalen slutter ikke med det. I stedet minder Ditte ham om, at formålet med gruppen er at dele sin tale med andre, altså gå til bekendelse. Da HENRIK fortsat nægter at gå til den efterspurgte bekendelse, problematiserer Ditte hans beslutning ved at fremstille hans manglende bekendelse som et muligt problem, der bunder i, at han har vanskeligt ved at tale med andre. Ditte udfordrer således HENRIKs nægtelse, samtidig med at hun får markeret det uønskede i hans måde at forholde sig til den efterspurgte bekendelse på.

Det er centralt at bemærke, at det er den efterspurgte bekendelse, HENRIK ikke deltager i. Hans tale udtrykker en nægtelse, men rummer samtidig en form for bekendelse. Denne bekendelse består i, at han vedkender sig ikke at have lyst til at deltage på præmisserne, Ditte præsenterer, at han ikke vil tale om fortiden, at han ikke bryder sig om gruppeformen, og at han har brug for et arbejde for at holde sine problemer med alkohol på afstand. Hans bekendelse indeholder på den måde ikke problemer, som kan løses igennem Målsætningsgruppen. Bekendelsen bryder derved med den efterspurgte, og den modtages ikke som en bekendelse af Ditte.

Om end HENRIK fremfører en form for bekendelse, kan hans nægtelse ses som en modstand, der former sig som en rolleforkastelse af rollen som bekendende. Herved markerer han sig selv som noget andet end bekendende og dermed som *ikke* underlagt de rammer, bekendelsen sætter. For Goffman indebærer rolleforkastelse en fuldstændig afvisning af rollen (Goffman 2004d:208). For HENRIKs vedkommende tjener rolleforkastelsen til at markere en selvstændighed i forhold til forpligtelserne i forbindelse med bekendelserne. Det ses i hans forklaring om, at han ikke har "behov", og at han ved, hvad han vil, og nok skal klare sig. I HENRIKs rolleforkastelse indikeres et krav på retten til selv at bestemme over arbejdet med at undgå tilbagefald. HENRIKs rolleforkastelse fremstår således som en modstand, der retter sig mod bekendelse som teknik til at bearbejde sig selv.

Idet HENRIKs modstand tager form i, at han "forkaster rollen" (Goffman 2004d:208), kommer han til at optræde i en ikke-genkendelig rolle i relation til bekendelsesritualet[134]. Bekendelsen bliver derved meningsløs som grundlag for interaktionen. Det viser sig i medarbejdernes resignerende reaktion, som jeg beskriver i det følgende.

HENRIKs optræden har træk, der ligner den selvsikre selvindsigt, som DAVID fremførte. Som vi har set, udfordrer Ditte i første omgang dette ved at problematisere hans manglende bekendelse samt ved at foreslå, at han måske kunne have godt af at tale med en psykolog eller psykiater. Ditte indikerer sideløbende, at HENRIK måske slet ikke bør deltage i gruppen. HENRIKs rolleforkastelse og dens brud med bekendelsen som teknik til at skabe forandring modsvares således af en sanktion i form af psykolog- eller psykiatersamtale.

Da HENRIK fastholder, at han ikke har brug for at indgå i den efterspurgte bekendelse, og begrunder det med, at han har styr på sin situation, undlader Ditte at udfordre ham. Hun udfordrer således ikke, at han giver udtryk for at være sikker i sin sag, hvilket medarbejderne sædvanligvis udfordrer, sådan som vi så det i forhold til DAVIDs selvsikre selvindsigt. Dittes accepterer i stedet HENRIKs selvsikre optræden og lader ham umiddelbart forblive eksperten på eget liv – vel at mærke en ekspert, der nægter at bekende sig om det, den lyttende ønsker.

Efter en lignende situation ved et senere møde i Målsætningsgruppen taler medarbejderne sammen på kontoret om, hvorvidt HENRIK skal fortsætte i gruppen. De bliver ikke enige, men muligheden for, at han ophører, holdes åben. Den følgende gang undlader Ditte helt at spørge ind, da HENRIK fortæller, hvordan det er gået siden sidst. Dette er et særsyn. Det medfører, at HENRIKs rolle som den bekendende minimeres. Et par uger senere er HENRIK ophørt i gruppen, om end han fortsat er på institutionen. Dittes handlinger og forløbet betragter jeg som et udtryk for en handlingsmæssig resignation i forhold til at få HENRIK til at bekende sig i relation til de fremhævede temaer eller reflektere nærmere over sit arbejde med at undgå tilbagefald. Resignationen betyder videre, at HENRIK ikke længere kan

[134] Det er værd at bemærke, at beboerne ikke står uden rolle i situationen. Beboeren gør derimod krav på en anden rolle.

fungere som *ikke-terapeutisk* ekspert på eget liv – i hvert fald ikke i regi af Målsætningsgruppen[135]. HENRIKs modstand besvares således med eksklusion.

De lyttendes resignation viser grænsen for bekendelserne i Målsætningsgruppen. Det skal ses i relation til, at de lyttende er afhængige af de bekendendes deltagelse, såfremt dialogen skal fungere som en måde at skabe en forandring hos de bekendende på. Arminen og Halonen har beskrevet, hvordan terapeuten skal navigere i en balancegang mellem konfrontation, der risikerer at skabe modstand, og nonkonfrontation, der ikke menes at kunne skabe forandring (Arminen & Halonen 2007:484). I tilfældet med HENRIK fremstår modstanden så massiv, at forsøg på denne balancegang må opgives til fordel for en almen resignation. Resignationen skal ses i lyset af, at HENRIKs nægtelse tvinger medarbejderne væk fra rollen som den lyttende, idet der ikke er en bekendende, som er meningsfuld at lytte til. Ditte må bryde med rollen ved at afbryde dialogen med HENRIK, idet hun hverken kan styre talen eller vejlede. Resignationen fungerer derved som en måde at undgå at vise sig som noget andet end den lyttende over for de øvrige deltagere på. Bekendelse som teknik til at skabe forandring viser sig således begrænset af beboernes eksplicitte modstand, hvilket medarbejderne løbende må tage højde for i deres styring af bekendelserne.

Med rolleforkastelsen, HENRIK fremfører i sin optræden, fremstår han som et ikke-terapeutisk *subjekt*. Han nægter at deltage i den teknik, som den efterspurgte bekendelse tilbyder. I stedet yder han modstand mod teknikkens form, inklusive dens rollefordeling. Det gør han ved at gøre krav på en selvstændighed. Denne selvstændighed består i, at han fraskriver sig at have behov for den efterspurgte bekendelse med dens fremvisning af ens indre og de medfølgende velmenende råd. Han markerer derimod, at hans problemer ikke kan løses med terapien, men kan løses, ved at han får en "alkoholfri periode" og starter på at arbejde igen. I forhold til de bekendendes undvigelser, der subtilt markerer beboerens grænser for

[135] HENRIK forbliver indskrevet på Gartnergården, men han deltager hverken i Målsætningsgruppen eller Erindringsgruppen.

bekendelsens indhold, er det at nægte en eksplicit markering. Henriks nægtelse kan ikke rummes i en interaktion, som er baseret på bekendelse, hvis den opretholdes over tid. Denne form for nægtelse optræder kun sjældent og praktiseres kun af én anden beboer ud over HENRIK.

Afrunding

Jeg har fremanalyseret fem former for bekendelse i Målsætningsgruppen: bekendelse af det indre, den selvsikre selvindsigt, bekendelser om det ydre, nægtelse af at gå til bekendelse, og afvisning af vejledning. Bekendelse i det sociale arbejde antager således forskellige former, som rummer varierende former for modstand, ligesom medarbejderen og beboeren skabes på forskellige måder. De forskellige bekendelser indebærer forskellige forsøg på styring, der knytter sig til, hvorvidt beboernes bekendelse er brugbar i forhold til at skabe forandringer, og hvorvidt den viden, beboerne fremlægger, er tilstrækkelig til at fastholde en ædru tilværelse. På den baggrund tegner sig et hierarki blandt bekendelserne, hvor bekendelserne, der former sig som introspektive selvrefleksioner, som samtidig afspejler den accepterede viden, fremstår som ideelle, mens andre former, der savner eller delvis savner disse elementer, enten fremstår som delvist acceptable eller uacceptable.

I dette hierarki fremstår bekendelsesformen bekendelse af det indre som den ideelle. Den form for bekendelse består i, at beboeren med et introspektivt blik beskriver mønstre i relation til drikketrang og tilbagefald. Disse mønstre omhandler dels udløsere af trang, som primært kædes sammen med situationer eller sociale relationer, dels hvordan drikketrang kan håndteres, og tilbagefald undgås. I kraft af fremførslen af en bekendelse af det indre træder beboeren frem som et terapeutisk subjekt, der medvirker til at etablere bekendelsen som en selvteknik til at skabe forandring. Medarbejderen møder denne form for bekendelse med påskønnelse og ros, hvorved den markeres som den rette måde at forholde sig til sig selv på. Ligeledes indtager medarbejderen en tilbagetrukken position, hvor beboeren gives plads til selv at drive bekendelsen fremad og optræde som ekspert på eget

liv helt i tråd med metoderne, der udpeges for arbejdet i Målsætningsgruppen. Det ideelle består i den forbindelse i, at ekspertisen, beboeren fremfører, udtrykker den rette indstilling til sig selv ved at vedkende sig problemer, der kræver en varig opmærksomhed. Beboeren markerer en beredvillighed i forhold til at styre sig i overensstemmelse med den viden, medarbejderne fremfører.

Bekendelsesformen den selvsikre selvindsigt, hvor beboeren beskriver sig selv som en, der har lagt problemerne med alkohol bag sig, fremstår som en af de delvist acceptable bekendelsesformer. Bekendelsen rummer en modstand mod behovet for at bearbejde sig selv. Denne modstand anfægter ligeledes den accepterede viden om, at trangen ikke er noget, man lægger bag sig en gang for alle. Ikke desto mindre optræder beboeren som et bekendende subjekt, som gør sig selv – herunder sine indsigter – synlig. Men det introspektive blik indgår kun i begrænset omfang. Ved at optræde som et bekendende subjekt bidrager beboeren til at forme bekendelse som teknik, idet selvfremstillingen gøres til genstand for videre bearbejdning. Den videre bearbejdning består i, at medarbejderen for det første markerer, at forestillingen om at have lagt problemerne bag sig er problematisk. For det andet fremviser medarbejderen den rigtige måde at betragte sig selv på, hvor et væsentligt element er aldrig at vide sig sikker i forhold til trangen. Med henvisning til Foucault kan man sige, at medarbejderen fuldender sandheden om beboeren og derved træder frem som en ekspert, der ligger inde med en viden om, hvordan problemer med alkohol skal håndteres.

En anden delvist acceptabel form er bekendelse om det ydre, hvor beboeren beskriver ydre forhold. Beboeren, der leverer en bekendelse om det ydre, skaber sig som et bekendende subjekt, som medvirker til udfoldelsen af bekendelse. Men bekendelsen rummer ikke det introspektive blik og begrænses derfor til ydre forhold, som dog kan gøres til genstand for vurderingen fra medarbejderen i stil med selvfremstillingen i den selvsikre selvindsigt. Bekendelser om det ydre fungerer som en modstand mod medarbejderens forsøg på at fremkalde et introspektivt blik hos beboeren. Denne modstand tager form af en undvigelse. Undvigelser som denne opretholder bekendelsen i form af rollefordelingen, og dermed opretholdes

dialogen. Undvigelserne består i, at bekendelsen ikke forholder sig til det, medarbejderen efterspørger. Disse undvigelser accepteres i vid udstrækning som gyldige svar af medarbejderne. Beboeren fungerer derved som en form for ekspert. Accepten af undvigelser kommer til udtryk i den manglende opfølgning på ubesvarede spørgsmål, som præger den lyttendes optræden. Den manglende opfølgning gør undvigelse til en effektiv modstand, som sætter begrænsninger for bekendelsens rækkevidde. Undvigelserne viser, hvordan modstand i terapien modsat Brownlies beskrivelser (Brownlie 2004:522) antager former, som de deltagende handler på som modstand. Netop fordi undvigelse ikke behandles som modstand, er det muligt for beboeren at praktisere den uden repressalier i form af eksklusion eller konfrontationer.

En tredje delvis acceptabel form er afvisning af vejledning. I denne bekendelsesform vedkender beboeren sig at have problemer med alkohol, som kræver særlige forholdsregler. Men bekendelsen rummer en modstand, der rettes mod medarbejderens funktion som vejleder. Afvisning af vejledning opretholder bekendelsens dialog. Men den afbryder den medfølgende vejledning, ligesom den til dels indebærer en afvisning af den viden, der ligger til grund for vejledningen. Når beboeren afviser vejledningen, fremtræder vedkommende som et egenrådigt subjekt, der ved bedst selv i forhold til, hvilken selvstyring der skal til for at holde sig ædru. Dermed anfægtes medarbejderens ekspertise. Det giver anledning til forhandlinger vedrørende ekspertisen, hvor både beboeren og medarbejderen gør krav på at vide bedst.

I forhold til afvisning af vejledning har jeg desuden kort berørt en anden modstandsform, hvor beboeren konfronterer medarbejderens rolleopførsler af den lyttende. Konfrontationen kommer som reaktion på, at medarbejderen ikke respekterer beboerens udlægninger og i stedet underkender beboerens indsigter og viden. Konfrontationen markerer, at medarbejderen overskrider sine legitime beføjelser som den lyttende. Med konfrontationen gør beboeren krav på at blive forstået på sine egne præmisser.

Endelig fremstår nægtelse af bekendelse som en uacceptabel bekendelsesform. Nægtelse af bekendelse er en bekendelse, der afviger fra den efterspurgte bekendelse. Det sker ved, at beboeren på den ene side

vedkender sig problemerne med alkohol, og på den anden side afviser at ville tale om det, hvilket begrundes med, at problemernes løsning ikke foregår i rammen af bekendelserne i Målsætningsgruppen. Beboeren fremstår derved som et ikke-terapeutisk subjekt. Bekendelsesformen er præget af en modstand, der består i, at beboeren nægter at deltage i interaktionen som den bekendende, hvorved den efterspurgte bekendelse afbrydes. Modstanden retter sig dermed mod selve den efterspurgte bekendelse som en teknik til at skabe forandring. I stedet for at indtræde i bekendelse som den bekendende, der skal ledes, gør beboeren krav på selvbestemmelse i forhold til at arbejde med at fastholde en tilværelse uden alkohol. Nægtelsen betyder, at dialogen i Målsætningsgruppen ikke kan opretholdes på en meningsfuld måde. Det uacceptable ved denne bekendelsesform synliggøres ved, at såfremt nægtelsen opretholdes over tid, resignerer medarbejderen i forhold til at arbejde med beboeren via bekendelsens teknik, og beboeren ekskluderes fra arbejdet med sig selv i Målsætningsgruppen.

Bekendelsesformerne rummer dermed forskellige modstandsformer, hvor beboeren anfægter dele af medarbejderens styring af bekendelse, samtidig med at beboeren søger selv at styre, hvordan arbejdet med at holde sig ædru skal udføres, hvad enten det skal foregå i rammen af bekendelsens teknik eller ej. Modstanden i Målsætningsgruppen er dermed ikke rettet mod målet, for så vidt som det er at holde sig alkoholfri. Modstanden drejer sig derimod om behovet for at forandre sig og den viden, der knytter sig hertil, særligt viden om, hvordan forandringen skal ske, og hvori den nødvendige forandring består.

I relation til beboernes modstand afhænger medarbejderens måder at navigere imellem sin egen ekspertise og beboerens ekspertise af, hvorvidt beboerens bekendelser er i overensstemmelse med den viden, medarbejderen ligger inde med. Det gælder, hvad enten det er viden om alkoholproblemer generelt eller om den enkelte beboer. Så længe beboerens bekendelse ikke strider med medarbejderens viden, accepteres den. Men hvis beboerens indsigter derimod står i modstrid til medarbejderens viden, benytter medarbejderen sig af udfordringer af gyldigheden af beboerens

udsagn og ligefrem implicitte trusler til at få beboeren i tale på den rigtige måde og dermed til at hjælpe beboeren til at bearbejde sit indre.

Udfordringerne af beboerens udsagn og de implicitte trusler baserer sig på medarbejderens viden, som stilles over for beboerens. I det omfang udfordringerne og de implicitte trusler accepteres, fortrænges beboerens viden, der står i modstrid med behandlernes, hvorved medarbejderen træder frem som den endelige ekspert i forhold til beboerens situation. På den måde ligner bekendelse i Målsætningsgruppen Fox (1999a) og LaCombes (2008) analyser af kognitiv gruppeterapi, hvor kriteriet for, om en klient havde forandret sig på en acceptabel måde, var, at klienten talte i overensstemmelse med den dominerende viden.

Til forskel fra Fox (1999a) og LaCombes (2008) analyser gives beboerne i Målsætningsgruppen i højere grad plads til at fungere som eksperter. At beboeren tildeles plads til at fungere som ekspert, kommer for det første til udtryk i måden, hvorpå medarbejderen forsøger at påvirke deres tale uden at diktere det rigtige svar, hvilket kan betragtes som en måde, hvorpå medarbejderen praktiserer den motiverende samtale med dens forestilling om, at ægte forandring skal komme fra beboeren selv. Det kan desuden ses som et udtryk for, at medarbejderen er afhængig af beboerens aktive deltagelse for at kunne skabe forandring med bekendelsen som teknik. Beboerens aktive deltagelse sikres ligeledes ved, at medarbejderen løbende undlader at følge op på ubesvarede spørgsmål. Den manglende opfølgning fungerer som en anden måde, hvorpå beboeren gives plads til at fungere som ekspert – vel at mærke en ekspert, der ikke udfolder bekendelsen på den efterspurgte måde, hvilket ses i undvigelserne. Medarbejderens afhængighed af beboeren gør det således muligt for beboeren at udøve en modstand, der sætter grænser for bekendelsen.

I medarbejderens forsøg på at styre bekendelsen tegner sig et telos. Dette telos indebærer etablering af en selvstyring hos beboeren baseret på en grundlæggende usikkerhed på egne evner til at holde sig ædru. Frem for at have en selvsikker tiltro til egne evner skal beboeren opretholde en konstant bevidsthed om, at trangen kan vækkes når som helst. Beboeren kan på den måde aldrig blive fri af sine problemer med alkohol, men vil altid være et afholdende individ, der altid er i fare for at falde i, og som derfor

vedvarende skal arbejde på at fastholde ædrueligheden. Selvstyringen, der skal sikre, at ædrueligheden fastholdes, er endvidere opbygget som nogle praktiske redskaber. De praktiske redskaber dominerer indholdet af dialogen i Målsætningsgruppen. Det følger af, at bekendelserne primært vedrører det ydre. Det introspektive arbejde med at ændre tankemønstre fortrænges derved fra pladsen som det primære fokus for selvstyringen.

De praktiske redskaber omfatter for det første brugen af faste aktiviteter, der igennem struktureringen skal virke som et værn mod, at trangen opstår. For det andet omfatter de praktiske redskaber administrationen af sociale relationer og situationer. Administrationen skal ske ud fra overvejelser om de mulige risici, der er forbundet med de specifikke relationer og situationer. Derved tegner der sig en fordring om, at beboeren skal handle ud fra en individualiseret risikostyring i relation til tilrettelæggelsen af tilværelsen.

Men arbejdet i Målsætningsgruppen viser, at der ikke er fuld tillid til beboernes selvstyring som værn mod tilbagefald. Det kan ses i, at antabus optræder som gardering, der kan kompensere, såfremt selvstyringen, der søges skabt, ikke er tilstrækkelig, eller hvis beboeren ikke praktiserer den rigtige form for selvstyring. Ved at forsøge at få beboeren til at tage antabus arbejder medarbejderen på at spænde et medicinsk sikkerhedsnet ud under selvstyringen. Med brugen af antabus optegnes en viden om grænserne for, hvor meget bekendelsen som teknik til at forandre individer er i stand til at ændre. Denne grænse er det, der gør, at teknikken, der retter sig mod beboerens indre, må suppleres med en teknik, der retter sig mod kroppen.

Kapitel 6

Personalets forberedelser

Kapitel 6
Personalets forberedelser

I dette kapitel analyserer jeg, hvordan personalet på Gartnergåden forbereder deres arbejde med beboerne. Det gør jeg ved at analysere interaktionen på deres møder. Formålet er at vise, hvordan der forsøges styret med henblik på at forme medarbejdernes måde at være behandlere på, samt hvordan disse forsøg er forbundet med forskellige former for viden om, hvordan der kan skabes forandringer hos beboerne. Jeg indleder kapitlet med at beskrive det, der fremstår som den dominerende forståelse af, hvordan medarbejderne bør optræde. Jeg beskriver derpå forskningsfeltet, min analyse indskriver sig i, og opstiller på den baggrund de spørgsmål, jeg søger at besvare i kapitlet. Efterfølgende redegør jeg for forberedelsernes form og roller. Derpå analyserer jeg teknikker i forberedelserne, samtidig med at jeg undersøger den viden og det telos, der gør sig gældende. I denne del viser jeg, at teknikkerne er baseret på, at medarbejderne gør deres viden og overvejelser vedrørende deres interaktion med beboerne tilgængelige. Samtidig er det lederen, der drager konklusioner om, hvordan medarbejdere skal optræde over for beboerne. Denne del viser endvidere, at den accepterede viden tilsiger, at medarbejderne skal tage ansvaret for behandlingen og tilpasse sig beboeren. I den efterfølgende del analyserer jeg de forskellige former for modstand, der kommer til udtryk i interaktionen. Jeg viser i den forbindelse, at modstanden retter sig mod ansvarliggørelsen af medarbejderen, samt at behandlingen skal tage udgangspunkt i, at beboerne er eksperter på eget liv. Ligeledes viser jeg, hvordan modstanden finder støtte i viden, der også optræder som accepteret viden. Ydermere viser jeg, at modstanden til tider truer gennemførelsen af behandlingen. Endelig afrunder jeg kapitlet med udgangspunkt i de spørgsmål, jeg opstiller nedenfor.

Personalets forberedelser skal på samme måde som Målsætningsgruppens ses i lyset af den historiske udvikling, som Villadsen (2004) og Andersen (2003) har beskrevet. Som jeg har været inde på, betyder udviklingen ifølge Villadsen og Andersen, at socialarbejderens opgave ikke længere er at optræde som en ekspert, der skal fortælle klienten, hvad der er rigtigt at gøre. Nu tager socialt arbejde udgangspunkt i en viden om, at forandringen skal komme fra klienten selv. Denne ændrede opfattelse genfindes som nævnt i Moderorganisationens formulering om, at "[b]eboerne er eksperter på eget liv" (Moderorganisationen 2008a:18). Villadsen peger på, at den ændrede opfattelse medfører, at socialarbejderen forpligtes til kritisk selvrefleksion over egen optræden og til selvbearbejdelse med henblik på at kunne indfri ambitionerne for arbejdet. Medarbejderne på Gartnergården giver indtryk af, at kritisk selvrefleksion er en del af deres arbejde.

I litteraturen på Moderorganisationens medarbejderkurser fremhæves medarbejderes selvrefleksion da også som en nødvendighed for at skabe gode relationer (Kragh-Müller 2005:72), og det understreges, at "den væsentligste ressource er vores bevægelighed" (Møller 2008:67). Tilsvarende siger Ditte, i forbindelse med at medarbejderne taler om, hvordan deres arbejde med beboerne fungerer, at:

> "… det er jo ikke altid, at det [arbejdet med beboerne] bare går som fod i hose. Og det må man jo så kigge på, hvordan det kan være."
>
> Kristian: "Men hvad kunne det så være, der blokerer for den gode relation og tillid eller gør, at det ikke går den vej?"
>
> Ditte (svarer straks): "Det er jo også vores egne pædagogiske begrænsninger, som simpelthen gør [Anders: "Ja"], at man selv har nogle blinde punkter, og der vil også altid være forskel på, hvor godt man rummer forskellige mennesker. Derfor er det jo godt, at vi er forskellige, og at vi er mange. Så vi ikke bliver så fastlåste." (Gruppeinterview med medarbejderne)

Personalets forberedelser på Gartnergården danner ramme for sådanne selvrefleksioner og selvbearbejdelser, som er centreret om, hvordan medarbejderen kan skabe forandringer eller motivation til forandringer hos beboeren, samtidig med at beboerens ekspertise respekteres. Forberedelserne, som jeg

fremanalyserer i dette kapitel, handler med andre ord om, hvordan medarbejderen skal optræde som en behandler, der ikke er ekspert, men "procesdeltager", der har et lederskab (Moderorganisationen 2008a:14) (jf. Målsætningsgruppen).

Vi har set, hvordan relationer mellem medarbejderen og beboere udpeges som afgørende for, at der kan skabes forandringer hos beboeren (jf. Målsætningsgruppen). I den forbindelse har medarbejderne en række forpligtelser, som de forventes at leve op til, såfremt det skal være muligt at skabe forandringer hos beboeren. Først og fremmest skal medarbejderen have "evne og vilje til at påtage sig det fulde ansvar for relationens [til beboeren] kvalitet." (Moderorganisationen 2008a:15[136]). Medarbejderen skal tillige møde beboeren på dennes "egne præmisser", "afstemme sin egen adfærd" efter dette samt "være autentisk" (Moderorganisationen 2008a:15[137]). Det autentiske behandles i dele af litteraturen, der anvendes på Moderorganisationens medarbejderkurser. Autenticiteten beskrives i den forbindelse som dels det at holde sig klientens problemer for øje, til trods for at man skal fokusere på dennes ressourcer. Man skal altså ikke undgå at adressere klientens problemer (Møller 2008:59-61). Dels indebærer autenticiteten at bevare sig selv i sit møde med klienten samtidig med at afstemme sig selv i forhold til klientens følelser, hvilket anses for at være en forudsætning for et samarbejde mellem klient og behandler (Møller 2008:66). At bevare sig selv kædes sammen med at forholde sig til sine indre tilstande på en måde, der gør det muligt at give klienten tro på forandring, respektere klienten og hjælpe til at "forstå oplevelser i en større sammenhæng", hvis vedkommende har brug for det (Møller 2008:67). Med formuleringen om at hjælpe klienten til at forstå sine oplevelser i en større sammenhæng understreges det, at medarbejderne til tider skal træde i karakter med deres ekspertise, såfremt det er nødvendigt.

I kapitlet analyserer jeg personalets forberedelser ud fra et perspektiv, der ser forberedelserne som forsøg på at forme medarbejdernes måde at være

[136] Moderorganisationen citerer i den forbindelse et oplæg af Mette Dalum Kristensen: "Relationspædagogik. Hvorfor og hvordan".

[137] Mette Dalum Kristensens oplæg "Relationspædagogik. Hvorfor og hvordan" citeres ligeledes i den forbindelse.

behandlere på, og som indebærer forhandlinger af de anførte forpligtelser for medarbejderne og den viden, der ligger til grund. Forhandlingerne, jeg fremanalyserer med dette perspektiv, udspiller sig dels i relation til dilemmaet om, hvordan og hvornår medarbejderne skal optræde som eksperter frem for at lade beboerens selvbestemmelse råde, dels i relation til medarbejdernes ansvar for behandlingen.

Mit perspektiv indebærer en opmærksomhed på, at flere forskellige former for viden gør sig gældende i interaktionen i forberedelser. Denne viden er dels viden om arbejdet med individer med alkoholproblemer – f.eks. at forandringer hos dem kun kan ske, hvis de er motiverede – dels viden om den enkelte beboer – f.eks. at MICHAEL er depressiv og derfor i perioder har brug for en særlig opmærksomhed. De forskellige former for viden omfatter også viden, der står i modstrid til den skitserede accepterede viden om at skabe forandringer hos beboeren.

Min analyse af personalets forberedelser, som de udspiller sig på deres møder, relaterer sig til forskningsfeltet om, hvorledes professionelle i deres interaktion med hinanden tilrettelægger deres arbejde med klienter i menneskebehandlende institutioner (Hasenfeld 2003; Lundström & Sunesson 2002), herunder socialt arbejde. Denne forskning er i vid udstrækning optaget af, hvordan kategoriseringer af klienter etableres igennem de professionelles interaktion, mens den mindre grad har fokus på, hvordan medarbejdere formes igennem deres interaktion med hinanden (Hitzler 2011:294)[138].

Den eksisterende forsknings fokus på kategoriseringer i socialt arbejde trækker på Sacks (1992) og betragter således kategoriseringer som nødvendige for at kunne handle i forhold til omverdenen og dermed forholde sig til klienter i socialt arbejde (Griffiths 2001; Hjörne et al. 2010; Mäkitalo 2003; Juhila et al. 2003; Petersson 2013). Juhila et al. forklarer, hvorfor kategoriseringerne er centrale i forhold til at undersøge socialarbejde. De skriver således, at "social work always also involves managing

[138] Hitzler påpeger dog, at der er en stigende interesse for de socialarbejderes identiteter. I en dansk sammenhæng kan Järvinen og Mik-Meyers antologi *At skabe en professionel* (2012) ses som en del af den stigende interesse. De fokuserer dog bredt på det, de betegner "den række af personer, der arbejder i velfærdsstaten…" med "… klienter, patient, elever m.v." (Järvinen & Mik-Meyer 2012:13-14).

and categorizing people in order to control a range of deviations and to make people compatible with the outlooks of institutions based on normalizing people." (Juhila et al. 2003:13). Et andet centralt udgangspunkt for forskningen er en forståelse af forberedelserne som *case talk,* hvorved fokus rettes mod de lingvistiske teknikker, som de professionelle bruger, når de forhandler deres forståelser af klienterne som cases (Reimann 2005; White 2002; Griffiths 2001; Mäkitalo 2003; Juhila et al. 2010). I en del af denne forskning analyseres case talk som en *interprofessional talk,* hvor fokus er på forskellige professioners forhandlinger om forståelsen af klienter. Disse analyser fokuserer bl.a. på de hierarkiske relationer mellem professionerne (White 2002; Griffiths 2001). Andre analyser er centreret om, hvordan viden, der konstrueres om klienter, er situeret i institutionelle rammer, hvorved analysen samtidig ses som en afdækning af institutionelle rationaliteter (Mäkitalo 2003; Nikander 2003; Petersson 2013). Endelig analyseres, hvordan klientidentiteter skabes i de professionelles samtaler med hinanden, som kobles med et fokus på klientidentiteternes betydning for, hvordan klienter mødes (Juhila 2003).

Forskning vedrørende de professionelles forberedelser fokuserer på den praksis, hvori viden om klienten skabes, samt hvordan denne praksis har konsekvenser for arbejdet i menneskebehandlende institutioner. Men Hitzler har som nævnt påpeget, at forskningen primært har beskæftiget sig med, hvordan klienterne konstrueres (Hitzler 2011:294)[139]. Dermed har den eksisterende forskning nærmest overset det element ved kategoriseringer, som Jenkins fremhæver ved at skrive, at de virker i "begge ender", i den forstand at kategoriseringer også har betydninger for dem, der kategoriserer (Jenkins 2006:110). Dette kapitel er et bidrag til at undersøge et ellers stort set overset element i de professionelles interaktion med hinanden i menneske-behandlende institutioner. I forlængelse af Jenkins forstår jeg kategoriseringen af klienterne som væsentlig i forhold til måden, medarbejderne på Gartnergården søges styret på. Hall og Slembrouck, der

[139] En af undtagelserne, som Hitzler fremhæver, er Saario og Raitakari (2010), der beskriver, hvordan medarbejdere i deres møder fremstiller deres professionelle identitet i relation til to former for effektivitet: den ene ud fra økonomiske overvejelser og den anden ud fra behandlingssucces. Som vi skal se, er omdrejningspunktet for forberedelserne på Gartnergården hensynet til behandlingen, mens de økonomiske overvejelser spiller en mindre fremtrædende rolle.

er en af undtagelserne fra den tendens, Hitzler udpeger, forklarer, at kategoriseringer af klienter indebærer rolleforventninger, herunder til de professionelle (Hall & Slembrouck 2009:284). På den måde handler forhandlinger af kategoriseringer samtidig om, hvordan medarbejdere skal optræde over for beboerne. Med reference til Foucault fremhæver Jenkins, at individer "konstitueres som styringsobjekter" via kategoriseringer (Jenkins 2006:110). Kategoriseringerne af beboerne på Gartnergården sigter således på etableringen af styringsobjekter, der kan handles på. Til gengæld skal medarbejderne være i stand til at handle på de styringsobjekter, hvilket ligeledes er en del af forberedelsen. Set i det lys omhandler forberedelserne to styringsobjekter, henholdsvis beboerne og medarbejderne. Jeg fokuserer i denne forbindelse på styringen af medarbejderne og inddrager kategoriseringerne af beboerne som en del af denne styring. Når jeg i dette kapitel inddrager kategoriseringer af beboere, gør jeg det i form af begrebet institutionelle identiteter. Som beskrevet i kapitlet "Governmentality som interaktion" forstår jeg institutionelle identiteter både som noget, der tilskrives et individ, og noget, et individ kan tage op i sin optræden. I dette kapitelfokuserer jeg på tilskrivningen af institutionelle identiteter. Juhila har forklaret forbindelsen mellem kategorisering og denne type af identitet ved at skrive, at identiteterne skabes på grundlag af kategoriseringer (Juhila 2004:262[140]).

I forlængelse af Jenkins ville det være en mulighed at undersøge, hvordan medarbejderne konstitueres som styringsobjekter ved at analysere beboernes institutionelle identiteter. Men jeg har i stedet valgt et perspektiv, der udspringer af andre analytiske begreber (se spørgsmålene nedenfor), som retter fokus på, hvordan der konkret arbejdes med at forme medarbejderne, herunder telos for formningen, og hvilken viden der optræder i relation hertil. I den forbindelse inddrager jeg beboernes institutionelle identitet som en del af denne viden. Men mit fokus er ikke på disse identiteter. Baggrunden for, at jeg har valgt dette fokus, er, at jeg ønsker at undersøge, hvordan viden om det sociale arbejdes praksis stiller krav til socialarbejderne. Ligeledes ønsker jeg at undersøge de konflikter, om

[140] Juhilas forståelse af identitet ligner den, jeg har beskrevet i kapitlet "Governmentality som interaktion", men hun bruger i denne forbindelse betegnelsen "social identity".

hvordan socialt arbejde skal forstås og udøves, der udspiller sig i det sociale arbejdes praksis.

Med dette udgangspunkt søger jeg igennem analysen at besvare følgende spørgsmål: Hvilke teknikker udfoldes i forberedelserne? Hvordan indgår forskellige former for viden? Hvilket telos for medarbejderne peger styringen mod? Hvordan optræder der modstand i forbindelse med forberedelserne?

Det resterende af kapitlet består af følgende dele: For det første introducerer jeg forberedelsernes form og roller. For det andet analyserer jeg teknikkerne, der tages i anvendelse i forberedelserne. Denne analyse inddrager ligeledes, hvordan viden indgår i forberedelserne. For det tredje analyserer jeg de former for modstand, der kommer til udtryk i interaktionen. Denne del rummer ligeledes et blik på den viden, der gør sig gældende. Endelig afrunder jeg kapitlet med udgangspunkt i de opstillede spørgsmål for kapitlet.

Scenen bag scenen og dens roller

Forberedelserne, jeg analyserer, foregår i personalets planlagte såvel som uplanlagte møder med hinanden. Jeg inddrager både møder, der udspiller sig mellem ledere og behandlere, samt møder, hvor det alene er behandlere, der deltager. I sin analyse af totale institutioner forklarer Goffman det betydningsfulde ved personalets møder således:

> "Funktionærerne giver udtryk for deres syn på patienterne og når frem til enighed om den linje, som den enkelte patient søger at anlægge, og om den linje, man bør anlægge over for ham." (Goffman 1967:121)

I stil med forståelsen, jeg har fremlagt ovenfor, beskriver Goffman, hvordan forberedelserne på personalmøder former sig som en sammenvævning af kategorisering af patienten i form af "linjen", vedkommende anlægger, og anvisninger for personalets arbejde med patienten. I forberedelserne

udpeges således forpligtelser for personalet, som tager afsæt i den forståelse af beboeren, der etableres. Goffman omtaler i samme passage personalets møder som en aktivitet "bag kulisserne" (Goffman 1967:121). Denne forståelse er i vid udstrækning overtaget af forskningen, jeg har beskrevet i det foregående, i den forstand at personalets interaktioner uden klienter beskrives som *backstage* i Goffmansk terminologi (Goffmans 1992). Det gælder blandt andre for White (2002:245) Leppänen (2008:1200) og Juhila et al. (2010:61). Denne forståelse kan bruges til at beskrive møderne på Gartnergården i det omfang, backstage beskriver situeret interaktion, hvor individer i fællesskab forbereder deres optræden på *scenen* (Goffman 1992:92-97), for så vidt scenen er personalets interaktion med beboerne. Ligeledes kan møderne på Gartnergården beskrives som en backstage for at angive, at deltagerne på møderne legitimt kan modsige det, de har fremført på scenen (Goffman 1992:96), samt at tonen i interaktionen er overvejende uformel (Goffman 1992:98-109).

Men til trods for disse ligheder er backstage ikke dækkende for personalets forberedelser. Det skal ses i lyset af, at selvom møderne er kendetegnet ved uformel snak i en afslappet atmosfære, som bl.a. kommer til udtryk, når personalet fortæller anekdoter om nuværende beboere, tidligere beboere eller sig selv, er møderne ligeledes præget af et formelt indhold. Det formelle består af, at medarbejdernes optræden bedømmes mere eller mindre eksplicit af lederne og de øvrige medarbejdere, ligesom lederne korrigerer medarbejderne. Med det udgangspunkt betragter jeg møderne som en scene, hvor både ledere og medarbejdere er forpligtet i forhold til specifikke roller. Denne forståelse hjælper for det første til at sætte fokus på styringen, der udfoldes i møderne. For det andet er det en måde at overskride fortolkningen af Goffmans begreb backstage som et udtryk for, at deltagerne er mere sig selv i objektiv forstand, når de optræder backstage, end når de opfører en rolle på scenen (jf. Denzins (2002) kritik af Goffman). Jeg betragter således møderne som en *scene bag scenen*, hvor jeg betragter deltagerne i forhold til opførslen af to roller.

De to roller, personalet opfører i forberedelserne af arbejdet med beboerne, er rollerne som *leder* og *behandler*. Lederrollen opføres af

Forstanderen Merete og Souschefen Andreas.[141] I forberedelserne består forpligtelserne tilknyttet lederrollen i at sikre, at samtalerne skrider frem og afsluttes på den rigtige måde. Lederen fordeler ligeledes arbejdsopgaver, hvis det er nødvendigt, samt formidler informationer fra deres arbejdsområder, primært informationer om kommende beboere og organisatoriske beslutninger.

Behandlerrollen opføres af de fem fastansatte medarbejdere samt vikarerne på institutionen[142], hvis primære arbejdsopgave er at varetage behandlingen af beboerne. De har således mere kontakt med beboerne end lederne. Jeg anvender betegnelsen behandlerrollen, da jeg er interesseret i, hvordan forberedelser bruges til at forme medarbejdernes optræden som behandlere på scenen. Forpligtelserne, der er tilknyttet behandlerrollen i forbindelse med forberedelserne, består i at fortælle om situationer fra deres arbejde; primært situationer fra deres interaktion med beboere og eksterne parter (hovedsagelig kommunale sagsbehandlere).

I relation til behandlernes forpligtigelse betragter jeg deres tavshed i form af ikke at fortælle om deres interaktion med beboere som en grundliggende modstand mod denne form for forberedelse. Potentielt set umuliggør behandlernes tavshed forberedelserne, men jeg oplever ikke kollektive tavsheder fra behandlernes side. Dog er der visse af behandlerne, der forholder mere tavst end andre. I den følgende analyse fokuserer jeg på mere eksplicitte former for modstand, som med mit begrebsapparat er lettere at belyse, men det er væsentligt at holde sig for øje, at behandlernes tavshed i denne interaktion fungerer som en modstand.

Når planlagte forberedelser finder sted uden Forstanderen og Souschefen, sikrer de tilstedeværende behandlere i fællesskab, at samtalerne skrider frem. I det følgende bruger jeg betegnelsen 'leder' som reference til rollen og

[141] De to varetager forskellige arbejdsområder. Der er således forskel på, hvor meget de er involveret i beboernes sager. I denne analyse skelner jeg i udgangspunktet ikke.

[142] Det er muligt at iagttage to forskellige behandlerroller i interaktionen: en, der knytter sig til de socialfaglige medarbejdere, og en, der knytter sig til de sundhedsfaglige medarbejdere. De to behandlerroller kan iagttages i relation til opgaverne, der udføres, samt hvordan ansvaret for beboerne er fordelt via kontaktpersonsordningen på institutionen. Jeg undlader at inddele medarbejderne i disse roller, da det ikke synes at være afgørende for min analyse.

ikke til Forstanderens og Souschefens formelle position. På samme måde bruger jeg 'behandler' til at referere til rollen, medarbejderne opfører.

Lederen sikrer, at samtalerne skrider frem, ved at spørge behandlerne om deres arbejde. Blandt de mest gængse spørgsmål er: "Hvad har vi i dag [af opgaver]?", "Hvad er der sket [siden sidst]?" og "Hvordan er huset [institutionen]?" Med disse åbne spørgsmål, der retter fokus mod behandlernes arbejde, åbner lederen mulighed for forskellige inputs fra behandlernes side, og samtidig markeres en forventning til behandlerne om at formulere sig om deres arbejde. Behandlerne svarer på spørgsmålene og accepterer derved lederens fokus i samtalen. Dette skal ses i lyset af Reimanns påpegning af, at socialarbejdere viser sig som dygtige medarbejdere ved at kunne diskutere og fremlægge cases. Det forudsætter dog, at de refererer til legitime og brugbare kategoriseringer af klienter og problemer, der har en lokal forankring (Reimann 2005:417) – eller, formuleret bredere, at de refererer til den acceptable viden.

Når behandlerne på Gartnergården svarer på ledernes spørgsmål, fortæller de typisk om følgende:

- Specifikke situationer med en eller flere beboere
- Generelle observationer af en eller flere beboere
- Resuméer af møder, enten med en beboer eller møder, hvor der deltager pårørende eller kommunale medarbejdere – herunder redegøres der også for indgåede aftaler
- Specifikke arbejdsopgaver

Behandlernes svar danner udgangspunkt for samtaler om, hvordan specifikke beboere eller situationer skal håndteres. Denne form betyder, at behandlerne i vid udstrækning leverer det konkrete indhold til samtalerne og dermed det, der gøres til genstand for forberedelser. Det skal dog bemærkes, at det ikke er alle svar, der gøres til udgangspunkt for samtaler om, hvordan specifikke beboere eller situationer skal håndteres. Om et behandlers svar bliver udgangspunkt for forberedelser, afhænger af, om de rejser problemstillinger i forhold til arbejdet med beboerne.

Med udgangspunkt i denne overordnede beskrivelse af forberedelser analyserer jeg i det følgende de primære teknikker, der bringes i spil i forberedelserne. Samtidig danner dette udgangspunkt for at undersøge den viden, der gør sig gældende.

Forberedelsens teknikker

Jeg analyserer fire forskellige måder, forberedelserne foregår på. De fire er "Medarbejderne efterspørger forberedelsen", "Korrektioner", "Invitationer til sparring" og "Behandlernes indbyrdes evalueringer".

Medarbejderne efterspørger forberedelsen

Som nævnt leverer behandlerne i vid udstrækning det, der gøres til genstand for forberedelserne. En gennemgående måde, det sker på, er, at behandlerne på eget initiativ problematiserer en beboers adfærd eller oplevelser, de har haft med beboeren. De inviterer derved de øvrige deltagere til at komme med løsningsforslag. Behandlernes egne initiativer accepteres som regel af lederen, og de øvrige behandlere accepterer, ved at de gøres til genstand for videre samtale. Den følgende situation viser dette. I situationen tager Peter initiativet til at rejse en problemstilling vedrørende JOY. Situationen viser endvidere, hvordan viden om årsagerne bag en beboers adfærd er væsentlig for måden, hvorpå behandlerne bør agere over for beboeren.

Peter, Signe, Anne og Merete er på kontoret. De har talt om dagens opgaver, og de taler lidt om løst og fast. Der er et lille ophold i samtalen. Peter fortæller, at JOY har sagt til ham, at hun gerne vil køres ud og handle. Han spørger: "Hvorfor kan JOY ikke selv kan gå ud og købe ind?" Signe siger, at JOY ikke går så godt og har problemer med fødderne. Hun henviser til JOYs ortopædiske sko. Peter svarer, at hun også er "mageligt anlagt". Han supplerer med at sige, at hun selv har fortalt, at hun hellere vil køres, fordi det er hyggeligt. Anne svarer, at det handler om, at JOY er bange for at fare vild. Merete tager over og giver Anne ret i, at JOY er bange. Hun tilføjer: "Der er stor forskel på at være doven og være bange for at blive væk".

Merete fortsætter med at sige, at det er i orden, at JOY kører med, men hun lægger samtidig vægt på, at hun skal hjælpes til at kunne klare det selv, hvilket de kan gøre ved at gå ture til supermarkedet eller busstoppestedet, så hun kan blive mere sikker i forhold til at finde vej.

Peter problematiserer JOYs indstilling ved at stille spørgsmål til, hvorvidt JOYs ønske skyldes dovenskab eller noget andet. Denne problematisering af JOY gøres til genstand for en forhandling, idet deltagerne præsenterer forskellige udlægninger af årsagen til JOYs indstilling. Forhandlingen vedrører således JOYs institutionelle identitet. Forhandlingen stopper med Meretes konklusion om, at JOYs ønske om at blive kørt skyldes, at hun er bange. Denne konklusion, hvor Merete fastslår, hvilken viden om JOY der er den rigtige, baner vejen for, at Merete afgør, at behandlerne fortsat skal køre JOY. Samtidig skal behandlerne hjælpe hende med at overvinde sine begrænsninger ved at træne sammen med hende. Samtalen viser, hvordan vurderingen af årsagen for JOYs ønske er afgørende for, hvordan behandlerne forventes at forholde sig til JOYs ønsker. Forventningerne til behandlerne, der markeres i Meretes udpegninger af handlemuligheder, trækker ligeledes på en viden om, at det er muligt at ændre JOYs indstilling ved at træne hendes færdigheder. Med det udgangspunkt bliver medarbejderne ansvarlige for at hjælpe JOY til at overvinde sig selv.

I samtalen indikeres det, at dovenskab ikke ville være en legitim grund til at modtage den service, det er at blive kørt. Situationen viser således, at det ikke er nok at forholde sig til beboerens adfærd for at finde ud af, hvordan behandlerne skal optræde. Det er derimod væsentligt at bestemme årsagen bag beboernes adfærd. Dette peger på, at det centrale i behandlingen er at arbejde med det indre hos beboeren. Det er således en bestemmelse af, hvad behandlerne specifikt skal behandle på. Når årsagen bestemmes, giver det medarbejderne mulighed for at forholde sig til deres arbejde med beboeren. Samtidig giver det mulighed til beboeren for selv at reflektere over, hvad der skal forandres, forudsat at behandleren formidler bestemmelsen af årsagen til dem.

Samtalen om JOY viser et fremherskende træk i forberedelserne, idet Merete som leder udpeger de relevante handlemuligheder. Udpegningen af handlemulighederne ser jeg som forsøg på at styre behandlerne i deres måder at optræde på scenen på for derigennem at få beboerne til at agere på en bestemt måde. Forsøget på at styre behandlernes optræden over for beboerne består i, at lederen med sine udpegninger af handlemuligheder sætter forventninger til behandlernes handlinger, som behandlerne bør forholde sig til, når de interagerer med beboerne.

Set i dette lys fremstår den fremtrædende form for forberedelse, hvor behandleren selv rejser en problemstilling, som en efterspørgsel efter lederens styring. Behandlernes efterspørgsel efter lederens styring forstår jeg som en måde, hvorpå de kan bearbejde sig selv i relation til deres optræden som behandler. Forberedelserne er således præget af en selvteknik (Foucault 1994a). Selvteknikken virker ved, at behandlerne fortæller om deres oplevelser fra interaktionen med beboerne, hvorved deres optræden over for beboerne bliver synlig. Behandleren hidkalder på den måde selv en forberedelse bestående af lederens vejledning, hvor de får lederen til at fremstille og fremvise en viden, i forhold til hvilken de kan reflektere over deres handlinger. Dette er ikke ensbetydende med, at behandlerne følger lederens anvisninger, men de får en form for rettesnor, som de kan betragte sig som behandler ud fra. Når jeg fremhæver, at behandlerne ikke nødvendigvis følger lederens anvisninger, baserer det sig på iagttagelse af behandlere, der ikke følger de overordnede principper. Jeg har derimod ikke set behandlere, der handler i direkte modstrid med det, der er blevet sagt i en konkret situation.

Som det fremgår af min beskrivelse, er der åbenlyse paralleller til bekendelserne i Målsætningsgruppen. Parallellerne er centeret om, at styringen i forberedelserne foregår igennem en bekendelse, hvor behandleren igennem en verbalisering gør sig selv tilgængelig for styring, der udfolder sig som en vejledning. Forberedelserne former sig dog ikke altid som behandlerens efterspørgsel efter lederens vejledning. Som vi skal se i det følgende, kan forberedelserne ligeledes tage sig ud som korrektioner af behandlernes optræden eller forståelse af beboere. Afsnittet viser desuden, hvordan behandlernes ansvar fastholdes, og at der optræder en viden om, at de kan bruge talen til at skabe forandringer hos beboeren.

Korrektioner

I det foregående så vi, hvordan Merete gav handlingsanvisninger på baggrund af en viden om JOY. Sådanne anvisninger er en måde at fastholde behandlernes ansvar i relation til beboeren på. Som vi ser i den følgende situation, tager disse anvisninger og dermed forberedelserne sommetider form af korrektioner af behandlerne.

Der har været møde i Målsætningsgruppen til formiddag. Andreas, Peter og Ditte sidder efterfølgende på kontoret. De taler om MICKs deltagelse i Målsætningsgruppen. Peter, der sammen med Ditte har deltaget i dagens møde, bringer emnet på banen, da han sår tvivl om MICKs engagement i Målsætningsgruppen. Han kæder det manglende engagement sammen med, at samtalerne i Målsætningsgruppen med MICK er blevet alvor, og at MICK mærker presset mere, fordi det nu kræves, at han handler på nogle "ting". Han forklarer ikke, hvad disse ting er konkret. Ditte og Andreas er enig i, at beboere ikke må slippe udenom, når det er svært. De fortsætter snakken om MICK. Peter siger "Jeg vil ikke have en i gruppen, der blot saboterer det." Andreas svarer, at MICK ikke er sådan, og det må ikke misforstås den vej. Peter siger: "Han støber kugler." Ditte bryder ind: "Det er TOBIAS, der støber kuglerne. De har noget sammen og taler om gruppen. TOBIAS taler negativt om gruppen […] Det er TOBIAS, der sætter det i gang." Peter indvender, at MICK også støber kuglerne. Andreas indskærper, at "sådan må det ikke ses", og fortsætter: "Det kan godt føles sådan, men han støber ikke kugler." […] Peter svarer: "Jeg kan ikke have en med i gruppen, der ikke vil være med…" Andreas afbryder: "MICK er ikke uvillig". Ditte giver ham ret. Andreas siger, at Peter ikke må se MICK som uvillig og ude på at sabotere det. Han tilføjer: "MICK er MICK." Han fortsætter og siger, at Peter må tale med MICK om hans deltagelse i Målsætningsgruppen for at afklare, hvordan de skal arbejde videre. Peter indvilliger i dette.

Korrektionen i situationen består i, at Andreas slår ned på Peters negative vurdering af MICK. Andreas viser derigennem, at Peters vurdering til MICK er misforstået og uacceptabel. Andreas stiller ligefrem krav til Peter om, at han skal se anderledes på MICK. Korrektionen drejer sig således direkte om MICKs institutionelle identitet og altså den accepterede viden om MICK. I

stil med samtalen om JOY foregår der således en forhandling af, hvorvidt MICK er en uvillig beboer eller ej. Peters udlægning af MICK indebærer, at det ikke er meningsfuldt at fortsætte arbejdet med MICK i Målsætningsgruppen. Modsat fremfører Andreas en forståelse af MICK som en beboer, der ikke er uvillig, men i stedet en beboer, som behandlerne skal søge at forstå på hans præmisser. Med Andreas' udlægning af "MICK som MICK" bliver udgangspunktet i stil med den viden, der præsenteres i Moderorganisationens dokumenter, at behandlerne skal "afstemme sin egen adfærd" efter MICK. Andreas korrektion består derved i at tilskrive MICK en institutionel identitet, der gør, at Peter skal fortsætte sit arbejde med MICK. På den måde drejer forhandlingen af MICKs identitet sig om at skabe en identitet som fastholdelse af medarbejderens ansvar for behandlingen. Det er således ikke ligegyldigt, hvordan behandlerne betragter beboerne. Behandlerne skal ikke betragte beboerne som uden for rækkevidde. De forventes derimod at gøre en indsats for at kunne rumme og arbejde med beboerne, så længe beboerne udviser den fornødne vilje til at indgå i behandlingen.

Som i samtalen om MICK optræder forberedelsesformen korrektioner primært i situationer, hvor behandlere giver udtryk for en viden om beboerne, som betyder, at behandleren fritages for sit ansvar for relationen til beboeren. Korrektioner indebærer, at lederen fremfører en autoritativ udlægning af beboeren og derigennem fastslår, hvad der er den acceptable identitet for beboeren. Ledernes udlægninger accepteres af behandlerne om end der sommetider er en forudgående forhandling, som i samtalen om MICK. Behandlernes accept skal ses i lyset af, at lederen hjælper til, at behandlingen gennemføres på en måde, som stemmer overens med det vidensgrundlag, der præsenteres i Moderorganisationens dokumenter. På den måde synes lederens autoritet at bestå i at fremføre en indsigt i den accepterede viden om, hvad der virker. Korrektionen er således en teknik, hvor lederen handler på behandleren med henblik på at indskærpe behandlerens opgave i arbejdet med at skabe forandringer hos beboeren.

I situationen ansvarliggøres Peter, ved at Andreas fastslår den rigtige opfattelse af MICK. Ansvarliggørelsen af Peter indebærer, at han skal bruge

sin relation til MICK ved at tale med ham. Formålet med talen er, at Peter i dialog med MICK afklarer, hvordan de arbejder videre. Talen fremstår i det hele taget som den primære måde at arbejde med beboeren for at skabe forandring på. Det er bl.a. Målsætningsgruppen udtryk for. Det kommer ligeledes til udtryk i forberedelserne, f.eks. da Ditte fortæller, at KATJA er ufokuseret, og at KATJA ikke vil deltage i den ugentlige "gymnastik", men vil gå til fysioterapeut to gange om ugen. Samtalen munder ud i, at Merete siger, at medarbejderne skal holde KATJA fast på hendes beslutninger, samt at KATJA skal have at vide, at det ikke handler om at få mere tid hos fysioterapeuten, og at hun skal have forklaret, at hun skal deltage i gymnastikken, fordi det vil hjælpe hende. Andre gange tjener talen til at skabe et kendskab til beboerne, som når Merete siger til Ditte, at Ditte for at forstå OLEs og JEPPEs hensigter bliver "nødt til at spørge" dem, hvorfor de har ombygget volieren på den måde, de har.

Selvom om det at tale med beboeren tildeles en fremtrædende position i behandlernes arbejde med at skabe forandringer, så udpeges der begrænsninger. Der er således også en viden om, at det ikke altid er muligt at skabe forandringer alene ved talens brug. Det følgende afsnit viser dette. I afsnittet viser jeg ligeledes en tredje form for forberedelser: Invitationer til sparring. I afsnittet analyserer jeg desuden, hvordan personalet sætter grænser for beboernes ekspertise ved at gribe ind over for deres selvbestemmelse.

Invitationer til sparring

Den følgende situation viser forberedelsesformen invitationer til sparring. Denne form for forberedelser består i, at lederen inviterer behandlerne til at fortælle om deres oplevelser fra arbejdet med beboerne eller om deres synspunkter. I situationen fortæller Ditte om sine oplevelser med FREDERIK den foregående eftermiddag. Om eftermiddagen har Ditte, Signe og Anders forgæves forsøgt at overtale FREDERIK til at undlade at tage til Retshjælpen samme aften. De tre har i stedet foreslået, at FREDERIK venter på, at Andreas kommer næste dag, så han kan hjælpe med at finde ud af det, FREDERIK ønsker at få svar på. FREDERIK fastholdt, at han ville have et

svar på sit spørgsmål så hurtigt som muligt, og han tog af sted efter en lang samtale.

Det er morgen, og Anne, Ditte og Anders er på kontoret. Merete kommer ind og lukker døren. Hun spørger: "Nå, hvad er der så sket?" De taler først om en potentiel ny beboer, som Anne spørger Merete om. Lidt efter er der en pause i samtalen, og Ditte siger med alvor i stemmen "Der skete også noget mere i går." Merete svarer "OK." Ditte fortsætter: "Der skete det, at FREDERIK tog til Retshjælpen." Merete siger afventende "Ja." Hun lyder ikke overrasket, men som om hun venter på en uddybning. Ditte tilføjer: "Signe mente, at FREDERIK var manisk." Merete svarer "Ja." Hun lyder stadig ikke overrasket. Ditte siger: "Ja, han kom tilbage og klarede det. Så der var ikke noget problem i det. Men han er sådan lidt, at nu skal der ske noget." Merete siger, at det er rigtigt. De taler videre om FREDERIK. De er enige om, at han er blevet mere manisk og har flere ideer, som de finder uhensigtsmæssige. I den forbindelse giver de udtryk for, at de er bekymrede for, at en anden beboer udnytter FREDERIKs nuværende tilstand til at underholde sig selv ved at lokke FREDERIK med på skøre ideer. De taler derefter om FREDERIKs medicinering i relation til overvejelser om, at de "ikke kan styre ham", hvis han "for alvor bliver manisk". I samtalen antyder de, at han tidligere har været voldelig, eller at de i det mindste ikke har kunnet kontrollere ham rent fysisk. De aftaler, at de skal se på hans medicinering, og Merete siger, at de skal sikre, at han er tilstrækkeligt dækket ind, så han ikke bliver ustyrlig for dem. Merete formulerer det, som at de "skal holde ham i kuvøse", indtil han efter planen skal opereres og derpå videre til en anden af Moderorganisationens institutioner. Hun tilføjer, at det er en balance at holde ham ædru indtil da.

I situationen besvarer behandlerne lederens åbne invitation, og Dittes svar, der rejser en problemstilling, danner grundlag for forberedelse af interaktionen med FREDERIK. Forberedelsens form med den åbne invitation til behandlerne betyder, at behandlerne finder ud af, hvad der er relevant at diskutere i fællesskab og i lederens nærvær, mens Merete drager konklusionen på Dittes problemstilling. Konklusionen anviser en løsning, der fastlægger, hvordan FREDERIK skal håndteres.

Problemstillingen, Ditte rejser, handler dels om, at FREDERIK ikke tager imod den hjælp, behandlerne søger at give ham med deres rådgivning, dels at FREDERIKs adfærd ikke er i overensstemmelse med det, personalet ønsker.

Idet FREDERIK ikke tager imod behandlernes hjælp, forhindrer han dem i at udføre deres arbejde. Med Juhila kan man sige, at han ikke lever op til kriterierne for en god klient (Juhila 2003:93), og det får konsekvenser for måden, de behandler ham på. FREDERIKs afvisning af behandlernes rådgivning betyder, at behandlerne bliver ude af stand til at styre ham ved hjælp af samtaler. På den baggrund kommer forberedelserne til at omhandle de handlinger, der skal iværksættes, for at behandlerne kan arbejde med ham på Gartnergården. Meretes løsning bliver medicinering, der skal få ham til at tage det mere roligt. Denne løsning skal ses i lyset af personalets erfaringsmæssige viden om, at de ikke kan kontrollere ham rent fysisk, hvis han "for alvor bliver manisk". Løsningen fremstår ligeledes som et forsøg på at beskytte personalet og FREDERIK selv. Dette understreges af, at Merete formulerer medicineringen som en måde at "holde ham i kuvøse" på. Med denne formulering indikerer Merete, at det er en midlertidig foranstaltning, der sikrer FREDERIK trygge vilkår, indtil han er klar til at komme videre.

I situationen optræder medicineringen som et forsøg på at kompensere for behandlernes manglende succes med at få FREDERIK til at agere som ønsket gennem samtale. På den måde markerer beslutningen om at bruge medicin til at håndtere FREDERIK en viden om grænsen for, hvad talen kan ændre på. Der er således paralleller til den viden om grænser for talens rækkevidde, der optegnes i Målsætningsgruppen, når medarbejderne presser på for at få beboerne til at bruge antabus. For FREDERIKs vedkommende lader han til at være uden for talens rækkevidde, som følge af at han beskrives som manisk.

I forbindelse med beslutningen om at bruge medicin til at håndtere indikeres ligeledes et hierarki imellem forskellige måder at skabe forandringer hos beboerne på. Det indikeres ved, at det først er, da talen er afprøvet, og at FREDERIK ikke kan tales til fornuft, at det bliver nødvendigt at gribe til andre midler i form af medicineringen.

Når medicineringen udpeges som en relevant måde at håndtere FREDERIK på må det endvidere ses i lyset af, at personalet betragter hans adfærd som problematisk. Dette er som nævnt den anden side af problemstillingen, Ditte rejser. En stor del af dialogen i situationen handler om at få bestemt FREDERIKs adfærd som uhensigtsmæssig. Deltagerne bliver relativt let enige om, at hans adfærd er uhensigtsmæssig og uholdbar, og at den er udtryk for en manisk tilstand. Det medvirker til, at medicineringen fremstår som en legitim måde at handle på FREDERIK.

Med bestemmelse af FREDERIKs adfærd som uhensigtsmæssig markeres en grænse for hans selvbestemmelse. På den måde handler forberedelsen i situationen ligeledes om, hvornår behandlerne skal optræde som en autoritet, der overtrumfer, at beboerne er eksperter på eget liv. I denne situation indskrænkes beboerens ekspertise og dermed selvbestemmelsen, med henvisning til at FREDERIK udgør en risiko for sig selv og andre. Der gøres således en undtagelse i forhold til, at beboerne skal være eksperten. Denne undtagelse begrundes ud fra en viden om, at FREDERIK udgør en risiko for sig selv og for andre. Dette viser, at personalet løbende skal tage stilling til dilemmaet om, hvordan og hvornår medarbejderne skal optræde som eksperter frem for at lade beboerens selvbestemmelse råde. Det er således ikke på forhånd givet, at beboerens selvbestemmelse skal have forrang. I stedet kan der være andre former for viden, der betyder, at personalet må gå på kompromis med, at beboerne skal være eksperter på eget liv, hvis der skal skabes forandringer.

I denne situation og i de foregående tegner sig et billede i forberedelserne mellem ledere og behandlere, hvor de optrædende i de to roller frembringer forskellige former for viden. For det første er forberedelserne baseret på, at behandlerne fremfører viden om bestemte forhold i forbindelse med deres interaktion med beboerne. Denne viden danner udgangspunkt for en bestemmelse af, hvordan behandlerne bør optræde i deres interaktion med beboerne. Det er værd at bemærke, at frembringelsen af denne viden om interaktionen med beboerne i høj grad foregår i dialog mellem behandler og leder. For det andet er forberedelserne baseret på en viden om, hvad der er de rette løsninger på de rejste problemstillinger. Denne viden fremføres altovervejende af lederen. På den måde adskiller forberedelsen på Gartner-

gården sig fra Reimanns analyse af forberedelser i form af case talk blandt socialarbejderteams. Reimann beskriver, at teamledere ikke kan forvente at have en særlig privilegeret professionel autoritet (Reimann 2005). På Gartnergården synes dette netop at være tilfældet. Reimann viser, at socialarbejdernes forberedelser præges af en *kognitiv arbejdsdeling*, der følger opdelingen i professionerne (Reimann 2005:425). Den kognitive arbejdsdeling betyder således, at retten til at komme med eksempelvis psykologiske indsigter er forbeholdt psykologprofessionen, mens andre varetager "the more modest job of offering 'plain social work' suggestion" (Reimann 2005:425-426). På Gartnergården følger den kognitive arbejdsdeling i forberedelserne skellet mellem leder og behandler. Her skal behandlerne gøre deres viden fra interaktionen med beboerne tilgængelig for de øvrige deltagere, mens lederen fremfører viden om, hvordan behandleren bør optræde i den fremtidige interaktion med henblik på at skabe forandringer hos beboerne. Således fremstår lederens løsninger som anvisninger frem for som forslag. Dette understeges af, at behandlerne i udgangspunktet ikke anfægter ledernes løsninger. Set i dette lys fremtræder en relation mellem behandler og leder, hvor behandleren løbende bør forholde sig til sin måde at optræde på over for beboerne. Samtidig bør behandleren være villig til at arbejde med at forbedre sin optræden. Lederen er derimod den, der skal besidde den relevante viden om, hvordan behandlerens optræden kan skabe forandringer for beboerne.

Selvom den viden, lederne fremfører, fremstår som den accepterede viden, er det ikke altid, at den forbliver uanfægtet. Jeg vender tilbage til dette, når jeg behandler modstanden i forberedelserne.

Ligeledes efterspørger behandlerne heller ikke kun lederens viden om, hvordan behandlerne bør agere over for beboerne. Det fremgår, når behandlerne eksplicit efterspørger andre behandleres evaluering af deres egen optræden. I det følgende afsnit analyserer jeg behandlernes indbyrdes evalueringer som en form for forberedelser. Afsnittet er samtidig en analyse af, hvordan behandlerne forsøger at finde en balance mellem at lade beboerne være eksperter på dem selv og at påvirke beboerne med henblik på at få dem til at handle anderledes.

Behandlernes indbyrdes evalueringer

Forberedelsesformen, hvor behandlere efterspørger andre behandleres evaluering af deres optræden over for beboerne, ser jeg kun foregå, når lederne ikke er til stede. Dermed undgår behandlerne ledernes eksplicitte vurdering af deres optræden. Desuden skal dette ses i lyset af, at lederen ofte ikke er øjenvidne til behandlernes interaktion med beboerne. Samtidig udtrykker behandlerne, at de andre behandleres syn på deres optræden er væsentlig i forhold til, hvordan de skal forholde sig til deres egen optræden over for beboeren. Efterspørgsel efter at blive evalueret kan derved betragtes som en selvteknik, behandlerne udøver i forberedelserne. Denne selvteknik adskiller sig fra deres efterspørgsel efter forberedelser, idet det er kollegaernes og ikke lederens viden, der skal skabe mulighed for at forbedre deres måde at optræde på. Behandlerne indikerer således igennem brugen af den selvteknik, at lederen ikke er ene om at kunne præsentere en relevant viden om, hvordan interaktionen med beboerne bør foregå.

Signe er en af de behandlere, der efterspørger en sådan evaluering. Signe efterspørger en konkret vurdering af hendes måde at optræde over for DAVID på.

Signe lukker døren til kontoret og spørger Anders: "Var jeg for hård?". Vi tre er lige kommet tilbage efter at have været hjemme hos DAVID, hvor vi har talt med ham, efter at han er udeblevet fra institutionen. I samtalen med DAVID har Signe og Anders hver især uden held forsøgt at overtale DAVID til at tage med tilbage til institutionen samme dag. Signe har været mere vedholdende end Anders i sine forsøg på overbevise DAVID. Hun har forsøgt ad flere omgange, mens Anders stoppede efter sit første forsøg. Signes spørgsmål starter en samtale mellem de to og Ditte, der også er til stede. Lidt tøvende giver Anders udtryk for, at han synes, at hun var hård. Han siger, at han selv ikke ville være så hård, og at han derfor accepterede DAVIDs mening [at han ikke ville med tilbage til institutionen den dag]. Anders siger, at han ikke tror, at de kunne presse DAVID til at ændre mening. Signe siger, at hun synes, det er smadder ærgerligt, at de ikke kunne få ham med, fordi det ellers gik så godt med ham, inden han forlod institutionen. Hun fortsætter og siger, at det virkede, som om han gerne ville med tilbage til institutionen, men at der var noget, der holdt ham tilbage.

Signe, Anders og Ditte taler videre om generelle vanskeligheder ved finde ud af, hvor meget de kan presse beboerne, og hvor meget de skal respektere deres beslutninger. De er enige om, at det er svært at finde grænsen for, hvor meget de kan presse beboerne. Ditte siger i den forbindelse, at det er vigtigt, at beboeren selv vil. De to andre erklærer sig enige i det.

Signe efterspørger en evaluering, der fokuserer på, hvor meget behandlerne bør presse beboerne for at påvirke dem. Med andre ord kredser efterspørgsel efter evalueringen om, hvordan behandlerne i praksis skal håndtere, at beboernes ekspertise i forhold til deres egen situation skal respekteres.

Anders' evaluering leverer ikke en vejledning til, hvad Signe skal gøre en anden gang. Derimod fremstiller Anders' vurdering en viden om, hvad der virker og ikke virker i arbejdet med at forandre beboere. Den viden, Anders fremlægger, peger på, at behandleren skal respektere beboernes synspunkter, for så vidt som de ikke står til at ændre. I den efterfølgende samtale uddyber Ditte denne viden, idet hun påpeger, at det er afgørende, at beboeren selv skal være med på det, som behandleren søger at presse igennem. Denne viden indskriver sig i den viden om, at relationsarbejdet skal foregå på beboernes præmisser, der fremstilles i Moderorganisationens dokumenter. Samtidig indskriver den sig i den viden, der trækkes på i Målsætningsgruppen, hvor beboerens motivation står som det centrale i arbejdet (jf. kapitlet "Målsætningsgruppen").

Til trods for at de to andre behandlere giver udtryk for, at de er enige, er samtalen præget af overvejelser, der afspejler en forståelse af, at det er behandlernes opgave at anvende samtaler til at presse beboerne. Det betyder, at samtalens fokus på, hvor meget behandlerne kan presse beboeren for at få vedkommende til at ændre sig, udspiller sig mellem to former for viden. Den første er en viden om, at arbejdet skal foregå på beboernes præmisser, da det er vigtigt, at de er motiveret for det, der foregår, hvis arbejdet skal være succesfuldt. Den anden viden tilsiger, at det er muligt og nødvendigt at presse beboerne, hvis beboerne skal ændre sig.

Med det udgangspunkt er et væsentligt træk ved deres samtale, at der ikke gives et svar på, hvor meget behandlerne kan og skal presse beboeren. Dilemmaet forbliver derved uløst. Men det står dog klart, at behandlernes

forsøg på at presse beboerne skal foregå under hensyntagen til, at beboeren selv er indstillet på forandringen.

I de foregående afsnit har vi set tre forskellige former for forberedelser. I disse forberedelser udpeges den accepterede viden om behandlingen. Den accepterede viden omfatter viden om den enkelte beboer i form af den accepterede institutionelle identitet. Den accepterede viden omfatter tillige viden om, hvordan behandlernes relationsarbejde skal udføres, for at der skabes forandring hos beboerne. Når denne viden om, hvordan behandlernes relationsarbejde skal udføres, bliver fremført, fungerer det som et forsøg på at forme behandlere, der optræder på bestemte måder. Med andre ord fremstiller den accepterede viden et telos for behandlerne. Dette telos indebærer for det første, at behandleren skal påtage sig ansvaret for, at behandlingen kan gennemføres. I forlængelse heraf skal behandleren for det andet arbejde med beboeren på beboerens præmisser, således at beboeren fungerer som eksperten, og at beboeren er motiveret for det, der foregår i relationsarbejdet. Dette forudsætter for det tredje, at behandleren skal tilpasse sig beboeren. Endelig indebærer dette telos, at behandleren kan sætte sin ekspertise i spil og presse beboerne, hvis det er nødvendigt. Men dette pres er vel at mærke underlagt det forudgående krav om, at det skal foregå på beboerens præmisser.

I den følgende del af kapitlet anlægger jeg et perspektiv på forberedelserne, hvor jeg fokuserer på den modstand, der optræder i relation til dette telos og den tilknyttede viden.

Modstand i forberedelser

Som nævnt udtrykkes der modstand i forbindelse med personalets forberedelser. Vi har i det foregående set, hvordan der foregår forhandlinger vedrørende beboernes institutionelle identiteter. Disse forhandlinger kan betragtes som udtryk for, at der er modstand til stede i interaktionen. Men i denne del analyserer jeg tre andre former for modstand. Disse former for modstand retter sig mod den accepterede viden om behandlernes relationsarbejde, som bl.a. kommer til udtryk i Moderorganisationens

dokumenter (jf. kapitlets indledning) og i anvisninger i forberedelserne. Det er således også en modstand, der retter sig mod det telos for behandlerne, der udpeges i den accepterede viden. Når jeg analyserer denne form for modstand, skyldes det, at jeg ønsker at fokusere på den viden om det sociale arbejde, der udfolder sig i forberedelserne, frem for den viden om de enkelte beboere, som kommer til udtryk i deres institutionelle identiteter. Desuden ønsker jeg at analysere, hvordan der gøres modstand imod forsøgene på at forme behandlerne. Men givet at beboernes institutionelle identitet er uløseligt forbundet med, hvordan behandlerne bør optræde, indgår beboernes institutionelle identitet ligeledes i det følgende. Det gør de i forbindelse med, at de danner udgangspunkt for en modstand, der udfordrer telos for behandlerne.

Jeg analyserer modstandsformerne under overskrifterne "Det er nødvendigt at presse", "Bunden er ikke nået: Behandlerne fralægger sig ansvaret" og "Det er hans mønster: ledernes undtagelser".

Det er nødvendigt at presse

I dette afsnit analyserer jeg den form for modstand, som jeg betegner *det er nødvendigt at presse*. Jeg betragter det som en modstand, i den forstand at der fremføres en viden, som tilsidesætter beboerens præmisser. Det er en modstand mod, at pres på beboeren skal være underlagt hensynet til beboerens ekspertise. Peter udtrykker denne form for modstand, da behandlerne hører, at THOMAS er "faldet i" efter at være blevet udskrevet som planlagt, hvilket indikerer, at han er afholdende.

Det er eftermiddag. Signe, Anne, Peter og Anders er på kontoret. Signe siger til Anders, der kommer ind på kontoret som den sidste, at "Der er flere ting." Anders svarer, at det ikke lyder godt. Signe siger noget med, at de måske skal sidde ned. Hun fortsætter: "Først er der THOMAS. Hans kontaktperson [en kommunalmedarbejder] har ringet og fortalt, at THOMAS drikker [alkohol]." Signe forklarer situationen. Hun fortæller bl.a., at THOMAS ikke havde penge til Campral[143] og den øvrige medicin. Peter

[143] Campral er en medicin, der har til formål at reducere trangen til at drikke alkohol, hvormed risikoen for at drikke ligeledes tænkes reduceret.

indskyder: ”Han skulle tage noget antabus i stedet.” Signe forsætter med at skitsere, hvad hun har talt med kontaktpersonen om. Da hun er færdig, lægger Peter ud med at sige, at THOMAS var ”glat”, og at de aldrig nåede ”ind der, hvor det rykker”. Han fortsætter med at sige, at ”Vi gik ikke nok til ham”, samt at de lod ham slippe for let udenom, fordi de ikke udfordrede ham nok og ikke holdt ham fast, når det blev svært. De andre lytter og lader Peter tale.

Modstanden, Peter giver udtryk for, er funderet i en viden om, at behandlerens opgave består i at trænge ”ind der, hvor det rykker”. Dette er nødvendigt, hvis en beboer skal forandres med henblik på at fastholde en ædru tilværelse. Det indebærer, at behandlingens genstand er beboerens indre, som behandlerne ikke kan forvente, at beboeren uden videre gør tilgængelig for dem. Det bliver derfor behandlerens opgave at trænge igennem den overflade, beboeren fremviser, såfremt forandringerne ikke kommer af sig selv, eller hvis beboeren undviger det svære i behandlingen. For at trænge ind er det nødvendigt, at behandleren går til beboeren, holder fast og udfordrer. Behandleren skal dermed ikke acceptere, hvis beboeren ikke selv bevæger sig ind, "hvor det rykker". Derimod skal behandleren tage over for beboerens ekspertise for at gøre behandlingen virkningsfuld.

Peter præsenterer på den måde en viden om, at det kan være nødvendigt for behandlerne at påtage sig ekspertisen, når en er for "glat" og ikke bearbejder sig selv på den rigtige måde. Denne viden fritager således behandleren for at give beboerens præmissers forrang og adskiller sig således fra den accepterede viden, som jeg har skildret den i det foregående.

Den udtrykte modstand rummer tillige en viden om, at behandlingen må forventes at inkludere hårdt arbejde for beboerne, og som de kan forventes at vige uden om. Det er dette træk ved behandlingen, der gør det vigtigt, at behandlerne holder beboerne fast på deres arbejde med sig selv ved at presse dem. I kraft af denne viden udvides behandlernes ansvar i forhold til at sikre, at behandlingen medfører ændringer for beboerenPå den den anden side reducerer denne viden behandlernes ansvar for, at relationen til beboeren tager udgangspunkt i beboeren og dennes ønsker. På den måde er det muligt at betragte modstanden som en autoritær behandlingstilgang, der står i modsætning til en behandling, der er baseret på relationsarbejde.

Modstanden, der kommer til udtryk med Peters optræden, fremstår samtidig som et forsøg på at forme behandlerne og kan således ses som en form for forberedelse. Det er en forberedelsesform, der består af en offentlig selvevaluering. Peter fremfører en offentlig selvevaluering, som er tvetydig, i den forstand at den på den ene side fungerer som en måde for Peter at stille sig selv og sin optræden til skue på og sammenholde den med, hvordan han kan optræde bedre i fremtidige interaktioner. På anden side rummer den offentlige selvevaluering, en kritik af behandlerne som gruppe.

Med den offentlige selvevaluering giver Peter udtryk for at tage afstand fra sin tidligere optræden, samtidig med at han indikerer den optræden, han i fremtiden bør fremføre over for beboerne. Han viser sig på den måde som en medarbejder, der er indstillet på at bearbejde sig selv. I kraft af selvevalueringens offentlige karakter giver Peter de andre behandlere mulighed for at vurdere hans optræden på baggrund af hans udlægning af, hvordan behandlingen af beboerne bør udføres. Han åbner således for, at de kan konfrontere ham med den viden, han selv opstiller. Dette skal ses i relation til, at behandlere løbende overvåger og vurderer hinanden. Den gensidige overvågning er muliggjort i de interaktioner, hvor behandlerne optræder sammen, og den træder tydeligt frem på scenen bag scenen, når behandlerne eksplicit vurderer hinandens optræden. Det sker dels på opfordringer, som vi allerede har set, og dels sker det, uden at den, der vurderes, er til stede. Det sker eksempelvis, da jeg er sammen med to behandlere på kontoret, hvor de giver sig til at sammenligne to andre behandleres tilgange til beboerne. Deres sammenligning og vurdering er centreret om, hvor store krav de andre stiller, og hvor anerkendende de er i deres tilgang. I denne forbindelse er det værd at bemærke, at behandlerne ikke korrigerer eller giver udtryk for negative vurderinger af andre medarbejdere, når der er en leder eller en beboer til stede.

Peters selvevaluering fremstår som nævnt ligeledes som kritik af behandlerne som gruppe. Det understreges, at han i sin tale om deres mislykkede behandling af THOMAS omtaler et "vi", der ikke har været gode nok. På den måde inddrages de andre behandlere i evalueringen. Forberedelsen, der er baseret på en modstand mod at give forrang til beboernes ekspertise, retter sig således mod de øvrige behandlere. Med sin

offentlige selvevaluering formidler Peter en viden om behandlingen med dertilhørende forventninger til behandleren. Derved får de øvrige behandlere mulighed for at betragte deres egen optræden ud fra disse forventninger. I det omfang de øvrige behandlere accepterer de fremførte forventninger i situationen, synes de at blive forpligtet på dem.

Modstanden i situationen med Peter vægter behandlerens ansvar for behandlingens virkning i en sådan grad, at det bliver nødvendigt at tilsidesætte beboerens ekspertise og sætte sig ud over deres præmisser. I det følgende analyserer jeg en modstand, hvor behandlerne fralægger sig deres ansvar for behandlingen.

Bunden er ikke nået: Behandlerne fralægger sig ansvaret

I forberedelserne udtrykker behandlerne en modstand mod den ansvarliggørelse af dem, som den accepterede viden indebærer. Det sker bl.a. ved, at behandlerne tillægger beboerne en institutionel identitet, der umuliggør behandlingen. På den måde fritages behandleren dels ansvaret for behandlingen, dels forpligtigelsen til at tilpasse sig beboeren. I den følgende situation taler behandlerne retrospektivt om deres arbejde i forhold til en beboer. Det sker, uden at der er ledere til stede, ligesom den institutionelle identitet for beboeren forbliver uanfægtet, hvilket muliggør behandlernes ansvarsfralæggelse.

Signe og Anne er på kontoret. Signe har lige talt med DORTHE, der er indlagt på hospitalet til afrusning, efter at hun har drukket. Signe henvender sig til Anne: "Hun vil hjem og drikke videre." Anne svarer: "Hun har ikke drukket færdigt." Signe fortæller, at DORTHE har sagt, at hun synes, at institutionen er for stille. Anne siger: "Hun skal have en undskyldning." De taler videre om DORTHE, og de siger, at det er synd for DORTHE og hendes pårørende. På et tidspunkt siger Anne: "Hun er ikke nedbrudt nok til at bede om hjælp.". Signe svarer: "Det synes jeg, hun var i går."

Behandlerne indikerer, at DORTHEs handlinger er bestemt af noget, der er uden for deres rækkevidde. De taler således om, at hun "ikke har drukket færdigt" og ikke er "nedbrudt nok", hvilket synes at gøre det indlysende, at

hun ikke kan indgå i behandlingen. Behandlerne fremfører dermed en viden om grænsen i forhold til, hvad de kan opnå via deres relationsarbejde. De understreger desuden, at forudsætningen for, at behandlerne kan arbejde med DORTHE, er, at hun selv "beder om hjælp." Behandlerne står dermed magtesløse, i forhold til at hjælpe DORTHE så længe hun ikke har "drukket færdigt".

Beskrivelsen af DORTHE indebærer, at behandlerne fralægger sig ansvaret. Ansvaret sættes delvist ude af spil, idet de fremstiller en ufravigelig proces med DORTHE, som skal gå sin gang, før behandling kan blive aktuel. Den ufravigelige proces betyder også, at DORTHE ikke kan holdes ansvarlig for sit tilbagefald. Behandlernes beskrivelse rummer samtidig en antydning af, at DORTHE på et tidspunkt vil blive klar, når hun har drukket tilstrækkeligt. Når det sker, har DORTHE selv ansvaret for at få behandling, da hun selv skal "bede om hjælp".

Behandlerne fralægger sig desuden deres ansvar igennem deres måde at forholde sig til DORTHEs forklaring på, hvorfor hun vil hjem. Det sker ved, at de ikke tager hendes forklaring for gode varer. De fremstiller i stedet hendes forklaring om, at "institutionen er for stille", som et udtryk for, at hun vil stoppe behandlingen, fordi hun ikke har drukket færdigt. Behandlerne afskærer sig på den måde fra at bruge hendes forklaring som udgangspunkt for refleksion over egen optræden. De undlader således at udøve en selvbearbejdelse med henblik på at justere deres fremtidige optræden.

Signe og Annes fremstilling af DORTHEs handlinger er således ikke kun en modstand mod ansvarliggørelsen af behandlerne. Det er ligeledes en modstand mod den kritiske selvrefleksion og forventningen om, at behandlerne skal tilpasse sig beboerne med henblik på at få relationsarbejdet til at fungere. Denne form for modstand kommer til udtryk i en række situationer, hvor behandlerne for eksempel refererer til "trangen er for stor" hos en beboer, eller at en beboer var "for ambitiøs". Disse beskrivelser fungerer tillige som en markering af, at beboeren er uden for behandlingens rækkevidde[144].

[144] Sådanne beskrivelser har jeg også iagttaget blandt beboerne. I relation til DORTHE har MICK, JEPPE og OLE en snak, hvor MICK og OLE undrer sig over, at personalet gider prøve at

Modstanden mod ansvarliggørelsen af behandlerne og nødvendigheden af deres kritiske selvrefleksion og tilpasning er muliggjort af den accepterede viden om, at forandringen skal komme fra klienten selv. At denne viden fungerer som grundlag for behandlernes modstand, kan ses som et udtryk for, at behandlerne bringer *diskursens taktiske polyvalens* (Foucault 1994b:106) i spil. Som nævnt i kapitlet "Governmentality som interaktion" refererer diskursens taktiske polyvans til, at en diskurs, hvor magt og viden sammenføjes, "på samme tid kan være magtredskab og magtvirkning, men også hindring, støttepille, modstandens tilknytningspunkt og udgangspunkt for en modstrategi." (Foucault 1994b:107). I deres fremstilling lægger behandlerne vægt på, at den accepterede viden om forandring skal komme fra beboeren selv, men de kæder forestillingen sammen med en viden om, at beboeren er underlagt noget, de som behandlere ikke kan ændre. De skaber derved et støttepunkt for modstand i forhold til det telos, der indebærer, at de skal påtage sig ansvar for, at behandlingen udføres og tilpasses beboeren om nødvendigt. Denne modstand truer behandlingen i den forstand, at den potentielt set afbryder behandlingen.

Merete får lejlighed til at kommentere denne modstand. Det sker, da jeg på et personalemøde giver feedback fra mit feltarbejde[145]. Jeg beskriver mine observationer af situationer som denne. I min beskrivelse lægger jeg vægt på, at der i personalets arbejde indgår en forestilling om, at beboere skal "nå bunden", inden de er klar til at indgå i behandlingsforløb. Da jeg har fremlagt dette, tager Merete ordet. Hun giver udtryk for, at hun bliver vred på medarbejderne. Hun siger bl.a.: "Det troede jeg, at vi havde fået udryddet." Hun fortæller, at de har kæmpet med det. Hun markerer således, at det strider mod det, der forventes af behandlerne.

---

hente DORTHE på hospitalet, når hun tydeligvis bare skal hjem og drikke. Til det svarer JEPPE, at hun har drukket færdig nu.

[145] Mødet finder sted, efter at jeg har gennemført feltarbejdet på institutionen. I denne sammenhæng bruger jeg feltarbejdet som betegnelse for de to sammenhængende perioder, hvor jeg gennemførte deltagerobservation på institutionen. Det skal ikke forstås sådan, at jeg ikke opfatter det omtalte møde som en del af mit feltarbejde.

Meretes reaktion retter sig mod en modstand og mere specifikt på en viden om behandlingen, som hun har forsøgt at fortrænge for at få behandlerne til at påtage sig deres ansvar for relationsarbejdet. Meretes reaktion er ligeledes rettet mod en viden i form af institutionel identitet, der betyder, at det ikke er meningsfuldt at behandle. Men som det fremgår, er det ikke lykkedes at fortrænge denne viden, hvorfor det er nødvendigt løbende at indskærpe behandlernes ansvar i forbindelse med forberedelserne.

Viden, der underminerer ansvarliggørelsen af behandlerne, fremføres ligeledes af lederne. I det næste afsnit analyserer jeg, hvordan det tager sig ud, for dermed at vise, at lederne også udtrykker modstand mod den accepterede viden.

Det er hans mønster: ledernes undtagelser

Lederne udtrykker i stil med behandlerne modstand mod den viden, der ansvarliggør personalet for behandlingen af beboerne. Modstanden, lederne udtrykker, ligner behandlernes fralæggelse af ansvaret, idet det også sker med henvisning til specifikke træk ved beboeren. Men til forskel fra behandlernes modstand fremstår denne modstand ikke som en kategorisk afvisning af ansvaret for behandlingen. Andreas udtrykker denne modstand i forbindelse med, at personalet taler om DAVID, der er taget hjem og er begyndt at drikke.

Jeg er på kontoret med Signe, Anne, Anders og Andreas. Det er formiddag. Signe beretter om hendes og Anders oplevelser hjemme hos DAVID fra dagen før. Anders har lige fortalt, at han har talt med DAVID i telefonen igen. DAVID har endnu en gang udskudt at ville vende tilbage. Signe fortæller, at det kommer bag på hende, at DAVID er faldet i og er udeblevet. Hun siger: ”Jeg kan altså ikke forstå det”. Hun begrunder det med, at hun synes, at DAVID har haft det godt i den senere tid. Hun lægger vægt på hans fremskridt og hans humør. Hun taler, og de andre er tavse, indtil hun holder inde. Andreas tager derpå ordet. Han siger: "Er det ikke meget hans mønster?" Han uddyber ved at forklare DAVIDs "mønster". Han siger, at DAVID jo i sine tidligere behandlingsforløb har forladt behandlingen eller stoppet med at deltage i efterbehandlingen, når det er begyndt at gå godt, og

han er kommet ovenpå fysisk. De taler videre om DAVID, og det bliver aftalt, at de må prøve at ringe til ham dagen efter. De vil prøve at overtale ham til at vende tilbage til institutionen. De taler desuden om at tage ud til ham igen.

Andreas' forklaring af Peters tilbagefald som en del af et "mønster" hos Peter fungerer delvist som en måde at fratage personalet ansvaret for behandling på. Ansvaret for den manglende succes bliver i stedet placeret hos mønsteret. White har beskrevet, hvordan en opremsning af de mislykkede behandlingsforsøg eller sociale indsatser bruges som en prospektiv fritagelse af medarbejdernes ansvar samt en afstemning af forventninger (White 2002:417). I denne situation er der tale om en form for retrospektiv fritagelse for ansvar. Fritagelse for ansvaret beror på en form for undskyldning, som Scott og Lyman beskriver (1968). Undskyldningen indebærer på den ene side en indrømmelse af at have handlet på en bestemt måde, mens den på den anden side er en fralæggelse af ansvaret for udfaldet (Scott & Lyman 1968:47). Andreas' undskyldning for, at det ikke er lykkedes at gennemføre en succesfuld behandling af DAVID, ligner det, Scott og Lyman omtaler som en *påkaldelse af fatalistiske kræfter* (Scott & Lyman 1968:47). I dette tilfælde består det fatalistiske i DAVIDs "mønster", som i større eller mindre grad påvirker DAVIDs handlinger og deres muligheder for at handle på ham. På den måde er, der en lighed til behandlernes fremstilling af DORTHE.

Men idet personalet i situationen taler videre om, hvordan de kan få kontakt til DAVID for at genoptage arbejde med ham, indikeres det at et "mønster" ikke er noget, der umuliggør en virkningsfuld behandling. "Mønstret" fremstår i stedet som noget, der kan ændres på. Dermed fungerer Andreas' beskrivelse kun som en fralæggelse af ansvaret for, at behandlingen ikke er lykkedes indtil videre, mens den ikke fralægger behandlerne ansvaret for den videre behandling.

Set i dette lys er denne modstand ikke en udfordring af behandlernes ansvar for behandlingen, i den forstand at behandlerne ikke fritages for forpligtigelse til at forsøge at gennemføre behandlingen. Modstanden er en udfordring af behandlerne, der nødvendigvis gøres ansvarlige for resultatet

af behandlingen. Med andre ord er det en modstand, der sigter på at fritage behandlerne for skylden for forfejlede behandlingsforløb.

Afrunding

I afrundingen fokuserer jeg først på teknikkerne, der bringes i spil i styringen i forberedelserne. Derefter ser jeg på den viden og det telos, der fremføres igennem forberedelserne. Endelig forholder jeg mig til modstanden, der kommer til udtryk i forberedelserne.

Forberedelserne på scenen bag scenen antager forskellige former, som jeg betragter som forskellige teknikker. Jeg har fremanalyseret de tre former for selvteknikker: medarbejderne efterspørger forberedelsen, invitationer til sparring og behandlernes indbyrdes evalueringer. De fremstår som selvteknikker i den forstand, at de er måder, hvorpå behandleren får mulighed for at handle på sig selv med henblik på at forme sig selv som behandler. Fælles for de tre er, at de samtidig fremstår som en måde, hvorpå behandlerne kan vise sig som gode behandlere. Det skal ses i lyset af, at de ved at udøve disse selvteknikker fremviser den selvrefleksion, som i den accepterede viden beskrives som en nødvendighed for at skabe gode relationer (Kragh-Müller 2005:72). De demonstrerer så at sige en velvilje i forhold til at tilpasse deres optræden over for beboerne. Selvteknikkerne foregår således i relation til de forpligtelser, der knytter sig til at være behandlere. Det er bl.a. dette træk ved interaktionen, der gør, at jeg betragter møderne som en scene bag scenen.

Selvteknikkerne medarbejderne efterspørger forberedelsen og invitationer til sparring udfolder sig i forberedelser, hvor både ledere og behandlere deltager. De udfolder sig ved, at behandlerne henholdsvis på eget initiativ eller på opfordring fremlægger en viden om deres interaktion med beboerne, herunder en viden om beboerne i form af institutionelle identiteter. Med det udgangspunkt fremfører lederen en viden om, hvordan behandlerne *bør* optræde i interaktionen med beboerne. Til denne viden hører dels en viden om den enkelte beboer, som stadfæster beboerens institutionelle identitet, dels en viden om hvordan relationsarbejdet bør

udøves, såfremt der skal skabes forandringer hos beboeren. Det er værd at bemærke, at hvor der kan foregå forhandlinger vedrørende viden om den enkelte beboer, accepteres den viden, lederen fremfører om, hvordan relationsarbejdet bør udøves i udgangspunktet. Idet den viden, lederne fremfører, retter sig mod, hvordan behandlerne bør optræde, og accepteres af behandlerne, fremstår medarbejderne efterspørger forberedelsen og invitationer til sparring som en måde, hvorpå behandlerne hidkalder en styring af sig selv.

Den tredje selvteknik, behandlernes indbyrdes evaluering, fremstår tillige som en behandlernes hidkaldelse af en styring af sig selv. Men den adskiller sig ved, at det ikke er ledernes viden og styring, der hidkaldes. Derimod er det en medbehandlernes viden og styring, der hidkaldes. Denne viden, der hidkaldes, består i medbehandlernes vurdering af behandlerens konkrete optræden over for beboerne. I medbehandlernes vurdering præsenteres en viden om behandlingen, som behandleren derefter har mulighed for at betragte sin egen optræden ud fra.

Forberedelsesformen den offentlige selvevaluering fremstår som en hybridteknik (Valverde 1998:120). Det skyldes, at den offentlige selvevaluering retter sig mod både den talende selv som en selvteknik og mod de lyttende som en teknik. Den offentlige selvevaluering fungerer som selvteknik, for så vidt som behandleren giver de øvrige behandlere mulighed for at forholde sig til vedkommende ud fra den viden, behandleren selv fremstiller, om, hvordan vedkommende bør optræde over for beboerne. Selvevalueringens offentlige form betyder, at den viden, der fremstilles, ligeledes formidles til de øvrige behandlere. Denne viden omfatter viden om, at behandlerne bør interagere med beboerne Selvevalueringen fremstår derved som en teknik, der retter sig mod at påvirke de øvrige behandlere i forhold til deres optræden over for beboerne.

Forberedelserne tager desuden til tider form af korrektioner. Korrektioner fungerer som teknik, ved at lederen markerer behandlernes måde at forholde sig til beboerne på som problematisk i forhold til gennemførslen af behandlingen. Korrektionerne sker, når en behandler giver udtryk for en viden, der er i strid med den acceptable viden om beboere eller behand-

lingen. Korrektioner fremstår på den måde som forsøg på at fortrænge uacceptabel viden. I forlængelse heraf viser korrektioner, at behandlerne kun viser sig som 'den dygtige socialarbejder' (Reimann 2005:417), hvis deres måde at diskutere og fremlægge er i overensstemmelse med den accepterede viden om beboerne og problemer (Reimann 2005:417)[146]. Korrektionerne understreger således, at møderne er en scene bag scenen, hvor deltagernes optræden bedømmes, og forpligtigelser for behandlerne håndhæves eksplicit.

Det er desuden værd at bemærke, at korrektionerne i stil med den øvrige forberedelse foregår delvist offentligt, hvilket medfører, at forsøgene på at fortrænge uacceptabel viden retter sig mod samtlige deltagere i forberedelsen.

Fælles for de nævnte teknikker er, at de forudsætter, at behandlerne tilvejebringer en brugbar viden om deres arbejde med beboerne. Forberedelserne er således afhængige af, at behandlerne indvilliger i dette. Når forberedelserne foregår som selvteknikker, indebærer det, at det i vid udstrækning er behandlerne, der sætter dagsorden for, hvad der gøres til genstand for styringen i forberedelserne.

Samtidig er teknikkerne, der udfolder sig i interaktionen mellem ledere og behandlere, interessante, som følge af at lederen drager konklusionerne om, hvordan behandlingen skal gennemføres. Dette er interessant i den forstand, at når lederne træffer afgørelser, hvor de tilsidesætter behandlernes vurdering, så tegner der sig et billede af, at styringen af behandlerne er baseret på autoritære teknikker. Set i relation til forsøgene på at forandre beboerne (jf. Målsætningsgruppen og nærværende kapitel) er forsøgene på at forandre behandleren baseret på en anden forestilling, hvor forandringen skal komme udefra. I forhold til behandlerne er det ikke en forudsætning, at forandring skal foregå på behandlernes præmisser, eller at de er eksperterne på behandlingen.

Kapitlet viser endvidere, at den viden, der skabes igennem de forskellige teknikker, omfatter viden om den enkelte beboer, og om hvordan behandlerne skal optræde over for beboerne. Viden om den enkelte beboer

[146] Ifølge Reimann vil der være tale om viden, der har en lokal forankring.

udfolder sig som en institutionel identitet. Disse identiteter forhandles i forberedelserne. Forhandlinger er samtidig forhandlinger af behandlernes opgaver, idet lederen fremfører sine anvisninger til behandlerne med henvisning til en beboers institutionelle identitet.

I forberedelserne fremstilles en accepteret viden, der vedrører, hvordan behandlerne skal optræde over for beboerne for at skabe forandringer hos beboerne. Med denne viden markeres et telos om at skabe behandlere, der er i stand til at handle på beboerne og skabe forandringer for dem.

Den accepterede viden, der er med til at forme telos for behandlerne, omfatter for det første en viden om, at det er nødvendigt, at behandlerne tager ansvar for relationsarbejdet i behandlingen, hvis der skal skabes forandring hos beboerne. For det andet omfatter det en viden om, at behandlingen skal foregå på beboernes præmisser, hvis den skal være virkningsfuld. Det medfører, at behandlerne skal være villige til at tilpasse deres måde at være behandlere på. For det tredje omfatter det en viden om, at behandleren skal agere ekspert og presse beboeren, hvis det er nødvendigt for, at beboeren kan overvinde de vanskeligheder, vedkommende møder i arbejdet med at forandre sig.

Forholdet mellem denne viden og den foregående viden medfører et dilemma for behandlerne mellem at lade beboerne være eksperter på eget liv og selv optræde som eksperter, når det er nødvendigt. Den accepterede viden udpeger en løsning på dilemmaet. Denne løsning består i, at når behandlerne optræder som eksperter, skal de sørge for, at det foregår på beboerens præmisser. Til trods for udpegningen af denne løsning fremstår dilemmaet som fortsat aktivt, i den forstand at forberedelserne bruges til at forhandle, hvordan behandlerne skal balancere mellem deres egen ekspertise og beboernes. Forberedelser fjerner dermed ikke usikkerheden i relation til dilemmaet. Forberedelserne bruges således til at udpege måder, hvorpå behandleren skal håndtere konkrete situationer, hvor dilemmaet aktualiseres.

Til den accepterede viden hører desuden en viden om grænserne for relationsarbejdet. Denne viden markerer på den ene side talen som den primære måde at skabe forandring på, mens den på den anden side

indebærer, at der er grænser for, hvad der kan opnås derigennem. Det betyder, at det er nødvendigt at tage andre former for behandling i brug over for visse beboere, enten som erstatning eller som supplement. På Gartnergården optræder medicinering som en sådan alternativ form for behandling. Som vi har set i situationen med FREDERIK, kan medicinering indgå som et led i at begrænse beboernes mulighed for at være ekspert på eget liv. I næste kapitel analyserer jeg medicinering og interaktionen i medicineringen.

Viden om grænser for behandlingen som helhed og relationsarbejde specifikt indgår samtidig som en del af modstanden, der udtrykkes i forberedelserne.

Modstanden i forberedelserne kan overordnet inddeles i to former: for det første modstand mod viden om beboeren, som kommer til udtryk i forhandlingerne af beboernes institutionelle identitet, og for det andet en modstand mod den accepterede viden om behandlingen og det deraf følgende telos for behandlere. I kapitlet har jeg primært fremanalyseret modstanden mod viden om behandlingen. Til denne form for modstand hører for det første en modstand, der består i fralæggelse af ansvaret for behandlingen. Denne modstand, der udtrykkes både af behandlere og ledere, markerer i forskelligt omfang, at der er grænser for, hvad behandling kan ændre. Markering af grænserne fungerer som en måde, hvorpå behandlerne kan fralægge sig ansvaret for behandlingen. Det sker ved, at ansvaret forskydes til det, der umuliggør behandlingen.

Som vi har set, er der forskel på ansvarsfralæggelserne, modstanden medfører. En ansvarsfralæggelse vedrører alene den behandling, der er foregået, og resultatet af den. Den anden form for ansvarsfralæggelse, hvor det indikeres, at beboeren er uden for rækkevidde, betyder derimod, at behandlerne fralægger sig ansvar for en videre behandling af en beboer. Denne modstand truer med at underminere behandlingsindsatsen som helhed.

En anden modstand består i at tilsidesætte hensynet om, at beboerne er eksperter på eget liv. Jeg har betegnet denne modstand det er nødvendigt at presse. Modstanden trækker på en viden om, at det ikke kan tages for givet, at beboeren selv kan skabe en forandring. Det er derfor nødvendigt, at

behandlerne optræder som eksperter, der skal presse beboerne for at sikre, at forandringerne skabes.

Denne modstand og viden peger i retning af en mere autoritær tilgang til behandlingen af beboerne. I denne autoritære tilgang ved behandleren bedst og må som følge deraf tage ansvaret for, at behandlingen skaber forandringer – også når det indebærer at sætte beboerens ekspertise ud af kraft.

I kapitlet har jeg beskrevet modstand i tre specifikke situationer, hvor den træder tydeligt frem. Men modstand gør sig løbende gældende i forberedelserne, også i situationer, hvor modstanden ikke træder så tydeligt frem eller står uanfægtet. Uanset måden modstanden fremstår på, udøves den ved, at forskellige former for viden bringes i spil som modstand i relation til en anden viden. Det er bemærkelsesværdigt, hvordan dette også sker ved, at en accepteret viden bringes i spil som modstand til en anden accepteret viden. Dette viser sig, når viden om grænserne for behandlingen fungerer som modstand mod behandlernes ansvar for behandlingen. Dette viser sig ligeledes, når viden om behandlernes ansvar for behandlingen fungerer som modstand mod beboernes ekspertise. Endelig viser det sig, når viden om beboernes ekspertise fungerer som modstand mod behandlernes ansvar for behandlingen.

Viden om behandlingen skifter således status, i den forstand at den kan optræde som støtte for styringen af behandlerne og det dertilhørende telos, mens den andre gange kan virke som en modstand.

Set i lyset af dette kan forberedelserne anskues som en løbende kamp mellem forskellige former for viden, som indebærer forskellige forsøg på at forme behandlernes optræden og dermed behandlingen af beboere samt forskellige forsøg på at gøre modstand mod dette.

Kapitel 7

Medicineringens ritual

Kapitel 7
Medicineringens ritual

I det nærværende kapitel analyser jeg interaktionen, der udspiller sig i forbindelse med den overvågede medicinering på Gartnergården, samt hvordan medicineringen indgår i et mere omfattende system til styring af beboernes adfærd. Jeg fokuserer på, hvordan dilemmaet mellem kontrol og relationsarbejde optræder. I den overvågede medicinering tydeliggøres dilemmaet, men det optræder ligeledes i andre situationer, hvorfor jeg i mindre omfang også inddrager andre situationer. Formålet med kapitlet er at vise, hvordan medarbejderne og beboerne deltager i at balancere imellem kontrollen i forbindelse med medicineringen og relationsarbejdet, der anses for at muliggøre forandringer for beboerne, samt hvordan balancegangen mellem kontrollen og relationsarbejde spiler ind i måden, hvorpå medicineringen fungerer i forhold til styring af beboerne på Gartnergården. Efter en kort beskrivelse af medicinering på Gartnergården beskriver jeg forskningsfeltet, analysen indskriver sig i, og supplerer den. I den forbindelse fokuserer jeg på håndtering af dilemmaer mellem kontrol og relationsarbejde, herunder humor som en måde at håndtere dilemmaet på. Dernæst analyserer jeg, hvordan kontrol udøves i den overvågede medicinering. Igennem analysen viser jeg, at både medarbejdere og beboere medvirker til at nedtone kontrollen, samtidig med at den gennemføres. Jeg inddrager, hvordan medarbejdernes brug af humor spiller en central funktion i denne balancegang. Endvidere viser jeg, at beboerne udtrykker modstand, der synliggør medarbejdernes kontrol. Efterfølgende analyserer jeg medicineringen som en del af et system af privilegier, der bruges til at belønne og straffe i forhold til forskellige former for adfærd. Derpå vender jeg tilbage til brugen af humor i interaktionen og viser, hvordan beboernes brug af humor ligeledes nedtoner kontrollen i relationen. Jeg afrunder kapitlet med udgangspunkt i de spørgsmål, jeg opstiller nedenfor.

En rituel behandling

På Gartnergården foregår den overvågede medicinering tre gange dagligt på personalets kontor. Medicinen udleveres af en medarbejder, der står ved medicinskabet med den indbyggede skranke. Beboeren indtager som udgangspunkt medicinen på kontorer i medarbejderens nærvær. Det er dog ikke alle beboere, der indtager deres medicin på denne måde, idet de, personalet vurderer til at kunne administrere medicinen selv, kan få mulighed for at gøre det. Jeg vender tilbage til dette.

Den overvågede medicinering på Gartnergården omfatter for det første antabus, der virker ved forventelig ubehagelig kropslig reaktion ved indtagelse af alkohol (jf. Målsætningsgruppen), og Campral, der skal reducere trangen til at drikke alkohol, hvormed risikoen for at drikke ligeledes tænkes reduceret. Som det også fremgik af analysen af Målsætningsgruppen, fremstår antabussen med dens trussel som den foretrukne metode på bekostning af trangsreduktionen via Campral. For det andet indtages en mængde af forskellige præparater, der strækker sig fra proteindrikke over smertestillende medicin til psykofarmakum.

For antabus' vedkommende foregår medicineringen altid overvåget på Gartnergården. Denne praksis er i overensstemmelse med den accepterede viden på området, som Sundhedsstyrelsen står som garant for i kraft af deres evidensbaserede udredning af "effekten af behandlingsindsatser til personer med alkoholafhængighed" og deres rådgivningsmateriale om alkoholbehandling (Sundhedsstyrelsen 2006; 2008). En konklusion i deres rådgivningsmateriale er således, at " … antabus har en dokumenteret effekt, hvis det gives under kontrollerede omstændigheder – dvs. samtidig med at patienterne møder til kontrol. Udlevering af recept på antabus til selvadministration er derimod uden dokumenteret effekt." (Sundhedsstyrelsen 2008:23). Denne konklusion, der understreger nødvendigheden af kontrol, følges op af en pointering af, at "Uanset hvilken farmakologisk behandling der anvendes, skal det pågældende præparat gives samtidig med denpsykosociale behandling" (Sundhedsstyrelsen 2008:23). For Camprals vedkommende foregår medicineringen på Gartnergården både overvåget og ved selvadministration. I Sundhedsstyrelsens udredning af effekterne er det da heller ikke administrationsformen, der vægtes, men at behandling med Campral er "med […] dokumenteret effekt, såfremt

behandlingen gives sideløbende med, at anden psykosocial behandling fortsættes" (Sundhedsstyrelsen 2006:68).

Den overvågede medicinering betragter jeg ud fra et perspektiv, der er inspireret af Steffen, som med inspiration fra Talcott Parsons *sick role* (1951)[147] har foreslået, at antabusbehandling ses som en rituel behandling, hvor et hovedformål er at bekræfte patientens vilje til at følge behandlingen (Steffen 2001; 2005). Steffen forklarer, at:

> "The ritual provides the professional with the symbolic power of controlling the patient's intake of the drug, and the patient demonstrates his will to comply with the rules of the game by accepting this external control" (Steffen 2005:184).

Når jeg analyserer den overvågede medicinering ud fra dette perspektiv, skal det ses i lyset af, at der på Gartnergården ikke er tiltro til, at antabus eller for den sags skyld Campral i sig selv kan løse beboernes problemer med alkohol (jf. kapitlet "Målsætningsgruppen"). Järvinen betragter ligeledes antabusbehandlingen som en form for ritual. Järvinen lægger vægt på, at ritualet fungerer som en social kontrakt mellem medarbejderen og klienten, hvor klienten, hver gang antabussen indtages, bekræfter sin status som ikkedrikkende alkoholiker over for sig selv og andre (Järvinen 1998:123-124). Samtidig bekræftes medarbejderens position som en, der legitimt kan udøve kontrol med klienten. Det bør bemærkes, at individet med sin indtagelse vedkender sig et problem, der bl.a. indebærer, at vedkommendes egen vilje ikke er tilstrækkelig til at afholde individet fra at indtage alkohol. JEPPE formulerer den utilstrækkelige vilje, da han forklarer mig, hvorfor han tager antabus, ved at sige: "Jeg stoler sgu ikke på mig selv". Dan Orbe, som både Järvinen og Steffen trækker på, skriver i den forbindelse, at antabus er blevet kaldt "En kemisk forlængelse af den gode vilje" (Orbe 1996). Jeg vil tilføje, at den gode vilje ikke nødvendigvis kun er et spørgsmål om ens egen gode vilje; der er også andre, der hjælper til. På den måde synes der at være en usikkerhed til en selv forbundet med brugen af antabus. Dette fremgår

[147] Parson ser forskellige privilegier og forpligtelser knytte sig til rollen som syg. En af de forpligtelser er, at den syge skal søge at blive rask, hvilket indebærer, at vedkommende skal være villig til at følge behandlingen, som udpeges af professionelle (Parson 1951).

tillige af måden, hvorpå antabus bringes i spil i forbindelse med møderne i Målsætningsgruppen, hvor medarbejdere ligeledes markerer, at usikkerheden i forhold til en selv er væsentlig i bestræbelserne på at leve et liv uden alkohol (jf. kapitlet "Målsætningsgruppen").

På den baggrund forstår jeg det som et ritual for kontrol og underkastelse, der således giver beboeren mulighed for at vise usikkerheden i forhold til sig selv samt sin motivation til at forandre sig. Dermed gives mulighed for at iagttage og bedømme usikkerheden og motivationen hos beboeren. Personalet benytter sig af denne mulighed, hvilket fremgår af personalets diskussion om, hvordan LISBETHs langsomme indtagelse af sin antabus skal fortolkes. Heri indgår overvejelser om, hvorvidt hun har "lyst til at tage antabussen". Jeg vender tilbage til situationen senere i kapitlet. Den overvågede medicinering fremstår på den måde som en "ceremoni", der tillader subjektet at blive til objekt (Foucault 2002:204). Det er vel at mærke igennem deres optræden, at beboerne gør sig tilgængelige som objekter.

Den overvågede medicinering på Gartnergården omfatter indtagelse af både antabus og en mængde af forskellige præparater, der strækker sig fra smertestillende medicin til psykofarmakum og Campral. Til trods for denne variation i medicinen anlægger jeg ritualet for kontrol og underkastelse som perspektiv på interaktionen i forbindelse med den overvågede medicinering[148]. Det skyldes dels, at overvågningen ikke kun retter sig mod indtagelse af antabus, dels at jeg er særlig interesseret i interaktionen omkring medicineringen frem for de konkrete medicinske effekter af behandlingen, om end jeg inddrager overvejelser om disse effekter.

Min analyse supplerer Järvinens og Steffens analyser af ritualet, idet jeg tager interaktionen, der udspiller sig i forbindelse med medicineringen, frem for at tage udgangspunkt i interviews. Det betyder, at min analyse er i stand til at belyse forskellige udformninger, ritualet kan antage. Desuden er min analyse i stand til at vise, hvordan ritualet er formet i relation til det øvrige arbejde på Gartnergården.

[148] I flere etnografiske studier af sygeplejersker betragtes administration af medicin på tilsvarende vis som ritualer (Haglund et al 2004; Wolf 1988), hvor forskellige former for kontrol spiller ind, f.eks. ved en rituel kontrol af, at det er den rigtige medicin, der udleveres (Wolf 1988:141).

I kraft af at jeg anlægger et perspektiv på medicineringen, hvor fokus er på kontrollen i interaktionen, forstår jeg interaktionen med udgangspunkt i, at deltagerne indtager tre forskellige roller i interaktionen. For det første ser jeg rollen som *kontrollant*, der opføres af medarbejderne, som overvåger beboerens indtagelse; for det andet rollen som *kontrolleret*, der opføres af beboere, som indtager medicinen; og for det tredje rollen som *publikum*, der opføres af både medarbejdere og beboere. Rollen som publikum skal ses i til relation til, at døren ind til kontoret, hvor den overvågede medicinering foregår, i udgangspunktet står åben. Den enkelte beboers medicinering er dermed potentielt set altid genstand for andre medarbejderes eller beboeres overvågning. Den delvis offentlige form forstærkes af, at der ofte er mere end en beboer på kontoret af gangen.

I analysen fokuserer jeg på opførslen af rollerne kontrollant og kontrolleret. Jeg mener dog, at tilstedeværelsen af deltagere, der optræder som publikum, er væsentlig for at forstå interaktionen, også selvom deres deltagelse i reglen er mindre aktiv.

I forbindelse med kontrolperspektivet, jeg anlægger, er det centralt, at kontrollen i forbindelse med medicineringen udspiller sig i forhold til den fremherskende viden om det gode sociale arbejde på Gartnergården. Vi har allerede set, hvordan medarbejderne trækker på bl.a. relationsbaseret pædagogik og motiverende samtaler, når de optræder i Målsætnings-gruppen. Af Moderorganisationens beskrivelser af arbejdet fremgår det desuden, at "Grundtænkningen er, at fordi mennesket psykisk bliver til, opretholdes og udvikles gennem sociale relationer, må det centrale være relationen mellem pædagogen og den enkelte (Moderorganisationen 2008a:11). Det uddybes med, at "Den gode, næstekærlige, respekterende, anerkendende, rummende relation kan føre og motivere til personlig udvikling, helbredelse og dermed livsændrende adfærd." (Moder-organisationen 2008a:15). Som nævnt er den gode relation ifølge Kragh-Müller (2005), der er en del af kursuslitteraturen på Moderorganisationens egne kurser, betinget af, at medarbejderen giver slip på at ville styre og kontrollere sine klienter, da det underminerer relationen ved at gøre den anden til et objekt (Kragh-Müller 2005:73). I forbindelse med gruppe-interviewet med medarbejderne forklarer Peter betydningen af relationen til beboeren:

> ”Jeg tænker, at alfa og omega i det [arbejdet med beboeren] er jo, at man får opbygget en relation [til beboeren]. En gensidig relation, et tillidsforhold. Det, tænker jeg, er det altafgørende for et godt forløb. Hvis det ikke er til stede, så kan det være umuligt eller vanskeligt at få arbejdet ordentligt [med beboeren]. Hvis der ikke er en gensidig relation eller en gensidig tillid, så er der meget, man ikke kan. Vil jeg vove at påstå. Så bliver det sådan noget pseudo-noget."
> (Gruppeinterview med medarbejderne)

Peters forklaring får opbakning af de andre medarbejdere, og bl.a. siger Ditte: ” … jeg synes da, at det virker [arbejdet med beboerne], hvis man har succes med at opbygge en så tillidsfuld relation… det er jo ikke altid, at det bare går som fod i hose”. På den baggrund vedrører min analyse af kontrollen i forbindelse med medicineringen det velkendte dilemma i socialt arbejde mellem kontrol og den gode relation (Juhila 2009). Med det afsæt redegør jeg i det følgende afsnit for den forskning, som min analyse indskriver sig i.

Om kontrol, relationsarbejde og humor

Van der Geest og Whyte (1989) har beskrevet tiltrækningskraften ved medicin. De skriver i den forbindelse, at en del af tiltrækningskraften er, at behandling gøres mere demokratisk, fordi den løsrives fra professionelle. Det betyder desuden, at det bliver en mere privat behandling, der kan løsrives fra sociale relationer (van der Geest & Whyte 1989:345-). På Gartnergården løsrives den medicinske behandling ikke fra sociale relationer eller de professionelle. Den medicinske behandling rummer dog et element af at være privat, da den muliggør, at beboeren handler på sig selv uden at skulle bekende sig om de yderste afkroge af sit indre, eksempelvis igennem terapi som i Målsætningsgruppen. Men denne mulighed er begrænset i det omfang, der ikke er tiltro til, at problemer vedrørende alkohol alene kan løses med medicin.[149] Som vi skal se, er

[149] Der er også problemer, der menes at kunne afhjælpes med medicin, som for eksempel når en beboer diagnosticeres med ADHD. I den forbindelse taler personalet for eksempel om effekterne, de oplever hos en beboer, der er blevet diagnosticeret og nu får medicin. De taler

medicineringen på Gartnergården ikke en ren privat affære. De sociale relationer mellem medarbejderne og beboerne får derimod en ekstra dimension, i kraft af at medicinering er overvåget. Med inspiration fra Holmes (2002; 2005) kan man sige, at hvor medarbejderne optræder som *agents of care* i Målsætningsgruppen, er de i forbindelse med medicineringen forpligtet på at optræde som *agents of social control*. Som agent of social control skal medarbejderne overvåge beboerne og sikre, at beboerne følger deres medicinske regime, mens de som agents of care skal skabe og fastholde den tillid, der er nødvendig for at få beboerne til at bekende sig (Holmes 2002:89). Ifølge Holmes er der tale om modsatrettede opgaver, som skaber et paradoks for medarbejderne – i Holmes' tilfælde sygeplejersker i retspsykiatriske institutioner – der skal varetage begge funktioner (Holmes 2005:3-4). Holmes beskriver, at medarbejderne vedvarende arbejder på at skabe tillidsrelationer, men det er en vanskelig opgave på grund af deres ageren som agents of social control (Holmes 2005:8)[150]. Jefferson, der ligesom Holmes arbejder med udgangspunkt i Foucault, beskriver lignende forhold i relation til fængselspersonale, der både skal udøve disciplinering og psykoterapeutisk arbejde (Jefferson 2003). Jefferson og Holmes fremhæver begge de vanskelige kår, en disciplinær institution sætter for at fungere som agents of care. Men Jefferson lægger i højere grad vægt på, hvordan disse tilsyneladende modsatrettede opgaver stiller store krav til medarbejderne om, at de kan tilpasse sig, håndtere tvetydigheder og indgå i jævnbyrdige relationer med beboere, til trods for at de også skal håndhæve regler (Jefferson 2003:67). Holmes og Jeffersons analyser viser, at det ikke er ligetil at fungere både som agents of social control og agents of care. Eller sagt med andre ord at skulle udøve kontrol og relationsarbejde.

Juhila har ligeledes beskæftiget sig med disse tilsyneladende modsatrettede opgaver (Juhila 2009). Hun har vist, at forskellige fortolkningsrammer[151] er på spil, når socialarbejderne forholder sig til klienterne i form af hjemløse kvinder (Juhila 2009). Fortolkningsrammerne

om, at de oplever en positiv udvikling og refererer i den forbindelse til, at beboeren selv mener at have bedre styr på sine tanker.

[150] Holmes argumenterer for, at tillid er forudsætningen for en pastoral magt (Foucault 1982) i form af for eksempel, hvordan selvbekendelser kan praktiseres (Holmes 2002:89). Jeg arbejder ud fra en tilsvarende forståelse.

[151] Juhila bruger betegnelsen "interpretive repertoires", som hun henter fra Edley (2001).

bruges til at skabe mening i forhold til relationer til klienterne. Blandt fortolkningsrammerne er dels de, der knytter sig til det, hun betegner omsorg og til terapi, dels de, der relaterer sig til vurderinger og til kontrol (Juhila 2009:128). Juhilas pointe er, at de forskellige fortolkningsrammer eksisterer side om side, og at socialarbejderne trækker på dem alle, hvilket gør, at socialarbejdernes arbejde er fleksibelt og kan tilpasses situationen. Juhila argumenterer for, at omsorgen og kontrollen ikke er et "enten-eller", men et "både-og", idet de ikke udelukker hinanden (Juhila 2009:140). En mulig forklaring på, at de forskellige fortolkningsrammer kan fungere side om side, er ifølge Juhila, at omsorg, der skaber tryghed og tillid, er den mest dominerende. Hun forklarer videre, at i en kontekst, hvor omsorg er det dominerende princip, bruges eksempelvis kontrollen ikke til at ekskludere eller kritisere (Juhila 2009:140), hvorfor den heller ikke kommer til at stå i modstrid med omsorg eller en terapeutisk tilgang[152]. Juhila argumenter derved for, at modsætningen mellem omsorg og kontrol ikke er givet. Den afhænger derimod af, hvordan fortolkningsrammerne optræder i den specifikke kontekst.

Med udgangspunkt i Foucault er det, som Juhila også peger på, misvisende at adskille kontrol og omsorg, idet omsorg implicerer kontrol. Dilemmaet på Gartnergården forstår jeg således ikke som værende mellem omsorg og kontrol, men derimod mellem kontrol og relationsarbejde, hvor omsorg kan indgå i begge dele. Kontrollen og relationsarbejdet knytter sig til forskellige former for viden om socialt arbejde med individer med alkoholproblemer, herunder forskellige teknikker til at styre.

For medarbejderne kommer dette til udtryk ved, at de skal optræde i forskellige roller, afhængig af hvilke teknikker der udøves. Goffman beskriver, hvordan et individ, når det udfører en bestemt rolle, har mulighed for at stille sine forpligtelser i forhold til andre roller i bero, såfremt de øvrige deltagere ikke deltager i interaktioner, hvor individet optræder i de roller, der er sat i bero (Goffman 2000d:200). Sådanne rolleadskillelser er ikke mulige for medarbejderne i forhold til deres

[152] Juhila beskriver uden at gå nærmere ind i det, at fortolkningsrammen om omsorgen også virker som grundlag for, at de andre fortolkningsrammer kan fungere. På den måde er der en lighed i relation til Holmes i forhold til, at bekendelse i form af terapi forudsætter en positiv relation, som Holmes dog beskriver som tillid, ikke omsorg.

forskellige roller i forbindelse med medicineringen og arbejdet i Målsætningsgruppen, hvor de er forpligtet til at optræde henholdsvis som kontrollant og som lyttende. Medarbejderne er vedvarende forpligtet på at sikre, at deres optræden ikke underminerer den gode relation til beboeren. Interaktionen i forbindelse med den overvågede medicinering aktualiserer derved en *rollekonflikt* (Goffman 2000d:200) for medarbejderne, som indebærer, at de skal agere i forhold til beboeren både som kontrolleret og bekendende.

Holmes, Juhila og Jefferson adresserer på hver deres måde, at interaktionen mellem medarbejdere og beboere i menneskebehandlende institutioner rummer både elementer af kontrol og relationsarbejde, som indebærer rollekonflikter, medarbejderne skal håndtere. Jeg mener, at måden, dette håndteres på, har betydning for, hvordan styring udfolder sig. Det gælder også i forbindelse med den overvågede medicinering. Håndteringen kan med et Goffmansk begreb beskrives som en *indtryksstyring* (Goffman 1992), som udfoldes i deltagernes rolleopførsler. I analysen udvider jeg perspektivet, som Holmes, Jefferson og Juhila anlægger, til at omfatte, hvordan beboerne indgår i håndteringen af rollekonflikten, der er forbundet med det potentielle paradoks i teknikkerne, der anvendes på Gartnergården.

Humor er en fremtrædende del af interaktionen på Gartnergården både blandt medarbejdere og beboere. Det gælder også interaktionen i forbindelse med medicineringen. Humor kan bruges til at håndtere modsigelser og paradokser i arbejdet i menneskebehandlende institutioner (Mik-Meyer 2007a; 2007b; Griffiths 1998). Griffiths viser, hvordan humor bruges i medarbejdernes forhandlinger om deres arbejde, herunder deres forståelse af klienterne. Griffiths peger på, at humor på den ene side kan bruges til at anfægte og forhandle relationer og roller, mens den på den anden side kan bruges til at opretholde hierarkier. Ydermere kan humor skabe sammenhold inden for en gruppe samt på tværs af den hierarkiske opdeling (Griffiths 1998). Mik-Meyer fokuserer på, hvordan humoren, medarbejderne bruger, retter sig mod forskellige formål. For det første bruges den til at skabe en uformel stemning i den formelle organisation. For det andet bruges den til at skabe ligeværdighed mellem medarbejdere og klienter. For det tredje bruges den til at håndtere modsigelser i medarbejdernes arbejde. Haakana har i tråd

hermed beskrevet latter som multifunktionel i interaktionen mellem læge og patient (Haakana 2001:188). Haakana viser, hvordan latteren kan virke som middel til at overkomme forskellige interaktionelle problemer, eksempelvis afvisninger eller problematisering af andres udsagn (Haakana 2001:187). Til det multifunktionelle ved humor og latter hører desuden, at den kan bruges konfronterende. Arminen og Halonen har vist, hvordan medarbejdere i terapeutisk behandling af individer med alkoholproblemer bruger latter som en måde at balancere på mellem konfrontation, der risikerer at skabe modstand hos klienterne, og non-konfrontation, der ikke menes at kunne skabe forandring (Arminen & Halonen 2007:484).

Med afsæt i forståelsen af humor som et multifunktionelt middel til at håndtere modsigelser, paradokser, spændinger og konfrontationer analyserer jeg, hvordan både medarbejdere og beboere på Gartnergården anvender humor, når de optræder som henholdsvis kontrollanter og kontrollerede.

Ved at inddrage både medarbejdernes og beboernes brug af humor i forbindelse med modsigelser og potentielle paradokser i menneske-behandlende institutioner supplerer jeg Mik-Meyers og Griffiths analyse af humor i socialt arbejde, mens der er ligheder til Emersons analyse af inter-aktionen på et hospital, der inddrager, hvordan begge ender af relationen mellem professionel og klienter anvender humor (Emerson 1973).

Med analysen af medicineringen som et ritual af kontrol og underkastelse søger jeg at svare på følgende spørgsmål: Hvordan fungerer ritualet af kontrol og underkastelse som teknik? Hvordan indgår medicineringen i styringen af beboerne på Gartnergården? Hvordan håndterer medarbejderne den tilsyneladende modsætning mellem kontrol og relationsarbejde? Hvordan bruger beboerne interaktionen til at vise modstand og deres motivation til forandring?

Det resterende af kapitlet består af følgende dele. For det første analyserer jeg de forskellige former for kontrol, der udøves i forbindelse med medicineringen. For det andet analyserer jeg medicinering i relation til brugen af sanktioner og belønninger på Gartnergården. For det tredje

analyserer jeg særskilt beboernes brug af humor. Endelig afrunder jeg kapitlet i relation til det opstillede spørgsmål.

Kontrol og underkastelse

I denne del fremanalyserer jeg udfoldelsen af ritualet af kontrol og underkastelse i relation til kontrollen med tre forhold vedrørende medicineringen. Det drejer sig om rummet, indtagelsen af medicin og behandlingsregimet, hvor jeg med behandlingsregime mener medicinen, der ordineres, samt administrationen af, hvordan medicineringen skal foregå, altså overvåget eller ej. Jeg indleder med at se, hvordan der udøves kontrol med brugen af rummet, hvor medicineringen foregår. Det indebærer et blik på, hvordan der foregår en nedtoning af denne kontrol med rummet, samtidig med at kontrollen med indtagelsen af antabus fastholdes. Desuden inddrager jeg modstanden, beboerne udtrykker.

Kontrollen med rummet – "Nu myldrer I"

Den overvågede medicinering er en del af den faste tidsmæssige struktur, der er stadfæstet i en ugeplan, hvor de forskellige aktiviteter ligger på faste ugedage og på faste tidspunkter[153]. Ugeplanen er nedfældet og hænger i spisestuen. Medicineringen er altså en del af det "strukturerede miljø", som Gartnergården tilbyder. I Moderorganisationens redegørelser for sine metoder og behandlingsfilosofi fremgår det, at strukturen ikke blot tjener til en rationel drift af institutionen, idet "struktur [på institutionen] hjælper til at fastholde fokus på ædruelighed og aflede drikketrangen" (Moderorganisationen 2008a:17). Endvidere styrker den selvrespekten samt støtter og motiverer beboeren (Moderorganisationen 2008a:17).

Når det er tid til medicineringen, former den del af beboerne, der får deres medicin på kontoret, en slags kø. Det sker ved, at de sætter sig i

[153] Der er undtagelser. Dels er der aktiviteter, der kun foregår hver anden uge eller sjældnere, såsom den årlige sommerfest eller julefrokost, dels er der en række aktiviteter. Såsom ugentlige kontaktpersonssamtaler og ærinder ud af huset, der ikke ligger på faste tidspunkter, men som aftales løbende mellem beboere og medarbejder og medarbejdere internt.

fællesstuen med udsigt til døren til kontoret eller stiller sig i den smalle mellemgang ud for døren til kontoret. Medarbejderen, der skal forestå den pågældende medicinering, kommer ofte efterfølgende og låser op til kontoret[154]. Når medarbejderen lukker op, kommer beboerne ind ad den åbne dør. Der er en regel om, at der kun må være en beboer på kontoret ad gangen, men den bliver ofte ikke håndhævet. Det sker dog, at reglen håndhæves eksplicit.

Jeg sidder ved bordet, der er længst væk fra medicinskabet, hvor medicinen bliver udleveret fra. MICHAEL er i færd med at tage medicin. Han sidder ved bordet ved siden af medicinskabet, hvor Ditte står og kigger på LISBETH, som hun fører en samtale med. LISBETH er i gang med at drikke sit glas med antabus. Hun drikker i mange små slurke. Hun sidder på en stol ved samme bord som MICHAEL. DAVID er på vej ind ad døren til kontoret. Ditte går ham i møde med et enkelt skridt og lægger sin arm om hans skulder og siger: "Nu myldrer I". DAVID svarer: "Jeg kan godt gå nu". Der er en lille pause, hvor Ditte ser ud, som om hun tøver. Derpå siger hun: "Jeg vil hellere komme og kalde på dig". Hun tilføjer noget med, at de er for mange ad gangen, hvilket gør, at "man" ikke kan få en snak. Ditte har kort forinden bedt JULIUS om at vente med at komme ind. LISBETH bliver færdig. Hun siger et stille "Nå", rejser sig, tager glasset i hånden og passerer hen forbi Ditte. Ditte sender et hurtigt stjålent blik ned i glasset. Ditte lader sin ene hånd glide hen over LISBETHs skulder, da hun går ud ad kontoret med glasset. LISBETH går mod køkkenet. Beboerne tager tit deres glas med og stiller det i køkkenet.

Med sin optræden effektuerer Ditte reglen, der begrænser antallet af beboere, der er til stede på kontoret under medicineringen. I kraft af effektueringen af reglen markerer Ditte, at kontrollen, hun udøver, også omfatter brugen af rummet, mens DAVID for sin del uden videre accepterer hendes optræden som kontrollant. I Dittes reartikulering af reglen er det ikke kun én beboer, der får lov at være på kontoret, men både MICHAEL og LISBETH. De er i gang med at indtage deres medicin, hvilket for begges vedkommende er en længere proces end normalt. Dittes reartikulering af

[154] Medicineringen er en opgave, som samtlige medarbejdere varetager på skift.

reglen skal ses som resultatet af forhandling. Som i situationen forhandles reglen løbende i kraft af beboernes overskridelse af den. Forhandlingerne resulterer normalt i, at der er to beboere på kontoret ad gangen og i enkelte tilfælde op til tre. Men jeg ser på intet tidspunkt mere end to beboere indtage medicin på samme tid. Desuden er der aldrig mere end en beboer ad gangen, der indtager antabus. Kontrollantens opmærksomhed er desuden rettet mod indtagelsen af antabus, hvis en beboer indtager antabus, mens en anden tager noget andet medicin, sådan som det sker i situationen med LISBETH og MICHAEL. Igennem denne måde at udøve kontrollen nedtones kontrollen på den ene side, mens kontrollen med antabus på den anden side forbliver striks. Overvågningen af antabus fremstår derved som en særlig prioriteret opgave i opførslen af kontrollantrollen.

Med deres overskridelser af reglen udtrykker beboerne en modstand, der viser, at de ikke er en kontrolleret, der fuldstændig underlægger sig reglerne. De viser, at de ikke er totalt lydige og dermed har en vis selvstændighed. I DAVIDs tilfælde gøres der ikke krav på selvstændigheden i en sådan grad, at autoriteten, kontrollanten udøver, udfordres. Jeg ser ingen konflikter i relation til kontrollen af rummet, hvor en kontrolleret anfægter kontrollantens ret til at påberåbe sig kontrollen med rummet. På den måde lader der til at herske en foreløbig konsensus [*working consensus*] (Goffman 1992:18) i forhold til udøvelsen af kontrol i forbindelse med medicineringen. Det fremgår dog ligeledes, at kontrollen med rummet sker med henvisning til et formål, som fremstår acceptabelt. I dette tilfælde begrundes Dittes håndhævelse af reglen med hensyn til at kunne samtale. Dermed udøves kontrollen ikke vilkårligt (Jeg vender tilbage til samtalerne i interaktionen).

Selvom der foregår forhandling, er beboernes opførsel af rollen som kontrolleret præget af, at de underkaster sig kontrollen i ritualet. Dette kommer for det første til udtryk i, at kontrollantens ret til at håndhæve reglen accepteres, til trods for at reglen ikke håndhæves konsekvent. For det andet kommer underkastelsen til udtryk i beboernes kødannelse uden for kontoret, hvorved de viser sig som interesserede i at deltage i medicinerings-ritualet, indordne sig under den tidsmæssige struktur samt at overholde reglen om deres tilstedeværelse på kontoret. De udøver derigennem en form for selvstyring i relation til kontrollen med rummet og den tidsmæssige

strukturering af deres tilværelse. Selve køen reguleres af beboerne selv, idet beboerne selv griber ind, hvis nogen skulle formaste sig til at springe køen over. Beboerne deltager på den måde i kontrollen med hinanden (Jeg behandler beboernes kontrol med hinanden mere indgående i kapitlet "Coffee and cigarettes"). For det tredje underkaster beboerne sig ved at acceptere, at den overvågede medicinering foregår i et delvist offentligt rum som følge af den åbne dør og tilstedeværelsen af medbeboere og til tider flere medarbejdere. På intet tidspunkt hører eller ser jeg protester over, at medbeboere og andre medarbejdere har mulighed for at overvære medicineringen i kraft af manglende overholdelse af reglen om beboeres tilstedeværelse på kontoret eller den åbne dør. I den forbindelse er det værd at nævne, at en række beboere på Gartnergården udviser en god portion farmaceutisk viden i forhold til, hvad de forskellige piller er, og hvad de bruges til. Denne viden kommer bl.a. til udtryk, da DAVID, HENRIK og DORTHE taler om DAVIDs afrusning, hvor de beskriver forskellig medicin i forhold til, hvordan det ser ud i pilleform. Som deltager i den overvågede medicinering overvåges beboeren dermed både af medarbejdere samt af potentielt kyndige medbeboere, der ud fra pillernes udseende kan udlede, hvilke lidelser der behandles.

Den åbne dør fremstår paradoksal, i den forstand at den på den ene side lukker en ekstra kontrol ind i forhold til den overvågede medicinering i form af medbeboernes overvågning, mens den på den anden side er en del af personalets arbejde med at håndtere deres udøvelse af kontrol med henblik på at gøre den mindre fremtrædende. Merete forklarer således den åbne dør som en måde at skab en mere afslappet atmosfære på, som skal kompensere for, at personalet er nødt til at være "formynderiske" i relation til medicinen, dels fordi en del af den kan "misbruges", hvorfor den ikke bare "kan ligge på beboernes værelser", dels for at sikre, at behandlingen foregår korrekt.

Ud over at udtrykke modstand ved at overskride reglen om antallet af beboere på kontoret under medicineringen udtrykker beboerne modstand ved ikke at komme til medicineringen af sig selv. Det gælder særligt flere af deltagerne i Erindringsgruppen. Ved ikke at komme til kontoret af sig selv lægger beboerne ansvaret for medicineringen over på medarbejderne og

tvinger dem til at udøve kontrollen eksplicit ved at hente eller kalde på beboeren. Modstanden, der udtrykkes igennem udeblivelser, besværliggør kontrollen. Modstanden er endvidere kendetegnet ved, at den ikke fastholdes, når medarbejderne henter eller kalder på beboeren. Modstanden tager således på intet tidspunkt form af at nægte at deltage i medicineringen som sådan[155]. Derimod er udeblivelser til tider forbundet med undskyldninger, hvor beboeren viser, at vedkommendes udeblivelse ikke skyldes modvilje eller tab af evne til at tage ansvar for sig selv. Det fremgår for eksempel en dag, hvor LISBETH bliver hentet i køkkenet af Anders. Da han kommer ud i køkkenet, siger han: "LISBETH, jeg har noget til dig". Hun svarer: "Ja, ja, jeg ved det godt". Da de går ind på kontoret, tilføjer hun: "Jeg skal bare have antabus her. Resten styrer jeg selv". Modstanden i relation til kontrollen med rummet truer på den måde ikke gennemførslen af medicineringen, men bevirker, at kontrollen bliver synliggjort.

I det følgende afsnit ser jeg nærmere på den kontrol, der udøves i forhold til at sikre, at beboerne indtager deres medicin, herunder hvordan beboeren hjælper til at nedtone kontrollen ved at lette gennemførslen af den.

Kontrollen med indtagelsen

Kontrollanten udøver kontrol med indtagelsen igennem observationer af beboerens indtag, som vi allerede har set. Observationerne, der er den primære måde at tjekke på, om medicinen er indtaget, tillader, at kontrollen udøves afdæmpet igennem hastige blikke i glas, der burde være tomme, eller ved at holde øje med beboeren ud af øjenkrogen. Sådanne diskrete observationer er en fremtrædende måde at opføre kontrollantrollen. Jeg forstår de diskrete observationer som en måde at nedtone kontrollen på, der indskriver sig som én blandt flere måder, kontrollen nedtones på. Men diskretionen er trods alt ikke altid i højsædet, hvilket påtrængende blikke afslører, som da Anne står umiddelbart over for JEPPE ved medicinskabets skranke og kigger direkte på ham, mens han tømmer glasset med antabussen. En anden indiskret facon gør sig gældende, når kontrollanten en

[155] Jeg taler i denne forbindelse alene om at nægte at deltage ved at nægte at komme og modtage en medicinering, der allerede er iværksat. For som vi ser senere i kapitlet, kan der være modstand i forbindelse med beslutninger om, hvilken medicinering der skal iværksættes.

sjælden gang imellem spørger en beboer direkte, om medicinen er indtaget. Signe spørger eksempelvis THYGE: "Har du taget dem [piller]?", da han forlader kontoret. Han svarer lavmælt "Ja" uden at kigge sig tilbage mod hende. Disse øjeblikke med indiskrete observationer viser, at kontrollens gennemførsel vægtes tungere end diskretionen. Kontrollen med indtagelsen antager andre former, som heller ikke altid kan gøres diskret, men hvor kontrollen på anden vis kan nedtones. Den følgende situation viser, hvordan dette finder sted.

Anders står ved medicinskabet. Ditte sidder ved en af computerne. Anders opløser en antabuspille i et glas vand. Han rører i det og lader det stå på skranken, mens han går frem og tilbage mellem skranken og døren ud til mellemgangen. Han stopper ved og åbner skuffen, hvor doseringsæskerne ligger. Han dvæler et øjeblik ved skuffen. Han lukker derpå skuffen og sætter sig ved bordet ved siden af skranken. Nu kommer LISBETH ind. Hun kigger mod skranken og udbryder: "Nå, jeg skal have en antabus". Hun sukker. Derpå konstaterer hun: "Nå, I sidder der alle tre [Ditte, Anders og jeg]". Anders rejser sig og tager teskeen. Da han rækker den hen mod glasset, siger han: "Skal jeg lige røre i den, så der ikke ligger valle øverst?" LISBETH siger grinende "Ja", mens Anders giver sig til at røre i glasset. Hun tilføjer, at hun skal have et bolsje bagefter. Der står en plastikdåse med bolsjer i en vindueskarm i den anden ende af kontoret. Hun bemærker, at Anders må have været tidligt oppe i dag. De taler lidt om at stå tidligt op. Derefter skifter Anders emne og spørger LISBETH til hendes mand. Mens hun tår for tår drikker antabussen, taler de videre om hendes mands oplevelser med, at hun er på Gartnergården, og hendes relation til ham.

En velkendt måde at snyde med antabus på er at lade antabussen bundfalde i glasset for derefter at undlade at drikke bundfaldet (Steffen 2001)[156]. Denne form for snyd hindrer Anders ved at røre en ekstra gang i glasset. Derved kan Anders' handling opleves som en antydning af, at LISBETH kan finde på at snyde. I forlængelse heraf betragter jeg Anders' morsomhed som en måde at håndtere en delikat situation på (Haakana 2001:187), hvor den antydningsvise problematisering af LISBETHs hensigter overkommes med

[156] Steffen har beskrevet en række måder at snyde med antabussen på.

latteren. Latteren fungerer i situationen som en opblødning af den potentielle konfrontation i situationen (Arminen & Halonen 2007:485).

Samtidig fungerer Anders' morsomhed som en måde at skabe en uformel atmosfære på (Mik-Meyer 2007b:14) i en situation, der er organiseret omkring, at han skal kontrollere LISBETHs indtagelse af antabussen. I modsætning til Mik-Meyers analyse, hvor de sociale klienter undlader at grine sammen med medarbejderne (Mik-Meyer 2007b:15), accepterer LISBETH invitationen til at grine. Hun arbejder på den måde sammen med Anders om at gøre situationen uformel til trods for den indbyggede kontrol og antydning af, at hun kunne finde på at snyde. I situationen skabes der via Anders en morsomhed, en form for sammenhold mellem de to (Griffiths 1998:883), som gør, at Anders' handling ikke fremstår som en påført kontrol af LISBETH, men snarere et udtryk for, at de er sammen om at hjælpe LISBETH til at holde sig ædru. Humoren virker derved på flere måder til at nedtone kontrollen som fokus for situationen.

Samtalen, som LISBETH påbegynder, og som Anders viderefører, medvirker ligeledes til at flytte fokus fra indtagelsen og kontrollen. I første omgang udviser LISBETH interesse for Anders og retter fokus mod, at han har været tidligt oppe. Han accepterer samtalen. I anden omgang tager Anders initiativ til at bringe et nyt emne på banen, der vedrører LISBETH og hendes relation til ham. Han inviterer hende til at fortælle om det, hvilket hun indvilliger i. Samtalen kommer på Anders' foranledning til at forme sig som en bekendelse, som LISBETH fremfører. Anders' optræden i kontrollant-rollen skabes derved som en slags agent of care (Holmes 2002), hvor relationsarbejdet træder frem, idet Anders og LISBETHs samtale fokuserer på LISBETHs situation og på, hvad der ifølge Moderorganisationens behandlingsgrundlag er betingelserne for, at hun kan udvikle sig, nemlig hendes ("sunde") sociale relationer (Moderorganisationen 2010a:4).

Denne form for samtaler mellem kontrollant og kontrollerede, hvor kontrollanten fungerer som en agent of care, er fremtrædende i forbindelse med den overvågede medicinering på Gartnergården.

Som vi så i Dittes reartikulering af reglen, der begrænser beboernes adgang til kontoret, legitimerer hun håndhævelsen ved at referere til samtalerne som en væsentlig del af interaktionen omkring den overvågede

medicinering. Indholdet af samtalerne mellem medarbejdere og beboere spænder vidt, og jeg skal undlade at prøve at afdække det spænd. Jeg fremhæver i stedet den type samtale, som LISBETH og Anders' samtale indskriver sig i, og som er en af de fremtrædende typer for samtaler. I denne type samtale formes en slags motiverende samtale, hvor kontrollanten fungerer som en form for agent of care. Samtalerne er således fremtidsorienterede og rettet mod at skabe en forandring hos beboeren. Ofte udfolder samtalerne sig omkring et forslag eller en opfordring, som kontrollanten giver til den kontrollerede.

Et eksempel er, da JEPPE er på kontoret og i gang med at indtage sin medicin. I den forbindelse taler Ditte med JEPPE om, at han kunne lave en opsparing. Samtalen starter med, at JEPPE taler om at få et forskud på sine penge, der administreres af personalet. Ditte foreslår ham, at han skulle spare op, for at julen ikke kommer bag på ham. JEPPE svarer afvisende: "Det kan jeg sgu ikke". Ditte replicerer: "Jo, selvfølgelig kan du det. Du kunne jo sætte 200 kroner af". JEPPE svarer, at "det kunne sgu være fedt". Ditte fortsætter og foreslår, at de taler om det senere. JEPPE indvilger og siger, at hun bare skal finde et tidspunkt. Dittes forslag er meget konkret. Ofte har forslagene mere karakter af at være en måde at skabe overvejelser på vedrørende noget specifikt, som medarbejderen udpeger, f.eks. om en beboer har overvejet at begynde på aftenskole. I samtaler, hvor kontrollanten fungerer som agent of care, er der således en styring på spil, der virker ved at vise beboerne muligheder, som vedkommende kan overveje i forhold til sig selv.

Ved at kontrollen træder i baggrunden, skabes mulighed for bl.a. denne type af samtaler, som i situationen med Anders og LISBETH. Derved får den gode relation, der "kan føre og motivere til personlig udvikling, helbredelse og dermed livsændrende adfærd" (Moderorganisationen 2008a:15), plads i interaktionen.

Idet medicineringen som nævnt tillader individet at blive til objekt, strækker betydningen af kontrollen med indtagelsen sig ud over situationen. Kontrollen med indtagelsen kan tjene til, at den kontrollerede demonstrerer sin motivation for at indgå i behandlingen og til at arbejde med sig selv. Det er derved den kontrolleredes indre, som synliggøres igennem den over-

vågede medicinering. Personalet benytter synliggørelsen til at vurdere beboernes indre. Det fremgår i forbindelse med, at personalet taler om, at LISBETH bruger lang tid på at drikke sin antabus. De tilstedeværende kommer med forskellige bud på det. Buddene går bl.a. på, at hun er "generт", at hun føler "det som et pres", og at hun ikke "har lyst til" at tage antabus. I situationen tales der dog ikke om, hvorvidt hun søger at snyde. Merete fremfører konklusionen på snakken ved at sige, at de skal være "obs på, at hun ikke er lige så hurtig". Personalet finder ikke frem til en årsag til LISBETHs adfærd i situationen. Derimod er der noget uafklaret i forhold til LISBETH, hvorfor der er behov for at få det gjort synligt og dermed give medarbejderne mulighed for at handle på det.

Uanset at medarbejderne ikke finder frem til en årsag, illustrerer samtalen, at hendes indre forsøges bestemt med udgangspunkt i den *hierarkiske overvågning* (Foucault 2002:187), der udfolder sig i den overvågede medicinering. Den overvågede medicinering kan på den baggrund betragtes som en teknik til at skabe viden om beboeren. Derfor er det ikke uden betydning, hvordan beboeren indtager sin medicin, som i LISBETHS tilfælde er antabus. Den hierarkiske overvågning i forbindelse med medicinering fungerer ikke som et panoptikon, som Foucault beskriver (Foucault 2002). Der er snarere tale om en gensidig overvågning, hvor den kontrollerede også overvåger kontrollanten med, hvad det indebærer af mulige bedømmelser. Et eksempel på, at beboerne bedømmer medarbejderne, er, da DAVID, THOMAS og LISBETH taler om en af medarbejderne, som både DAVID og THOMAS giver udtryk for er for hård og uforstående i sin facon. Til gengæld fremhæver DAVID Peter som en, der er sjov at snakke med, og refererer i den forbindelse til en situation, hvor Peter har sneget en Gajol ned i DAVIDs pilleglas sammen med de andre piller. Opførslen af kontrollantrollen skal således forstås i lyset af, at den kontrolleredes bedømmelser kan have konsekvenser for relationen, der strækker sig ud over situationen.

I situationen med Anders udviser LISBETH underkastelse i kraft af sin deltagelse i ritualet. Hun gør sig til et objekt for overvågningen og viser sin motivation. En del af de kontrolleredes optrædener består af underkastelse, som tillige letter kontrollen med indtagelsen. For eksempel gør JULIUS det

let for Anders. Han stiller sig ved skranken og tager sine piller i munden, og derpå tager han glasset med vand for munden og laver et kast bagud med hovedet, hvorved han indikerer, at han tømmer glasset. Anders kigger ikke direkte på ham og virker uanfægtet. JULIUS siger "Så", hvortil Anders svarer: "Det er i orden". JULIUS forlader kontoret.

Der kan laves en lang liste af måder, som markerer, at medicinen indtages, hvorved kontrollen gøres lettere. Blandt disse måder er: at synke med den distinkte lyd af en stor mundfuld, der synkes, stille det tomme glas, så det er lettere at iagttage, verbale udtryk, der markerer afslutningen på indtagelsen, såsom "Så", "Sådan", "Nå", "Jeps", "Tak", "Jamen, så hej-hej", eller verbale udtryk, der markerer, at nu bundes glasset, for eksempel "Glædelig jul", efterfulgt af at glasset løftes til en skål og tømmes i et drag. De kontrollerede hjælper med disse signaler kontrollanten til at kunne udføre kontrollen diskret, tavst og uden skulle håndhæve reglerne om, at medicinen skal indtages overvåget. På den måde samarbejdes der om at nedtone kontrollantens opgaver. Samtidig er det en nedtoning af de kontrolleredes underordnede position, da kontrollen af dem forbliver uset. Med disse markeringer påtager ligeledes de kontrollerede sig en del af ansvaret for, at kontrollen gennemføres.

Det er ikke al underkastelse fra den kontrolleredes side, der hjælper til at nedtone kontrollantens opgaver. MARTIN opfører rollen som kontrolleret på en sådan måde. MARTIN har været i køkkenet efter frokosten og vasket op, mens der har været eftermiddagsmedicinering. Han kommer ind på kontoret. MARTIN kommer ind og siger til Signe, at medarbejderne har glemt at give ham hans antabus, som han ellers skulle have haft i morges. Signe lyder overrasket, da hun siger: "Har du ikke fået den?". Han siger, at det har han ikke, fordi han har brug for at have noget i maven inden. Signe finder pillerne frem og opløser dem i et glas vand. Da hun giver glasset til MARTIN, siger han, at hun skal huske at notere, at han har fået. Signe siger, at det er i orden. Men gør ikke antræk til at notere det. MARTIN drikker indholdet af glasset. Bagefter gentager han sit ønske, og det fremgår, at han ikke vil have, at nogen kommer og anklager ham for ikke at have taget sin antabus. Signe siger roligt, at det ikke er noget problem, og at "det er helt fint".

MARTIN viser sin gode vilje ved at komme af sig selv og minde om, at han ikke har fået sin antabus. Hans underkastelse består desuden i at afkræve kontrollen og registreringen eksplicit. Men i den forbindelse træder den gode vilje i baggrunden, og i stedet fremstår risikoen for at blive anklaget for at smyge sig uden om som det centrale. Hans underkastelse rummer på den måde en vis tvetydighed.

For Signes vedkommende fungerer hendes optræden som en måde at nedtone kontrollen på. Hun indikerer, at dels skal situationen tages afslappet, dels at det ikke er så vigtigt med kontrollen med, om MARTIN har taget sin medicin. Men på den anden side begrunder hun ikke, hvorfor MARTIN kan tage det roligt, ved f.eks. at fortælle, at de ikke fører et register, eller at der ikke kommer nogen og anklager MARTIN for at udeblive fra medicineringen. På den måde begrænser hun talen om kontrollen, hvorved hendes egen andel í kontrollen på den ene side mindskes, mens hun på den anden side markerer, at det er hende, der afgør, hvad der registreres hvornår. Hun fastholder samtidig et diffust billede af, hvori kontrollen består samt konsekvenserne ved at udeblive fra medicineringen med antabus. Hun gør dermed ikke eksplicit op med MARTINs forestillinger om kontrollen og dens mulige konsekvenser. Han får således ikke andre retningslinjer for, hvordan han i fremtiden skal underkaste sig kontrollen. I situationen forbliver det derved uklart, om der overvåges, og i givet fald hvad der overvåges.

De kontrollerede underkaster sig ikke altid kontrollen med indtagelsen. Med opførslen af rollen som kontrolleret udtrykkes derimod i enkelte tilfælde modstand. Denne modstand kommer til udtryk ved, at den kontrollerede ikke indtager medicinen i kontrollantens påsyn eller på anden vis hindrer overvågningen. Jeg observerer flere tilfælde, hvor det sker. Det eneste tilfælde, jeg ser i forhold til indtagelsen af antabus, er, da JEPPE kun drikker lidt af antabussen, inden han forlader kontoret med glasset i hånden. Jeg observerer ligeledes et enkelt tilfælde, hvor jeg med sikkerhed ved, at en del af medicinen er Campral. I det tilfælde modtager HENRIK sin medicin fra Anders for derefter at vende ryggen til Anders og indtage medicinen. Han vender sig tilbage mod Anders bagefter.

Rolledistancen, HENRIK og JEPPE udtrykker i de to tilfælde, bryder med ritualet, idet kontrollen med indtagelsen undermineres. Jeg ser denne modstand som en måde at hævde selvstændighed på og at vise sig som andet end en lydig beboer. Men til trods for at HENRIK og JEPPE unddrager sig overvågningen, signalerer de dog i større eller mindre grad, at de indtager deres medicin. De nægter således ikke fuldstændig at indgå. De skubber derimod til rammerne som en form for forhandling af, hvordan overvågningen skal foregå.

I de to nævnte situationer ser personalet igennem fingre med, at beboerne unddrager sig overvågningen, til trods for at det er antabus og Campral, der skal indtages[157]. På den måde afholder medarbejderne sig i situationen fra at håndhæve reglerne for overvågningen rigidt, hvilket betyder, at de ikke markerer sig som kontrollanter. Medarbejdernes optræden kan ligesom beboernes betragtes som en form for rolledistance, som virker som en modstand mod ritualet. Denne rolledistance kan med inspiration fra Holmes betragtes som en måde at fastholde en god [caring] relation på ved at overse mindre forseelser (Holmes 2005:6).

I det næste afsnit behandler jeg kontrollen, der finder sted i forbindelse med behandlingsregimet, der er det tredje forhold, som ritualet af kontrol og underkastelse udfolder sig i relation til.

Behandlingsregimet

Behandlingsregimet omfatter i min forståelse ordination og administration af medicin. Ordinationen af medicin står medarbejderne for sammen med den psykiatriske konsulent[158], mens beslutninger om ordination af antabus i udgangspunktet ikke drøftes med psykiateren. I stedet drøftes ordination af antabus jævnligt med forskellige beboere (jf. kapitlet "Målsætnings-gruppen"). Det er dog personalet, der træffer beslutninger vedrørende over-

[157] Det er ikke ualmindeligt, at beboere får lov til at gå med piller, uden at det påtales, når der er tale om anden medicin.

[158] Psykiateren har i udgangspunktet konsultation med beboerne en gang om måneden. Personalet afgør fra gang til gang, hvilke beboere psykiateren skal tale med. Alle nye beboere får en tid hos psykiateren ved først givne mulighed. Derudover vurderes beboerne med udgangspunkt i, om der er særlige problemstillinger, som man ønsker psykiaterens vurdering af. Det kan omfatte, at personalet skønner, at en beboers tilstand er ændret.

vågning af medicinering og dermed administrationen af medicinen. Men disse beslutninger forhandles. Til tider er det en beboer, der tager initiativ til at forhandle ved ordinationer, f.eks. ved at foreslå, at medicineringen med et præparat skal stoppe. Andre gange tager personalet initiativ til forhandlinger af ordinationer. Det følgende viser en situation, hvor ordinationen forhandles på Dittes initiativ.

I forbindelse med at Ditte gør to glas med antabus klar til DORTHE og FREDERIK, fortæller hun Anders, hvem af beboerne der får antabus i øjeblikket. Ud over DORTHE og FREDERIK får JEPPE også. FREDERIK kommer kort efter og får sin antabus. Da han forlader kontoret efter at have drukket op, kommer ERNST ind. Han går hen mod Ditte. Hun spørger ham frejdigt: "Skal du have antabus?". Han svarer: "Nej, Jeg får Campral". Ditte svarer ikke, og der opstår en kort pause. ERNST bryder tavsheden og tilføjer, at han ikke kan tåle antabus, fordi hans "mave bliver smadret af det". I en spøgefuld tone siger hun: "Nåh, det er kun antabus, der ødelægger din mave, og alkohol, der smadrer dit liv". "Det er vel nok rart at komme herind," svarer han med en kæk tone uden hverken at smile eller lyde bebrejdende. Ditte skifter emne og spørger til hans planer i forhold til, hvor længe han skal være hjemme. Det fremgår, at han er på vej hjem, men kommer tilbage, når fodboldkampen, han skal se, er færdig.

I situationen indleder Ditte indirekte en forhandling. Forhandlingen relaterer sig til prioriteringen af antabus over for Campral, som vi så i forbindelse med Målsætningsgruppen. Da ERNST markerer, at han står ved sin beslutning om at bruge Campral, udfordrer hun hans forståelse. Med den spøgefulde tone bløder hun konfrontationen op, der indeholder antydninger af en trussel om, at hans "liv" risikerer at blive "smadret", hvis ikke han får kontrollen over alkoholen. Opblødningen af konfrontationen rummer to facetter. For det første gør den humoristiske tone, at Ditte har mulighed for at trække sin konfrontation tilbage, hvis ERNST tager det ilde op, idet hun kan påberåbe sig, at det var sagt i spøg og ikke skulle tages alvorligt (Emerson 1973). Ifølge Emerson vil en sådan reaktion betyde, at Ditte kan fralægge sig ansvaret for at konfrontere ERNST, som så vil fremstå som den ansvarlige for at skabe en konfrontation. For det andet mindsker

humoren risikoen for, at der bliver en konfrontation, idet humor ikke kræver et seriøst svar, men kan ignoreres (Griffiths 1998:882). En seriøs kommentar ville kræve et seriøst svar. Jeg forstår hendes humoristiske tone som en måde at reducere risikoen for modstand på i forbindelse med konfrontationen, hvor hun gør opmærksom på en problematisk sammenhæng, som ERNST ignorerer i sin begrundelse for ikke at tage antabus. Dittes bemærkning fremstår derved som et forsøg på at få ERNST til at erkende det problematiske i sine handlinger. Dittes optræden ligner på den måde det, Arminen og Halonen har vist i deres analyser af gruppeterapi, hvor problemer udpeges ved, at der grines af dem (Arminen & Halonen 2007:500)[159]. Brugen af humor i forbindelse med udpegning af problemer er et gennemgående træk i medarbejdernes optræden, ikke kun i forbindelse med forhandlinger af medicineringen. I sin reaktion undlader ERNST at tage stilling til indholdet af Dittes udfordring. I stedet besvarer han selv hendes udfordring med en humoristisk bemærkning, der rummer en afvisning. I stil med Ditte nedtoner han dermed den potentielle konflikt, der følger af afvisninger. På den måde får de markeret deres modsatrettede opfattelser, uden der opstår en åbenlys konflikt om ERNSTs behandlingsregime.

ERNSTs forklaring af årsagen til, at han ikke vil tage antabus, afspejler desuden et gennemgående træk i forbindelse med forhandlingerne af behandlingsregimet, idet han bruger bivirkninger som ressource i sin argumentation. Vi har set DAVID gøre noget lignende, hvor bivirkninger også bliver et omdrejningspunkt i forhandlingen af, om antabus er den rigtige behandling (jf. Målsætningsgruppen). Som i snakken med DAVID om antabus virker bivirkningerne som en undskyldning for ERNST, dog uden at undskyldningen fremstår som entydigt legitim eller illegitim. På den ene side får undskyldningen lov til at stå uden at blive undsagt fuldstændig. På den anden side markeres den som en dårlig undskyldning i situationen med såvel DAVID som ERNST, ligesom det signaleres, at fravalget af antabus er uhensigtsmæssigt. Til dette billede hører, at referencen til

[159] Der er dog den forskel, at en del af *spejling* hos Arminen og Halonen er, at andre tilstedeværende inviteres til at grine med. På den måde bruges humoren til at adressere flere på en gang i forsøget på at skabe refleksion i forhold til det påpegede problem (Arminen & Halonen 2007:500-504).

bivirkninger i højere grad fremstår som legitim, når det gælder anden medicin end antabus.

Behandlingsregimets anden del: administrationen af medicinen er ligeledes genstand for forhandlinger. Ditte, Anne og THOMAS er deltagere i en af de få situationer, jeg ser, hvor beboere indgår i forhandlingerne af administrationen.

THOMAS kommer ind på kontoret, hvor Ditte står ved skranken, og Anne sidder ved en af computerne. Jeg sidder ved bordet i den modsatte ende af kontoret. Ditte siger: "Nå, der er du, Thomas". Han svarer: "Jeg var på toilettet, da du kaldte". Hun siger i et muntert tonefald: "Ja, det skal man jo have lov til". THOMAS har en doseringsæske med, som han lægger på skranken. Ditte kigger på ham og spørger: "Er det en bytter, eller får du pillerne her?". THOMAS fortæller, at han får piller på kontoret. Han har haft doseringsæsken med hjem på weekend. Ditte foreslår, at det måske er ved at være tid til, at han selv administrerer medicinen. THOMAS svarer: "Det kan godt være". Ditte fortsætter med at forklare ham, at han skal tale med sin kontaktperson eller Merete. Hun drejer hovedet hen mod Anne og siger, at hun synes, det ville være en god idé. Anne vender sig mod dem og siger: "THOMAS har noget, som vi ikke vil have folk til at have liggende på værelserne". THOMAS siger: "Men når jeg går over til Baldrian, så… Hvis det er det, du tænker på". Anne afbryder nærmest: "Det er det. Så kan vi tale om det dér [når THOMAS skifter til Baldrian]". THOMAS skifter emne og taler om nogle billeder, han har taget på en udflugt.

I forhandlingen håndhæver Anne kontrollen. Hun markerer, at administrationen af medicinen ikke er noget, den kontrollerede bare kan bestemme sig for at ændre. Hun legitimerer håndhævelsen ved at referere til et specifikt præparat, THOMAS får, som kræver en særlig kontrol i forhold til tilgængelighed. Referencen til præparatet som noget, "folk" ikke skal "have liggende på værelserne", fungerer i situationen som et vægtigere argument end Dittes vurdering af, at THOMAS er blevet egnet til at styre medicinen selv. Selvom hensynet til cirkulationen af det pågældende præparat vægtes højere, viser situationen, at beslutninger vedrørende

administrationen af medicinen ligeledes afhænger af medarbejdernes vurderinger af evner til at administrere medicineringen selv, og at denne vurdering kan ændres over tid.

For så vidt som selvadministration kan betragtes som et privilegium, kan behandlingsregimet forstås som en form for *privilegiesystem*, som Goffman har beskrevet som en integreret del af den totale institution (Goffman 1967:42). Ifølge Goffman fungerer privilegiesystemet som en måde at forme klienter på. Det virker ved at tildele eller fratage privilegier som henholdsvis belønning og straf for specifik adfærd.

I det følgende afsnit søger jeg at kaste lys over, hvordan medicineringen har betydning for styringen af beboerne, der rækker ud over det specifikke i ritualet af kontrol og underkastelse. Det gør jeg ved at betragte, hvordan behandlingsregimet ligeledes fungerer som et privilegiesystem og indskriver sig som et blandt flere privilegiesystemer på Gartnergården (I kapitlet "Coffee and cigarettes" ser jeg nærmere på et privilegiesystem, der udfolder i beboernes interaktion med hinanden).

Behandlingsregimet og privilegiesystemet

Når jeg betragter behandlingsregimet som et spørgsmål om tildeling eller fratagelse af privilegier, skyldes det måden, hvorpå behandlingsregimet fremstilles og anvendes. I forbindelse med deres samtale om MICKs nye medicin til behandling af ADHD kommer personalet ind på betydningen af selv at administrere medicinen. MICK er en af de beboere, der selv administrerer sin medicin[160]. Andreas spørger, hvorvidt MICKs nye medicin skal tages på et bestemt tidspunkt. Han tilføjer, at MICK har fortalt, at han glemte at tage medicinen dagen før. Anne siger, at det er rigtigt, at den skal tages på faste tidspunkter. Andreas svarer: "Så kunne det måske være, at han skulle have det her [på kontoret]". Signe bryder ind og spørger, om der er nogen, der har mærket en forskel på MICK. De taler lidt om det, hvorefter Andreas vender tilbage til spørgsmålet om administrationen af medicinen. Han siger: "Hvis han [MICK] glemmer det, kunne det være en idé, at han fik

[160] Hvilket i praksis vil sige, at beboeren får udleveret en doseringsæske af personalet, hvor der er medicin i til flere dage.

det her". Anne svarer, at hun godt kan tale med ham, men tilføjer så: "Jeg kunne godt forestille mig, at han bliver stødt". Andreas siger: "Nå, men jeg tænkte bare, at det er lidt anderledes [end med det andet medicin], når det nu skal tages på et bestemt tidspunkt. Jeg har ikke noget problem med det [at tale med MICK om det]."

Jeg analyserer situationen som udtryk for, at selvadministration af medicinen er et privilegium for beboerne, der kræver en begrundelse, hvis det skal fratages en beboer, der har fået det tildelt. I dette tilfælde begrundes ændringerne i egenskaber ved medicinen, og at MICK har glemt at tage medicinen. For mig at se er der ikke tale om, at behandlingsregimet entydigt handler om sanktioner eller belønninger for særlige typer af adfærd. Derimod indgår der, ligesom i MICKs tilfælde, et element af, at behandlingsregimet hjælper til at løse problemer for beboeren. Desuden har medicinens egenskaber en betydning for behandlingsregimet, i den forstand at en specifik medicins egenskaber kan gøre, at medicineringen altid foregår overvåget, sådan som vi så i situationen med THOMAS, der ikke kan få lov til at administrere medicinen selv.

Når det er sagt, er der andre situationer, hvor behandlingsregimet mere entydigt fungerer som sanktioner eller belønning. Det gør sig bl.a. gældende i forbindelse med, at IVAN gentagne gange drikker alkohol. Anders fortæller ved et personalemøde, at IVAN har drukket dagen før. Det fremgår, at der er tale om en gentagelse. Da Anders har beskrevet forløbet, konstaterer Merete, at det "ikke kan gå hurtigt nok" med at få IVAN sendt videre til en anden institution, hvor han venter på, at der bliver plads. Denne institution er en del af samme organisation som Gartnergården. Det fremgår ligeledes, at Gartnergåden har en forpligtigelse til at få IVAN sikkert frem til institutionen. Merete tilføjer, at IVAN "kommer til at bryde alle regler, så længe han er på Gartnergården. Hun konkluderer, at han skal have "antabus her indtil det sidste".

I forhold til IVAN er det tydeligt, hvordan brugen af medicineringen fungerer som en måde at sanktionere bestemte typer af adfærd på. Her er det indtagelse af alkohol, der sanktioneres. Måden, behandlingsregimet fungerer på som en tildeling af sanktioner eller belønninger, har en ekstra dimension i forhold til Goffmans privilegiesystem. Hvor privilegiesystemet i

Goffmans udlægning virker igennem markeringen af acceptabel og uacceptabel adfærd og klientens stræben efter privilegier (Goffman 1967), så virker behandlingsregimet tillige igennem en farmakologisk adfærds-regulering. I forhold til antabus installeres en forventet kropslig sanktionering af fremtidig overtrædelse af reglen om, at beboerne ikke må indtage alkohol. I IVANs tilfælde besluttes reguleringen iværksat på baggrund af, at personalet vurderer, at de ikke kan styre IVAN, samtidig med at de ikke kan udskrive ham af behandlingen som følge af deres forpligtigelse over for den anden institution. Den farmakologiske adfærdsregulering bringes ligeledes i spil over for FREDERIK i forbindelse med hans "maniske" adfærd. Her begrundes medicineringen med, at den kan holde ham i ro, så han ikke udgør en risiko for sig selv og andre (jf. kapitlet "Personalets forberedelser"). Så selvom for eksempel antabus beskrives som en hjælp af flere beboere, tjener det ligeledes til at opretholde orden på institutionen og til at tildele sanktioner og belønninger i form af tildeling eller fratagelse af privilegier for beboerne.

Udformningen af behandlingsregimet er ikke alene om at fungere som privilegier, der kan gives eller fratages af personalet og eventuelt i dialog med beboeren. På Gartnergården er der andre privilegier, der minder om Goffmans beskrivelse:

> "Det er vigtigt at gøre sig klart, at mange af disse potentielle goder [privilegier] er taget ud af den sum af store og små støttende faciliteter, som klienten tidligere havde regnet som en selvfølgelighed" (Goffman 1967:43).

Privilegierne på Gartnergården relaterer sig til mulighederne for at forlade institutionen og administrationen af beboernes penge. I forhold til at forlade Gartnergården består et privilegium i, at beboeren kan tage hjem på weekend. I udgangspunktet tager beboeren ikke på weekend det første stykke tid. Mulighederne for at tage hjem aftales, når beboeren er "landet i huset", hvilket samtidig indebærer, at personalet har haft mulighed for at observere beboeren. Retten til frit at administrere ens penge kan på samme måde blive begrænset. Det sker bl.a. for JULIUS, der sættes under administration på baggrund af beskrivelserne af ham fra hans tidligere

institution. Af disse beskrivelser fremgår det, at han ikke kan have penge på lommen uden at købe alkohol. En beboer, der mister retten til selv at administrere sine penge, kan blive bedt om at vise sine indkøb og kvitteringer, når pengene, vedkommende har fået udbetalt, skal afregnes med personalet. De forskellige privilegier, der indgår i privilegiesystemet, der kontrolleres af personalet, kobler sig til beboerens grad af selv-bestemmelse, således at privilegier giver mulighed for en øget selvbestemmelse for beboeren.

Personalet optræder som kontrollanter i relation til opretholdelsen af det samlede privilegiesystem. En dag optræder Merete i rollen som kontrollant over for JOY.

Merete står for morgenmedicineringen i dag. JOY kommer ind på kontoret. Vi er nu os tre på kontoret. Merete indleder en samtale ved at spørge JOY, om hun har haft en god dag i går. De taler lidt om den, før JOY skifter emne ved at sige, at hun gerne vil køres i banken, fordi hun vil hæve sine penge. Merete spørger: "Vil du ikke lade dem blive?". JOY svarer: "Jeg vil have dem nu". Hun lyder bestemt, men ikke vred. Med et smil på læben siger Merete: "Du tror ikke på bankrenter?". Hun følger op med et lille grin. JOY svarer ikke. Hun ser ikke ud, som om hun finder Meretes kommentar morsom. Hun står og venter på, at Merete får opløst antabussen. Hun tager glasset og drikker. Så siger hun: "Nej, jeg vil gerne hæve det hele nu … Der er ikke så meget". Merete indvilger i at finde ud af at komme i banken i dag.

Merete optræder i situationen som kontrollanten, JOY må spørge for at få sine penge. Med Meretes optræden kommer kontrollen ikke blot til at dreje sig om, hvorvidt JOY har brugt sine penge på en legitim måde – altså ikke til alkohol, sådan som kontrollen med beboernes penge normalt gør. Meretes optræden fremstår derimod som et forsøg på at influere JOYs beslutninger om at have mange eller blot nogle kontanter på sig. I Meretes udførelse af kontrollen udvider dens genstandsfelt sig således. Men JOY afviser Meretes forsøg og dermed Meretes autoritet til at udføre kontrollen. Merete anlægger derefter en humoristisk tilgang, som dels tjener til at gentage forslaget om at lade penge stå, dels fungerer til at opbløde den konfrontation, som JOYs afvisning af hende indebærer. Arminen og Halonen har beskrevet en

lignende brug af humor, hvor latter kommer som en opfølgning på handlinger, der resulterer i modstand (Arminen & Halonen 2007:504). Til forskel fra Arminen og Halonen er der i interaktionen mellem JOY og Merete ikke tale om en passiv modstand i form af tavshed (Arminen & Halonen 2007:506), men derimod en åbenlys afvisning af Meretes forsøg på at udøve kontrol. Arminen og Halonen forklarer, at humoren bruges til at fastholde interaktionen, ved at klienten får mulighed for at definere situationen mindre seriøst end ellers (Arminen & Halonen 2007:507). JOY tager ikke muligheden for at definere situationen mindre seriøs, hvorfor Meretes forsøg på at udøve kontrol vedbliver at fremstå som sådan frem for at blive nedtonet. At JOY undlader at grine, fungerer ligeledes som en understregning af afstanden mellem de to. Med Mik-Meyer kan man sige, at JOY på den måde viser, at de to ikke tilhører samme gruppe (Mik-Meyer 2007b), hvorfor der ikke bliver en forsoning. Tværtimod kommer kontrollen, Merete udfører, til at fremstå tydelig, ligesom det modsatrettede i Merete og JOYs interesser fremhæves.

Situationen viser dels, hvordan personalet tager humor i brug, når de optræder som kontrollanter i relation til privilegiesystemet, dels viser den, at personalet bruger humoren som led i den motiverende indsats, hvor de bl.a. minder beboerne om gøremål eller giver forslag til mulige handlinger. Brugen af humor i forbindelse med den motiverende indsats gør, at den bliver mindre konfronterende, ligesom den i høj grad overlader ansvaret til beboeren, da beboeren gives mulighed for enten at tage personalets udsagn alvorligt eller lade det passere ved at tage det for spøg.

En sidste dimension af det brede privilegiesystems betydning, som jeg ønsker at nævne, er, at det fungerer som en form for interaktionelle ressourcer, der kan bruges til at vise sig som noget bestemt. På samme måde som med medicineringen, hvor beboerne kan vise deres motivation til behandling ved at underkaste sig, virker beboerens indordning under systemet til at vise, at vedkommende har motivationen og evnerne til behandling. Det brede privilegiesystem fungerer derved også til at synliggøre beboerne for sig selv, hinanden og personalet.

I den følgende del ser jeg på, hvordan beboernes brug af humor optræder i interaktionen. I det foregående har jeg bl.a. berørt, hvordan beboerne medvirker til at nedtone kontrollen. I det arbejde med at mindske fokus på kontrollen benytter beboerne sig af humor.

Beboernes brug af humor

Som vist bruger personalet humor til at opbløde kontrollen i interaktionen med beboerne. Beboerne benytter ligeledes humor i forbindelse med håndteringen af kontrollen. Vi har allerede set antydninger af dette, bl.a. idet indtagelsen af antabus markeres med "Glædelig jul" som en form for skål.

En væsentlig del af beboernes humoristiske indslag i interaktionen er deres (emiske) udtryk vedrørende medicineringen. MARTIN er en af de beboere, der benytter sig af humoristiske betegnelser for medicineringen. Det sker en dag, da han efter frokosten kommer og stiller sig i døren til kontoret, hvor Signe står ved skranken, der er placeret over for døren. Han spørger: "Signe, kan jeg få min dessert, inden jeg skal ud og arbejde [i køkkenet]". Signe ser undrende ud og siger: "Hvad er det for en dessert?". "Mine piller," svarer han. Hun griner kort og smiler. Hun lader ham forstå, at det er i orden. Han går hen til skranken. Andre varianter af denne type af humoristiske metaforer er bl.a. THOMAS' "Kan jeg få mine vitaminpiller?" eller DAVIDs "morgenservering" om medicineringen eller PALLEs "sjus" om antabussen.

Som i situationen med MARTIN fungerer de humoristiske betegnelser for medicineringen som en måde at skabe en afslappet atmosfære omkring indtagelsen af medicinen på, som samtidig indebærer en accept af kontrollen og underkastelsen. På samme måde som Signe besvarer medarbejderne i reglen disse kommentarer med et smil eller et lille grin, hvorved de bakker op omkring, at indtagelsen af medicinen skal tages afslappet. Ved at tage initiativet til at skabe en afslappet atmosfære indikerer beboerne, at de selv er afslappede i forhold til at underkaste sig kontrollen, og at situationen med dens rollefordeling ikke skal tages mere seriøst end højst nødvendigt. De humoristiske betegnelser bidrager ligeledes til at skabe fællesskab på tværs af de to roller som kontrollant og kontrolleret. Humoren markerer, at

deltagerne forbindes af andet end kontrollen i situationen, hvilket i den givne situation bekræftes af, at Signe griner af MARTINs morsomhed. De fremstår således som to individer, der kan grine af det samme samt er enige om, at indtagelsen af medicinen ikke er så alvorlig, at den skal optage fokus for hele situationen. Nedtoningen af kontrollen igennem beboerens brug af humor indebærer en nedtoning af den kontrolleredes underordnede position i stil med markeringerne af indtagelsen, der lettede kontrollantens arbejde. Nedtoningen af den kontrolleredes underordnede position igennem brug af humor består i, at underkastelsen vises som noget selvpåført og tilforladelig. Denne brug af humor kan på den måde siges at tjene til at bevare værdigheden i relationen. Som Billquist og Skråner har bemærket, så kan det, at etablere en personlig relation til personalet tilbyde klienter en kontrast til at optræde som underkastede klienter, der bliver objektiveret (Billquist & Skråne 2009:258).

Med brugen af humor glider kontrollen således i baggrunden, hvilket giver plads til, at interaktionen kan dreje sig om noget andet, hvor medarbejderen i højere grad kan fungere som en agent of care. Et eksempel på, hvordan situationen med overvåget medicinering kommer til at handle om andet end medicineringen, ses i DAVID og Dittes optræden en morgen.

LISBETH har sat sig ned, mens hun drikker sin antabus. Hun fortæller Ditte, at hun var meget træt i går, fordi hun skulle så mange ting. DAVID kommer ind, mens de taler sammen. Han finder badevægten frem, stiller sig op på den og betragter resultatet. LISBETH bliver færdig med at drikke. Hun rejser sig og forlader kontoret. DAVID stiller vægten på plads og henvender sig i et muntert tonefald til Ditte, der har sat sig på en af stolene: ”Sig mig, er du ikke på arbejde?”. ”Det er jeg da,” svarer hun kækt. DAVID følger op med at sige: ”Så vil jeg da gerne have mine piller”. Hun finder pillerne frem. DAVID starter en samtale om at shoppe ved at spørge: ”Hvornår skal vi ud og powershoppe?”. Han stiller spørgsmålet med et smil på læben og engagerer sig straks i samtalen.

DAVIDs humoristiske bemærkninger fungerer som en form for venskabeligt drilleri, der markerer en vis grad af jævnbyrdighed, som Ditte bekræfter med sit svar. DAVIDs bemærkning virker desuden som en måde til at få

Ditte til at betjene ham på, uden at han skal forlange det af hende. Han viser derved et ønske om at indgå i medicineringen, og samtidig indikerer han, at hendes rolle er at assistere ham i forbindelse med gennemførslen af medicineringen. Ditte fremstår ikke som en kontrollant, der pålægger ham medicineringen, men i stedet som assistent for hans selvvalgte medicinske selvbearbejdning. Det jævnbyrde forhold, som DAVID byder op til, fortsætter han ved at spørge Ditte om en shoppingtur på en sådan måde, der ikke adresserer hende som en autoritet, men mere som en ven. Hans spørgsmål handler ikke om at få lov; det handler om hvornår. Ligeledes markerer han deres fællesskab i kraft af at tale om et "vi".

Situationen med DAVID viser ligesom situationen med MARTIN, hvordan beboerne ikke blot spiller med på personalets optræden. De tager derimod initiativ til at lade andet end kontrollen blive fokus i interaktionen. Den form for optræden fra beboerne baner derved vej for, at kontrollanten og den kontrolleredes relation skabes som ligeværdig, der "er et must" ifølge Moderorganisationens beskriver af sine metoder (Moderorganisationen 2008a14).

Afrunding: medicinering som en hybridteknik og situationens indtryksstyring

Denne afrunding falder i to overordnede afsnit. Det første afsnit beskæftiger sig med medicineringen som en teknik, der indgår i styringen på Gartnergården. Det andet afsnit fokuserer på nedtoningen af kontrollen i forbindelse med medicineringen, samt på hvordan der udtrykkes modstand i inter-aktionen.

Medicineringen fungerer som en kompleks form for styring. Når jeg analyserer interaktionen i forbindelse med medicinering, tegner der sig et billede af en form for hybridteknik (Valverde 1998), der virker på forskellige måder og på forskellige styringsobjekter.

Medicineringen på Gartnergården tillader beboeren at handle på sig selv ved at tage medicin. Medicineringen fungerer i den forstand som en selv-

teknik (Foucault 1994a), hvor beboeren med større eller mindre hjælp fra medarbejderne handler på sig selv i kraft af medicinens farmakologiske virkninger. Medarbejderne hjælper ved at påskønne beboernes brug af medicinen ved at søge at få beboerne til at udføre selvteknikken, særligt når det drejer sig om indtagelse af antabus, samt ved at kontrollere beboerne. I kraft af disse optrædener påtager medarbejderne sig en del af ansvaret for, at beboerne udøver selvteknikken. Beboeren er således ikke eneansvarlig. Medarbejderne har forpligtigelser i relation til selvteknikken, hvilket jeg ser nærmere på senere i afsnittet.

Som selvteknikken fungerer medicineringen på to måder. For det første udøves selvteknikken med henblik på de farmakologiske virkninger eller forventningerne om sådanne virkninger. Disse virkninger bruges til at handle på ens problemer med alkohol. Som det fremgik af analysen af Målsætningsgruppen fremstår antabussen med dens trussel som den foretrukne metode på bekostning af trangsreduktionen via Campral. Antabus' særlige status i forhold til gennemførslen af behandlingen understreges i forbindelse med medicineringen, idet kontrollen med antabussen foregår mere stringent end med anden medicin.

De farmakologiske virkninger er desuden kædet sammen med forsøg på at afhjælpe andre individuelle problemer, såsom problematiske adfærds- og tankemønstre i form af ADHD eller manisk tilstand for henholdsvis MICK og FREDERIK vedkommende (jf. "Personalets forberedelser")[161].

De farmakologiske virkninger fungerer ydermere som en adfærdsregulering, der retter sig mod at holde orden på Gartnergården. Det fremgår af personalets beslutning om at sætte IVAN i antabusbehandling. Noget tilsvarende gør sig gældende, da personalet bruger medicinen til at holde FREDERIK i en "kuvøse" (jf. kapitel "Personalets forberedelser"), der skal modvirke, at han bliver for manisk og dermed for ustyrlig for personalet. De to tilfælde viser, hvordan de farmakologiske virkninger bruges til at holde orden ved at fjerne en afvigelse, der forstyrrer eller truer ordenen på Gartnergården. I disse tilfælde fremstår beboeren ikke som drivkraft bag. Derimod optræder medicineringen i den forbindelse mere som en autoritær teknik, hvor personalet handler på beboeren.

[161] Det skal dog bemærkes, at disse adfærdsmæssige problematikker samtidig er kædet sammen med alkoholproblemer, idet de vurderes at øge risikoen for indtagelse af alkohol.

For det andet fungerer medicineringen, når den er overvåget, som selvteknik, ved at beboeren synliggør sig selv for sig selv, sådan som Järvinen (1998) og Steffen (2001; 2005) forklarer. Synliggørelsen virker som en bekræftelse over for en, selvom man har et eller flere problemer, som man vil og kan gøre noget ved. Den anden side af synliggørelsen er, at beboeren viser sig over for dels medarbejderne og dels medbeboerne. Ved at indgå i medicinering viser beboeren sig som en, der er motiveret og kan indgå i behandlingen, herunder relationen til medarbejderne. Beboeren viser sig på den måde som en, der er på rette vej.

Beboerens synliggørelse af sig selv over for medarbejderne virker således som en teknik for medarbejderne til at skabe viden om beboeren. Det samme gør sig gældende i forhold til medbeboerne. Den medicinske selvteknik er i udgangspunktet en privat måde at handle på sig selv på, da den ikke baserer sig på en bekendelse, sådan som Målsætningsgruppens verbaliseringer gør. Men i kraft af overvågningen kommer medicineringen alligevel til at fremstå som en måde, hvorpå medarbejderne kan trænge ind i beboernes indre. Medarbejderne bruger deres observationer af beboerens optræden i forbindelse med medicineringen, herunder beboerens indtagelse af antabussen, som udgangspunkt for at bestemme beboerens indre tilstand – det være sig beboerens følelser eller motivation. På den måde bruger medarbejderne den overvågede medicinering til at anlægge et blik på beboeren, der søger at bestemme det indre ud fra handlingerne, der kan iagttages udefra. Den overvågede medicinering fungerer således som en *vidensteknik,* der muliggør en objektivering (Foucault 1982) af beboeren, og som bl.a. supplerer den viden om beboeren, der produceres i forbindelse med deres selvbekendelse i Målsætningsgruppen. Det betyder endvidere, at det ikke er ligegyldigt, hvordan medicinen indtages. Det skal gøres på den rigtige måde for at demonstrere motivation. Men som det fremgår, er der ikke nødvendigvis klarhed over, hvordan synliggørelsen af beboeren skal fortolkes. Fortolkningen af observationerne er derimod genstand for forhandlinger.

Den overvågede medicinering synliggør ikke blot beboerne. Det er ikke et panoptikon, men en gensidig overvågning. Goffmans forståelse af interaktion som kendetegnet ved gensidig iagttagelse (Goffman 1992) understreger, at medarbejderne ligeledes bliver stillet til skue, hvilket åbner op for,

at beboere og kollegaer bruger situationen som udgangspunkt for at vurdere den enkelte medarbejder. Dette forstærkes, ligesom synliggørelsen af beboeren, af, at medicineringen overværes af et publikum, der består af både andre medarbejdere og beboere. Denne gensidige overvågning bliver væsentlig for medarbejderne set i forhold til den viden om relationernes betydning for arbejdet med beboerne. Det bliver den, fordi medicineringen således fungerer som en scene, hvor medarbejdernes optræden må tage højde for relationsarbejdet, hvis ikke det skal undermineres. Derved opstår en rollekonflikt, hvor forpligtelserne i forbindelse med opførslen af rollen som kontrollant potentielt set virker undergravende for rollen som lyttende. Denne rollekonflikt betyder, at medarbejderne har andet på spil end gennemførslen af kontrollen. I den forbindelse bliver deltagernes optræden ligeledes en måde at håndtere rollekonflikten på. Jeg vender tilbage til dette.

Men inden da runder vi den sidste del af medicineringens hybridteknik af. Denne del består i, at medicineringen fungerer som en del af et privilegiesystem på Gartnergården, der kontrolleres af personalet. I privilegiesystemet indgår privilegier, der ud over medicineringen relaterer sig til administration af beboernes penge og bevægefrihed. Systemet kan anskues som en form for *normaliserende sanktion* (Foucault 2002:193-). Normaliserende sanktioner retter sig ifølge Foucault mod at promovere en særlig adfærd. På Gartnergården omfatter denne adfærd afholdenhed samt at være rolig og indordne sig under autoriteten, personalet udøver. Min analyse viser, at det brede privilegiesystem samtidig fungerer som interaktionelle ressourcer, beboerne kan bruge til at vise deres motivation, men også selvstændighed.

Om hvordan kontrollen håndteres

Den omtalte rollekonflikt udspiller sig i forhold til et dilemma i forhold til medarbejdernes optræden som kontrollanter og det overvejende fokus på de terapeutiske bearbejdelser, der forudsætter relationer baseret på tillid. I det følgende samler jeg op på, hvordan henholdsvis medarbejderne som kontrollanter og beboerne som kontrollerede, håndterer medarbejdernes rollekonflikt.

Medarbejderne markerer igennem deres optrædener i situationen, at beboerne ikke skal hæfte sig for meget ved kontrollens betydning. De ned-

toner kontrollen. Medarbejdernes nedtoning sker for det første ved, at kontrollen i udgangspunktet udføres diskret som en overvågning, der ikke giver sig til kende som en overvågning.

For det andet sker nedtoningen ved, at medarbejderne markerer, at kontrollen ikke skal tages for alvorligt, sådan som Signe gør over for MARTIN, da hun viser ham, at han ikke skal bekymre sig om, hvorvidt hans indtagelse bliver registreret.

For det tredje bruger medarbejderne humor. Humor fungerer som et multifacetteret redskab, medarbejderen tager i brug i de delikate situationer, hvor kontrollen bliver synlig. I den forbindelse virker humoren til at markere dels en afslappet atmosfære, dels et sammenhold mellem medarbejder og beboer. Medarbejdernes brug af humor fungerer endvidere som forsøg på at styre beboerne, som tager højde for, at styring kan resultere i at skabe modstand fra beboernes side. Det sker dels ved, at humor bruges til at reducere risikoen for, at der opstår en eksplicit konflikt, når medarbejderen søger at påvirker beboere, dels anvendes humor af medarbejderne som opfølgning på handlinger, der resulterer i modstand fra beboernes side. På Gartnergården bruges humoren i relation til åbenlys modstand, og dermed adskiller brugen sig fra humoren i Arminen og Halonens analyse af terapeutiske interaktioner, der bruges i relation til en passiv modstand (Arminen & Halonen 2007:506).

Kontrollen nedtones for det fjerde ved, at medarbejderne ikke håndhæver kontrollen i forbindelse med medicinering rigidt, hvilket indebærer, at de kontrolleredes overskridelser af reglerne for medicinering påtales. Medarbejdernes forsømmelser i forhold til at håndhæve kontrollen relaterer sig primært til kontrollen med rummet, men i enkelte tilfælde sker forsømmelserne i relation til indtagelsen. Forsømmelser adskiller sig fra de tre foregående måder at nedtone kontrollen på. Forsømmelserne indebærer således, at kontrollen ikke gennemføres som foreskrevet, mens de andre former for nedtoning sørger for, at kontrollen finder sted, men søger at flytte fokus i interaktionen væk fra kontrollen. Forsømmelserne er på den måde en form for modstand, medarbejderne retter mod de pligter og anvisninger, der er tilknyttet den specifikke viden, der er grundlaget for kontrollen. Det er en modstand mod at håndhæve kontrollen på en måde, som potentielt medfører en konfliktfyldt relation til beboeren. Der er derved tale om en

form for modstand, der virker som en måde at tilgodese medarbejdernes forpligtigelser på i forbindelse med relationsarbejdet med beboerne. Forpligtelserne i forbindelse med relationsarbejdet fremstår på den baggrund som stærke i forhold til medarbejdernes optræden.

En central del af medarbejdernes nedtoning af kontrollen er, at den stort set foregår uden at kompromittere kontrollen af medicinen, der skal indtages overvåget. Medarbejdernes optræden viser således, at også medarbejdernes forpligtelser i forhold til gennemførslen af medicineringen prioriteres i situationen. Det bliver bl.a. tydeligt, når beboerne yder modstand ved at skjule at vise deres indtagelse af medicinen. Det resulterer således som oftest i, at kontrollen udøves eksplicit. Derved sikres det, at medicineringen er gennemført. I den forbindelse har antabus en særlig position, der betyder, at indtagelsen kontrolleres mere rigidt end den øvrige medicin. Dette understreger antabusbehandlingens position som en væsentlig del af behandlingen, der supplerer arbejdet i Målsætningsgruppen.

Med nedtoningen af kontrollen på den ene side og den fortsatte kontrol, særlig med indtagelsen af antabus, på den anden fremstår forpligtelserne både i forhold til relationsarbejdet og kontroludførslen som stærke. Det betyder, at medarbejderne må gøre en række krumspring for at kunne tilgodese disse forpligtelser.

For beboernes vedkommende virker deres optrædener til at samarbejde med medarbejderne om at nedtone kontrollen til at vise deres motivation for behandlingen samt til at yde modstand. Hvad samarbejdet om nedtoningen af kontrollen angår, fungerer samarbejdet ligeledes som en måde, hvorpå beboerne kan undgå de sanktioner, som en manglende indordning ellers ville kunne udløse. For beboerne er det at samarbejde med andre ord en måde at holde sig på god fod med medarbejderne.

Beboerne deltager for det første i samarbejdet ved at underkaste sig og lade sig iagttage imens. Et fremtrædende element i den forbindelse er, at de gør det let for medarbejderne at observere dem, hvorved observationen kan forblive diskret. Et andet element er, at beboerne spiller med på humoren, der fremføres af medarbejderne. De bekræfter på den måde, at situationen er afslappet, ligesom de markerer et fællesskab med medarbejderne. Beboerne

får således vist deres motivation igennem deres accept af kontrollen, samtidig med at de tager aktiv del i at skabe relationen til medarbejderne som ligeværdig. Interaktionen på Gartnergården adskiller sig herved fra Mik-Meyers analyse af revalideringscentre (Mik-Meyer 2007a), hvor klienterne afslog medarbejdernes invitationer til at grine sammen, hvilket markerede modsætninger imellem dem. På Gartnergården er medarbejderen og beboeren sammen om at opretholde et fællesskab omkring en afslappet atmosfære i en situation baseret på en kontrolrelation. Men ikke nok med, at beboerne tager imod medarbejdernes invitationer til at more sig; de tager selv initiativ til at bruge humor som redskab til at skabe en afslappet atmosfære samt jævnbyrdighed. Kontrollen trækker sig derved i baggrunden og giver plads til den gode relation. Dette tredje element i beboernes nedtoning af kontrollen adskiller sig både fra Mik-Meyer og fra Emerson (1973) og Haakana (2001), der analyserer patienternes brug af humor i relation til sundhedsfaglige autoriteter. De viser, hvordan humor henholdsvis bruges til at tale om tabuiserede emner og til at problematisere autoritetens udsagn og normalisere egne udsagn, der ellers kun opfattes som udtryk for en afvigelse. Humoren på Gartnergården adskiller sig endvidere fra humoren, Griffiths har beskrevet som redskab til at kritisere eller underminere en faglig autoritet i socialt arbejde (Griffiths 1998).

Min analyse viser, at humor er væsentlig for at skabe og opretholde en foreløbig konsensus, der tillader kontrollerende foranstaltninger i socialt arbejde at blive udført, uden at kontrollen optræder som det primære fokus i interaktionen, og at relationen mellem medarbejder og beboer ikke fremstår som en kontrolrelation. Analysen viser, at beboernes optræden på den måde lader til at være afgørende for, om dilemmaet i, at socialarbejderne skal optræde både som agent of care og agent of social control, tydeliggøres i interaktionen, eller om interaktionen med kontrol kan fremstå som ligeværdig og fungerer som scene for relationsarbejde, hvor der søges at skabe forandringer hos beboerne.

Beboerne viser som beskrevet af Järvinen (1998) og Steffen (2001; 2005) deres motivation til at deltage i behandlingen ved at underkaste sig ritualet af kontrol og underkastelse. Det samme gør sig gældende i relation til det brede privilegiesystem. Både medicineringsritualet og det brede privilegie-

system fungerer på den måde som interaktionelle ressourcer, der kan bruges til at vise sig på en bestemt måde. Det gælder ikke kun i forhold til at vise sin motivation til at deltage i behandling, men også til at vise selvstændighed ved at udøve modstand.

Som vi har set, udøver beboerne modstand mod kontrollen. En del af modstanden fungerer som en måde at vise selvstændighed på uden at være modvillig i forhold til behandlingen. Denne modstand udtrykkes bl.a. ved ikke at indordne sig under reglerne vedrørende rummet, udeblive fra medicinering, ved at forhandle behandlingsregimet og ved at afslå medarbejdernes forslag, der rummer en udvidelse af kontrollen. Sådan som beboerne udøver modstanden, truer de ikke kontrollen, herunder rollefordelingen. Det skyldes bl.a., at de opgiver modstanden, der former sig som udfordring af kontrollen med rummet elle forhandling om behandlingsregimet, når medarbejderne søger at imødegå modstanden. Til trods for dette fungerer beboernes modstand ikke desto mindre til at tydeliggøre kontrollen i situationen, idet medarbejderne i deres imødegåelser gennemfører kontrollen eksplicit. I kraft af tydeliggørelsen af kontrollen fremhæver modstanden et modsætningsforhold mellem beboere og medarbejder.

I visse situationer giver modstanden til gengæld medarbejderne mulighed for at vise, at de tager let på kontrollen og prioriterer den gode relation. Det sker bl.a. i forbindelse med den modstand, som består i, at beboerne undslår sig kontrollen ved at skjule indtagelsen af medicin. I de mest markante tilfælde, hvor beboerne gør det helt umuligt at kontrollere, lader medarbejderen det passere. Derved undgås et direkte opgør om kontrollen, som potentielt set kunne underminere relationsarbejdet.

Interaktionen i forbindelse med medicineringen, som er præget af den afslappede form, accepteres af beboerne, selvom humor og kontrollen ikke altid accepteres. Det medfører, at kontrollen viger til fordel for andre former for fokus i interaktion. Det omfatter bl.a., at der gives plads til samtaler, hvor medarbejderne kommer til at fungere som agents of care. Medarbejderne fungerer som agents of care ved at optræde som lyttende i samtaler med beboere, der er rettet mod at skabe en forandring hos beboeren.

Medarbejderne bruger således også interaktionen til at skabe bekendelse eller til at motivere beboerne til bestemte former for adfærd.

Kapitel 8

Coffee and cigarettes

Kapitel 8
Coffee and cigarettes

I dette kapitel analyserer jeg beboernes interaktion med hinanden i forbindelse med hverdagsaktiviteter på Gartnergården. Mit fokus er, hvordan beboerne er involveret i de øvrige beboeres behandling. Formålet er at vise, hvordan styring udfolder sig i interaktionen beboerne imellem, og dermed at beboernes styring af hinanden er en integreret del af det sociale arbejde på Gartnergården. Kapitlet viser desuden, hvordan beboerne udtrykker modstand i hverdagen. Efter en kort forklaring af kapitlets titel indleder jeg med at redegøre for begrebet *performativ regulering* [*performative regulation*] (Scott 2010a; 2010b; 2011), som er omdrejningspunktet for perspektivet, jeg anlægger i analysen af styringen beboerne imellem. Jeg viser samtidig forskningsfeltet, som kapitlets analyser indskriver sig i. Med det udgangspunkt præsenterer jeg de spørgsmål, jeg besvarer i kapitlet. Herefter analyser jeg interaktionen med udgangspunkt i performativ regulering, først som sanktioneringer og dernæst som belønninger. Derigennem viser jeg, hvordan beboerne understøtter formålet med indsatsen på Gartnergården ved at håndhæve de formelle regler, samtidig med at de udvider området for styringen. Efterfølgende fremanalyserer jeg, hvordan der i interaktionen kan iagttages modstand fra beboernes side. Jeg viser, at beboernes primære modstand retter sig imod styring, der ikke umiddelbart finder sin begrundelse i at afhjælpe deres problem med alkohol. Dermed bidrager kapitlet ved at vise, hvordan der skabes modstand i relation til, at styringens genstand udvides. Endelig afrunder jeg kapitlet ud fra spørgsmålene, jeg opstiller nedenfor.

Den lidt kryptiske titel "Coffee and cigarettes" er et lån fra Jim Jarmuschs film af samme navn. Jeg har lånt titlen fra denne film, for det første fordi hverdagsaktiviteterne, jeg analyserer på, er præget af kaffe og cigaretter

ligesom filmens scener. Det er de dels i kraft af deltagernes forbrug af kaffe og cigaretter i forbindelse med hverdagsaktiviteterne, dels idet kaffe og cigaretter spiller ind på organiseringen af interaktionen. Det ses bl.a. ved, at kaffepauserne markerer overgange fra den formelle behandling til beboernes fritid, ligesom beboernes brug af de fysiske rum formes i relation til, hvornår beboerne skal ryge, og hvor det er tilladt. For det andet har jeg lånt filmens titel, fordi min analyse ligner filmen ved at skildre en række scener, der udspiller sig som uformelle samtaler, samtidig med at scenerne er adskilte øjebliksbilleder.

Min analyse af beboernes interaktion med hinanden tager afsæt i Scotts begreb om performativ regulering. Performativ regulering er en styring, der som sit objekt har andres og ens egen optræden, altså det performative. Scott beskriver performativ regulering som en begrebssynergi mellem Foucaults disciplinære magt (Foucault 2002), Strauss' *negotiated order* (Strauss et al. 1963) og Goffmans *interaktionsordenen* (1983) (Scott 2010b:143), der har til formål at udvide forståelsen af Goffmans interaktionsordenen ved at stille skarpt på, hvordan orden skabes igennem en gensidig og forhandlet kontrol samt selvdisciplinering. Scott forklarer, at performativ regulering finder sted, hvor:

> "[…] groups of people submit themselves to the authority of an institution, internalize its values and enact them through mutual surveillance in an inmate culture. Power operates horizontally as well as vertically, as members monitor each other's conduct, sanction deviance and evaluate their own progress in relative terms." (Scott 2010a:221).

Begrebet performativ regulering fremhæver således, at klienter i en institution bidrager til at producere og reproducere institutionens orden, herunder udøvelsen af magt. Scott peger på, at dette er en overset del i receptionen af Goffmans *Anstalt og menneske* (1967) (Scott 2010a:217). Performativ regulering fastholder dermed beboernes agens, ligesom magt både forstås som diskurser og som interaktivt produceret (Scott 2010a:221). Performativ regulering knytter sig således til mit teoretiske udgangspunkt, der er funderet på en forståelse af, at magt må forstås, som den udfolder sig i interaktionen mellem individer. Scott bruger ligeledes performativ

regulering til at analysere, hvordan magt fungerer "horisontalt" og ikke kun "vertikalt". Begrebet giver mig derved mulighed for at rette fokus mod relationerne mellem beboere frem for relationerne mellem medarbejdere og klienter, som ellers præger forskningen i socialt arbejde (Järvinen et al. 2004; Nissen et al. 2007; Eskelinen et al. 2010). Blandt de undtagelser, jeg trækker på, er Weinberg (1996) og Paik (2006), der undersøger, hvordan klienter i misbrugsbehandling er involveret i hinandens behandling; Emond (2003; 2004), der analyserer, hvordan unge i botilbud yder omsorg og støtte til hinanden; og Levinson (2005), der inddrager beboeres støtte til andre beboere i botilbud for psykisk handicappede og kæder det sammen med ændrede autoritetsformer. Autoritet forstår jeg som interaktionel og situationel. Det er således noget, der gøres og er genstand for forhandlinger mellem de involverede. Levinsons analyse er ligeledes relevant, idet han viser, hvordan beboere fungerer som kilder til viden for hinanden. Hans fokus er i den forbindelse den kliniske og administrative viden, der er brugbar og relevant for "the situated and specific accomplishment of work" (Levinson 2005:62). Levinson argumenterer på den baggrund for, at den lokale orden og dermed indsatsen på institutionen[162] er fundamentalt afhængig af, hvem der er beboere på den (Levinson 2005:80).

Jeg bruger specifikt performativ regulering til at analysere, hvordan styring udfolder sig i beboernes interaktion, i forbindelse med det, jeg kalder *hverdagsaktiviteter*. Jeg bruger begrebet som betegnelse for de aktiviteter, der ikke er struktureret som møder mellem beboere og medarbejdere, selvom aktiviteterne til tider involverer både beboere og medarbejdere. Til disse aktiviteter henregner jeg dels skemalagte aktiviteter, såsom måltider og "kaffepauser", hvor beboere og medarbejdere samles i fællesstuen, dels ikkeskemalagte aktiviteter, som bl.a. omfatter socialt samvær på institutionen og gåture uden for institutionens område.

Min analyse lægger sig derved op ad Wästerfors' kritik af analyser af behandlingsinstitutioner, der ikke inddrager myriaden af aktiviteter, som skaber den almindelige dag i behandlingssammenhænge (Wästerfors 2011:42). Han kritiserer disse analyser for at skabe en forståelse af, at

[162] Levinson undersøger ret beset et bofællesskab (group home). Men hans analyser skildrer relationer mellem beboere og medarbejdere, der langt hen ad vejen svarer til det, jeg finder på Gartnergården.

bestemte aktiviteter er for trivielle til at analysere, hvilket indebærer en risiko for at overse, hvordan disse aktiviteter bidrager til at opretholde institutionernes orden. Han understreger pointen ved at skrive "A treatment institution is not merely 'about' treatment and control." (Wästerfors 2011:42). Jeg er enig i hans kritik. Men lige så meget som jeg mener, at det er en væsentlig pointe, mener jeg ikke, at det er muligt at indfange en behandlingsinstitution i sin helhed. Jeg undersøger således Gartnergården ud fra styring, som jeg ikke kun betragter inden for rammen af formel behandling, ligesom styringen heller ikke kun fungerer som en kontrol, for så vidt som kontrol anses for at være noget ydre. Min hensigt med at inddrage hverdagsaktiviteter er at vise, hvordan styring ligeledes udspiller sig mellem beboerne, og hvordan det kobler sig med styringen i de mere formaliserede behandlingsaktiviteter, jeg analyserer i kapitlerne "Målsætningsgruppen" og "Medicineringens ritual". Ved at tage Wästerfors' kritik til mig og analysere hverdagsaktiviteter adskiller jeg mig fra Weinberg (1996) og Paik (2006). De fokuserer på, hvordan klienters interaktion udspiller sig i de mere formelle behandlingsaktiviteter i form af gruppeterapeutiske sessioner, hvor personalet spiller en mere aktiv rolle.

For Scott omfatter performativ regulering både styringen af andre og selvstyring[163]. Styringen sker ved, at beboere sanktionerer andre beboere for deres afvigende adfærd. Samtidig betyder sanktioneringen af andre, at den sanktionerende viser sin egen konformitet (Scott 2010b:150). Weinberg (1996) og Paik (2006) peger på det samme i relation til klienters forsøg på at vise deres autenticitet og engagement, hvilket de beskriver som lige så væsentligt som forsøgene på at påvirke andre. Performativ regulering indebærer, at deltagerne indretter deres optræden efter de lokale normer (Scott 2010b). Det er væsentligt at understrege, at styringen ikke blot er en videreformidling af gældende normer. Det er snarere en reartikulering (Scott 2010a:221). Som Paik viser, genfortolker klienter behandlingsprogrammets

[163] I sin udlægning af Foucault trækker Scott primært på *Overvågning og straf* (Foucault 2002), og i hendes forklaring benytter hun sig overvejende af disciplin som begreb. Hun inddrager dog også governmentality, hvor hun primært trækker på Rose. Jeg bruger begrebet styring frem for disciplin, ligesom jeg oversætter "disciplinary regimes" med normer. Det skyldes, at jeg mener, at det er mere dækkende for det, Scott beskriver. Jeg vender tilbage til dette nedenfor.

ideologi, når de vurderer andre klienters engagement i behandlingen (Paik 2006:226).

Scott trækker overvejende på Foucaults arbejde med disciplinen og ikke governmentality. Det skal formentlig ses i lyset af hendes fokus på kroppen. Hendes fokus på disciplinær magt synes at være årsagen til, at hun alene beskæftiger sig med sanktionering af andre som teknik for udøvelse af performativ regulering. Opmærksomheden er dermed på afrettelse eller udryddelse af afvigelse, hvorved hun overser påskønnelse af konformitet som en potentiel del af performativ regulering. I modsætning til Scott betragter jeg ikke kun performativ regulering som negative sanktioner af afvigende adfærd. Med inspiration fra Beckers forståelse af social kontrol (Becker 2005) mener jeg, at en analyse af performativ regulering bør inddrage måden, hvorpå andre beboeres konformitet behandles. For som Becker forklarer, udøves social kontrol bl.a. ved, at "Positivt vurderet adfærd bliver belønnet, negativt vurderet straffet" (Becker 2005:74). Beckers definition rummer ligeledes en opmærksomhed på, at social kontrol tillige udøves igennem en "adfærdskontrol", der påvirker "de opfattelser, mennesker har af den aktivitet, der skal kontrolleres, og af muligheden for at engagere sig i den" (Becker 2005:74). Adfærdskontrol handler på den måde også om betydningen, en aktivitet tillægges. Som Becker beskriver i forhold til processen med at blive marihuanabruger, foregår det ved, at fortolkninger eller viden om aktiviteten videreformidles, hvorved den enkeltes opfattelse kan ændres (Becker 2005). Det er således muligt at se en vis lighed med Foucaults arbejde med magt-viden og diskurser. Beckers analyse er dog præget af en subjektivistisk intentionalitet, hvorfor fokus er på, hvordan nogen bevidst søger at dominere andre igennem f.eks. adfærdskontrollen. Beckers analyse er desuden præget af en forståelse af social kontrol, som ligner en traditionel magtforståelse, hvor A udøver magt over B, ligesom magt udløber fra et center. Det er særligt i forhold til Beckers beskrivelse af regelhåndhævere, hvor der træffes beslutninger om regler et sted tilsyneladende højere oppe i hierarkiet, som så regelhåndhævere håndhæver over for andre (se bl.a. Foucault 1982 for kritik af denne type af magtforståelse). Det bør desuden nævnes, at tildeling af sanktioner og belønninger ikke kan adskilles fuldstændigt fra adfærdskontrollens formidling af forståelser af aktiviteter. Min måde at inddrage belønninger

som en del af performativ regulering på relaterer sig netop til adfærdskontrollen, og jeg tænker derfor belønninger bredere end blot belønning for en bestemt adfærd. I stedet betragter jeg desuden andre måder at fremme en bestemt adfærd på via f.eks. tilskyndelser eller omsorg som former for belønninger, der er af en symbolsk karakter.

Når jeg anlægger et perspektiv, hvor interaktionen betragtes ud fra performativ regulering, vægter jeg primært beboernes reaktioner på andres optræden. Denne analysestrategi er inspireret af Goffman, idet han bl.a. i *Anstalt og menneske* (Goffman 1967) undersøger den sociale orden ved at rette fokus mod situationer, hvor den krænkes. Han mener, at man kan slutte fra krænkelser til adfærdsregler. Jeg overtager denne idé og søger således at vise de normer og regler, der gør sig gældende, ved at se på de reaktioner, som forskellige handlinger udløser. Min analyse adskiller sig derved fra måden, Scott anvender begrebet på i sin analyse af den sociale orden i svømmehaller (Scott 2010b)[164], hvor hun vægter, hvordan individer styrer deres egen krop med henblik på at opretholde definitionen af virkeligheden. Hun viser derved, hvordan individer igennem deres optræden skaber og opretholder en social orden[165].

Min brug af performativ regulering ligger tættere op ad Scotts brug af begrebet i artiklen, hvor hun udvikler det (Scott 2010a). I den artikel skriver hun opsummerende:

> "[…] a subtler form of power operates through performative regulation, whereby actors not only submit to disciplinary

[164] Hun anskuer i den forbindelse svømmehallen som en form for institution med en normativ orden. Scott har introduceret performativ regulering i relation til hendes udvikling af begrebet *reinventive institutions* (2010a), hvor hun på et mere teoretisk plan udvikler de to begreber og eksemplificerer dem ved at se på forskellige typer af reinventive institutions. I analysen af den sociale orden i svømmehallen anvender hun begrebet mere analytisk, og det får en lidt anden drejning, idet hun kobler performativ regulering sammen med Crossleys (2005) begreb om *reflexive body techniques*.

[165] Mit fokus er et andet, men det bør bemærkes, at performativ regulering på Gartnergården også fungerer ved, at beboere (og medarbejdere) opretholder ordnen ved at styre deres kroppe på måder, der ikke kun fungerer som reaktion på andres positivt eller negativt vurderede adfærd. For beboernes vedkommende kunne eksempler på sådanne optrædener være at stille sig i kø til medicineringen, dukke op til erindringsgruppemøde eller "kaffepauser" og give personalet besked, når man forlader institutionen.

> regimes but also participate in their production and administration" (Scott 2010a:226-227)

Med det udgangspunkt analyserer jeg, hvordan beboerne i hverdagsaktiviteterne producerer og administrerer en styring ved at optræde i rollen som en form for *regelhåndhævere*, som Becker beskriver (Becker 2005:158). Til forskel fra Beckers regelhåndhæver har beboerne selv noget på spil. For det første, fordi deres håndhævelser virker som en måde, hvorpå de kan vise sig selv og andre, at de er en god klient. For det andet ved at de selv kan gøres til genstand for andre beboeres håndhævelser, hvorved de gensidigt deltager i hinandens behandling. Derved kan en beboer, der ellers optræder som regelhåndhæver, komme til at optræde i rollen som *synder*, der har krænket en regel. Som Goffman forklarer i forhold til social kontrol i det offentlige rum, må individet være parat til at straks at råde bod på sin eventuelle krænkelse af regler (Goffman 2010:107). Beboerens håndhævelse adskiller sig desuden fra Beckers regelhåndhævere ved også at være forbundet med en omsorg, dels over for de øvrige beboere, dels over for sig selv. I forhold til beboernes håndhævelser kan det ydermere være relevant at skelne mellem regler og normer, hvor regler er de formelle regler på Gartnergården, mens normer er uformelle regler. På den baggrund finder jeg det mere dækkende at betragte beboerne som optrædende i rollen som *håndhævere*.

Igennem analysen af beboerne som udøvere af performativ regulering igennem håndhævelse af regler og normer søger jeg at belyse følgende spørgsmål: Hvordan udfolder performativ regulering sig i interaktionen mellem beboerne? Altså, igennem hvilke teknikker? Hvilke regler og normer håndhæves i beboernes interaktion? Jeg undersøger derved, dels hvad der gøres til styringsobjekt,? og dels hvilket telos styringen peger mod. Kapitlet omfatter desuden en analyse af, hvordan beboerne bruger interaktionen i hverdagen til at udtrykke modstand.

Den resterende del af kapitlet falder i følgende dele: For det første en kort introduktion til analysen af performativ regulering i hverdagsaktiviteterne. For det andet analyserer jeg interaktionen med udgangspunkt i performative regulering gennem sanktioneringer. For det tredje analyserer jeg interaktionen med afsæt i performativ regulering som belønninger. For det fjerde

analyserer jeg ud fra et blik på modstand. De tre dele af analysen sker dermed ud fra hver deres perspektiv, der prioriterer henholdsvis sanktionering, belønning og modstand, hvorved disse tre aspekter af interaktionerne fremhæves i hver sin del, selvom jeg meget vel kunne udlede andre aspekter eller flere af aspekterne i forhold til samme interaktion. Jeg afrunder kapitlet ved at samle op på analyserne med udgangspunkt i de opstillede spørgsmål.

Hverdagens performative regulering

I de følgende dele analyserer jeg hverdagsaktiviteterne ud fra et perspektiv, hvor interaktionen mellem beboerne forstås i relation til performativ regulering. Som alle andre analytiske perspektiver medfører mit perspektiv, at visse dele af interaktionen træder frem i forgrunden på bekostning af andre dele, som dermed skjules. Mit perspektiv forvrænger således beboernes interaktioner i hverdagen. Mest markant er det, at stilheden, der præger hverdagen på Gartnergården, fortrænges. For at kompensere for dette knytter jeg et par sætninger til stilheden, inden jeg påbegynder analysen.

Som udefrakommende hæfter jeg mig ved stilheden på Gartnergården. Stilheden tager form af tavshed, når beboerne er samlet til eksempelvis fælleskaffe ved spontane samlinger i haven. Tavsheden er til tider så langstrakt, at jeg sommetider tænker, at den burde opleves som en pinlig tavshed, men det gør den ikke, hvis jeg vurderer ud fra beboernes ageren. Stilheden råder, da beboerne bruger meget tid alene. De undgår således andres potentielle udøvelse af performativ regulering. Stilheden er en ro, der for nogle beboere antager en nærmest terapeutisk karakter. Stilheden er for andre beboere en udfordring at leve i[166].

Set i dette lys er den følgende analyse misvisende, i den forstand at jeg fremdrager en række situationer, hvor stilheden afløses af tale og handlinger. Men situationerne er ikke misvisende i forhold til, hvilke regler

[166] Roen på Gartnergården beskrives i gruppeinterviewet med beboere netop dels som noget, der er godt i forhold til deres situation, dels noget, der er en udfordring at holde ud.

og normer beboerne på Gartnergården håndhæver, og hvordan de gør det, hvilket er det, jeg forfølger. Jeg starter analysen med at se på performativ regulering i form af sanktionering.

Sanktionering

Som vi skal se, antager sanktionering vidt forskellige former. Nogle er direkte konfrontatoriske, mens andre er "bløde" og væves sammen med mere konstruktive handlinger. Fælles for dem er, at de fremstår som reaktion på *upassende handlinger* eller mangel på *passende handlinger* (Goffman 1966), og de er som sådan reaktioner på brudte regler eller normer, og de markerer dermed bestemte handlinger som problemer[167].

Jeg analyserer tre situationer som udtryk for sanktionering. I det følgende afsnit ser jeg på, hvordan sanktioneringer, der formes som proklamering, bruges til at understøtte institutionens fokus på udvikling af beboernes kompetencer.

Pligterne kalder

På Gartnergården tildeles beboerne en eller flere arbejdsopgaver, som de er forpligtet til at udføre, og som betragtes som en del af arbejdet med at gøre beboerne i stand til at leve en ædru tilværelse, bl.a. i kraft af at de virker strukturerende (jf. kapitlet "Målsætningsgruppen"). I en brochure om Gartnergården hedder det:

> "Som en naturlig del af opholdet skal beboeren tage del i dagligdagsopgaver. Formålet er at fastholde og udvikle kompetencer hos den enkelte til at mestre et liv i egen bolig samt sikre en struktureret hverdag" (Gartnergården n.d. a:5)[168]

[167] På den måde kan det også forstås som en form for *micro politics of trouble* (Emerson & Messinger 1977) mellem beboere, som er forbundet med normer og regler på institutionen.

[168] Som nævnt i metodekapitlet er kildehenvisningerne til dokumenterne fra Gartnergården anonymiseret. De optræder således under pseudonym i litteraturlisten. Bedømmelsesudvalget har fået udleveret bilag 3, hvor de korrekte referencer fremgår.

Det er tid til formiddagskaffe. PALLE, THYGE, JEPPE, OLE og jeg sidder i fællesstuen. Ditte er i gang med at stille på bordet, mens flere beboere kommer til. Ditte spørger ud i rummet: "Nå, er I kaffetørstige?" THYGE svarer udtryksløst "Ja". LISBETH spørger Ditte til en aftale, de har lavet i dag. De taler lidt sammen, hvorefter Ditte går ind på personalekontoret. MICK kommer og sætter sig i sofaen ved siden af THYGE, hvor de ofte sidder sammen. OLE sidder i lænestolen og flankerer THYGE til den anden side. THYGE skænker kaffe til de to andre. Med hævet stemme giver MICK sig til at brokke sig over rengøringen på et af toiletterne, som er beskidt. Han siger, at det tydeligvis ikke er rengjort i flere dage, og det er for dårligt. Han henvender sig til THYGE, men de tilstedeværende kan ikke undgå at høre det, også selvom DAVID er i færd med at give OLE et rejsekatalog. Beboeren, der har arbejdsopgaven, er ikke til stede. Han dukker heller ikke op. Andre samtaler begynder, og beboerne begynder lige så stille at bryde op. De fleste tager en kop kaffe med og går ud og ryger. Snakken er mest foregået mellem THYGE, OLE og MICK. Tilbage er nu MICK, MICHAEL og jeg.

I situationen benytter MICK sig af "kaffepausens" forsamling til at rette opmærksomhed på beboernes pligt til at udføre arbejdsopgaverne, de får tildelt. Det sker som en proklamering, der har alle tilstedeværende som publikum. I dette tilfælde er synderen[169] ikke stede. Men de tilstedeværende mindes om reglen om, at man skal udføre sine arbejdsopgaver, samtidig med at synderen udpeges for dem. Det skal ses i lyset af, at fordelingen af beboernes arbejdsopgaver gennemgås i fællesskab på det ugentlige beboermøde. Proklamering optræder i vid udstrækning i forbindelse med, at arbejdsopgaver ikke bliver udført eller ikke bliver udført som ønsket. Ligeledes er det værd at bemærke, at proklamering ikke kun udfolder sig i beboernes indbyrdes interaktion. Det ugentlige beboermøde danner en særlig gunstig ramme om muligheden for proklamering, idet alle beboere samt det meste af personalet er samlet. Det udnyttes flittigt – for eksempel da ERNST påtager sig den ekstra arbejdsopgave at dække bord og tilføjer begrundelsen "… så ved jeg, at det bliver gjort ordentligt". Proklameringer

[169] Jeg taler om synder, fordi det indebærer, at man forbryder sig mod det gode og det sande.

fungerer, som det fremgår, som en teknik, der gør flokken til sit objekt, ved at reglen forkyndes.

Desuden demonstrerer beboeren, der proklamerer, sin konformitet i forhold til de regler, der refereres til, over for de forsamlede. Proklameringer kan derved fungere til at få markeret sin konformitet over for en stor gruppe af medbeboere såvel som medarbejdere.

Håndhævelsen af pligten til at udføre arbejdsopgaver foregår ligeledes ved, at synderen konfronteres direkte. Det kan bl.a. ske ved mere eller mindre venlige påmindelser om det. Et eksempel på det er, da JOY kommer ud i haven og henvender sig til LISBETH og siger: "Der er ikke ryddet op på dit bord". LISBETH svarer, at hun lige vil ryge færdig først, hvortil JOY svarer, at det er OK. Situationen er også en illustration af, at pligten til at udføre arbejdsopgaver også omfatter de opgaver, der løses i fællesskab, og ikke kun de individuelle opgaver.

I situationen med MICK er det ikke kun pligten til at udføre arbejdsopgaver, der bringes i spil. I MICKs proklamering smelter bruddet på pligten sammen med en *krænkelse* af *personlighedens territorier* (Goffman 1967:25)[170]. Med personlighedens territorier forstås de "områder", et individ gør fordring på "at besidde, råde, over, anvende eller skille sig af med" (Goffman 2004g:160). Territorier kan være geografiske, genstande, information eller kroppen (Goffman 2004g). En krænkelse er i denne forbindelse en krænkelse på fordringen på territoriet. Det kan f.eks. være at trænge sig på, en uønsket berøring. Blandt krænkelser af personlighedens territorier er den type, Goffman betegner fysisk *forurening* (1967:27), som i den totale institution f.eks. er "snavs i maden, snavsede opholdsrum, tilsølede håndklæder, toiletter uden sæder, urene badeforhold samt det, at sko og tøj er gennemsyret af den forrige brugers sved." (Goffman 1967:27). Denne type krænkelse består i, at individet ikke selv kan vælge, hvad det kommer i kontakt med, og at kroppen så at sige besudles, hvilket ikke kun sker igennem berøringer, men også ved at kroppen penetreres af f.eks. lugt, syn eller lyde, der trænger ind ad kroppens åbninger. MICK giver således

[170] Jeg bruger personlighedens territorier synonymt med *selvets territorier* (2004g:160), som er betegnelsen, Goffman bruger i teksten af samme navn (2004g).

udtryk for at være udsat for en krænkelse i form af fysisk forurening. Goffman forklarer, at betydningen af krænkelser består i, at de underminerer handlinger og symboler, der markerer et individs selvbestemmelsesret (Goffman 1967:38-). MICKs proklamering kan således ses som en måde at hævde sin selvstændighed på ved at markere det uacceptable i, at han er blevet krænket. Måden, hvorpå krænkelsen af reglen og krænkelsen af personlige territorier flyder sammen og nærmest bliver uadskillelige, gør sig gældende i forhold til flere forskellige regler og normer.

I det følgende afsnit viser jeg, hvordan beboere søger at påtage sig en autoritet for at promovere institutionens principper.

Hjælp til selvhjælp

Princippet om hjælp til selvhjælp er en del af det grundlag, der arbejdes ud fra på Gartnergården.

> "Vi arbejder relationspædagogisk, yder hjælp til selvhjælp ved at støtte beboerne til genopbygning af selvværd, selvrespekt og ansvarlighed for derved at give grobund for menneskelig vækst og udvikling." (Moderorganisationen 2010b:20)

Sådan lyder en del af introduktion til Gartnergården. Lad os se et eksempel på, hvordan sanktionering anvendes til at promovere hjælp til selvhjælp.

Der har været møde i "Målsætningsgruppen". LISBETH, der har deltaget i mødet, har nu sat sig i en af fællesstuens tre sofaer. Hun læser i en af dagens aviser. Anne kommer forbi, og LISBETH henvender sig til hende. Anne sætter sig på hug ved siden af sofaen, og de giver sig til at tale om LISBETHs planer, når hun kommer hjem. JOY kommer forbi og afbryder de tos samtale. Hun henvender sig til Anne: "Skal I til apoteket i dag?" Anne svarer: "Nej". LISBETH siger til JOY: "Det kan du da godt selv". JOY svarer ikke, men siger til Anne, at hun ellers skal købe nogle cigaretter og derfor gerne ville køre med. Anne svarer: "Kan du ikke bare gå i kiosken?" hvortil JOY siger: "Nej, men…" LISBETH afbryder: "Men altså, JOY, det kan du da". Anne foreslår JOY, at hun finder en anden beboer at følges med.

LISBETH følger op: "Ja, JOY …" Anne bryder ind: "Jo, det kan du". JOY svarer: "Ja, så gør jeg det". Hun forlader stuen.

LISBETH og Annes forsøg på at overtale JOY til at klare sit ærinde på egen hånd er en måde at håndhæve de institutionelle ambitioner om at yde hjælp til selvhjælp, som indebærer, at JOY selv skal tage ansvar for situationen. LISBETHs forsøg på at overtale JOY baserer sig på en henvisning til, at JOY har de fornødne evner. Henvisningen rummer en opmuntring, som består i at sige, at det godt kan lade sig gøre. Med henvisning til Levinson kan man sige, at performativ regulering på Gartnergården rummer en styring, der virker igennem individets ressourcer (Levinson 2005). Samtidig fungerer henvisningen som en fordømmelse af JOYs umiddelbare indstilling, hvor hun ikke vil udnytte sine evner. LISBETH gør det i stedet klart, at JOY bør bruge sine evner aktivt. På den måde fremhæver LISBETH det at være selvstændig og bruge sine evner som en moralsk bedre indstilling. I kraft af sin deltagelse i forsøget på at overtale JOY viser LISBETH sin konformitet (jf. ovenstående) – eller sagt med andre ord: Hun viser sig som en god beboer. Hun gør det specifikt ved at demonstrere, at hun kender reglerne og kan omsætte dem til handlingsanvisninger til en anden beboer.

I sit forsøg på at overtale JOY påtager LISBETH ligeledes en autoritet, der siger, hvad JOY er i stand til, og hvad der er moralsk korrekt. Autoriteten, LISBETH fremfører, leder tankerne hen på Roses forklaring af, at autoritet i et liberalt samfund kun er legitim og effektiv, hvis den udøves i lyset af en viden om dem, der ledes (Rose 1991). Men JOY lader i første omgang ikke til at acceptere LISBETH som en autoritet, idet hun ikke svarer hende og i stedet henvender sig til Anne igen. Da Anne og LISBETH efterfølgende giver udtryk for samme opfattelse, glider deres autoritet sammen til én samlet autoritet, som JOY må opgive at modsige. Autoriteten, som beboeren udøver i situationen, accepteres altså ikke entydigt. Som vi skal se, bliver beboernes autoritet gjort til genstand mere eksplicit modstand i andre situationer.

Situationen er usædvanlig i den måde, LISBETH og Anne samarbejder om at påvirke JOY. Det sker kun sjældent, at beboere og medarbejdere arbejder direkte sammen. I andre tilfælde, hvor det finder sted, sker det på medarbejdernes opfordring, som da Merete forsøger at overtale THYGE til

at blive klippet og inddrager OLE ved at spørge ham, om han ikke synes, at THYGE trænger til det. Som regel udøver beboerne denne direkte form for performativ regulering uden en egentlig assistance fra personalet. Personalet accepterer således beboernes udøvelse af performativ regulering via forskellige former for sanktionering, om end det er yderst sjældent, at personalet opfordrer direkte til det.

I næste afsnit analyserer jeg, hvordan beboerne ved hjælp af forskellige former for sanktionering, herunder irettesættelse og eksklusion fra fællesskabet, søger at undgå at medbeboere – igennem deres optræden – frister andre til at indtage alkohol.

Tørdrikke – Led os ikke i fristelse

Det emiske begreb "tørdrikke" dukker i ny og næ op i samtalerne på Gartnergården. DAVID forklarer mig begrebet i forbindelse med gruppeinterviewet:

> "[Tørdrikke] det er at sidde og snakke om drukture og deslige […] Tørdrikke, det er det værste, man kan gøre, fordi så er man selv ikke færdig med at drikke" (Gruppeinterview med beboere).

Han fortæller ved samme lejlighed, at der bliver slået ned på dette, hvilket jeg allerede har set, da Peter midt i samtalen mellem ham selv, Maja og et par beboere bemærker: "Nej, nu sidder vi og tørdrikker. Det er da for galt. Det kan vi da ikke". De har siddet og talt om alkoholiske drikke, de kan lide. På Gartnergården håndhæves et forbud mod at tørdrikke, og som vi ser i det følgende, er beboerne aktive i denne håndhævelse, som er en del af forsøgene på at minimere fristelserne i hverdagen.

Jeg sætter mig udenfor i haven, hvor OLE, JEPPE, THYGE og THOMAS har sat sig i skyggen. THOMAS har brudt det sædvanlige mønster med at sidde på række, idet han har sat sig over for de tre, der sidder på den hvide bænk, der står under vinduet til fællesstuen. De har alle gang i en cigaret. OLE og THYGE taler, mens de to andre lytter. OLE siger: "… det kunne måske være min arbejdsprøvning". THYGE svarer: "Jeg troede, at du var til Wibroe".

OLE retter ham: "Det var nu Harboe. Tuborg tager ikke folk længere [til arbejdsprøvning]". I deres ellers alvorlige udtryk dukker i ny og næ glimt af smil frem. Der bliver tavshed. OLE og THYGE giver sig til at tale om mad. Det starter med, at de gætter på, hvad de skal have til frokost. OLE og THYGE taler om, at de gerne vil have skinke med gule ærter. JEPPE taler med rosende ord om gule ærter. En af dem siger, at der *skal* gule ærter til skinke. THOMAS tilføjer smågrinende: "Ja, også en lille én til, ikke?". JEPPE svarer prompte: "Nej, for satan. Bare gule ærter". Han lyder vred. THOMAS stopper straks sin smågrinen.

Irettesættelsen, JEPPE giver, er rettet mod THOMAS' tale om alkohol. THOMAS retter ind sporenstregs, hvorved han fremviser en umiddelbar accept af JEPPEs autoritet i situationen. Men THOMAS' foreteelse er tilsyneladende ikke blot et spørgsmål om at tale om alkohol, idet JEPPE ikke griber ind over for OLE og THYGEs samtale, der i allerhøjeste grad også involverer alkohol som tema. At JEPPE lader de tos samtale passere, kan tolkes som udtryk for et stabilt hierarki mellem beboerne, der betyder, at JEPPE ikke kan fungere som en autoritativ håndhæver over for THYGE og OLE. Men det synes ikke at være tilfældet, idet JEPPE i andre situationer fungerer som regelhåndhæver over for THYGE og OLE. Det sker for eksempel, da han er efter THYGE, fordi THYGE ikke holder køen ved medicinering. På Gartnergården tegner der sig således et hierarki, der er mere omskifteligt i stil med Emonds beskrivelser af hierarkier på et botilbud for unge, hvor hierarkier konstant skifter (Emond 2004:198). Med det in mente skal forklaringen på, at JEPPE i situationen kun griber ind over for THOMAS snarere ses i relation til forbuddet mod tørdrikkeri.

Om end JEPPE ikke nævner ordet tørdrikke, ser jeg JEPPEs irettesættelse af THOMAS som en håndhævelse af reglen, der forbyder tørdrikkeri. Af DAVIDs ovenstående forklaring af at tørdrikke fremgår det, at påpegning af, at nogen tørdrikker, ligeledes indebærer en (ned)vurdering af den, der tørdrikker. Nedvurderingen består i, at man ikke er færdig med at drikke, hvis man tørdrikker, hvorfor man heller ikke er oprigtig i sit forsøg på at holde sig fra alkohol. Til forskel fra Paik (2006) og Weinbergs (1996) beskrivelser af klienternes indbyrdes vurdering af hinandens oprigtighed er vurderingen i dette tilfælde ikke eksplicit. Desuden adskiller det sig fra

deres fund, da håndhævelsen af forbuddet mod tørdrikkeri foregår i en interaktion, personalet ikke faciliterer.

Tørdrikkeri anses ikke kun for at have en betydning for den, der involverer sig i det, hvilket fremgår af den ekstra dimension af tørdrikkeriets betydning, som THOMAS fremlægger:

> "En af de ansatte var her for nylig lidt inde på det, fordi når du tørdrikker, eller hvad fanden man skal kalde det, altså snakke [om alkohol], så kan du selv der – åbenbart – godt risikere at vække trangen hos nogen, der er rigtig svage. […]. Altså, en ting er, at det vil være farligt, hvis du kan lugte alkoholen. Det kan vække noget heroppe [THOMAS peger på sit hoved]. Lysten til … Det kunne sgu være rart at snuppe en kølig pilsner. Men der er nogen, der er formentlig endnu svagere. Så bare snakken kan være med til at … [man] siger: 'Der er ikke ret langt ned til kiosken eller centret. Vi kan sgu da godt snuppe et par stykker dernede. Så kan vi bare vente nogle timer med at komme tilbage, eller du kan komme efter kl. 22 [hvor den sidste medarbejder forlader Gartnergården]" (Gruppeinterview med beboere).

Tørdrikke rummer en fristelse, som man udsætter andre (og sig selv) for. Reglen om tørdrikkeri er i THOMAS' forklaring et spørgsmål om at beskytte beboerne, særligt de "rigtig svage". JEPPEs irettesættelse af THOMAS rummer derfor ikke blot en markering af THOMAS' manglende oprigtighed. Det fremstår samtidig som reaktion på, at THOMAS med ordene skaber potentielle fristelser. Jeg forstår JEPPEs sanktionering af THOMAS som en reartikulering af reglen (jf. Scott 2010a:221), der forbyder tørdrikkeri. JEPPEs reartikulering skaber en sondring i måderne at tale om alkohol på, idet OLE og THYGEs mere abstrakte morsomheder forbliver uanfægtet og dermed uskyldige, mens THOMAS' kommentar, der udpeger en specifik handling, hvor indtagelse af alkohol kædes sammen med nydelse, markeres som uacceptabel. Når jeg analyserer reglen om tørdrikkeri som en styring, der retter sig mod fristelse, skal det ses i lyset af, at tilstedeværelsen af alkohol ikke søges undgået i forbindelse med udflugter og aktiviteter uden for Gartnergården. For eksempel besøger Erindringsgruppen en gang en af beboernes gamle stamværtshus, og den ugentlige bowlingtur foregår i det lokale bowlingcenter, hvor fadøl er en åbenlys del af sceneriet. På den måde

lader alkoholen ikke til i sig selv at være et problem. Det er mere det, den gøres til i beboernes tale og handlinger. En anden tolkning af dette er selvfølgelig, at aktiviteter uden for "huset" bruges til at teste eller vænne beboerne til livet uden alkohol. Det er vel at mærke et liv, hvor man skal kunne omgås alkohol uden selv at drikke det. I den sammenhæng fremstår "huset" som beskyttet, idet det onde holdes fra døren.

Der er flere måder at udsætte medbeboere for fristelser på end blot tørdrikkeri. THOMAS' forklaring af "tørdrikkeri" udpeger således også lugten af alkohol som en potentiel fristelse. En tredje potentiel fristelse består i at drikke alkohol eller være fuld på Gartnergården. At udsætte andre for fristelse mødes med sanktioner fra beboere såvel som medarbejdere (jf. kapitlet "Medicineringens ritual" i forhold til medarbejdernes sanktionering). Peter beskriver, hvordan en sådan sanktionering fremgår, da han omtaler MICK som den, der førte an i hetzen mod KIM, da KIM havde drukket på Gartnergården. I den situation forsvarer Andreas MICK med henvisning til, at det var MICK, der fandt KIMs vodkaflasker[171]. Jeg iagttager selv sanktioneringer af beboere, der udsætter andre for fristelser, f.eks. i de andre beboeres måde at omgås IVAN i en periode, hvor han gentagne gange drikker alkohol. På intet tidspunkt overværer jeg andre beboere kommentere på hans druk, og jeg kan derfor ikke direkte forbinde deres optræden over for ham med hans brud på reglen om ikke at indtage alkohol. Men interaktionen mellem IVAN og de øvrige beboere adskiller sig fra det, jeg ellers ser på Gartnergården. Når IVAN er på fællesarealerne[172], sidder han som oftest alene, mens de øvrige beboere som regel sidder sammen med andre. At beboere er isolerede, er ikke unormalt, men de, der gennemgående er isoleret fra de andre beboere, er det altovervejende i kraft af, at de opholder sig på deres værelse det meste af døgnet. De øvrige beboere synes at praktisere *sustained avoidance* (Emerson 2008:507-508), hvor kontakten til individer, der volder en problemer, begrænses så meget som muligt.

Jeg oplever desuden ved en række situationer, hvor IVAN sidder sammen med andre beboere, en trykket stemning, som indimellem markeres

[171] Jeg oplever ikke hetzen, fordi jeg ikke er på institutionen, mens den tilsyneladende står på.

[172] Til fællesarealerne regner jeg haven og alle rum ud over beboernes eget værelse.

af spydige kommentarer, som jeg ikke umiddelbart kan knytte til specifikke handlinger i situationen. Det gælder f.eks., da THYGE henvendt til IVAN siger: "Jeg er jo flink i modsætning til visse andre". En trykket stemning er ikke i sig selv usædvanlig. Men mens det står på, hæfter jeg mig ved, at det varer ved over flere dage. Endelig markeres afstanden mellem IVAN og de øvrige beboere, da han forlader institutionen. IVAN forlader institutionen som planlagt for at tage til en anden institution. På vej ud til bilen går IVAN igennem fællesstuen, hvor THOMAS, JOY og THYGE opholder sig. Ingen siger noget. Ude ved døren siger IVAN farvel til Merete og Ditte, men ikke JEPPE, der står udenfor og ryger.

Disse træk i interaktionen mellem IVAN og de øvrige beboere læser jeg som reaktioner på, at IVAN har forbrudt sig mod reglerne, og at de øvrige beboere svarer igen med sanktioneringer i form af at ekskludere ham og vise deres foragt. Beboernes reaktion fremstår således som en eksklusion, der dels markerer foragten for synderen, dels fungerer som en (symbolsk) isolation af den potentielle fristelse, som de ikke har mulighed for at fjerne helt ved f.eks. at udskrive IVAN eller tvinge ham til at tage antabus. Med Lemert kan man tale om, at de øvrige beboere reagerer på et individ, der ikke længere regnes for normal, men ses som "'unreliable,' 'untrustworthy,' 'dangerous,' or someone with whom others 'do not wish to be involved'" (Lemert 1962).

De potentielle fristelser, beboerne kan udsættes for, forsøges på den måde styret ved at fjerne de ydre omstændigheder, der kan lede til fristelse. Med inspiration fra Dany LaCombes begreb om konstant *self-policing* (LaCombe 2008) kan denne form for performativ regulering kaldes for *patruljering af omgivelserne*. Denne *patruljering af omgivelserne* kan forstås som en styring, der tager udgangspunkt i, at det ydre kan styres ved at fjerne det, der leder til fristelse. Derimod er trangen, som den potentielle fristelse kan "vække" indeni, uberegnelig og ikke til at styre (jf. kapitlet "Målsætnings-gruppen"). Som vi har set, kan der være sammenfald mellem ydre omstændigheder og de andre beboere. Styringen antager derfor en form, der i høj grad retter sig mod medbeboere, men også en selv. Det er ligeledes værd at bide mærke i, at patruljeringen af omgivelserne ikke kun rummer hensyn til en selv, men også en omsorg for andre – "de rigtig svage". Vurderet ud fra, hvor sjældent der tales om alkohol på en måde, som kunne

betragtes som tørdrikkeri, så virker *patruljering af omgivelserne* som en stærk teknik. Jeg er blot vidne til omkring seks situationer, der falder ind under den gruppe.

Et yderligere aspekt ved reglen mod tørdrikkeri er, at den virker som et forbud mod at udtrykke en form for ambivalens. På den måde er der konflikt mellem reglen mod tørdrikkeri med dens viden om potentielle fristelser og så metoden om *motiverende samtale* (Miller & Rollnick 1991), som personalet ellers trækker på. Metoden baserer sig på viden om, at ambivalensen skal frem i lyset for på den måde at arbejde med den og finde frem til, hvad individet er motiveret for, og dermed hvordan der kan skabes en forandring (jf. kapitel "Målsætningsgruppen"). Reglen mod tørdrikkeri medvirker til, at ambivalens isoleres til kun at blive udfoldet under "kontrollerede" forhold i Målsætningsgruppen, hvor medarbejderne er opmærksomme og til stede. Reglen mod tørdrikkeri betyder, at risikoen for, at beboere fristes, vægtes højere i hverdagen end at bearbejde ambivalensen. Ambivalens må i stedet undertrykkes, indtil beboeren er under kontrollerede forhold, hvor fristelserne og trangen, som de potentielt kan udløse, tilsyneladende kan tæmmes.

I det sidste afsnit om performativ regulering i form af sanktioneringer analyserer jeg, hvordan beboerne benytter humor som en mild form for sanktionering af brud på normer. Ligeledes analyserer jeg, hvordan den performative regulering også retter sig mod dele af medbeboeres optræden, der ikke umiddelbart relateres til deres problemer med alkohol.

Til forsvar for etikette: Styringsobjektet udvides

Når beboerne optræder som håndhævere, nøjes de ikke med at håndhæve formelle regler. De håndhæver ligeledes normer, der ikke foreskrives i Gartnergårdens formelle regler, men som alligevel synes at være forbundet. I den forbindelse håndhæver beboerne bl.a. etikette i forbindelse med måltiderne.

Frokosttid. Tid til dagens varme måltid. Det er en gryderet Vi er få i spisestuen i dag. Kun elleve, inklusive Andreas og jeg. Jeg sidder ved bordet sammen med JULIUS og ERNST. DAVID har lige været ved bordet. Nu er han gået op til serveringsvognen, som maden er stillet frem på i dag.

FREDERIK kommer. Han gør antræk til at sætte sig. Men JULIUS og ERNST siger i kor, at DAVID sidder der. FREDERIK siger, at han "plejer" at sidde dér. Han bliver stående. Der er en kortvarig tavshed, som ERNST bryder: "Plejer er død," siger han bestemt. FREDERIK går hen til et andet bord og sætter sig ved siden af HENRIK. DAVID kommer langsomt trillende med maden. Han balancerer tallerkenen på sin rollator. Både HENRIK og Andreas har tilbudt at tage tallerkenen for ham. Men han har sagt nej til deres tilbud. Han stiller tallerkenen på bordet og sætter sig på stolen, JULIUS trækker ud for ham. Da han har sat sig og er klar til at spise, kommenterer JULIUS og ERNST på mængden af mad, han har taget. ERNST siger tørt: "Du skulle have taget et fad". JULIUS følger op: "Tror du, at du fik nok?" siger han i et muntert tonefald. DAVID svarer med en seriøs mine: "Så slipper jeg for at gå to gange" Han begynder at spise af sin tallerken, der er fyldt til op over den indre kant – præcis som min.

JULIUS og ERNST benytter sig af ironi til at påpege DAVIDs adfærd som et normbrud. Ironi og morsomheder er i det hele taget en fremtrædende form for markeringer af regel- og normbrud blandt beboerne. Ironi fungerer som en opblødning af konfrontationen, der tillader i rettesættelsen, uden at konflikten eskalerer (jf. kapitlet "Medicineringens ritual"). På den måde fungerer brugen af ironi som en måde til at håndhæve regler og normer, som samtidig søger at mindske risikoen for, at nogen taber ansigt (Goffman 2004f). Brugen af ironi fremstår på den baggrund som en mild form for sanktionering

Men i situationen accepterer DAVID ikke deres udlægning af situationen og dermed gyldigheden af deres irettesættelse. Han underkender således deres autoritet. Det gør han ved at introducere en anden kontekst for forståelsen af hans handling. På den måde svarer han på deres beskyldninger igennem en *retfærdiggørelse* [*justification*] (Scott & Lyman 1968), hvorved DAVID anerkender, at han har taget meget mad, men afviser, at handlingen er udtryk for grådighed eller mangel på dannelse. Han skildrer i stedet handlingen som en måde at klare sig selv på og altså en moralsk passende adfærd[173]. Situationen viser således, at performativ

[173] Neutraliseringen, DAVID fremfører med sin retfærdiggørelse, ligner Scott og Lymans *self-fulfillment* (1968:52), i den udstrækning at der er tale om, at handlingen retfærdiggøres ved at

regulering møder modstand i visse tilfælde. Her optræder modstanden i DAVIDs redefinering af situationen, der betyder, at hans handling bliver et udtryk for hans selvstændighed. DAVID bruger således reglen om hjælp til selvhjælp, som ressource til at markere sig som selvstændig frem for krænker af en norm. I situationen markerer DAVID ligeledes sin selvstændighed ved at takke nej til Andreas og HENRIKs tilbud om hjælp. Som vi skal se nedenfor, er dette en af flere måder at hævde sin selvstændighed på.

JULIUS og ERNSTs irettesættelser sigter på DAVIDs brud på etikette. Blandt de brud på etikette, der mødes med sanktioner fra medbeboere, er ud over at tage meget store portioner at tage det sidste mad uden at spørge, om der er andre, der vil have noget; at forsømme at sætte sin stol på plads; at dække bordet forkert. Disse brud mødes med forskellige typer sanktioner, såsom irettesættelser med eller uden humor, påmindelser og proklameringer. Dertil kommer, at manglende bordskik ved at rejse sig fra bordet, før den sidste er færdig med at spise, i enkelte tilfælde kommenteres, men det sker altid i form af bagtalelse, hvor synderen ikke er til stede[174]. Modsat de foregående formelle regler, som personalet også håndhæver, er personalet ikke involveret i at håndhæve etikette, dog med undtagelse af at de insisterer på at sige "Værsgo", inden beboerne går til bords, samt at der skal siges en taksigelse eller synges, inden man går i gang med at spise – hvor taksigelse og sang dog ofte springes over eller udføres stedmoderligt.

I kraft af at det alene er beboerne, der står for håndhævelse af etikette, fremstår disse handlinger kun som løst koblet til det, Scott betegner "the authority of an institution" (2010a:221). Men de kan dog ses som en del af den "sociale træning", som medarbejderne beskriver som en del af arbejdet med beboerne, og som fremhæves i en brochure om Gartnergården, hvor der under overskriften "Aktiviteter" står "Desuden er der stor fokus på aktiviteter udenfor huset bl.a. motion og velvære, samt træning af sociale færdigheder". I den sammenhæng kan man sige, at beboerne med deres

referere til et motiv, der betyder, at der ikke er noget galt med handlingen, da den indskriver sig i en norm, der er mere væsentlig end de normer, handlingen krænker.

[174] Det skal ses i lyset af, at størstedelen af beboerne ikke holder bordskik og i stedet går for at ryge. Dog siger de stort set altid "Velbekomme" til de tilbageværende ved bordet.

håndhævelse af etikette spiller en væsentlig rolle i træningen af hinanden, der promoverer, at beboerne opfører sig dannet.

Beboernes håndhævelse af etikette kan ligeledes anskues i relation til Goffmans betragtning om, at når det hele menneske er genstand for indsatsen, er der ikke behov for at sætte grænser for, hvad der er relevant at intervenere over for (Goffman 1967). I den Foucaultske terminologi kunne man sige, at styringsobjektet udvides, idet styringen ikke holder sig til at være rettet mod at imødegå problemer med alkohol. I relation til etikette er det beboerne, der udvider styringsobjektet. Men det gør sig ikke kun gældende i forbindelse med spørgsmål om etikette. Som jeg beskrev tidligere, blander OLE sig også i, om THYGE skal klippes, om end det sker med Meretes mellemkomst. Tilsvarende sker det, at beboere kommenterer på for eksempel andres krøllede eller hullede skjorter eller manglende barberinger. I disse situationer er medbeboeres interventioner rettet mod, at beboeren ikke er præsentabel. Beboernes *personlige facade* (Goffman 1992), herunder deres *identitetsudstyr* (Goffman 1967:23), bliver således også til genstand for indgreb.

Beboerne er ikke ene om at få problemerne til at vokse ved at udvide området for interventioner. Personalet bidrager ligeledes til at udvide styringsobjektet. For det første blander personalet sig som nævnt i forhold til, hvor præsentable beboerne er. Det gør de ikke kun ved at kommentere på det, men de forsøger sågar at overtale enkelte beboere til gøre noget ved det. I forlængelse heraf fortæller Ditte og Anne mig, at for nogle beboeres vedkommende er det virkelig hårdt arbejde at få dem til at rydde op og gøre rent på deres værelser. De begrunder dette arbejde med, at de skal undgå at værelserne "gror til", hvilket betyder, at et værelse ikke må blive for rodet og snavset. For det andet blander personalet sig i beboernes kostvaner med reference til den enkelte beboers sundhed i form af overvægt. Et par eksempler på det udspiller sig i relation til beboeres forbrug af cola og mælk, som jeg viser lidt senere. Et eksempel er, da Anne kommenterer på KLAUS' forbrug og økonomi: "Du skal altså ikke rende og købe colaer, når du ikke har penge. KLAUS svarer "Nej". Anne siger videre: "Det var måske bare i går, det smuttede" KLAUS svarer ikke, så Anne fortsætter: "Man bliver også alt for tyk af det [cola]". I forhold til cola er der den kuriøse historie, at cola

blev introduceret til markedet som et alternativ til alkoholiske drikke (Valverde 1998), men denne oprindelige funktion ved cola er tydeligvis ikke en del af forståelsen af cola på Gartnergården, eller den er i det mindste trængt i baggrunden af en anden viden om cola: "Man bliver også alt for tyk af det".

Som beboer på Gartnergården bliver man genstand for interventioner, der retter sig mod vidt forskellige dele af ens optræden. I det foregående har jeg set på håndhævelse af normer vedrørende etikette, personlig fremtræden og sundhed. I den sammenhæng er etikette det eneste, hvor det primært er beboerne, der sanktionerer brud. Disse håndhævelser viser, at det ikke er tilstrækkeligt for beboerne at leve op til ambitioner om at holde sig ædru og være selvhjulpen. I kraft af de mange områder for intervention tegner der sig et billede af, at beboerne skal udvise en større grad af konformitet end andre voksne individer for ikke at blive udsat for sanktioner. Når jeg anskuer det sådan, skal det ses i relation til, at et væsentligt element i situationen ved bordet er, at jeg ikke udsættes for fordømmelse for mit brud på etiketten. Normerne er tilsyneladende forskellige for mig og for beboerne, selvom jeg også bliver udsat for irettesættelser. Det sker bl.a., når jeg ved et uheld tager en andens plads. F.eks. siger MICK meget bestemt til mig, at "Der er optaget", da jeg til morgenmaden kommer til at tage fat i stolen, hvor TEDDY plejer at sidde[175]. Jeg skal altså ikke krænke beboernes territorier, men jeg behøver ikke at følge etiketten. Imodsætning hertil stilles beboerne til ansvar for deres optræden i forhold til begge dele.

Goffman beskriver, at den totale institution er præget af en form for *echelon-orden*, som betyder, at enhver medarbejder kan påtale overtrædelser af regler, enhver klient forårsager. Det gør, at sandsynligheden for, at klienters adfærd sanktioneres, bliver forøget (Goffman 1967:37-38). På Gartnergården medvirker de øvrige beboere til at udøve en lignende form for intens social kontrol. Men som vi så i situationen med JULIUS, ERNST, DAVID og jeg, kan autoriteten, beboere påtager sig, afvises, uden det fører til yderligere repressalier, for så vidt som denne modstand udøves med reference til en anden acceptabel form for konformitet. I DAVIDs tilfælde

[175] Det lader til, at det at tage en andens plads er en større forseelse end det at tage for meget af gangen, hvilket er grunden til, at min forseelse påtales i den ene situation, men ikke den anden.

består konformiteten i, at han handler i overensstemmelse med reglen vedrørende selvhjælp, i kraft af at han klarer sig selv.

I denne del af analysen har vi set, hvordan performativ regulering udøves via sanktionering af brud på regler og normer. I den følgende del vender jeg blikket mod, hvordan støtte og omsorg fungerer som en del af performativ regulering på Gartnergården.

Belønninger – støtte og omsorg

Scott lægger i sin udredning af performativ regulering vægt på, at det udøves igennem "sanctions of deviance" (Scott 2010a:221) og "the willingness of individuals to discipline themselves" (Scott 2010b:163). Performativ regulering kommer derved til at fremstå som en magt, der kun siger nej (jf. Foucaults formulering (1980b:119)). I denne del af analysen søger jeg som nævnt at kompensere for Scotts manglende blik for, at magt ligeledes virker gennem f.eks. tilskyndelse, vejledning og støtte. I den forbindelse trækker jeg på og udvider Beckers (2005) forståelse af, hvordan social kontrol virker igennem belønninger, idet jeg for at forstå udøvelsen af performativ regulering inddrager forskellige måder at fremme en bestemt adfærd på, via f.eks. tilskyndelse, værdsættelse og omsorg.

Levinson viser, hvordan medarbejdere som en del af deres arbejde promoverer beboeres hjælp til hinanden, ligesom medarbejderne regner beboeres hjælp til medbeboere som udtryk for selvindsigt og selvstændighed (Levinson 2005:78)[176]. På Gartnergården får beboernes støtte til hinanden ikke samme opmærksomhed fra personalets side, men det accepteres og forventes som allerede nævnt. I det følgende analyserer jeg interaktionen ud fra et perspektiv, der fokuserer på, hvordan støtte optræder som en magtudøvelse, der søger at fremme bestemte former for adfærd. Det gør jeg via tre eksempler, som viser måder, støtten udfolder sig på, samt hvilke regler og normer der understøttes. I det første eksempel vises det, hvordan beboerne udviser omsorg over for hinanden og rådgiver i relation til, hvordan man skal forholde sig til sin situation.

[176] Levinson viser dog samtidig, at konflikter kan opstå, hvis en beboer opfører sig for meget som medarbejder (Levinson 2005:76).

Rådgivning om en varig tilstand

Arbejdet på Gartnergården sigter ikke eksklusivt på, at beboerne opnår total afholdenhed. Derimod regnes det ligeledes som en succes, hvis beboere via deres ophold kan blive bedre til at håndtere tilbagefald. Det indbefatter at have færre tilbagefald og at stoppe dem hurtigere, som Andreas forklarer mig i forbindelse med, at han fortæller om en tidligere beboer, der netop er blevet bedre til at stoppe sit drikkeri. I Moderorganisationens dokumenter finder jeg en tilsvarende opmærksomhed på, at institutionens arbejde også retter sig mod at give beboerne pauser fra deres alkoholforbrug. Beboerne taler som regel om deres fremtid med et udgangspunkt i at leve i afholdenhed. Men det sker, at beboere udtrykker en anden forståelse af deres fremtid. I det følgende eksempel ser vi, hvordan beboere forholder sig til disse mål for deres tilværelse.

Der er "fællesspisning" i dag, så en del tidligere beboere er "i huset". Jeg sidder i fællesstuen sammen med den tidligere beboer TOBIAS. THYGE har lige rejst sig fra sin plads i sofaen. Vi er de sidste tilbage i stuen efter eftermiddagskaffen. JESPER, der også er tidligere beboer, kommer ind i stuen og stopper for at tale med THYGE. THYGE spørger ham, om det går godt. Han svarer: "Det gør det". THYGE følger op med at sige, at det ser sådan ud. De taler om, hvad JESPER går og laver. Efter de har talt lidt, siger JESPER, at han "falder i vandet en gang imellem", hvortil THYGE svarer, at "Ja, sådan er det" og tilføjer, at man må "lære at leve med det". JESPER giver ham ret og siger: "Bare det ikke bliver hver dag". THYGE giver udtryk for at være enig og siger, at man må sørge for, at det bliver så sjældent som muligt, og at det ikke tager overhånd

Med sit svar udviser THYGE omsorg over for JESPER ved at lægge vægt på, at JESPERs oplevelse af at falde i er normal og derfor ikke noget skamfuldt. I den forstand normaliserer han JESPERs adfærd frem for at fordømme den. Det giver dem mulighed for at blive enige om, at det ikke er en katastrofe at falde i, "så længe det ikke bliver hverdag". De bekræfter derved hinanden i, at det kunne være værre. I deres samtale udtrykker THYGE og JESPER en fælles viden om dem selv som individer med alkoholproblemer. De ved, at deres tilstand er vedvarende, og de indikerer, at det ikke handler om at

ændre den. I stedet skal de acceptere deres tilstand, samtidig med at de skal søge at håndtere den så vidt muligt med henblik på at minimere ulemperne i form af at "falde i vandet". Deres gensidige opbakning udtrykker en viden, der svarer til den, som medarbejderne trækker på, når de skal forklare mig institutionens virke, og hvad der kan regnes for en succes. Med udgangspunkt i den viden viser de hinanden, at deres måde at forholde sig til sig selv på er acceptabel. De markerer samtidig, at grænsen for det acceptable trækkes langs en skelnen mellem at have en vis kontrol over tilbagefaldene og ikke at have kontrol over dem.

I andre situationer former omsorgen sig som envejsrådgivning, hvor en beboer formidler viden til modparten om dennes tilstand, som ikke blot omfatter viden om at have problemer med alkohol, men også viden om at være på institutionen eller at komme sig oven på at være "neddrukket". For eksempel fortæller MICK med udgangspunkt i egne erfaringer DAVID, hvad han kan forvente i forhold til at få sin fulde førlighed tilbage i benene, og hvor meget indsats der skal lægges, mens DAVID forklarer DORTHE, hvad hun kan forvente af medicineringen i forbindelse med, at hun bliver afruset oven på et tilbagefald. I disse og lignende situationer, hvor beboere fremfører en omsorgsfuld rådgivning til hinanden, formidler beboerne en form for erfaringsbaseret viden om deres fælles tilstand. Denne viden supplerer den, personalet fremfører. Det at rådgive medbeboere fungerer ligeledes som en måde at se sig selv på som en beboer, der forstår, hvordan man skal tackle sin situation. Belønninger af andres konformitet kan således samtidig være en fremvisning af ens egen.

I det følgende afsnit ser vi, hvordan konformitet i forhold til at være aktiv og udøve selvhjælp belønnes med påskønnelser.

En tur i skoven – om selvbearbejdning og påskønnelse

I Moderorganisationens beskrivelser af "en beboers vej gennem et ophold" ved deres botilbud indgår træning som et element i arbejdet (Moderorganisationen 2008a:31). For de fysisk svækkede indgår bl.a. "gangtræning og gymnastik" som en del af denne selvbearbejdning. DAVID, der er gangbesværet, praktiserer en sådan selvbearbejdning, hvilket ikke går ubemærket hen.

Vi er nået frem til skoven, hvor vi skal gå en stavgangstur omgivet af efterårsfarver. Ud over mig er vi beboerne DAVID, JULIUS, THOMAS, LISBETH og MICHAEL samt medarbejderen Signe. Der var ikke stave nok, så jeg må som den eneste nøjes med en almindelig gåtur. På vej ud af bilen spørger JULIUS DAVID, om han har husket sin skridttæller. DAVID svarer "Ja". JULIUS siger, at "Det var godt", hvortil DAVID siger: "Det er jo centralt. Det er jo det, det hele handler om". JULIUS svarer grinende, at det er rigtigt. DAVID har ved flere lejligheder vist sin skridttæller frem til beboere såvel som medarbejdere. Vi begiver os ind i skoven. THOMAS og LISBETH fører an, derefter kommer MICHAEL, Signe og jeg, til sidst DAVID og JULIUS. De to sakker bagud, og vi andre venter på dem. Da vi igen er samlet, kommenterer MICHAEL og LISBETH DAVIDs gang, som de roser, og de understreger, at der er tale om fremskridt. Efter det korte ophold går vi videre efter JULIUS' anvisninger. Inden vi når tilbage til bilen igen, har alle de andre, inklusive Signe, eksplicit evalueret DAVIDs gang positivt.

Ture som denne er i en kortere periode en ugentlig aktivitet. Det er DAVID, der har taget initiativet til at sætte turene på programmet. Han forklarer, at han gerne vil ud og træne sine ben, samt at stavgang er en rigtig god form for motion. Da DAVID foreslår det, stiller personalet krav om, at de skal være i alt fem, før turene bliver sat på det ugentlige program. De øvrige beboeres deltagelse fungerer dermed som en støtte, idet de hjælper til at opfylde DAVIDs ønske om at komme ud at gå. Turene giver ham mulighed for at træne sine ben og få nogle skridt på skridttælleren. Medbeboernes støtte medfører således, at DAVID får mulighed for at udnytte sine ressourcer til at bearbejde sig selv fysisk, samtidig med at han får et publikum til dramatiseringen af konformiteten (Scott 2010b:150), han i kraft af den fysiske selvbearbejdning udviser i forhold til at tage ansvar og at udøve selvhjælp. På turen belønnes hans konformitet eksplicit af de øvrige deltagere. Det sker, ved at de påskønner hans indsats og værdsætter hans fremskridt. De andres tilkendegivelser viser, hvordan selvhjælp promoveres via symbolske belønninger for den korrekte optræden. I de øvriges belønninger ligger en markering af det positive i viljen, han udviser til at

overvinde besværligheder, han møder som følge af sine dårlige ben. Med deres tildeling af belønninger viser de øvrige beboere deres egen konformitet, der består i at fremvise deres viden om, at selvbearbejdningen er en vigtig måde at optræde som beboer på, som bør belønnes.

Det sidste afsnit om belønninger viser, hvordan beboeres opfordringer til medbeboere kan optræde som en slags støtte, både i forhold til medbeboeren og til en selv. Afsnittet viser, hvordan performativ regulering kan støde på modstand fra andre acceptable måder at være beboer på.

Venlige opfordringer til at være aktiv

Den fysiske træning, som beskrives som en del af opholdet, foregår for nogle beboeres vedkommende i et lokalt fitnesscenter. Medarbejderne opfordrer sommetider nogle beboere til at tage i fitnesscentret. Men det er ikke forbeholdt medarbejderne at komme med sådanne opfordringer.

Størstedelen af beboerne er i fællesstuen sammen med Signe. Kaffen, der er sat frem på det ene af de tre borde, bliver budt rundt. Der er en udpræget høflig tone. MICK henvender sig til OLE: "Nu har du ikke overbestemt dig, vel? [i forhold til at tage til fitness]". OLE svarer: "Det kan godt være". MICK bemærker, at OLE ikke plejer at "være så vægelsindet". THYGE, der sidder mellem de to, blander sig. Han tror, de taler om udflugten senere i dag. De to andre korrigerer ham. MICK søger at lokke OLE med til fitness, og det fremgår, at OLE hellere vil med til fitness end med på udflugten. De to andre skal heller ikke med på udflugten. Da OLE har tilkendegivet, at han er med på at tage til fitness, kommenterer THYGE med en ironisk tone: "Kommer du ikke til at fortryde det, OLE?". Det lyder som en misbilligelse. OLE og MICK smågriner. MICK rejser sig og forlader stuen. Senere på formiddagen fortæller OLE MICK, at han ikke tager med til fitness.

MICK forsøger i situationen at holde OLE fast på beslutningen om at tage til fitness. Men i forsøget markerer han en usikkerhed i forhold til, om OLE vil tage med, som OLE forstærker med sit svar. MICK forsøger derefter at overtale OLE til at tage med til fitness og dermed tage ansvar for sin egen aktivitet. OLEs deltagelse vil desuden fungere som en opbakning til MICKs optræden. I deres samtale fremviser MICK sin konformitet i kraft af sin lyst

til at være aktiv. I situationen retter MICKs handlinger sig mod at få OLE til at gøre noget bestemt. På den måde minder MICKs optræden om medarbejdernes forslag og opfordringer til handlinger (jf. kapitlet "Medicineringens ritual"). Udgangspunktet synes dog at være anderledes. MICKs opfordring retter sig ikke kun mod OLEs arbejde med sig selv, men også mod, at han selv får selskab og opbakning til at være aktiv. MICKs optræden er således ikke en entydig støtte. Men han udviser en interesse i OLE, hvorigennem han åbner mulighed for, at OLE kan drage omsorg for sig selv ved at deltage i den fysiske træning.

På samme måde som i situationen med DAVIDs brud på etiketten møder udøvelsen af performativ regulering modstand, dels i kraft af at OLE ikke følger MICKs opfordringer, dels i THYGEs reaktion, hvor han markerer over for OLE og MICK, at fitness ikke er noget entydigt godt. Situationen rummer derved modsatrettede forsøg på at påvirke en medbeboer. MICKs forsøg formidler institutionens "fokus på aktiviteter udenfor huset bl.a. motion og velværd", som det hedder i en brochure fra Gartnergården (Gartnergården n.d. a:5). THYGE udtrykker derimod en selvstændighed i forhold til de forventninger, beboerne mødes med (her formidlet af MICK). Når jeg forstår THYGEs optræden på den måde, skyldes det, at THYGE gennemgående undlader at deltage i aktivitetstilbuddene på institutionen. Han tager således i reglen ikke med på udflugter eller deltager i den ugentlige bowling, "gymnastik" eller lignende. Han gør desuden i ny og næ grin med de øvriges deltagelse i aktiviteterne, hvorved han markerer en distance til aktiviteterne. Det er ikke kun mig, der ser dette mønster i THYGEs optræden. De øvrige beboere laver ofte sjov med THYGEs manglende deltagelse. Det gøres for eksempel ved at lave et skinforsøg på at overtale ham til at deltage eller spørge ham, om han skal med til noget, hvorefter der grines, inden han når at svare. De øvrige beboere viser på den måde, at THYGEs optræden er særlig, dog uden at de fordømmer den over for ham. THYGE er dog ikke inaktiv. Han går dagligt tur i lokalområdet, enten på egen hånd eller sammen med en medbeboer. Jeg forstår THYGEs optræden som en modstand, der former sig som en rolledistance, hvor han lægger afstand til forventningerne, der er til beboere. Han markerer derved sin selvstændighed, og at han er ikke blot er sådan et individ, som beboere forventes at være (Goffman 2004d:208).

Set på den baggrund rummer situationen en konflikt mellem to til syneladende acceptable måder at være beboer på, som begge indebærer, at beboerne markerer, at de tager ansvar for deres situation. På den ene side finder vi MICK med viljen til selvbearbejdelse via aktivitet og på den anden THYGE med viljen til at klare sig selv uden at være afhængig af institutionens aktiviteter.

Som det fremgår af bl.a. situationen med MICK, OLE og THYGE, præges beboernes interaktion med hinanden ikke blot af deres håndhævelse og indordning under regler og normer. I den følgende del af kapitlet analyserer jeg beboernes modstand i hverdagsaktiviteterne og deres indbyrdes interaktion.

Modstand

I det følgende betragter jeg interaktionerne i forbindelse med hverdagsaktiviteterne ud fra et perspektiv, der vægter beboernes modstand. De foregående analyser viser, hvordan modstand optræder i relation til udøvelse af performativ regulering. Det sker ved, at autoriteten, en beboer udøver, afvises eller anfægtes, hvilket sker på forskellige grundlag.

Denne form for modstand er ikke den eneste, beboerne udviser i deres interaktion med hinanden. Beboerne udtrykker ligeledes modstand, der retter sig mod rammerne på Gartnergården, herunder personalets optræden. Denne modstand ser jeg nærmere på i denne del af analysen. Jeg tager udgangspunkt i den modstand, beboerne udtrykker i forbindelse med, at personalet indfører en mælkepolitik.

"Ah, minimælk"

I en langsom bevægelse tager OLE en skefuld og giver indtryk af at smage på jordbærgrøden, hvorefter han med overdreven tilfredshed udstøder: "Ah, minimælk". Signe, der sidder over for ham, kommenterer: "I er heldige. Jeg køber kun skummetmælk derhjemme. Så I kan da sagtens". OLE svarer ikke. MICHAEL og Signe giver sig til at tale om mælk. MICHAEL mener, at anden mælk end skummetmælk smager bedre. Men Signe svarer,

at "Det er en vanesag" og fortæller, at hun har vænnet sig til det, så hun synes, det smager lige godt. Hun fortæller videre, at det er "meget normalt i dag" kun at drikke minimælk eller skummetmælk. Hverken OLE eller JEPPE, der også sidder ved bordet, deltager i samtalen.

Situationen indskriver sig som en del af en beboers modstand mod personalets indførelse af en mælkepolitik, der indebærer, at det eneste mælk, der serveres på Gartnergården, er skummetmælk og minimælk. Det er en modstand rettet mod rammerne, institutionen sætter for beboernes tilværelse. Modstanden er således ikke rettet mod målet med behandlingen, for så vidt som det er at hjælpe beboerne til at holde sig ædru. Denne form for modstand er den dominerende blandt beboerne på Gartnergården, og jeg analyserer den i det følgende ved at tage udgangspunkt i beboernes reaktion på indførelsen af mælkepolitikken.

Indførelsen af mælkepolitikken udløser den største konflikt mellem beboere og personale, jeg er vidne til på Gartnergården. Konflikten er størst, både i forhold til hvor mange der aktivt deltager i den, og i forhold til hvor lang tid den står på. Konflikten udspiller sig i forbindelse med forskellige hverdagsaktiviteter. Konflikten dukker op dels som samtaleemne blandt beboerne, hvor de over for hinanden giver udtryk for deres utilfredshed med at skulle nøjes med minimælk og skummemælk, og dels er konflikten andre gange mere direkte i interaktionen mellem beboere og personalet. Konflikten bryder ud i lys lue på et beboermøde, hvor restriktionerne for mælken bliver eksplicit formuleret af personalet. Mødet finder sted dagen før OLEs kommentarer til jordbærgrød med minimælk. I det følgende analyserer jeg modstanden i forbindelse med mælkepolitikken med udgangspunkt i dette beboermøde. Det skyldes, at situationen er illustrativ for en række af aspekterne, der indgår i denne form for modstand.

Stuen er fyldt til ugens beboermøde. Peter må stå op. Fordelingen af beboernes arbejdsopgaver er blevet læst op, og den nye beboer MARTIN har overtaget en ledig arbejdsopgave. HENRIK og MICK har grint af oplæsningen af de velkendte opgaver. Det er blevet tid til "Runden", hvor medarbejderen, der leder mødet, spørger hver enkelt beboer, om de har noget, de vil sige (i plenum). OLE har døbt det "nej-runden", fordi de fleste

beboere oftest blot svarer "Nej", når de bliver spurgt. Det er nu OLEs tur til at svare på spørgsmålet, som Anne stiller. OLE siger, at "vi er flere", der vil have letmælk i stedet for minimælk. Anne svarer: "Det skal I ikke regne med". JEPPE blander sig og siger noget med, at så kan de lige så godt nøjes med vand. Anne besvarer hans kommentar ved at sige, at "Vi er en institution og vi skal passe på jer, mens I her er", og hun forklarer, at det ikke er sundt med for meget fedt. JEPPE og OLE svarer hende ikke og forbliver tavse resten af samtalen. Derimod tager MICK ordet. Han siger, at han selv godt kan leve med det, fordi han ikke skal være på Gartnergården så længe endnu, men han finder det urimeligt over for dem, der skal være på Gartnergården længe. Han siger, at de skal have mulighed for at leve godt, og tilføjer, at det ikke kan være meningen, at den glæde skal tages fra dem. Anne tilbageviser det ved at sige, at personalet blot følger Sundhedsstyrelsen, og fortsætter med at sige: "Vi har en pligt til at passe på jer, mens I er her". Peter bakker hende op og tilføjer, at det er noget, der er vendt med ledelsen, som også mener, at det skal være sådan. Peter og Anne giver sig til at tale om, at det er vigtigt at spare på fedt og refererer i den sammenhæng til øget risiko for hjerte-kar-sygdomme. Anne bemærker, at der desuden er nogle af beboerne, der vil have godt af at tabe sig. HENRIK kommenterer på deres udsagn. Han siger, at det er ubetydeligt, hvilken mælk de bruger, fordi forskellen på mængden af fedt i letmælk og minimælk er så lille. Anne refererer institutionens ansvar for, at beboerne får en ordentlig kost. Hun nævner endnu en gang Sundhedsstyrelsen, som peger på, at institutioner skal spare på fedt i mælkeprodukter. HENRIK siger, at det er "noget vrøvl", med henvisning til den ringe forskel i fedtprocent, samt at mælk udgør en lille del af beboernes kost, ligesom han påpeger, at der nok er "andre ting", der har større betydning for deres sundhedstilstand. Anne fastholder, at det ikke er lige meget. Peter bryder ind og siger: "Vi kan lige så godt sige, at det bliver sådan". MICK ryster på hovedet, mens OLE og JEPPE samt THYGE har fjerne blikke i øjnene. HENRIK begynder at sige noget, men Peter fastholder ordet og siger, at det kan være, at de på et eller andet tidspunkt også vil se på mængden af smør, fordi beboerne spiser rigtig meget smør. Det fremgår, at det er mere sandsynligt, der bliver skåret ned på smørret, end at beslutningen vedrørende mælk bliver ændret. MICK slår en latter op og siger: "Så I vil til at rationere smørret, eller hvad?" Peter

svarer ikke på det i første omgang, men vender tilbage til det og siger, at der bliver spist meget smør, så det kan godt være, at der bliver lagt restriktioner på forbruget af smør, fordi personalet må tænke på beboernes helbred.

Modstanden, beboerne fremfører, sigter på at få indflydelse på vilkårene, de lever under. I den forbindelse er det værd at bemærke, at en beboer rejser problemstillingen som en reaktion på personalets praksis, frem for at personalet selv har informeret om beslutningen eller inddraget beboerne i beslutningen. Protesterne er derved til dels forbundet med en modstand mod måden, hvorpå personalet har forvaltet deres rolle. Modstanden antager en form af et kollektivt krav om selvbestemmelse, der samtidig er præget af omsorg for medbeboerne, hvilket er tydeligt i MICKs påpegning af, at mælkepolitikken er særligt omkostningsfuld for andre beboere. MICKs modstand tager derved udgangspunkt i en anden norm, der handler om at udvise omsorg over for sine medbeboere. Modstanden er dermed både et spørgsmål om ens egen selvbestemmelse og beboernes generelle mulighed for at udøve selvbestemmelse.

Medarbejderne tilbageviser beboernes beklagelser og fastholder deres beslutning ved at henvise til dels deres ansvar for beboernes velbefindende i form af en sund diæt, dels at de følger Sundhedsstyrelsen. På den måde legitimerer de deres autoritet ved at referere til beboernes eget bedste, hvor Sundhedsstyrelsen stilles som garant for viden om beboernes bedste (jf. Roses redegørelse for udøvelse af autoritet i liberale samfund). Referencen til Sundhedsstyrelsen fungerer ikke alene som en måde at gøre krav på en legitim viden på. Den indebærer desuden en vis fralæggelse af det endelige ansvar, hvilket understreges af, at Peter refererer til, at ledelsen også er ansvarlig. Dertil kommer, at en reference til ledelsen fremstiller beslutningen som bevidst og stadfæstet frem for tilfældig.

Men HENRIK accepterer den viden, medarbejderne fremfører. Han anfægter gyldigheden af viden i forhold til beboernes situation ved at understrege, at mælken udgør en lille del af deres kost. Ydermere peger han på, at beboernes bedste i forhold til sundhed ikke nødvendigvis handler om mælken, de indtager, men at der kunne være andet, der er vigtigere. HENRIK udfordrer på den måde medarbejdernes brug af viden om sundhed som en måde at legitimere beslutninger vedrørende beboernes levevilkår på.

MICKs protester anfægter ligeledes måden, beboernes bedste bliver rammesat på. Han sætter parentes om den viden om sundhed, Anne fremfører, ved at fremhæve retten til at "leve godt" og til at bestemme, hvilken mælk beboerne vil drikke. Situationen viser derved, hvordan viden vedrørende beboernes kost og deres bedste gøres til genstand for konflikt på institutionen, samt hvordan den spiller en afgørende rolle for legitimeringen af de vilkår, beboerne må leve under.

I forlængelse heraf viser medarbejdernes optræden, hvor de refererer til Sundhedsstyrelsens anbefalinger (Fødevarestyrelsen 2009)[177], hvordan styringen af beboerne ligeledes formes af autoriteter uden for institutionen, og som umiddelbart relaterer sig til deres problemer med alkohol. Noget tilsvarende gør sig gældende i forhold til rygningen, som er reguleret af Lov om røgfri miljøer. Rygningen på Gartnergården er således udgrænset til at foregå i rygerummet, beboerværelser eller på udendørsarealer, mens fortiden præger fællesstuen i kraft af de gulnede vægge og udsugningen, der ikke er taget ned.

Modstanden i situationen retter sig mod indskrænkning af beboernes selvbestemmelse samt en definition af beboernes bedste, som ikke finder sin begrundelse i det at hjælpe beboerne med at holde sig ædru. Modstanden rettes således mod en styring af beboerne, der ligger ud over behandlingen af alkoholproblemer. Man kan derved betragte det som en modstand, der bevæger sig inden for institutionens mål, men som søger at forme måden, hvorpå institutionen varetager beboernes liv. Den eneste form for modstand mod institutionens mål om at hjælpe beboerne til en ædru tilværelse, jeg er vidne til, er beboeres tilbagefald[178].

Situationen viser endvidere, hvordan styringen af beboerne knytter sig til en anden viden, end hvordan beboernes problemer med alkohol afhjælpes

[177] Anbefalingerne er udgivet i et samarbejde mellem Fødevarestyrelsen, Sundhedsstyrelsen og DTU Fødevareinstituttet.

[178] Som jeg har beskrevet i mit metodekapitel, kan der være forskellige metodiske forklaringer på, at jeg ikke observerer mere modstand fra beboernes side, end tilfældet er. En anden mulig forklaring er, at beboerne i udgangspunktet er indskrevet på institutionen på baggrund af en vurdering af, at de er motiverede og villige til at indgå i en behandlingsmæssig indsats, hvorved der allerede er foregået en fravælgelse af individer, som er vurderet til ikke at ville acceptere rammerne på en behandlingsinstitution.

bedst muligt. Det er en viden vedrørende andre aspekter af deres livsførelse[179]. Anbefalingerne fra Sundhedsstyrelsen (Fødevarestyrelsen 2009), som Anne og Peter refererer til, kan betragtes som udgangspunkt for en ekstra styring, der indføres i hverdagen. Denne udvidelse af styringsobjektet, og dermed en intensivering af styringen af beboerne, resulterer i, at hverdagen, Gartnergården tilbyder beboere, ikke er kun alkoholfri. Den er også fedtfattig.

Afrunding: teknikker, regler, normer og telos

I denne afrunding ser jeg først på, hvordan performativ regulering indskriver sig i styringen af beboerne. Dernæst fremhæver jeg det telos, der foreskrives i reglerne og normerne, som håndhæves i interaktionen. Endelig berør jeg modstanden, beboerne udtrykker.

I kapitlet har jeg vist, at beboerne deltager aktivt i styringen af hinanden. Det sker i deres udøvelse af performativ regulering, hvis genstand er de øvrige beboeres optræden. Det er væsentligt, at beboerne på Gartnergården selv tager initiativ til at regulere andre beboere. Min analyse viser således en anden side af behandlingsinstitutionen end andre analyser af medbeboeres rolle i behandlingen på institutioner for misbrugere (Paik 2006; Weinberg 1996).[180] I kraft af udøvelsen af performativ regulering fungerer beboerne dels som en autoritet over for medbeboere, hvorigennem de håndhæver en række regler og normer, og dels som formidlere af viden, der omfatter generel viden om institutionen og beboere samt viden om den enkelte beboer såvel som moralske forpligtigelser. Blikket på beboernes performative regulering tydeliggør, at medarbejderne ikke har monopol på autoritet og accepteret viden på Gartnergården, hvorfor styringen af den

[179] Det bør bemærkes, at det selvfølgelig også indebærer en styring af personalet, idet de i deres arbejde stilles til ansvar for beboernes generelle sundhedstilstand og ikke kun deres alkoholforbrug.

[180] En anden fremtrædende forskel er, at styringen på Gartnergården ikke er baseret på en mistro til medklienters oprigtighed i forhold til ønsket om at forandre sig. Denne forskel skal formentlig ses i relation til den mere tvangsprægede kontekst, Paik og Weinberg beskæftiger sig med i deres undersøgelser af nordamerikanske behandlingsinstitutioner (Paik 2006; Weinberg 1996).

enkelte beboer ikke blot er et spørgsmål om relationen mellem beboeren og behandlere. I stedet spiller de øvrige beboere en væsentlig rolle. Styringen, der udfoldes i beboernes interaktion med hinanden, lægger sig op ad styringen i interaktionen mellem beboere og medarbejdere. På den måde intensiveres styringen.

I udøvelsen af performativ regulering viser beboerne samtidig deres egen konformitet i forhold til de regler og normer, der råder på institutionen. Beboerne viser konformitet ved at kende reglerne på Gartnergården og ved at være i stand til at formidle, hvordan disse regler overholdes. De viser sig således som individer, der ved, hvordan man skal agere som individ med et alkoholproblem. De gør derved sig selv synlige som gode beboere over for medbeboere, medarbejdere og dem selv. Dette indebærer selvsagt muligheden for, at de kan vurderes, hvilket ikke nødvendigvis resulterer i en positiv vurdering af dem som gode beboere.

Som vi har set, udøver beboerne performativ regulering igennem tildelingen af forskellige sanktioner og belønninger, bl.a. i form af støtte. Performativ regulering virker derved på samme måde som et privilegiesystem (Goffman 1967:42-) eller med Foucaults begreb en *normaliserende sanktion* (2002:193-), i den forstand at adfærden søges korrigeret igennem brugen af sanktioner og belønninger. Foucault forklarer formålet normaliserende sanktion som reduktion af afvigelsen (Foucault 2002:195), hvilket også er en del af den performative regulering, der udøves på Gartnergården. Men som det fremgår af reglen om "tørdrikkeri", retter den performative regulering sig ikke kun mod at forme den, der udsættes for korrektionen; den fungerer samtidig som en måde at sikre de øvrige beboere mod risici eller krænkelser på. Performativ regulering på Gartnergården adskiller sig endvidere fra Foucaults normaliserende sanktion og Goffmans privilegiesystem, ved at sanktionerne og belønningerne primært ikke er materielle eller fysisk funderet. Sanktionerne og belønningerne tager derimod primært form af *symbolske sanktioner og belønninger*[181].

[181] Jeg vælger at tale om symbolske sanktioner og belønninger frem for at tale om psykologiske, sådan som Lipsky gør, når han forklarer social kontrol med klienter (Lipsky 1980:65-). Det gør jeg dels for at sætte parentes om Lipskys udredning af, hvordan disse sanktioner og belønninger indvirker på individets selvopfattelse, dels for at fastholde, at de har betydning for dem, der overværer tildelingen af dem.

Det centrale i sanktioner og belønninger er ifølge Goffman dét, de hævder om et individs moralske status (Goffman 2010:95). De symbolske sanktioner og belønninger virker således igennem signaler om opfattelsen af medbeboeren, som udøveren af performativ regulering viser via sine handlinger. Vurderingen af medbeboeren og dennes handlinger som enten positive eller negative bliver derved synliggjort for medbeboeren selv samt de øvrige tilstedeværende[182].

Performativ regulering udgør et parallelt system til medarbejdernes brug af belønninger og sanktioner, der primært er materielt funderet, og som beskrevet udøves i relation til privilegier vedrørende medicinering, udgang fra institutionen og administration af penge (jf. kapitlet "Medicineringens ritual"). I relation til IVANs brud med reglerne om ikke at indtage alkohol er det tydeligt, hvordan de parallelle systemer af belønninger og sanktioner kan virke sammen i forhold til en bestemt adfærd (jf. kapitlet "Medicineringens ritual").

Et yderligere særtræk ved visse måder at udøve performativ regulering på er, at de ikke adresserer synderen direkte. Disse former virker i stedet som en måde at formidle regler og normer til andre beboere samt at iscenesætte ens egen konformitet på. Det gælder bl.a. proklamering[183]. På Gartnergården fungerer performativ regulering dermed i forhold til både det enkelte individ og beboergruppen som helhed.

Endnu et aspekt ved den performative regulering er, at den for det første foregår som et forsøg på at korrigere medbeboeres adfærd på en måde, som bidrager til dels at overvinde deres problemer med alkohol, dels at ændre en problematisk adfærd i hverdagen på institutionen. For det andet foregår den performative regulering i vid udstrækning med medarbejdernes accept, ligesom de altovervejende bakker op om problemdefinitionerne, der ligger til grund for korrektionerne af medbeboerne. Set i det lys kan man sige, at beboerne overtager en del af medarbejdernes *dirty work* (Hughes 1962). Det gør de ved at påtage sig opgaven at løse de problemer hos medbeboerne, der kræver, at man optræder som *agents of social control* (Holmes 2002; 2005).

[182] Det bør anføres, at de materielt funderede sanktioner og belønninger også rummer en symbolsk dimension.

[183] Bagtalelse er en anden lignende form. Jeg har beskrevet et eksempel på dette, hvor THYGE og DAVID bagtaler KIM for hans manglende dannelse i metodekapitlet.

Beboerne optræder som agents of social control i den forstand, at de benytter sig af eksplicitte og til tider hårdhændede midler til at sørge for, at medbeboerne følger såvel regler baseret på viden om alkoholproblemer som normer om at udvise etikette og være præsentabel. I forhold til reglen om "tørdrikkeri" fremstår performativ regulering som en særlig stærk teknik, vurderet ud fra de få overtrædelser af reglen.

Regler, normer, telos

Goffman beskriver belønnings- og sanktionssystemets betydning i den totale institution, når han forklarer privilegiesystemets funktion:

> "Privilegiesystemet synes altså at danne det meste af det skelet, hvori personlighedens genopbygning finder sted […]" (Goffman 1967:47).

Belønnings- og sanktionssystemet, der skabes igennem udøvelsen af performativ regulering på Gartnergården, er et blandt flere systemer, beboerne søges formet igennem. En dimension ved belønnings- og sanktionssystemets funktion er det telos, der træder frem i kraft af reglerne og normerne, der håndhæves via systemet. Reglerne og normerne på Gartnergården refererer ikke til én viden om beboerne, men de smelter så at sige sammen til ét telos**.** Dette telos indebærer, at individet forventes at udøve selvbearbejdelse for at overvinde sine problemer, f.eks. igennem fysisk træning eller social træning i form af rengøring. Dette implicerer at tage ansvar for sig selv og hjælpe sig selv, bl.a. ved at bruge institutionens tilbud. Individet skal ikke kun bearbejde sig selv for at fastholde en alkoholfri tilværelse eller forbedre sin fysiske tilstand; det skal ligeledes undgå at udsætte andre og sig selv for fristelse, som kan "vække trangen", som lurer indeni. For at undgå det skal beboeren afholde sig fra såvel at tale om alkohol på en fristende måde som at indtage alkohol eller lugte af det. Når Gartnergården beskrives som et "alkoholfrit botilbud", er det altså ikke kun i en konkret forstand. Kan beboeren ikke overholde reglen om tørdrikkeri, er vedkommende suspekt, idet ordene dækker over, at man ikke er færdig med at drikke. Reglen om tørdrikkeri indeholder dermed også en måde at forholde sig til sig selv på i relation til alkohol.

Desuden skal individet administrere sig selv med henblik på at sikre sin sundhedstilstand. Det gøres ved at undgå at indtage for meget fedt og sukker samt at dyrke motion, f.eks. i form af "gymnastik". Endvidere skal individet optræde respektabelt. Det indebærer, at den *personlige facade* skal være velsoigneret og velklædt, samtidig med at individet skal overholde etikette. Men der er ikke en etikette, der forbyder, at en beboer korrekser medbeboere. Med disse regler og normer vokser problemet så at sige. Det betyder, at beboeren ikke kun stilles til ansvar over for at have styr på sit forhold til alkohol, men også sin sundhedsmæssige tilstand, sin fremtoning og sin dannelse. Performativ regulering på Gartnergården er på den måde en intensivering af styringen, både i kraft af de mange autoriteter og i den forstand, at styringsobjektet udvides til at omfatte flere sider af beboernes livsførelse. Personalet bidrager ligeledes til at udvide styringsobjektet, bl.a. ved at agere mellemmænd for autoriteter uden for institutionen. Men det er særskilt igennem performativ regulering, at beboernes dannelse inddrages i forsøgene på at styre dem.

Modstandsformer

Der er modstand på spil i beboernes hverdag med hinanden. For det første mødes performativ regulering af modstand. Det sker dels ved, at autoriteten, der fremføres, når en beboer optræder som håndhæver, ikke godtages, ved – f.eks. – at den ignoreres. Dette er en modstand mod beboernes udøvelse af autoritet over for medbeboere, men ikke nødvendigvis indholdet af de regler og normer, der søges håndhævet. For det andet kan modstanden tage form af afvisning af reglen eller normen, der håndhæves, ved at en anden acceptabel regel eller norm fremhæves som den, individets handlinger skal vurderes efter. Man kan sige, at denne modstand består i, at beboeren viser, at vedkommende styrer sig selv efter andre legitime principper. Idet beboeren kan pege på en anden konformitet, bliver det lettere at fremføre sin modstand og undgå at rette ind. Denne form for modstand stiller sig ikke i modsætning til institutionens virke. Den vægter blot bestemte dele inden for det acceptable på bekostning af andre.

En tredje og fremtrædende form for modstand udøver beboerne mod de institutionelle rammer, de lever under. Modstanden er ligeledes ikke rettet

mod målet for institutionens virke, for så vidt som det er at afhjælpe beboernes problemer med alkohol, hvad enten der sker som en total afholdenhed eller en større kontrol med tilbagefald. Modstanden er desuden ikke rettet mod den generelle legitimitet i medarbejdernes udøvelse af autoritet eller mod at blive styret i sig selv. Modstanden retter sig snarere mod en styring af beboerne, der ikke finder sin legitimitet i institutionens ambitioner om at afhjælpe beboernes alkoholproblemer. På den baggrund kan denne modstand ses som en modstand mod de betingelser, hvorunder beboerne skal arbejde med sig selv. Modstanden virker først og fremmest som en måde at gøre krav på en selvbestemmelse i forhold til områder af beboernes livsførelse, der ikke umiddelbart accepteres som relevante for at løse deres problemer med alkohol.

På den baggrund træder der en spænding beboere imellem og mellem beboere og personalet frem i arbejdet på Gartnergården. Spændingen består i, at intensivering af styringen i form af styringsobjektets udvidelse er det, beboernes modstand primært retter sig imod. Styringen, der ikke fremviser en acceptabel begrundelse i form af at modvirke beboernes alkohol-problemer, kan på den måde siges at skabe mulighed for en øget modstand blandt beboerne.

Kapitel 9
Konklusion

Kapitel 9
Konklusion

I afhandlingen har jeg undersøgt det sociale arbejde med individer med alkoholproblemer, som det tager sig ud på en døgninstitution. Perspektivet, jeg har anlagt, fokuserer på, hvordan individer søges formet i det sociale arbejde på Gartnergården. Udgangspunktet for perspektivet er Foucaults arbejde med styring, hvilket bl.a. betyder, at jeg inddrager både formel behandling samt det, der ikke umiddelbart betragtes som behandling. Min motivation for at anlægge dette perspektiv beror på et ønske at åbne for kritiske refleksioner over magtudøvelse i socialt arbejde og deres effekter. Med det udgangspunkt er afhandlingens analyser guidet af det overordnede forskningsspørgsmål:

Hvordan skabes styring igennem interaktion i socialt arbejde?

Konklusionen på denne afhandling formet som besvarelse af dette forskningsspørgsmål.

I afhandlingen har jeg undersøgt spørgsmålet igennem fire nedslag i forskellige former for interaktion. Det har gjort jeg med henblik på at vise flere sider af styring i det sociale arbejde på Gartnergården, samt at gøre det muligt at indfange detaljer i styring. Ligeledes giver det mulighed for at fremanalysere spændinger mellem forskellige måder at udøve styring.

Denne måde at strukturere mine analyser medfører samtidig, at min afhandling ikke levere én entydig besvarelse af forskningsspørgsmålet. Afhandlingen viser derimod hvordan styring på forskellige måder skabes igennem interaktionen i det sociale arbejde. Konklusionen afspejler dette. Jeg konkluderer således ved at redegør for de forskellige måder styring skabes. Når det er sagt har jeg desuden fremanalyseret nogle overordnede træk og

relationer i styringen, der skabes på Gartnergården. I konklusionen samler jeg tillige trådene i forhold disse overordnede træk og relationer.

Jeg indleder besvarelsen af forskningsspørgsmålet med at samle op på overordnede i relation til hvordan styring skabes i interaktionen.

Overordnede betragtninger om hvordan styring skabes

I mit perspektiv skabes styring i konkrete interaktioner mellem individer. Det betyder, at styring er situationel, samtidig med at der indgår ekstrasitutionelle elementer i måden styring skabe. Jeg har fokuseret på det ekstrasitutionelle i form af viden, men ekstrasitutionelle omfatter ligeledes materialitet.

Med det udgangspunkt viser mine analyser, at styring skabes igennem deltagernes måder at optræde i interaktionen. Det sker ved, at deltagerne i deres optrædener dels udøver forsøg på at styre sig selv eller andre, dels udøver modstand. Det er værd at bemærke, at de to ikke udelukker hinanden. Det er derimod muligt at deltage i en styring, samtidig med at udøve modstand mod dele af denne styring. Det er igennem samspillet mellem forsøg på at styre og at udøve modstand, at styringen skabes i den specifikke form, den antager. Med andre ord er modstand central for måden styringen skabes. Dette kan bl.a. iagttages i forbindelse med Målsætningsgruppen, hvor en beboer udøver modstand mod styringen ved at afvise medarbejdernes vejledning i form af handlingsforslag. Når det sker ændres forsøgene på at styre beboeren til, at vejledningen indbefatter implicitte trusler om, hvor galt det kan gå, hvis beboeren ikke følge vejledningen. Et andet eksempel er når personalet ikke har held med at tale en beboer til ro, og de med henvisning til beboerens maniske tilstand beslutter at medicinere ham for at få ham til at falde til ro.

Samspillet mellem styring og modstand er gensidigt. Det betyder, at det ikke kun er modstanden, der former styringen, men også styringen former modstanden. Det betyder f.eks., at personalets forberedelsers fokuserer på

behandlernes beskrivelser af arbejdet med beboerne giver mulighed for en modstand, der består af tavshed om dette arbejde.

Samspillet mellem forsøg på at styre og at udøve modstand kommer til udtryk som forhandlinger i interaktionen. Det er i disse forhandlinger, at styring skabes. Forhandlingerne involverer viden dels om det enkelte individ og dels om socialt arbejde. De forskellige former for viden optræder som grundlag for forhandlingerne, ligesom de selv gøres til genstand for forhandlinger.

At forhandlinger skaber styringen, indebærer, at elementerne i styringen formes af forhandlinger i den specifikke interaktion. Det gælder for de fem elementer, jeg har undersøgt styring ud fra: teknik, viden, styringsobjekt, telos og modstand. Det er centralt, at disse elementer står i gensidig relation til hinanden, hvilket betyder, at forhandlingerne skubber til alle elementer, dog i forskelligt omfang.

Jeg har forsøgt at indfange dette i den nedenstående skitse. Skitsen er tænkt ud fra ideen om et maskineri, og jeg har hentet inspiration fra Deleuzes og Guattaris tankefigur *assemblage* (Deleuze & Guattari 2004). Jeg betragter således for det første samlingen af styringens elementer som et dynamisk maskineri, hvor elementerne virker sammen og producerer forskellige effekter. For det andet betragter jeg samlingen af elementer som en kollage, hvor elementerne kobles sammen på specifikke måder. Derved formes dels helheden i styring, og dels antager det enkelte element sine særlige former. På den måde gør det enkelte elements form det ikke ud for helheden, men er der i kraft af helheden.

Skitse 5: Samspillet mellem styringens elementer

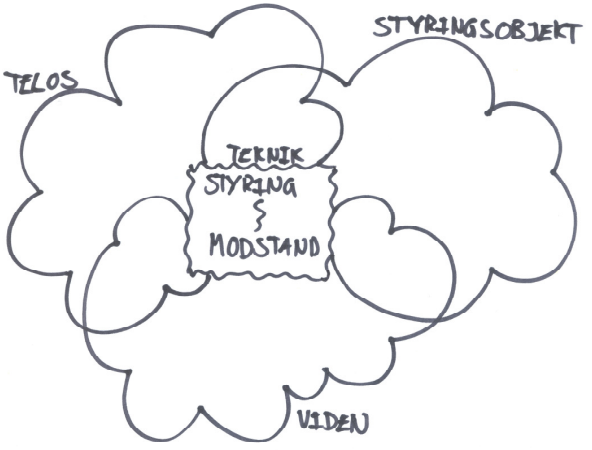

Skitsen illustrerer, hvordan de fem elementer tilsammen former en helhed, og hvordan de griber ind i og former hinanden. De bølgede linjer, som udgør elementerne, skal illustrere det dynamiske i dem, og at de vedvarende formes i relation til hinanden. Skitsen viser, hvordan samspillet mellem styring og modstand står i centrum som drivkraften i måden, hvorpå samtlige af styringens elementer skabes. Men samtidig er dette samspil, der foregår som forhandlinger i relation til en teknik, formet af de øvrige elementer, hvis linjer løber ind og ud af samspillet.

Forhandlingerne former elementerne på forskellig vis. For teknikkernes vedkommende viser det foregående eksempel om vejledning i Målsætningsgruppen, hvordan udfoldelsen af en teknik formes igennem forhandlingerne. For videns vedkommende har forhandlingerne betydning for, hvorvidt en bestemt viden optræder således som accepteret eller ej.

For styringsobjekternes vedkommende har forhandlingerne betydning for, hvad der gøres synligt og dermed muligt at forsøge at styre. Når beboerne i Målsætningsgruppen eksempelvis taler om ydre forhold frem for at udføre en introspektiv selvrefleksion, medfører det, at styringsobjektet

kommer til at være ydre forhold og ikke det indre i form af mønstre i tanker og følelser.

Styringens telos formes på den ene side i kraft af, at styringens andre elementer formes. På den anden side er dette telos i sig selv genstand for forhandlinger. Det fremgår bl.a. i relation til Målsætningsgruppen, hvor der pågår forhandlinger om, hvorvidt telos er, at individet med alkoholproblemer skal fastholde en tvivlende indstilling til sig selv, eller om det er at have lagt sine alkoholproblemer bag sig.

Givet den gensidige afhængighed mellem styring og modstand formes modstanden igennem forhandlingerne. I eksemplet fra Målsætningsgruppen, hvor vejledningen skifter karakter, afspejler dette skift sig også i en ændret modstand. Det kommer bl.a. til udtryk, ved at modstanden kommer til at omfatte en modstand mod de implicitte trusler og ikke kun mod indholdet af vejledningen.

Styringen med dens elementer er – som det fremgår – ikke givet på forhånd. De specifikke måder, styringen skabes på i relation til de fem elementer, vender jeg tilbage til. Men inden jeg gør det, fremhæver jeg først et andet overordnet træk ved styringen, der skabes i det sociale arbejde.

Styringen, der skabes i interaktionen på Gartnergården, er mangfoldig. Det mangfoldige træder frem på forskellige måder. Det mangfoldige består for det første i, at styring på Gartnergården retter sig mod flere styringsobjekter. Afhandlingen viser således, at der på et overordnet plan skabes styring, der retter sig mod beboerne, og styring, der retter sig mod medarbejderne. Afhandlingen viser derved, at styring i det sociale arbejde ikke kun er rettet mod at forme beboerne, men også medarbejderne. De specifikke styringsobjekter, der skabes, inkluderer både styringsobjekter i form af individets indre og individets ydre. Et eksempel på det indre er beboerens indre følelser og tanker, der gøres til styringsobjekt i Målsætningsgruppens introspektive selvrefleksion, mens et eksempel på, at individets ydre optræder som styringsobjekt, ses, når en beboers adfærd gøres til genstand for medbeboernes forsøg på styring i hverdagen.

Mangfoldigheden består for det andet i, at styringen skabes i forskellige relationer. Afhandlingen slår ned i relationerne mellem medarbejder og

beboere, ledere og medarbejder, medarbejdere og medarbejdere samt beboere og beboere.

For det tredje er der tale om en mangfoldighed i form af den lange række af teknikker, der styres igennem. Teknikkerne omfatter for det første selvteknikker, hvor individet handler på sig selv; for det andet teknikker, hvor andre handler på et individ; for det tredje hybridteknikker, der virker på forskellige måder på forskellige styringsobjekter.

For det fjerde er der en mangfoldighed af viden på spil i styringen. Denne mangfoldighed rummer både viden om det enkelte individ og viden om det sociale arbejde. Samtidig optræder der flere forskellige og til tider konkurrerende former for viden om det samme, hvad enten det er et individ, eller hvordan medarbejderne skal optræde over for beboerne. Mangfoldigheden af viden skaber mulighed for modstand i relation til styringen. Mangfoldigheden betyder endvidere, at det sociale arbejde er præget af en uafklarethed. Det er en uafklarethed, der kommer til udtryk i dilemmaet mellem at sikre, at der opnås forandringer for beboerne, og at lade beboernes selvbestemmelse råde.

Endelig er der en mangfoldighed af modstand. Dette skal ses som følge af styringen og modstandens gensidige relation, hvor mangfoldigheden i styringen indebærer en mangfoldighed af modstand. Men mangfoldigheden i modstanden består endvidere i, at der træder forskellige former for modstand frem, som har hvert deres objekt. I interaktionen kan der eksempelvis iagttages modstand mod bestemte former for viden, bestemte teknikker og bestemte styringsobjekter.

Mangfoldighederne viser, at styringen, der skabes i interaktionen i det sociale arbejde, er kompleks og flertydig. Jeg udfolder mangfoldighederne i de følgende afsnit, hvor jeg redegør for de specifikke måder, hvorpå styringen skabes i relation til de fem elementer. Men inden jeg når dertil, afrunder jeg mine overordnede betragtninger om, hvordan styring skabes, med en kort sammenfatning af styringen, der skabes i interaktionen på Gartnergården.

Sammenfattende viser jeg i afhandlingen, hvordan den styring, der skabes i interaktionen, omfatter styring, der indebærer forsøg på at forandre beboerne såvel som medarbejderne. Afhandlingen viser, at beboerne søges

styret både i forbindelse med deres interaktion med medarbejderne i den formelle behandling og i forbindelse med deres interaktion med medbeboere i forbindelse med hverdagsaktiviteter. Der er således en intens styring af beboerne, som rummer flere telos. Et disse telos består i at etablere en selvstyring baseret på en grundlæggende usikkerhed til egne evner til at holde sig ædru. Et andet telos er, at beboeren skal sørge for at tage vare på sin sundhedstilstand, ligesom beboeren skal optræde respektabelt. For behandlernes vedkommende består telos i styring i, at de skal være i stand til at varetage og tage ansvar for en behandling, der tager udgangspunkt i relationsarbejde.

Afhandlingen viser, at forandringerne søges skabt igennem en række forskellige teknikker. Blandt teknikkerne findes teknikker, som supplerer hinanden, og teknikker, som er i modsætning til hinanden. I styringen af beboerne fremstår verbaliseringer i form af bekendelser som den foretrukne teknik til at skabe forandringer, men samtidig optræder der grænser for denne teknik, som betyder, at der tages andre teknikker i brug. Hvad styringen af medarbejderne angår, har teknikkerne, der tages i brug, en mere autoritær form.

Afhandlingen viser desuden, hvordan styringen af beboerne griber om sig, i den forstand at denne styring også retter sig mod dele af deres livsførelse, som vedrører deres alkoholproblemer. Styringsobjektet udvides så at sige, og dermed intensiveres styringen af beboerne.

Endvidere viser afhandlingen, at den viden, der indgår i styringen, er ustabil, og at den accepterede viden kan ændre status i forhold til, om den fungerer understøttende for styringen eller som en modstand. Heri ligger også en uklarhed om det sociale arbejde, der udfolder sig som dilemmaer om beboernes selvbestemmelse.

Endelig viser afhandlingen, at modstand, der former styringen, udtrykkes af alle deltagere i interaktionerne på Gartnergården. For beboernes vedkommende er modstanden ikke rettet mod formålet med behandlingen, men er derimod rettet mod måderne, hvorpå beboerne søges styret, samt den styring, der ikke finder sin begrundelse i at afhjælpe beboernes alkoholproblemer. Modstanden, medarbejderne udtrykker, rummer en modstand, der truer med at underminere arbejdet med at forandre beboerne med henblik på at gøre dem til afholdende individer.

Efter denne sammenfatning bevæger jeg mig over i mangfoldighederne i styringen på Gartnergården.

Teknikker: supplerende og modsætningsfyldte

I afhandlingen viser jeg styringen, som den skabes i form af forskellige teknikker i specifikke former for interaktioner. Analysen af Målsætningsgruppen viser, at den enkelte teknik skabes på forskellige måder. Analysen viser således, hvordan bekendelsen som teknik udfolder sig forskelligt i kraft af deltagernes måder at opføre rollerne, der er tilknyttet til teknikken, på. Dette kommer til udtryk ved, at bekendelsen i visse situationer udfolder sig som en introspektiv selvrefleksion, hvor beboeren forholder sig til sit indre i form af drikketrang og mønstre i forhold til tilbagefald. I disse situationer fungerer beboeren som eksperten på eget liv Men i andre situationer udfolder bekendelsen sig ved, at beboeren forklarer, at vedkommende har lagt problemerne med alkohol bag sig. I sådanne situationer optræder medarbejderne som eksperter, der besidder viden om, hvordan problemer med alkohol skal håndteres, og de søger at vise, at beboerens forståelse er problematisk. Tilsvarende udfolder bekendelser sig forskelligt ved at dreje sig om enten beboerens ydre eller indre. Endvidere kan bekendelse udfoldes med en begrænsning, der består i, at beboeren undlader at tage imod vejledningen. Eller bekendelsen kan sågar afbrydes ved, at en beboer helt nægter at opføre rollen som bekendende.

De fleste teknikker på Gartnergården er på samme måde som bekendelsen afhængige af, at de, der gøres til genstand for styring, deltager. Det gælder for den overvågede medicinering, hvor det er en forudsætning, at beboerne deltager ved at indtage deres medicin i medarbejdernes påsyn. Det gælder ligeledes for personalets forberedelser, som afhænger af, at medarbejderne tilvejebringer viden i deres konkrete arbejde med beboeren. Gartnergården er med andre ord præget af en styring, der forudsætter villige deltagere. En undtagelse fra dette er styringen, som skabes i relation til den performative regulering, beboerne udøver over for hinanden. Teknikkerne i den performative regulering afhænger alene af muligheden for gensidig overvågning. Den gensidige overvågning i hverdagen betyder, at beboerne kan sanktionere eller belønne medbeboernes adfærd.

Et aspekt ved at deltage i teknikkerne er, at det er en måde at vise sig som en god beboer eller medarbejder på. Det fremgår, når en beboer får ros for at bekende sig igennem en introspektiv selvrefleksion. At deltage i styring kan ligeledes være en måde at vise sig over for sig selv på. Det gælder f.eks., når beboeren ved at deltage i medicineringen viser sig selv, at vedkommende kan og vil gøre noget ved sine problemer. Som jeg har vist i kapitlet "Coffee and cigarettes", er det ydermere muligt at vise sig som god beboer ved at sanktionere medbeboeres adfærd, så længe det sker ud fra accepterede hensyn. Medarbejderne kan tilsvarende vise sig som gode behandlere i forbindelse med personalets forberedelser ved at reflektere over deres arbejde med beboerne. Det kræver vel at mærke, at det sker med udgangspunkt i en accepteret viden.

Mine analyser viser endvidere, at den føromtalte mangfoldighed i teknikkerne indebærer, at der både er teknikker, der supplerer hinanden, og teknikker, der står i modsætning til hinanden.

Teknikkerne supplerer hinanden i styringen, der retter sig mod beboerne. Det sker for det første i forbindelse med brugen af medicin. Medicineringen optræder således på forskellig vis som en teknik til at supplere relationsarbejdets bekendelser i Målsætningsgruppen og øvrige samtaler med beboerne. I relation til medarbejdernes samtaler med beboerne fungerer medicineringen som et alternativ, der tages i brug, når forsøg på at tale en beboer til rette mislykkes, Medicineringen optræder desuden som en gardering i forhold til bekendelserne og deres evne til at forandre beboerne. Brugen af medicineringen viser, hvordan teknikkerne, der retter sig mod beboerens indre, suppleres med en teknik, der retter sig mod beboerens krop.

Måden, hvorpå medicineringen supplerer bekendelserne og relationsarbejdets samtaler, markerer et hierarki mellem teknikkerne i styringen af beboeren. I dette hierarki fremstår talen som den ønskelige måde at skabe forandringer hos beboerne på.

For det andet supplerer teknikkerne hinanden i forbindelse med beboernes performative regulering.

Det sker ved, at beboerne i deres udøvelse af performativ regulering understøtter de samme principper og samme fokus, medarbejderne under-

støtter i deres optræden i Målsætningsgruppen. Det gælder bl.a. i forhold til det at være aktiv. Ligeledes fungerer den performative regulering med sine symbolske sanktioner og belønninger som et parallelt system til medarbejdernes brug af belønninger og sanktioner, der foregår i relation til privilegier vedrørende medicinering, udgang fra institutionen og administration af penge. De to systemer af belønninger og sanktioner virker til tider sammen i forhold til en specifik adfærd. Det sker f.eks. i forbindelse med brud på reglerne om ikke at indtage alkohol. Dette indebærer en form for intensivering af styring, hvor beboeren på samme tid søges styret igennem forskellige teknikker og relationer.

I den performative regulering supplerer beboerne medarbejderne ved at påtage sig *dirty work* (Hughes 1962) i relation til forsøgene på at forandre medbeboere. Det gør de ved at påtage sig opgaven med at få medbeboerne til at efterleve de regler, der er baseret på viden om alkoholproblemer, også når det kræver eksplicitte og til tider hårdhændede midler. Vurderet ud fra de få overtrædelser af reglen "tørdrikkeri" fremstår performativ regulering som en særlig stærk teknik i forhold til denne regel.

Modsætningerne mellem teknikkerne optræder i relation til den overvågede medicinering. Det modsatrettede består i den forbindelse i, at den overvågede medicinering er baseret på, at medarbejderne skal optræde som kontrollanter. Som kapitlet "Medicineringens ritual" viser, indebærer det, at medarbejderne skal kontrollere beboerne for at sikre, at de indtager den foreskrevne medicin. Kontrollen, som den overvågede medicinering baserer sig på som teknik, står i modsætning til den tillid, der betragtes som grundlag for medarbejdernes relationsarbejde i bl.a. Målsætningsgruppen. Denne modsætning kan betragtes som en rollekonflikt for medarbejderne, hvor forpligtelserne som kontrollant potentielt undergraver forudsætningerne for, at bekendelserne i Målsætningsgruppen kan fungere.

Den gensidige overvågning i den overvågede medicinering er central den sammenhæng. Det er den, fordi den betyder, at medarbejderne vedvarende må sikre, at den gode relation til beboeren ikke undermineres. Medarbejderne sikrer dette ved at nedtone deres kontrol. Det gør de bl.a. ved at foretage kontrollen diskret, overse overtrædelser af regler eller vise, at kontrollen ikke skal tages for alvorligt. Det sidstnævnte gør de ved hjælp af

humor. Det er i den forbindelse interessant, at beboerne på samme måde bruger humor til at nedtone kontrollen og dermed det modstridende i teknikkerne. Beboernes humor tjener samtidig til at markere en ligeværdighed mellem dem og medarbejderne.

Afhandlingen viser således, hvordan medicineringen supplerer medarbejdernes samtaler med beboerne, samtidig med at der en modsætning imellem de to.

Af det ovenstående fremgår det, hvordan styringen af beboerne rummer et hierarki i teknikkerne, hvor relationsarbejdet med dets samtaler fremstår som den ønskelige tilgang til at skabe forandringer hos beboerne. For medarbejdernes vedkommende tager styringen af dem sig anderledes ud. Det gør den i den forstand, at teknikkerne, der sigter på at forandre medarbejderne, er baseret på, at forandringen dikteres udefra, hvorimod forsøgene på at forandre beboerne igennem relationsarbejdets samtaler er baseret på, at forandringen skal komme fra beboeren selv. I kapitlet "Personalets forberedelser" viser jeg, hvordan forberedelserne af arbejdet med beboerne er lagt an på en samtale mellem medarbejderne og lederne. Samtalerne i forberedelserne ligner bekendelserne i Målsætningsgruppen, idet der tages udgangspunkt i det den, som søges styret, fortæller. Men der er en afgørende forskel. Den består i, at lederen drager konklusionerne om, hvordan den enkelte beboer skal forstås, og hvordan behandlingen skal gennemføres. Det betyder, at styringen af medarbejderne er baseret på autoritære teknikker, for så vidt som lederne træffer autoritative afgørelser om, hvordan medarbejderne skal optræde over for beboerne. Der er dog værd at bemærke, at medarbejderne omgås disse autoritære teknikker, når de efterspørger andre medarbejderes vurdering af deres optræden over for beboerne.

Afhandlingen viser, hvordan teknikkerne er baseret på forskellige former for viden, herunder specifikke metoder eller anbefalinger. I næste afsnit redegør jeg for, hvordan viden indgår i måden, hvorpå styringen skabes.

Viden: ustabile former og dilemmaer

Den viden, der har betydning for måden, hvorpå styring skabes, omfatter som nævnt både viden om det enkelte individ og om det sociale arbejde. Afhandlingen viser, hvordan disse former for viden ikke er stabile.

Kapitlet "Personalets forberedelser" viser, hvordan viden om det enkelte individ optræder som begrundelse for den behandling, der iværksættes over for beboerne. Personalets forberedelser handler derfor om at fastlægge en accepteret viden om den enkelte beboer. I kapitlet har jeg betragtet viden om den enkelte beboer ud fra begrebet institutionel identitet. Med det udgangspunkt har jeg vist, at beboernes institutionelle identiteter er genstand for forhandlinger. Min analyse af disse forhandlinger viser, at der er forskellige opfattelser af beboerne på spil, hvorfor fastlæggelsen af en acceptabel institutionel identitet beror på at fortrænge viden om beboeren, som hindrer, at behandlingen kan foregå på den ønskede måde. I forlængelse heraf er et andet centralt element i forbindelse med disse forhandlinger, at en institutionel identitet er uacceptabel, såfremt den umuliggør behandlingen. Det fremgår, når lederen markerer, at det er uacceptabelt at anse beboere for at være uden for behandlingens rækkevidde, f.eks. ved ikke at have drukket færdig.

Viden om den enkelte skabes ikke isoleret igennem personalets forberedelser. Viden skabes desuden i de teknikker, beboernes søges styret igennem. Det ses i forhold til Målsætningsgruppens bekendelser, hvor viden skabes med udgangspunkt i beboernes bekendelser. Men også i den sammenhæng foregår der forhandlinger, der relaterer sig til beboernes institutionelle identiteter. I den forbindelse viser jeg, hvordan medarbejderne optræder som eksperter, der søger at formidle en anden viden om beboeren, hvis beboeren tilskriver sig selv en institutionel identitet, der strider mod den accepterede viden om trang. En sådan institutionel identitet fremstår som særlig problematisk, fordi den afskriver usikkerhed i forhold til trangen, som fremstår som omdrejningspunkt for selvstyringen, beboerne skal tilegne sig.

Af kapitlet "Medicineringens ritual" fremgår det endvidere, at viden om beboerne søges skabt ud fra medarbejdernes observation i forbindelse med den overvågede medicinering. Medarbejdere søger således med baggrund i

deres observation af beboernes indtagelse af medicinen at udlede en viden om beboeren, eksempelvis om vedkommende er motiveret eller usikker.

Mine analyser viser, hvordan viden om beboerne både optræder som udgangspunkt for styringen af beboeren og medarbejderne, samtidig med at viden om beboerne er et resultat af den styring, der skabes. Men det er vel at bemærke ikke viden, der står uantastet. Jeg vender tilbage til det i forbindelse med min redegørelse for modstanden på Gartnergården

Som nævnt trækker teknikkerne på forskellige former for accepteret viden om det sociale arbejde. Det er muligt at inddele de accepterede former for viden i fire overordnede grupper.

Den første gruppe er centreret om en grundantagelse om, at beboernes forandring skal komme inde fra beboeren selv. Til denne viden hører, at forandringer kun kan ske, hvis beboeren er motiveret for forandringen. Ligeledes stilles positive relationer mellem socialarbejder og beboer som afgørende for en god forandring. Sådanne positive relationer forudsætter tillid. Måden, dette skal nås på, er igennem relationsarbejdet, hvor beboeren er eksperten på eget liv. Denne viden lægger således vægt på beboernes selvbestemmelse som udgangspunkt for det sociale arbejde.

Den anden gruppe er centreret om en grundantagelse om, at medarbejderne skal praktisere et lederskab i forhold til behandlingen. Det rummer, at medarbejderne skal tage ansvar for relationen til beboerne og for behandlingen. Dette betyder, at medarbejderne skal være klar på, at de "vil noget bestemt" i forhold til "egenomsorg og integration i samfundet", som det hedder i Moderorganisationens formulering. Denne viden indebærer, at medarbejderne skal agere eksperter og presse beboerne, hvis beboeren ikke er i stand til at skabe den ønskelige forandring.

Den tredje gruppe består af antagelser om, at der er grænser for relationsarbejdet. Disse grænser knytter sig til relationsarbejdets samtaler og bekendelser. Det indebærer, at det til tider er nødvendigt at supplere samtalerne og bekendelserne med andre teknikker. Som nævnt optræder medicineringen som en teknik, der kan tage over, når grænserne for relationsarbejdet nås. Denne viden om grænserne for relationsarbejdet er ligeledes baggrundenfor, at medarbejderne til tider skal presse beboerne for at sikre forandringer.

Den fjerde gruppe af viden knytter sig til den foregående gruppe, idet den er centreret om en grundantagelse om, at medicinering som nævnt kan understøtte eller skabe forandringer for beboerne, hvis beboerne ikke skaber forandring af sig selv. I tilknytning hertil er en viden om, at medicineringen kræver kontrol og overvågning for at være effektiv. Denne viden er primært knyttet til brugen af antabus, men er også koblet til, at andre former for medicin indtages overvåget.

Afhandlingen viser, hvordan viden, der udpeges som acceptabel og som grundlag for teknikkerne, optræder på forskellig vis. Baggrunden for denne ustabilitet i viden om det sociale arbejde skal findes i, at de forskellige former for accepteret viden rummer modsætninger. Det er de samme modsætninger, der gør sig gældende i relation til teknikkerne. Modsætningerne skaber dilemmaer for medarbejderne i deres arbejde med beboerne. Hvis styringen betragtes ud fra disse dilemmaer, viser det sig, at styringen, der skabes i den specifikke interaktion, afhænger af, hvordan medarbejderne håndterer dilemmaerne.

Dilemmaerne, medarbejderne står over for som følge af de forskellige former for accepteret viden, drejer sig grundliggende om, hvornår beboernes selvbestemmelse og ekspertise skal råde, og hvornår medarbejderne skal sikre, at den ønskede forandring finder sted, ved at optræde som eksperter eller ved at kontrollere, at medicineringen finder sted. Det er således et sådant dilemma, medarbejderne håndterer, når de nedtoner kontrol i forbindelse med den overvågede medicinering. Kapitlet om Målsætningsgruppen viser medarbejdernes måder at håndtere dilemmaet om ekspertisen på. Kapitlet viser, at dilemmaet ikke materialiserer sig, så længe beboerne handler i overensstemmelse med medarbejdernes viden. Beboerne optræder således som eksperterne, så længe dette er tilfældet. Men hvis beboeren optræder i modstrid med den viden, som medarbejderne gør krav på, påtager medarbejderne sig ekspertisen. Det gør de ved at formidle den rette viden til beboerne. Der skabes således en styring, der er baseret på medarbejdernes indsigter frem for beboernes.

Men medarbejderne håndterer ligeledes dilemmaet, når beboernes bekendelser ikke følger den ideelle bekendelse med den introspektive selvrefleksion, uden dog at være i modstrid til den accepterede viden om,

hvordan beboernes problemer med alkohol skal håndteres. I den forbindelse viser kapitlet, hvordan medarbejderne accepterer det, beboeren siger. De respekterer derved beboernes tale og ekspertise som udgangspunkt for arbejdet. Dette medfører, at den praktiske tilrettelæggelse af beboernes hverdag bliver omdrejningspunkt for en stor del af arbejdet.

Af kapitlet "Personalets forberedelser" fremgår det, at der udpeges en accepteret løsning på dilemmaet vedrørende ekspertise i behandling. Løsningen består i, at medarbejderne skal sørge for, at deres arbejde foregår under hensyntagen til beboernes ekspertise, selv når det er nødvendigt, at medarbejderne optræder som eksperter og presser beboerne. Men analysen viser samtidig, at dilemmaet fortsat er aktivt til trods for udpegningen af løsningen. Dilemmaet er fortsat aktivt i den forstand, at forberedelserne bruges til vedvarende at forhandle, hvordan behandlerne i specifikke situationer skal balancere mellem egen ekspertise og beboernes.

Som dilemmaerne viser, er forholdene mellem forskellig accepteret viden om det sociale arbejde uafklarede, i den forstand at det ikke er klart eller stabilt, hvilken viden der skal prioriteres i arbejdet. Det giver sig til udtryk i, at den accepterede viden kan ændre status i forhold til, om den fungerer understøttende for styringen eller som en modstand. Dette viser sig, når viden om grænser for relationsarbejdet fungerer som modstand mod, at medarbejderne skal tage ansvar for behandlingen. Ligeledes ses det, når viden om medarbejdernes ansvar for behandlingen fungerer som modstand mod at tage udgangspunkt i beboernes ekspertise. Det fremgår endvidere, når viden om, at beboeren skal være eksperten på eget liv, fungerer som modstand mod medarbejdernes ansvar for behandlingen. Der foregår således en løbende kamp mellem forskellige former for viden, som viser sig i forbindelse med personalets forberedelser, men som også viser sig i relation til dilemmaerne i forbindelse med medicineringen og Målsætningsgruppen.

Skiftene i den accepterede viden, der skal prioriteres i arbejdet, optræder desuden som en strategisk brug af viden, idet forskellige prioriteringer af den accepterede viden understøtter forskellige handlinger eller fremmer bestemte telos.

Jeg ønsker at fremhæve et sidste interessant aspekt af, hvordan viden indgår i styringen. Det består i, at viden, der ikke handler om behandlingen af

individer med alkoholproblemer, viser sig som en del af forsøgene på styringen.

Det gør sig gældende i relation til indførelsen af en mælkepolitik, som begrundes med sundhedsmæssige hensyn. Disse hensyn henføres til en viden, der vedrører generel sundhed og ikke alkoholproblemer. Det er desuden værd at bemærke, at denne styring, der retter sig mod beboernes sundhed, formes af autoriteter uden for institutionen. Medarbejderne optræder i den forbindelse som en form for stråmænd for en anden autoritet end den, der knytter sig til behandlingen af alkoholproblemer.

Inddragelsen af beboernes sundhed i styringen er samtidig en ændring af styringsobjektet, for så vidt som styringsobjektet ellers vedrører beboernes problemer med alkohol. I det næste afsnit beskriver jeg styringsobjekterne, der skabes i interaktionen.

Styringsobjekter: omsiggribende styring

Som nævnt skabes flere styringsobjekter i interaktionen. De kan overordnet opdeles efter, om de skabes i forbindelse med styringen af beboere eller medarbejdere.

Jeg har ikke eksplicit undersøgt, hvilke styringsobjekter der optræder i forbindelse med styringen af medarbejderne. Men det er muligt at fremhæve et overordnet styringsobjekt på baggrund af kapitlet om personalets forberedelser. Ikke så overraskende fremstår medarbejdernes ageren over for beboerne som styringsobjekt i denne form for interaktion. Som led i dette styringsobjekt indgår medarbejdernes forståelse af beboerne, som søges ændret bl.a. igennem korrektioner, hvor den accepterede viden om beboeren slås fast. Desuden optræder medarbejdernes fortolkninger af det sociale arbejde som del af dette styringsobjekt. Det fremgår i forbindelse med, at lederne indskærper medarbejdernes ansvar over for dem.

I relation til styringen af beboerne har jeg eksplicit undersøgt styrings-objektet, som det kommer til udtryk i hverdagsaktiviteterne. Desuden indikeres der styringsobjekter i kapitlet "Målsætningsgruppen".

I forbindelse med Målsætningsgruppen skabes styringsobjektet som nævnt ud fra beboernes bekendelser, hvorfor styringen afhænger af deres deltagelse. Jeg har været inde på, at der skabes et specifikt styringsobjekt,

som består i beboerens indre forstået som mønstre i tanker og følelser, ligesom der skabes et styringsobjekt i form af ydre forhold. Disse ydre forhold omfatter beboerens strukturering af hverdagen uden for institutionen samt dennes sociale relationer.

I kapitlet "Coffee and cigarettes" har jeg fremanalyseret styringsobjektet i forbindelse med den performative regulering, som beboerne udøver over for hinanden. Styringsobjektet for den performative regulering er beboernes livsførelse på Gartnergården. Det omfatter beboernes livsførelse i relation til, om de følger de regler og normer, der forbindes med håndteringen af deres alkoholproblemer. Men styringsobjektet udvides til at omfatte flere sider af beboernes livsførelse. Det gælder dels, når beboerne irettesættes af medbeboere for brud på etiketten, dels når beboerne eksempelvis kommenterer på medbeboeres manglende barberinger, sjuskede påklædning eller behov for at blive klippet. Styringsobjektet kommer derved til at inkludere, hvorvidt beboeren er præsentabel.

Personalet bidrager til denne udvidelse. Personalet udvider endvidere styringsobjektet, når der indføres en mælkepolitik. I kraft af denne mælkepolitik udvides styringsobjektet til at inkludere beboernes kost og kostvaner.

Disse udvidelser af styringsobjektet intensiverer styringen af beboerne. Resultatet heraf er, at styringen i det sociale arbejde på Gartnergården ikke kun vedrører beboernes alkoholproblemer. Gartnergården bliver derimod ramme for en mere omfattende styring af individer med alkoholproblemer.

Styringsobjekterne, der skabes, er sammenvævet med de telos for styringen, der optræder i interaktionen, idet styringsobjekterne bearbejdes med henblik på at fremme et specifikt telos. I næste afsnit samler jeg op på de telos, jeg har fremanalyseret i afhandlingen.

Telos: ansvarlige medarbejdere og sunde præsentable individer med kontrol over deres varige alkoholproblemer

De forskellige former for telos kan på samme måde som styringsobjekterne opdeles efter, hvorvidt de vedrører medarbejdere eller beboere.

I forbindelse med personalets forberedelser har jeg fremanalyseret et telos for medarbejderne i relation til deres opgaver som behandlere. Det er et telos, der følger af den accepterede viden i interaktionen. Dette telos

indebærer, at medarbejderen skal påtage sig ansvaret for gennemførslen af behandlingen, herunder at skabe en god relation til beboeren. Det betyder, at medarbejderen skal arbejde med beboeren på beboerens præmisser, for at beboeren kan fungere som eksperten på eget liv. Samtidig skal det sikres, at beboeren er motiveret for behandlingen. Som følge heraf skal medarbejderen tilpasse sin optræden i forhold til den enkelte beboer. Men samtidig indebærer dette telos, at medarbejderen skal være i stand til at optræde som ekspert, hvis det er nødvendigt for at sikre en ønsket forandring for beboeren. Dette skal dog foregå på beboerens præmisser.

Telos i styringen af beboerne har jeg fremanalyseret i relation til arbejdet i Målsætningsgruppen og i relation til hverdagsaktiviteterne, herunder den performative regulering.

I kapitel "Målsætningsgruppen" har jeg fremanalyseret et telos for beboeren i livet uden for Gartnergården. Dette telos omhandler det afholdende individ med alkoholproblemer. Det telos indebærer etablering af en selvstyring hos beboeren. Denne selvstyring er baseret på en grundlæggende usikkerhed på ens egne evner til at holde sig ædru. Frem for at være overbevist om sine evner til at forblive ædru skal beboeren opretholde en konstant bevidsthed om, at trangen til at drikke kan vækkes når som helst. Beboeren skal således opfatte sig selv som et individ, der aldrig kan blive fri af sine problemer med alkohol. Styringens telos er således ikke at forandre beboerne til at være normale individer. Beboeren skal derimod se sig selv som et afholdende individ, der altid er i fare for at falde i. Beboeren forbliver med andre ord en tørstig sjæl, hvorfor beboeren vedvarende skal arbejde på at fastholde sit alkoholfrie liv. Selvstyringen, der skal etableres, er tillige baseret på praktiske redskaber. I kraft af at bekendelserne i Målsætningsgruppen i vid udstrækning vedrører de ydre forhold for beboeren, dominerer disse praktiske redskaber i måden, ambitionerne om selvstyringen udfolder sig på. Det betyder, at dette telos kommer til at fokusere på, at beboeren strukturerer hverdagen uden for institutionen. Det skal ske dels igennem deltagelse i faste aktiviteter, f.eks. undervisninger, frivilligt arbejde eller idrætsaktiviteter, dels ud fra overvejelser om de mulige risici, der er forbundet med de specifikke relationer og situationer.

Den performative regulering, som beboerne udøver i hverdagen, rummer et telos, der i vid udstrækning er parallelt med det, som optræder i styringen i interaktionen mellem beboere og medarbejdere i Målsætningsgruppen. Dette telos indebærer således, at beboeren skal overvinde sine problemer igennem selvbearbejdelse, der indebærer at være aktiv igennem fysisk træning eller social træning i form af rengøring. Beboeren skal dermed tage ansvar for og hjælpe sig selv, bl.a. ved at bruge institutionens tilbud. Men dette telos betyder ligeledes, at beboeren skal undgå at udsætte andre og sig selv for fristelse, som kan "vække trangen", der lurer indeni. Det skal undgås, ved at beboeren undlader at tale om alkohol på en fristende måde eller at indtage alkohol. Styringen sigter derved også på, at Gartnergården bliver "alkoholfrit botilbud", både konkret og i overført betydning. Den performative regulerings telos indebærer ydermere, at beboeren skal være respektabel, hvilket inkluderer at være velsoigneret, velklædt og at overholde etikette.

I forlængelse af den beskrevne udvidelse af styringsobjektet i forbindelse med indførsel indikeres ligeledes et telos om, at beboeren administrerer sig selv med henblik på at sikre sin sundhedstilstand. Ud over at undgå fed mælk skal det ske ved at undgå at indtage meget sukker samt at dyrke motion, f.eks. i form af "gymnastik".

Modstand: former, afbryder og truer styringen

Som jeg beskrev i indledningen af konklusionen, skabes styringen i et gensidigt samspil med modstand. I dette afsnit redegør jeg for modstand, der skabes i interaktionen, herunder effekterne af modstanden. Jeg har anlagt et perspektiv på modstand, hvor modstand ikke betragtes med udgangspunkt i subjektive intentioner. Jeg har på den baggrund undersøgt modstand som det, der forstyrrer forsøg på styring. Med udgangspunkt i denne forståelse har jeg i analyserne fremanalyseret modstand, der afbryder styringsforsøg, og modstand, der forandrer styringsforsøg. Pointen er, at modstanden, jeg har fremanalyseret, kun sjældent er en afvisning af styringen som helhed. Modstanden på Gartnergården fungerer derimod primært som en afvisning af visse dele af styringen.

Modstanden er som beskrevet mangfoldig, idet der optræder forskellig former for modstand, der retter sig mod hvert sit objekt eller sine objekter.

Dette gør sig gældende i de førnævnte forhandlinger af styringens elementer. Objekterne, som modstanden retter sig mod, omfatter således: specifikke teknikker og forpligtelserne i relation hertil, viden både om socialt arbejde og individet i form af institutionelle identiteter, styringsobjekter og telos. Desuden kan modstanden være rettet mod specifikke måder, hvorpå deltagere i interaktionen varetager de forpligtelser, der er knyttet til deres rolle.

På tværs af disse former for modstand er modstanden i relation til styringen af beboerne overvejende ikke rettet mod styringens telos, for så vidt som telos er at gøre beboerne i stand til at afholde sig fra at indtage alkohol. De indlysende undtagelser er, når beboerne indtager alkohol. Det skal ligeledes bemærkes, at der optræder modstand mod specifikke aspekter af de forskellige telos, der skabes i styringen. Det vender jeg tilbage til. Frem for at være en modstand mod at forme afholdende individer ud af beboerne er modstanden rettet mod måderne, hvorpå beboerne søges styret, samt rammerne, institutionen sætter for beboernes tilværelse.

Modstanden, der retter sig mod måderne, hvorpå beboerne søges styret, udfolder sig for det første i relation til teknikkerne. Her er modstanden rettet mod ens egne forpligtelser og andres optræden. I kapitlet "Målsætningsgruppen" har jeg vist, hvordan bekendelse om det ydre fungerer som en modstand mod medarbejderens forsøg på at fremkalde et introspektivt blik hos beboeren. Som andre former for undvigelse betyder denne modstand, at bekendelsen som teknik opretholdes, samtidig med at indholdet som nævnt ændres til at dreje sig om ydre forhold. Undvigelserne i Målsætningsgruppen fremstår som en særlig effektiv form for modstand. Det skal ses i lyset af, at medarbejderne besvarer denne modstand med deres egen modstand. Medarbejdernes modstand retter sig mod deres forpligtelse til at være ledende i samtalen. De undslår sig således for at optræde som eksperter, hvilket betyder, at de fastholder samtalen på bekostning af at administrere beboerens tale. Sammenfaldet af disse to former for modstand betyder således, at teknikkens indhold forandres, hvilket også får betydning for styringsobjektet og telos.

En anden form for modstand, der udspiller i Målsætningsgruppen, er nægtelse af at gå til bekendelse. Det er en modstand mod bekendelse i

Målsætningsgruppen som teknik til at bearbejde sig selv. Modstanden består i ikke at opfylde forpligtigelserne til at bekende sig og i at markere et krav på retten til at bestemme over sit arbejde med at undgå tilbagefald. Denne modstand mødes af en resignation fra medarbejdernes side, hvilket betyder, at teknikken afbrydes. Med denne modstand indikeres det, at bekendelse som teknik er begrænset af beboernes eksplicitte modstand, hvilket medarbejderne må tage højde for i deres udøvelse af styring igennem bekendelser.

De to eksempler fra Målsætningsgruppen viser, hvordan modstandens effekter kan være at ændre teknikkens indhold eller afbryde teknikken. I kapitlet "Medicineringens ritual" viser jeg, hvordan modstanden kan medføre ændringer i en teknik, som har betydning for fokus i interaktionen. Jeg har i den forbindelse vist, hvordan beboerne udøver modstand mod kontrollen i forbindelse med medicinering. Denne modstand udtrykkes, når beboerne ikke indordner sig under reglerne vedrørende rummet, udebliver fra medicinering, forhandler behandlingsregimet og afslår medarbejdernes forslag, der rummer en udvidelse af kontrollen.

Denne modstand besvarer medarbejderne på to overordnede måder. For det første ved håndhævelse af reglerne i forbindelse med den overvågede medicinering. Når det sker, understreger håndhævelsen af reglerne kontrollen som et fokus i situationen. Modstanden synliggører samtidig en modsætning mellem beboere og behandlere. Jeg har berørt, hvordan medarbejderne og beboere i den sammenhæng benytter humor og nedtoning af kontrollen. En anden effekt af denne modstand er, at den fungerer som en måde for beboerne at vise selvstændighed på uden at være modvillige i forhold til behandlingen. Det skal ses på baggrund af, at beboerne som oftest opgiver denne modstand, når medarbejderne imødegår modstande ved at håndhæve reglerne.

Den anden måde, medarbejdere besvarer beboernes modstand mod kontrollen på, er ved at overse beboernes brud på reglerne, når beboerne skjuler deres indtagelse af medicinen Sådanne forsømmelser er ligeledes en form for modstand, som medarbejderne retter mod de forpligtelser, der er tilknyttet at skulle fungere som kontrollant.

Modstanden mod at håndhæve kontrollen betyder på den ene side, at gennemførelsen af medicineringen som teknik kommer til at hvile på

beboerne. Det bliver deres eget ansvar at bruge medicinen som foreskrevet. På den anden side betyder denne modstand, at medarbejderne undgår at optræde på en måde, der potentielt medfører en konfliktfyldt relation til beboeren. Modstanden igennem forsømmelserne virker derved som en måde at understøtte medarbejdernes relationsarbejde med beboerne på.

Modstanden mod måderne, hvorpå beboerne søges styret, kan ydermere iagttages i relation til telos og viden om individet. Jeg har allerede berørt dette i forbindelse med forhandlinger af beboernes institutionelle identitet i Målsætningsgruppen. Her indebærer en institutionel identitet, der tilsiger, at beboeren har lagt problemerne med alkohol bag sig, et opgør med den accepterede viden om trang. At tilskrive sig selv en sådan institutionel identitet fungerer samtidig som modstand mod den del af telos, som peger på, at afholdenheden skal sikres, ved at beboeren betragter sig selv ud fra en usikkerhed til sine evner til at modstå trangen. Modstanden retter sig dermed mod den selvstyring, som beror på usikkerheden, uden at være en modstand mod at skulle leve et liv i afholdenhed.

I interaktionen optræder – som nævnt – også modstanden mod rammerne, der sættes for beboernes tilværelse. Denne modstand kommer for det første til udtryk i forbindelse med den performative regulering. Det sker, når en beboer afviser medbeboeres håndhævelse af etikette i forbindelse med måltiderne. I den forbindelse afvises medbeboeres autoritet, hvilket kan ske ved at henvise til en anden acceptabel regel eller norm. Med denne modstand viser beboeren, at vedkommende styrer sig selv efter andre legitime principper. Denne form for modstand stiller sig således ikke i modsætning til institutionens virke, for så vidt som det er at skabe afholdende individer. Modstanden er derimod rettet mod, at der opstilles ekstra rammer for beboernes tilværelse på institutionen.

Modstanden mod rammerne, der sættes for beboernes tilværelse, kommer tillige til udtryk i forbindelse med indførelsen af mælkepolitikken. Beboerne udtrykker i den sammenhæng en modstand mod en styring af dem, der bebor på en definition af beboernes bedste, som ikke finder sin begrundelse i det at hjælpe beboerne med at holde sig ædru. Modstanden er samtidig en modstand mod det telos, der omfatter, at beboerne skal have en sund livsstil. I relation til modstanden mod mælkepolitikken er det

tankevækkende, at styringen antager en autoritær form, i den forstand at beboernes ekspertise sættes ud af kraft. Det sker ved, at medarbejderne påtager sig ekspertisen ved at bestemme, hvad der er beboernes bedste.

Fælles for modstanden mod rammerne for beboernes tilværelse er, at den retter sig mod indskrænkning af beboernes selvbestemmelse samt styring af beboerne, der ikke finder sin legitimitet i institutionens ambitioner om at afhjælpe beboernes alkoholproblemer. Modstanden rettes således mod en styring af beboerne, der ligger ud over behandlingen af alkoholproblemer.

Et aspekt af dette er, at disse udvidelser af styringsobjektet og den deraf følgende intensivering af styringen af beboerne skaber en øget modstand fra beboernes side.

Afhandlingen viser, at der også er modstand i relation til styringen af medarbejderne. Min analyse af personalets forberedelser viser to former for modstand. Den første form for modstand består i at give medarbejdernes ekspertise forrang og derved tilsidesætte hensynet til beboerne som eksperter på eget liv. Denne modstand kommer til udtryk, når medarbejderne fremhæver behovet for at presse beboerne for at skabe forandring. Modstanden peger i retning af en mere autoritær tilgang til behandlingen, hvor udgangspunktet er, at medarbejderne ved bedst og derfor har ansvaret for, at behandlingen skaber forandringer. Det er på den måde en modstand mod den behandling, der er baseret på relationsarbejde. Modstanden er således også en modstand mod telos i forberedelserne, for så vidt som det indebærer, at medarbejderne gøres i stand til at tilpasse sig beboeren og sikre en behandling, hvor forandringen skabes med udgangspunkt i beboeren. Modstanden mod at tage udgangspunkt i, at beboerne er eksperter på eget liv kan genfindes i interaktionen i Målsætningsgruppen.

Den anden modstand består i at fralægge sig ansvaret for behandlingen. Analysen viser, at både ledere og behandlere udtrykker denne form for modstand, dog på forskellig vis og i forskelligt omfang. Denne modstand kommer til udtryk, når medarbejdere fastslår, at en beboer er uden for behandlingens rækkevidde. Det sker f.eks. med referencer til, at "trangen er for stor" eller at en beboer var "for ambitiøs", "ikke har drukket færdigt" eller ikke er "nedbrudt nok". Ved at fastslå, at en beboer er uden for

behandlingens rækkevidde, markerer medarbejderne, at behandlingen ikke er mulig under de givne omstændigheder, og de dermed ikke har mulighed for at handle på beboeren. Modstanden fungerer som en måde for medarbejderne at undlade at tilpasse sig beboerne på samt at undlade at foretage en kritisk selvrefleksion. Samtidig er det en modstand, som retter sig mod selve telos for forberedelserne, idet den modvirker, at medarbejderne sikres en behandling, hvor forandringen skabes for beboeren. Det er således en modstand, der helt fundamentalt truer det sociale arbejde og styringen af beboerne og medarbejderne. Den rummer et opgør med ambitionen om at forandre beboerne med henblik på at gøre dem til afholdende individer.

På den baggrund fremstår medarbejdernes modstand som mere radikal end de former for modstand, beboerne udøver. Det er værd at bemærke, at medarbejdernes modstand er muliggjort af den fremtrædende viden om, at forandringer skal komme fra beboeren selv. På den måde trues det sociale arbejde indefra.

Kapitel 10

Efterskrift: Perspektiver og refleksioner

Kapitel 10
Efterskrift: Perspektiver og refleksioner

I dette afsluttende kapitel fremhæver jeg for det første interessante forskningsmæssige perspektiver, som min afhandling afføder. For det andet fremfører jeg en række refleksioner i relation til mit analytiske perspektiv governmentality som interaktion.

Perspektiver i relation til styring i det sociale arbejde

I dette afsnit fremhæver jeg tre interessante forskningsmæssige perspektiver, jeg mener, ville være særlig relevante at arbejde videre med.

Det er en pointe i afhandlingen, at socialt arbejde, der retter sig mod at skabe ønskværdige forandringer hos individer, ikke kun handler om at forandre klienter, men også socialarbejdere. Denne pointe rejser et interessant forskningsmæssigt perspektiv. Det interessante ville i denne sammenhæng være at gå videre med at undersøge, hvordan socialarbejdere søges formet i relation til det sociale arbejde, de udfører. Bidragene i Järvinen og Mik-Meyers *At skabe en professionel* fra 2012 har beskæftiget sig med tilsvarende temaer i relation til flere forskellige grupper af, hvad de kalder professionelle i velfærdsstaten. Men denne antologi og bidragene til dette forskningsfelt, som jeg har nævnt (jf. "Personalet forberedelser"), har for mig at se blot taget hul på dette felt. Det ville derfor være interessant at gå videre med dette felt for dermed at kaste lys over et ellers overset forskningsfelt inden for det sociale arbejde. Forskning inden for det område

ville for mig at se også være interessant i forhold til at åbne for refleksioner over socialt arbejde.

I den sammenhæng synes det særlig interessant og relevant at undersøge det i relation til de former for viden, der indgår i det sociale arbejde. Når jeg mener, at dette fokus ville være særlig relevant, skal det ses i lyset af det øgede fokus på bestemte metoder og standardiseringer, som præger det sociale arbejde.

Det kunne således være interessant at undersøge, hvordan socialarbejdere søges formet med udgangspunkt i evidensbaseret socialt arbejde og standardiserede metoder. Konkret ville det være relevant at undersøge, hvilke midler socialarbejdere søges formet igennem, herunder om de autoritære træk, jeg ser i styringen af medarbejderne på Gartnergården, går igen. I sådanne undersøgelser kunne det også være en mulighed at undersøge, hvordan modstand udøves og forhandles, for dermed at undersøge, hvordan eksempelvis brugen af evidensbaserede metoder formes.

Et andet relevant fokus ville i den sammenhæng være, hvordan metoderne og standardisering har betydning for socialarbejdernes identitet, herunder hvilke identiteter der gøres henholdsvis acceptable og uacceptable.

Endelig ville det være interessant at undersøge, hvad metoderne og standardisering betyder for dels socialarbejdernes indbyrdes relationer – hvor det kunne være relevant at anlægge et perspektiv med udgangspunkt i mit arbejde med performativ regulering – dels hvad det betyder for deres relationer til klienter.

Et andet forskningsmæssigt perspektiv i afhandlingen er, at klienter er involveret i arbejdet med at forandre hinanden. Det foregår ikke kun i forbindelse med formelle metoder eller behandlingsaktiviteter som gruppeterapi, hvor udvekslinger mellem klienter facilliteres. Derimod foregår det også i interaktionen i forbindelse med de forskellige hverdagsaktiviteter. Denne side af det sociale arbejde er sparsomt behandlet i forskningen, og det kunne derfor være af forskningsmæssig interesse at undersøge mere indgående. Samtidig kunne det være relevant i relation til det sociale arbejdes praksis, da en sådan forskning kunne medvirke til at skabe yderligere refleksioner over, hvordan klienters indbyrdes relationer indgår i det sociale arbejdes virkemåder og effekter, og dermed hvad

klienter mødes af i arbejdet med at forandre dem. Det er i den sammenhæng nærliggende at videreudvikle forståelsen af performativ regulering. I den forbindelse ville det være interessant at fokusere på, hvad klienters performative regulering tjener til, og hvordan den påvirker det samlede sociale arbejde i konkrete organisationer. Dette vil indebære nærmere undersøgelser af, hvordan klienternes performative regulering kobler sig til det, der sker i interaktionen mellem socialarbejdere og klienter, herunder hvordan det virker som en støtte eller modvirker arbejdet, socialarbejdere udøver. Et yderligere væsentligt aspekt i dette er, hvordan socialarbejdere forholder sig til det ved eksempelvis at fremme klienters deltagelse i arbejdet med at skabe forandringer hos medklienter. På Gartnergården har jeg iagttaget antydninger af, at medarbejderne inddrog overvejelser vedrørende klienters måder at omgås. Et videre arbejde med performativ regulering ville kunne bidrage til at øge forståelsen af, hvordan socialt arbejde udspiller sig i flere relationer, der spiller ind på hinanden.

Et tredje forskningsmæssigt perspektiv omhandler dilemmaer i det sociale arbejde. I afhandlingen har jeg vist, hvordan socialarbejderne i forskellige sammenhænge forholder sig til dilemmaet i forbindelse med relationsarbejdet, hvor socialarbejderne på den ene side skal ville noget bestemt som professionelle, samtidig med at klienterne skal være eksperter på eget liv. Dette dilemma er i forskningsmæssige sammenhænge blevet behandlet på forskellige måder i flere kontekster. Jeg finder det væsentligt at arbejde videre med, dels fordi håndteringen af dette dilemma er afgørende for måden, hvorpå socialarbejdet udføres, dels fordi et fokus på dilemmaet giver mulighed for at undersøge forskellige aspekter. For det første er det muligt at undersøge, hvordan dilemmaet udspiller sig i relation til forskellige sociale problemstillinger. Dette kunne være interessant i forhold til at undersøge forskellene i, hvordan klienter med forskellige problem-stillinger inddrages i det sociale arbejde, og hvilke former for magtudøvelse de udsættes for. Afhandlingen har vist, hvordan forestillinger om trang spiller ind i relation til dilemmaet, idet disse forestillinger, hvor trang er et uforanderligt vilkår, danner baggrund for forskellige beslutninger, der vedrører, hvorvidt klienten har mulighed for at optræde som ekspert på eget liv. Det kunne i forlængelse heraf være interessant at undersøge, hvordan

andre specifikke problemer, f.eks. ADHD eller depression, spiller ind på magtudøvelserne i arbejdet. Undersøgelser af dilemmaet kan derved fungere som en måde at adressere, hvordan der i det konkrete arbejde skabes grænser for selvstyring som strategi til at løse sociale problemer.

For det andet ville det være interessant at undersøge, hvordan dilemmaet udspiller sig i andre kontekster af socialt arbejde. Gartnergården sætter som en døgninstitution særlige rammer for relationsarbejdet med klienterne, bl.a. i kraft af den intensive kontakt, vilkårene for klienternes deltagelse og de fysiske rammer. For at udvikle forståelse af dilemmaet og håndteringen af det kunne det således være relevant at undersøge, hvordan det tager sig ud i kontekster, der adskiller sig væsentligt. I den forbindelse fremstår gadeplansarbejde blandt hjemløse umiddelbart som en grundliggende anderledes kontekst. For mig at se er gadeplansarbejde vedkommende, fordi det med sine særlige rammer kan forventes at skabe andre former for styring og modstand, som vil spille ind på måden, hvorpå dilemmaet udspiller sig. Undersøgelser af gadeplansarbejdet med dets særlige fysiske rammer ville i forlængelse heraf kunne bidrage til at udvikle den forskningsmæssige forståelse af, hvordan fysiske rammer indgår i styring og modstand i socialt arbejde. Samtidig ville gadeplansarbejde i sig selv være relevant at undersøge i forhold til dilemmaer om klieners selvbestemmelse, da det tager udgangspunkt i, at det sociale arbejde skal "tages med ud til" klienter, der ikke af egen drift opsøger hjælpen.

Refleksioner vedrørende det analytiske perspektiv

I dette afsnit fremhæver jeg visse centrale refleksioner vedrørende mit analytiske perspektiv *governmentality som interaktion*. Det gør jeg ud fra to temaer, hvor det første er begrænsninger ved governmentality som interaktion, mens det andet er, hvad dette perspektiv kan bidrage med.

I første omgang ser jeg på begrænsningerne i mit perspektiv. Governmentality som interaktion rummer som ethvert analytisk perspektiv tillige en række begrænsninger. Jeg præsenterer et udvalg på tre begrænsninger. De to første ser jeg som grundlæggende begrænsninger ved min

måde at undersøge styring igennem situeret interaktion på, mens den tredje rummer et potentiale i forhold til at arbejde videre med perspektivet governmentality som interaktion.

Først og fremmest giver analyser, der beror på governmentality som interaktion, ikke anvisninger til praksis. Det vil med andre ord sige, at sådanne analyser ikke kan pege på, hvordan socialarbejdere eller klienter bør agere. Perspektivet leverer dermed hverken løsninger på dilemmaer i socialt arbejde eller svar på, hvordan modstand skal håndteres. Tilsvarende er perspektivet ikke i stand til at pege på, hvilke former for styring der er at foretrække. Det betyder dog ikke, at perspektivet governmentality som interaktion er irrelevant for det sociale arbejdes praksis. Dets relevans består i stedet at vise specifikke elementer i det sociale arbejde i et nyt lys, og derved åbne op for refleksioner over praksis. Dermed bliver det muligt for deltagerne i det sociale arbejde at tage stilling til den konkrete praksis og eventuelt genoverveje den.

En anden begrænsning i måden, jeg undersøger styring på, består i, at det ikke er muligt at undersøge, hvorvidt de telos, der skabes i interaktionen, indfries uden for den givne interaktion. Formuleret på en anden måde er min tilgang ikke i stand til at undersøge, om eksempelvis den selvstyring, der søges skabt hos beboerne, er noget, de praktiserer. Det ville kræve en anden tilgang at skulle undersøge dette, idet det vil kræve, at beboerne blev fulgt over tid. Marston et al. (2005) har efterlyst tilsvarende undersøgelser, fordi de anser det som en tilgang til at undersøge, hvorvidt teknikker til at installere selvstyring er virkningsfulde. Ud over de metodologiske problemer, der er forbundet med sådanne undersøgelser, der søger at bestemme effekten af specifikke indsatser, er det ikke givet, at det virkningsfulde skal ses i forhold til indfrielse af de telos, der skabes i det sociale arbejde. Som Jöhncke forklarer i sin undersøgelse af metadonbehandlingen, består virkningen af behandlingen bl.a. i at organisere forholdet mellem misbrugere og ikkemisbrugere på en kulturelt acceptabel måde. Jöhncke peger på, at virkningen af denne organisering bl.a. består i at skabe et selvbillede for samfundet som humant, ligesom organisering er med til at styre forståelsen af misbrug som problem (Jöhncke 2009).

Frem for at undersøge virkninger, der relaterer sig til en samfundsorden eller til deltagernes fremtid, har jeg i afhandlingen behandlet spørgsmål om det virkningsfulde ved at fokusere på, hvordan individer behandles i relation til forskellige måder at styre dem på.

Den tredje og sidste begrænsning, jeg fremhæver, består i, at governmentality som interaktion til dels udvisker forskelle i styringen af forskellige kategorier af individer. Jeg har vist, hvordan forskellige institutionelle identiteter har betydning. Men idet jeg kun har undersøgt beboerne på Gartnergården som individer med alkoholproblemer, har jeg ikke været i stand til at vise de forskelle i styringen, der måtte være i relation til andre kategorier som eksempelvis klasse, race eller køn. Det manglende blik for kategorier af individer kan genfindes i governmentalitytraditionen, hvilket har givet anledning til kritik af tilgangen. (O'Malley et al. 1997). Havde jeg indarbejdet et sådant blik for forskellige kategorier af individer, ville det ganske givet have kunnet åbne op for at vise andre sider og nuancer af styringen i socialt arbejde. Det ville således kunne bidrage til en yderligere forståelse af styringens kompleksitet.

For mig at se ville det være interessant at arbejde videre med et perspektiv på governmentality som interaktion, der kunne sige noget om forskellene i styringen af forskellige kategorier af individer. Det ville være interessant dels i forhold til Brownlies pointe om, at telos for styringen er differentieret i forhold til køn, hvorved der stilles forskellige krav til kønnene, og dels ville det være interessant i forhold til at undersøge, hvordan teknikkerne, der bruges til at skabe forandringer hos individer, på forskellig vis tilgodeser visse grupper af individer frem for andre. Et eksempel kunne være de krav til ens evner til at verbalisere sit indre, der stilles i terapeutisk baserede teknikker.

Der er dog ingen tvivl om, at det vil give visse udfordringer i forhold til at udvikle et begrebsapparat, der kunne hjælpe til at undersøge dette inden for rammen af governmentality som interaktion.

Nu vender jeg blikket mod perspektivets bidrag. Overordnet set er hensigten med mit analytiske perspektiv som nævnt, at det skal bidrage til at åbne for refleksioner over det sociale arbejde i relation til de måder,

hvorpå individer søges forandret, og den viden, der begrunder forsøgene på at skabe forandringer. Med udgangspunkt i denne hensigt rummer det analytiske perspektiv en række andre bidrag, hvoraf jeg fremhæver fire.

For det første giver governmentality som interaktion mulighed for en mere nuanceret forståelse af magtudøvelser i socialt arbejde. Det bliver muligt, fordi perspektivet går helt tæt på, hvordan magtudøvelser skabes i konkret socialt arbejde. Det indebærer en opmærksomhed på, hvordan magtudøvelser antager forskellige former, som har forskellige effekter på deltagerne, hvad enten det er socialarbejdere eller klienter.

Ved at gå helt tæt på, hvordan magtudøvelser udfolder sig, gør perspektivet det muligt at reflektere over detaljen i det sociale arbejdes praksis og dets effekter. Perspektivet governmentality som interaktion muliggør derved ikke kun refleksioner i relation til overordnede forestillinger om socialt arbejde. Det giver således også mulighed for at reflektere over samfundets konkrete måder at forholde sig på til individer, der ikke indfrier de krav og forventninger, samfundet stiller til borgere.

I det skal desuden bemærkes, at governmentality som interaktion ikke er begrænset til socialt arbejde. Derimod kan perspektivet anlægges på andre områder, hvad enten de vedrører styring med henblik på at forme professionelle eller borgere.

Et andet bidrag er, at governmentality som interaktion er i stand til at undersøge, hvordan flere forskellige former for styring er på spil i socialt arbejde. Som afhandlingens analyse af indførelsen af en mælkepolitik viser, så indebærer dette for det første et blik for, hvordan styring, der kobler sig til forskellige styringsobjekter, mødes i den konkrete praksis. Som i eksemplet med mælkepolitikken er det muligt at undersøge, hvordan der optræder styring, som ikke knytter sig til problemet, den konkrete praksis tager udgangspunkt i. På den måde giver perspektivet mulighed for at undersøge, hvordan forskellige krav til individet smelter sammen i en konkret praksis. For beboerne på Gartnergården betyder dette eksempelvis, at de møder en intensiveret styring med krav, som de ikke kan undslå sig.

For det andet består dette bidrag i at kunne vise, hvordan forskellige måder at styre individer på tager over for hinanden. Set i relation til det ovennævnte dilemma giver dette mulighed for at undersøge, hvornår mere

tvangsprægede teknikker tages i brug på bekostning af de mere relationsbaserede. Derved åbner perspektivet dels for at undersøge, hvad der optræder som muligt og umuligt i relation til det relationsbaserede arbejde med klienter, dels fungerer det som en indgang til at undersøge problemforståelser, herunder hvornår specifikke problemer legitimerer de tvangsprægede teknikker. Dette åbner for at belyse barrierer, der optræder i forhold til selvstyring som en vej til at løse sociale problemer, ligesom det giver mulighed for at vise, hvordan klienters arbejde med sig selv igennem selvteknikker ikke foregår i et tomrum, men foregår i relation til andre former for styring.

Et andet aspekt af at kunne undersøge, hvordan forskellige måder at styre på optræder i relation til det samme sociale arbejde, er, at det bliver muligt at belyse spændingerne, der skabes mellem de forskellige måder at styre på. Som jeg har berørt i afhandlingen, kan dette bestå i, at de forskellige måder potentielt set underminerer hinanden, eller at de modvirker hinanden.

Det tredje bidrag, jeg ønsker at fremhæve, er, at perspektivet udvikler forståelsen af, hvordan viden og styring forbindes i konkret praksis. Det indebærer for det første, at analyser fra perspektivet er i stand til at undersøge, hvordan det gensidige forhold mellem styring og viden (jf. Foucaults magt-viden-forhold) formes igennem forhandlinger i interaktion mellem individer. Dette indebærer, at den specifikke viden, der optræder i interaktionen, ikke er statisk, men at den formes i interaktionen, hvor dens indhold og status er genstand for forhandling. Dermed er det ikke givet, at det, der fremstår som en accepteret viden, vil fungere som en accepteret viden i situationen, ligesom den viden, der skabes med udgangspunkt i styringsforsøg, f.eks. igennem overvågning af beboere, er formet igennem forhandlinger.

Ved at undersøge viden i interaktion bliver det ligeledes muligt at belyse mangfoldigheden af viden, der optræder i det sociale arbejdes praksis. Dermed nøjes perspektivet ikke med at tage udgangspunkt i viden, som den kommer til udtryk i eksempelvis politisk-administrative diskurser. I stedet kan perspektivet undersøge uformel viden, eller hvordan der trækkes på viden, der ellers tilhører et andet genstandsfelt. I afhandlingen ses dette i håndhævelsen af regler om etikette eller brugen af viden om kostvaner.

Perspektivet blik for mangfoldigheden gør det ligeledes muligt at vise, hvordan dominerende tænkemåder ikke sætter sig igennem en gang for alle, men i stedet udfordres igennem forhandlinger. Endvidere gør perspektivet det muligt at undersøge, hvordan accepterede former for viden kan fungere som grundlag både for styring og for modstand. Perspektivet rummer dermed mulighed for at undersøge, dels hvordan viden bruges strategisk, og dels at viden ikke er entydig i forhold til styring.

Endelig bidrager governmentality som interaktion til at forstå modstands betydning for styring. Ved at gå helt tæt på styringen gør perspektivet det muligt at undersøge de specifikke former for modstand, der optræder i interaktion. Dermed bliver det muligt at iagttage, hvordan der foregår et samspil mellem modstand og styring, som har betydning for, hvordan den styring, individer mødes af, udfolder sig. Heri ligger også, at det giver mulighed for at undersøge modstandens effekter. Overordnet består disse effekter i enten at afbryde styringsforsøg eller forme dem. Når modstanden bidrager til at forme styringen, kan det have betydning for, bl.a. hvilke midler der tages i brug, eller hvilke mål der søges fremmet.

Et yderligere aspekt af forståelsen af modstand i governmentality som interaktion er, at modstand på linje med magt ikke skal reduceres til at være et udtryk for subjektive intentioner. Det resulterer i, at forståelsen af modstand udvides, hvorved det bliver muligt at undersøge flere forskellige former for modstand, som forstyrrer styring. På den måde åbnes der for at undersøge mangfoldigheden af modstand og derved en mangfoldighed af effekter. Det er bl.a. denne forståelse af magt, der gør det muligt at undersøge, hvordan modstand i det sociale arbejde kan optræde som noget, klienter såvel som socialarbejdere udøver i interaktionen.

Kapitel 11

Resumé

Resumé

Afhandlingen Tørstige sjæle undersøger behandling af individer med alkoholproblemer på en social døgninstitution. Afhandlingen er en etnografi inspireret af Michel Foucaults arbejde med *governmentality*. Magt anskues således som styring, der sigter mod at forme individer. Afhandlingen kombinerer en Foucaultsk forståelse af magt med Erving Goffmans dramaturgiske tilgang til interaktion. Med det udgangspunkt betragtes det sociale arbejdes praksis som styring, der udfolder sig som ansigt-til-ansigt-interaktion mellem socialarbejdere og beboere. Afhandlingen undersøger forskningsspørgsmålet:

Hvordan skabes styring igennem interaktion i socialt arbejde?

Spørgsmålet understreger, at styring antager sin specifikke form i interaktion mellem individer. Spørgsmålet åbner ligeledes op for en undersøgelse af, hvordan både beboere og socialarbejdere søges formet i socialarbejdets praksis. Endvidere indebærer spørgsmålet en udforskning af følgende elementer i styringen: Hvilke *teknikker* bruges til at styre? Hvad gøres til genstand for styringen? Hvilke typer af individer søges skabt? Hvilke former for viden er involveret i styringen? Hvordan udøver deltagerne i interaktionen modstand mod styringen? Disse spørgsmål undersøges ud fra tilgangen *governmentality som interaktion*, der udvikles i afhandlingen. Tilgangen kombinerer en Foucaultsk forståelse af magt, viden og subjektivitet med Goffmans interaktionistiske begreber.

Afhandlingen består af 10 kapitler, herunder 4 analytiske kapitler, der hver især beskæftiger sig med forskellige former for interaktion, hvori styring og modstand udfolder sig.

I afhandlingens indledning præsenteres forståelsen af socialt arbejde på behandlingsinstitutionen som en individualiseret form for socialt arbejde, hvor sociale problemer betragtes som individuelle problemer, og som derfor

søger at ændre individet med henblik på at overvinde de sociale problemer. Herefter følger en gennemgang af governmentalityundersøgelser baseret på etnografisk forskning. Afhandlingen placeres som en del af den etnografiske governmentalitylitteratur, hvortil dens bidrag er en vægtning af lokal viden frem for overordnede determinerende diskurser. Yderligere bidrager afhandlingen med sin forståelse af modstand, der undgår subjektivistiske forklaringer, og anerkender modstand som et integreret element i måden, hvorpå styring skabes.

Det teoretiske kapitel består af en læsning af Foucaults arbejde med governmentality. Kapitlet viser, at forståelsen af governmentality indebærer et fokus på styring i praksis. Men læsningen fremhæver samtidig et behov for at supplere Foucaults begreb om praksis, da det omhandler praksis som en generel og statisk praksis. For at forstå, hvordan agens og modstand er en iboende del af styringen, er det således nødvendigt at forstå praksis som interaktion. Denne forståelse udvikles med udgangspunkt i Goffmans dramaturgi, som læses ud fra et Foucaultsk perspektiv. Denne læsning peger på Goffmans begreber om *rolle*, *rolleopførsel* og *rolledistance* som velegnede begreber i en analyse af styring i interaktion. På den baggrund udvikles tilgangen governmentality som interaktion, der kan undersøge, hvordan styring skabes i et samspil mellem den styring og modstand, der udfolder sig i interaktionen mellem individer. Endvidere er tilgangen i stand til at fremhæve, at styring af individer er dynamisk og ikke statisk, ligesom den muliggør undersøgelser af, hvordan styring skabes i relation til en mangfoldighed af styringsforsøg, modstand og viden.

Det metodiske kapitel introducerer den empiriske undersøgelse, der er baseret på et seks måneders feltarbejde på en døgninstitution. Det empiriske materiale består hovedsageligt af deltagerobservation suppleret med gruppeinterviews og dokumentanalyse. Ud over at forklare formålet med de forskellige metoder beskriver kapitlet feltarbejdet. Det sker gennem en undersøgelse af de magtrelationer, der gjorde sig gældende i forbindelse med feltarbejdet, og som formede det empiriske materiale og forskerens skiftende *deltagelsespositioner*. Derved viser afhandlingen, hvordan feltarbejde i socialt arbejdes praksis er kendetegnet ved et løbende samspil af relationerne mellem forsker og socialarbejder, forsker og klient, og social-

arbejder og klient. Dette samspil inden for denne trekant af positioner har indflydelse på forskerens adgang og dermed det empiriske materiale.

I det følgende kapitel introduceres institutionen. Dette omfatter beskrivelser af de organisatoriske rammer, personalet, beboerne og de daglige aktiviteter.

Det første af analysekapitlerne analyserer, hvordan gruppeterapimøder udfoldes som forskellige former for bekendelser fra beboerne. Analysen viser, hvordan bekendelser, der fungerer som en introspektiv selvrefleksion, hvor problemer med alkohol adresseres, fremstår som den ideelle form for bekendelse. Beboerne opfører dog en række andre former for bekendelse, som samtidig rummer modstand rettet mod forskellige objekter. Objekterne for modstanden omfatter institutionelle identiteter, der tilskrives en beboer, dele af den ideelle bekendelse, herunder det introspektive, og socialarbejdernes vejledning. Analysen viser, at modstanden er effektiv, i den forstand at den bidrager til at flytte fokus væk fra den indadvendte selvrefleksion. Det bliver derved vist, at bekendelsen som en teknik afhænger af, hvordan beboerne deltager. Desuden viser analysen, at styringen i forbindelse med bekendelserne retter sig mod at gøre beboerne i stand til at udøve en selvstyring baseret på en grundlæggende usikkerhed på egne evner til at holde sig ædru. Samtidig markeres grænser for, hvor meget bekendelsen som teknik til at forandre individer er i stand til at ændre. Disse grænser indikeres igennem brugen af medicin som et slags sikkerhedsnet under selvstyringen.

Det andet analysekapitel viser, hvordan medarbejderne søges styret i forbindelse med personalemøder og mere uformelle samtaler. Denne styring sigter mod, at gøre medarbejderne i stand til at udføre behandlingen af beboerne i overensstemmelse med den accepterede viden om relationsarbejde i socialt arbejde. Dette betyder, at medarbejderne søges ansvarliggjort for relationerne til beboerne, ligesom de skal ændre deres måde at interagere med beboerne på, såfremt det er nødvendigt. Den accepterede viden omfatter desuden en forståelse af, at beboernes motivation er afgørende, hvis de skal ændre sig væsentligt. Kapitlet viser, hvordan medarbejderne på den ene side initierer og deltager aktivt i forsøgene på at forme sig, mens de på den anden side udtrykker modstand mod ansvarlig-

gørelsen af dem samt mod at lade behandlingen hvile på, at beboerne er "eksperter på eget liv". Analysen af modstanden viser, at medarbejdernes modstand trækker på forskellige dele af den accepterede viden. Endvidere fremgår det, hvordan medarbejdernes modstand truer behandlingen. Men denne modstand mødes af en autoritær styring fra ledernes side.

Det tredje analysekapitel viser, hvordan den overvågede medicinering af beboerne udfolder sig som et ritual for kontrol og underkastelse, der giver beboerne en mulighed for vise deres motivation, mens socialarbejderne bruger ritualet til at vurdere beboerne. Medicineringen indgår desuden som en del af et bredere system af privilegier, der virker som et system for social kontrol af beboerne. Dette system retter sig mod at sikre, at beboerne holder sig ædru og samarbejder om behandlingen. Endvidere aktualiserer den overvågede medicinering dilemmaer mellem kontrol og relationsarbejde. Kapitlet viser, hvordan socialarbejderne og beboerne samarbejder om at nedtone kontrollen i interaktionen. Humor spiller en afgørende rolle i dette. Samarbejdet mellem socialarbejdere og beboere gør det muligt at balancere mellem kontrollen og relationsarbejdet. Men beboerne udøver også modstand i interaktionen. Denne modstand tydeliggør kontrollen, hvis socialarbejderne imødegår modstanden ved at håndhæve reglerne for medicinering.

Det fjerde analysekapitel viser, hvordan beboerne i forbindelse med hverdagsaktiviteter deltager i styringen af hinanden. Analysen anlægger et perspektiv baseret på begrebet *performativ regulering* og viser, at denne styring er baseret på et system med at give sanktioner og belønninger. Dette system udfolder sig igennem beboernes håndhævelse af formelle og uformelle regler vedrørende institutionens mål samt regler, der ligger derudover. Analysen viser, hvordan beboernes styring af hinanden medfører en intensivering af styringen af beboerne, både ved at beboerne udsættes for mange forsøg på at styre dem, og ved at målet med styringen udvides til områder, der ikke er baseret på viden om, hvordan beboernes problemer med alkohol skal behandles. Kapitlet analyserer desuden beboernes modstand mod forsøg på at regere ved både personale og beboere. I relation hertil viser analysen, at beboernes modstand er rettet mod den styring, der ikke legitimeres af målet at hjælpe dem med at forblive

ædru. På denne måde peges der på, at den styring, der ikke finder sin begrundelse i at afhjælpe beboernes alkoholproblemer, skaber en grobund for øget modstand.

Afhandlingen konkluderer, at styringen i det sociale arbejde er mangfoldig, og at styringen mødes af en række forskellige former for modstand. Modstanden, der er baseret på forskellige former for viden, spiller en afgørende rolle i, hvordan den specifikke styring skabes. Styringen er mangfoldig på flere måder. Ud over at den udfoldes i flere relationer – mellem ledere og medarbejdere, medarbejdere og beboere, beboere og beboere – er den desuden rettet mod både socialarbejdere og beboere. Endvidere har styringen flere mål, ligesom den foregår igennem flere forskellige teknikker. Teknikkerne omfatter både nogle baseret på kontrol og nogle baseret på relationsarbejde. Afhandlingen konkluderer, at disse teknikker både støtter hinanden og truer med at modvirke hinanden. Desuden er de teknikker, der er rettet mod medarbejderne, mere autoritære end dem, der indgår i styringen af beboerne. Konklusionen peger endvidere på, at styringen af beboerne både sigter mod at etablere en selvstyring hos dem, der er baseret på den grundlæggende usikkerhed til egen evne til at forblive afholdende, og mod at sikre, at de er respektable og i stand til at tage vare på deres helbred. I forhold til styringen af medarbejderne er målet at gøre dem i stand til at udføre behandlingen og at få dem til at tage ansvaret for relationen til beboerne. Modstandens forskellige former er rettet mod forskellige elementer af styringen, herunder teknikker, viden om socialt arbejde, medarbejdernes optræden og de institutionelle identiteter, der tilbydes. Modstanden udøves både af medarbejdere og beboere. Et væsentligt aspekt ved beboernes modstand er, at den sjældent er rettet mod målet for styringen, for så vidt som det er at gøre beboerne i stand til at håndtere deres alkoholproblemer. Beboernes modstand er snarere rettet mod måden, hvorpå de søges styret. Medarbejdernes modstand truer derimod i højere grad selve behandlingen af beboerne.

I efterskriftet fremlægges nogle af begrænsningerne, styrkerne og bidragene som tilgangen governmentality som interaktion rummer. Ligeledes fremhæves nogle retninger for fremtidig forskning, som afhandlingen peger

mod. Blandt områderne for fremtidig forskning er yderligere undersøgelser af, hvordan socialarbejdere formes i relation til de dominerende former for viden i socialt arbejde. I den forbindelse fremhæves evidensbaserede metoder og standardisering som et område af særlig interesse. Et område for fremtidig forskning er klienternes deltagelse i behandlingen af medklienter. Dette er en overset del af socialt arbejde, og som, hvis det blev belyst nærmere, ville kunne bidrage til at forstå kompleksiteten i socialt arbejde og i klientskab. Efterskriftet beskriver ydermere, at tilgangens bidrag. Bidragene omfatter for det første tilgangens nuancering af forståelse af styring af individer, som gør det muligt at belyse, hvordan den specifikke styring af individer udfolder sig på forskellige måder, som har forskellige effekter. Dette kan skabe grundlag for refleksion over det sociale arbejdes praksis og dens virkninger. For det andet gør tilgangen det muligt at undersøge, hvordan individer i specifikke kontekster mødes af forskellige former for styring, baseret på forskellige form for viden og mål. Desuden er tilgangen i stand til at vise, hvordan forskellige teknikker – både autoritære og ikke autoritære – supplerer hinanden. Endelig pointerer efterskriftet, at governmentality som interaktion udvider forståelsen af modstand, i den forstand at modstand ikke reduceres til at handle om subjektive intentioner. Denne forståelse gør det muligt dels at indfange en større variation i modstandsformer og dels i højere grad at undersøge det samspil mellem modstand og styring, som skaber den specifikke styring af individer i ansigt-til-ansigt-interaktion.

Kapitel 12

Summary

Summary

The dissertation *Tørstige sjæle* [*Thirsty souls*] explores the treatment of alcohol abusers at an in-patient rehabilitation facility. It is an ethnography inspired by Michel Foucault's work on *governmentality* and power. It explores governing that aims to shape individuals. This is done using a combination of Foucauldian understanding of power with Erving Goffman's dramaturgic approach to interaction. Departing from this combination, the social work practice is viewed as acts of governing which unfold in the everyday face-to-face interaction between the social workers and the residents. The dissertation is guided by the main question:

How is the governing of individuals shaped in social work interaction?

The question emphasizes that governing takes its specific shape in interaction. In addition, the question opens up an exploration of how both residents and social workers are shaped in social work practice. Further, the question entails explorations of the following aspects of governing: What techniques are used in order to govern? What are the objects of governing? What kind of subjects does the governing aim at producing? What forms of knowledge are involved in governing? How do participants resist the governing of themselves as well as others? These questions are explored through the novel approach that combines Foucauldian insights to power, knowledge, and subjectivity with Goffmanian concepts that address interaction. The approach -- *governmentality as interaction* -- is developed in the dissertation.

The dissertation consists of 10 chapters including four analytical chapters; each of which deals with separate forms of interaction and the governing and resistance unfolding in the specific interaction.

The introductory chapter presents the underlying understanding of the social work at the rehabilitation facility as an individualized social work that

views social problems as individual problems and hence, is aimed at changing the individual in order to overcome the social problems it faces. This is followed by a review of governmentality studies based on ethnographic research. The thesis is positioned as part of ethnographic governmentality literature to which its contribution is an emphasis on manifold local knowledge rather than determinant overarching discourses. Further, the thesis contributes an understanding of resistance that avoids subjectivist explanations and acknowledges resistance as an integral element in the shaping of governing.

The theoretical chapter consists of a reading of Foucault's work on governmentality. The chapter shows that governing takes place at a level of practice. Yet, the reading highlights a need for supplementing Foucault's concept of practice to grasp practice as more than a generalized and static practice and hence to understand how agency and resistance are an intrinsic part of governing as it unfolds. To do that, the dissertation draws on Goffman's dramaturgy, which is reinterpreted from a Foucauldian perspective. This reinterpretation proposes the Goffmanian concepts of *role, role performance, and role distance* as suitable key concepts for an analysis of governing in interaction that takes Foucauldian insights into account. On the basis of this, the dissertation develops the approach of governmentality as interaction, which is able to address how governing is shaped in interaction through the interplay between attempts to govern and attempts to resist. Further, the approach is able to highlight that the governing of individuals is dynamic rather than static and to explore how governing is shaped in relation to multiplicities of attempts to govern, attempts to resist, and knowledge.

The methodological chapter introduces the empirical study that is based on six months of fieldwork at a residential institution. The empirical data is for the most part based on participant observations and group interviews and to some extent, an analysis of documents that affect the interaction. Besides explaining the purpose of the different methods, the chapters describe the fieldwork through an investigation of the power relations involved in shaping the empirical material and the researcher's shifting participant positions. Through this, the dissertation shows that fieldwork in social work practice is characterized by an ongoing interplay of the power

relations between the researcher and the social worker, the researcher and the client, and the social worker and the client. This interplay within this triangle of positions has a bearing on the researcher's access, hence the empirical material.

The following chapter introduces the rehabilitation facility more thoroughly. This includes descriptions of the organizational framework, the staff, the residents, and the daily activities.

The first chapter of the analysis analyses how group therapy sessions unfold as various forms of confessions are given by the residents. The analysis shows that the social workers indicate that confessions based on introspective self-reflection are the ideal form of confession. This form of confession includes recognition of one's problems as lasting. However, the residents mainly perform a variety of other forms of confessions that simultaneously involve resistance directed at different objects. These objects of resistance include ascribed identities, elements of the confession such as introspectiveness, and social worker's guidance. The analysis demonstrates that resistance is effective in the sense that it contributes to switching the focus of group therapy away from the introspective self-reflection; hence, it is demonstrated that the confessional technique depends on how residents participate. Moreover, the analysis shows that the confessions are aimed at making the residents able to perform self-management based on self-doubting of their ability to stay sober; while at the same time the social workers indicate that there are limits to the changes that the residents can achieve through the therapy. These limits are indicated by the way medication is introduced as a safety net for self-management.

The second chapter of the analysis shows how staff members are governed through staff meetings and more informal talks. The governing aims at making the social workers able to interact with residents in accordance with the dominant knowledge of relationship based social work. This includes the social workers being made responsible for managing relationships to the residents and if necessary, change their way of interacting with the residents. Moreover, the dominant knowledge including an understanding of the resident's motivation is crucial if they are to change themselves significantly. The chapter shows that while the social workers take initiatives and participate actively in the attempts to shape themselves,

they also express resistance towards their responsibilization and that the treatment is based on the residents being "experts on their own life". The analysis of the resistance shows that even the resistance relies on different elements of the dominant knowledge. Further, it is shown how the staff member's resistance threatens the treatment as such. However, this resistance is countered by an authoritarian form of governance by the managers.

The third chapter of the analysis demonstrates how the supervised medication of the residents unfolds as a ritual that provides an opportunity for the residents to indicate their motivation; while the social worker uses the ritual to evaluate the residents. In addition, the analysis shows that the administration of medication is a part of a broader system of privileges and sanctions that functions as a system of social control. This system of social control aims at securing the residents sobriety and cooperation in relation to the treatment. The supervised medication also accentuates dilemmas between control and relationship based social work due to it is highly controlled interaction. The chapter demonstrates how the social workers and residents cooperate to downplay the control of the medication and humor plays a vital part in this. The cooperation between social workers and residents allows the elements of control to coexist with the relationship based social work. However, the interaction during medication also involves residents' resistance that exposes the control if the social workers counter the resistance with a strict enforcement of the rules concerning the medication.

The fourth chapter of the analysis shows how clients, during their everyday activities, are involved in the governing of each other. From the perspective of performative regulation, the analysis shows that this governing is based on a system of giving out sanctions and rewards. Through this system, the residents enforce norms related to the facility's objectives as well as norms that go beyond -- including table manners. The analysis demonstrates how the residents' governing of each other entails an intensification of the governing both in the sense that the residents' are met by a multitude of attempts to governing them, and in the sense that the object of the governing expands to areas that are not based on knowledge about how to deal with the residents' abuse of alcohol. Furthermore, the everyday activities are a scene for the residents' resistance toward attempts

by both staff and residents to govern them. In relation to this, the analysis shows that the residents' resistance is directed at the governing in ways that are not legitimized by the objective of helping them stay sober. In this way it is indicated that the intensification of governing results in the resistance.

The dissertation concludes that the governing in social work is manifold and that governing is met by different forms of resistances that contribute to shaping it. The resistance that is based on various forms of knowledge plays a crucial part in how governing is shaped. The governing is manifold in several ways. First of all, it unfolds in relations between managers and social workers, social workers and residents, and among the residents themselves. Second, governing is directed at both social workers and residents. It has several aims and it works through a multitude of techniques. The techniques include some based on control and some based on relationship-based approaches. The dissertation concludes that these techniques both support each other and threaten to counteract each other. Moreover, the techniques directed at the social workers are more authoritarian than the ones involved in the governing of the residents. Further, the governing of residents aims at establishing a form of self-management based on a fundamental doubt about one's ability to stay abstinent. The governing of the residents also aims to make them respectable and able to take care of their state of health. In parallel, the governing of social workers aims to make them capable of performing the treatment and further make the social workers responsible for establishing and maintaining relationships with the residents on the residents' terms. The different forms of resistance are directed toward different elements of governing including the specific techniques, knowledge about social work, and the social workers' role performances or identities offered. The resistance is performed both by social workers and residents. Governing in social work is met by different forms of resistance that contribute to shaping the governing. A significant characteristic of the residents' resistance is that it is rarely directed at the aim of the governing in so far, the aim is to shape residents as self-managed individuals that are able control of their alcohol abuse. Instead, the residents' resistance is directed toward the manner they are governed. In addition, the social workers perform a resistance that threatens the treatment as such.

In the epilogue, some of the limits and the strengths and contributions of the governmentality as interaction approach are highlighted as well as the directions of future research which the dissertation points toward. Among the areas for future research, suggested is a further exploration of how social workers are shaped in relation to the dominant forms of knowledge. In relation to this, the introduction of evidence based practices and standardization is identified as an area of special interest. Another suggested area for future research is clients' involvement in the treatment and social work efforts directed at each other. This would address a lacuna that if covered would help understand the complexity of social work and clienthood. The epilogue points out that the contributions of the approach include the possibility of a nuanced understanding of the exercise of power and the governing of individuals. This makes it possible to grasp how the concrete governing of individuals takes different shapes and that has different effects. Through this, the approach enables reflections on social work practices and their effects. A further contribution is that the approach allows explorations of how individuals in specific settings are met by different forms of governing based on different knowledges and ambitions; and how different techniques work and supplement each other in ways which in authoritarian and non-authoritarian forms may support each other. Finally, the epilogue underscores that the approach's extended conceptualization of resistance furthers the understanding of how the interplay between resistance and governing in interaction shapes the specific governing of individuals.

Litteratur

Litteratur

Album, Dag (1996): Nære fremmede. Patientkulturen i sykehus. Oslo. TANO.

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier*. København. Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Andersen, Niels Åkerstrøm (2003): *Borgerens kontraktliggørelse*. København. Hans Reitzels Forlag.

Andersen, Niels Åkerstrøm (2007): "Creating the Client who can create himself and his own fate – the tragedy of the citizens' contract". I: *Qualitative Sociology Review*. Vol.: 3(2). pp. 119-143.

Arminen, Ilkaa & Mia Halonen (2007): "Laughing with and at Patients. The Roles of Laughter in Confrontations in Addiction Group Therapy". I: *The Qualitative Report*. Vol.: 12(3). pp. 484-513.

Atkinson, Paul & Amanda Coffey (2002): "Revisiting the relationship between participant observation and interviewing". I: Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (red.): *Handbook of interview research. Context & method*. Thousand Oaks. Sage Publications. pp. 263-279.

Atkinson, Paul, Amanda Coffey and Sara Delamont (2001): "A debate about our canon". I: *Qualitative Research*. Vol.: 1(1). pp. 5-21.

Battershill, Charles (1990): "Erving Goffman a precursor to post-modern sociology". I: Riggins, Stephen Harold (red.): *Beyond Goffman. Studies on Communication, Institution, and Social Interaction*. Berlin. Mouton de Gruyter. pp. 163-186.

Becker, Howard S. (2003): "The Politics of Presentation. Goffman and Total Institutions". I: *Symbolic Interaction*. Vol.:26(4). pp. 659-669.

Becker, Howard S. (2005*): Outsidere. Studier i afvigelsessociologi*. København. Hans Reitzels Forlag.

Becker, Jennifer A. H. (2005): "A Goffmanian Analysis of (In)attentiveness as Involvement in Group Therapy Sessions". I: *Qualitative Research Reports in Communication*. Vol.: 6(1). pp. 51-58.

Becker, Ulrik, Anders Blædel Gottlieb Hansen, Stine Kloster & Janne Schurmann Tolstrup (2012): *Alkoholbehandling i kommunerne*. Rapport udarbejdet for Lægeforeningen af Statens Institut for Folkesundhed. København. Statens Institut for Folkesundhed.

Billquist & Skråne (2009): "En påtvingad relation. Stöd och kontroll i kontaktmannarelationen inom LVM-vården". I: *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift*. Vol.: 6(3). pp. 243-263.

Bjerge, Bragga & Bodil Selmer (red.) (2007): Det sociale arbejdes daglige praksis. Perspektiver på brugerinddragelse og retssikkerhed. Århus. Århus Universitetsforlag.

Bourdieu, Pierre & Wacquant J.D. Loïc (1996): *Refleksiv sociologi – mål og midler*. København. Hans Reitzels Forlag.

Branaman, Ann (1997): "Goffman's Social Theory". I: Lemert, Charles & Ann Branaman (red.): *The Goffman reader*. Oxford. Blackwell Publishing. pp. xlv-lxxxii.

Brekhus, Wayne H., John F. Galliher & Jaber F. Gubrium (2005): "The Need for Thin Description". I: *Qualitative Inquiry*. Vol.: 11(6). pp. 861-879.

Breumlund, Anne & Inger Bruun Hansen (2005): Når alkohol dominerer hverdagen. Et sociologisk perspektiv på alkoholmisbrug og behandling. Århus. Klim.

Breumlund, Anne & Inger Bruun Hansen (2006): Skaber rummelighed forandring? Principper i socialt arbejde med socialt marginaliserede og dobbeltdiagnosticerede alkoholmisbrugere i to § 94-tilbud. Institut for Sociologi, Socialt arbejde og Organisation. Aalborg Universitet.

Breumlund, Anne & Inger Bruun Hansen (2007): "Det bli'r i familien. Rummelighed og forandring i botilbud for dobbeltdiagnosticerede

sindslidende". I: Nissen, Maria Appel, Keith Pringle & Lars Uggerhøj (red.) (2007): *Magt og forandring i socialt arbejde*. København. Akademisk Forlag. pp. 18-31.

Breumlund, Anne & Inger Bruun Hansen (2010): *Alkoholbehandling og social indsats*. København. Hans Reitzels Forlag.

Brinkmann, Svend & Steinar Kvale (2008): "Ethics in Qualitative Psychological Research". I: Willig, Carla & Wendy Stainton-Rogers (red.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. London. Sage Publications. pp. 263-279

Brownlie, Julie (2004): "Tasting the Witches' Brew. Foucault and Therapeutic Practices". I: *Sociology*. Vol.: 38(3). pp. 515-532.

Burns, Tom (1992): *Erving Goffman*. London. Routledge.

Buscatto, Marie (2008): "Who Allowed You To Observe? A Reflexive Overt Organizational Ethnography". I: *Qualitative Sociology Review*. Vol.: (4)3. pp. 29-48.

Cahill, Spencer E. (1998): "Towards a Sociology of the Person". I: *Sociological Theory*. Vol.: 16(2). pp. 131-148.

Carr, E. Summerson (2006): "'Secrets keep you sick'. Metalinguistic labor in a drug treatment program for homeless women". I*: Language in Society*. Vol.: 35(5). pp. 631-653.

Carr, E. Summerson (2011): Scripting addiction. The politics of therapeutic talk and American sobriety. Princeton. Princeton University Press.

Cassell, Joan (1980): "Ethical Principles for Conducting Fieldwork". I: *American Anthropologist. New Series*. Vol.: 82(1). pp. 28-41.

Castellani, Brian (1999): "Michel Foucault and Symbolic Interaction". I: *Studies In Symbolic Interaction*. Vol.: 22. pp. 247-272.

Chriss, James J. (1999): "Role distance and the negotional self" I: Smith, Greg (red.): *Goffman and social organizations. Studies in a sociological legacy*. London. Routledge. pp. 64-80.

Chunn, Dorothy E. & Robert Menzies (1998): "Out of Mind, Out of Law: The regulation of 'Criminally Insane' Women inside British Columbia's Public Mental Hospitals, 1888-1973". I: *Canadian Journal of Women and the Law*. Vol.: 10(2). pp. 306-37.

Clarke, Adele E. (2005): Situational analysis. Grounded theory after the postmodern turn. Thousand Oaks. Sage Publications.

Clarke, Adele E. (2003): "Situational Analyses: Grounded Theory Mapping After the Postmodern Turn". I: *Symbolic Interaction*. Vol.: 26(4). pp. 553-576.

Coffey, Amanda (1999): The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity. London. SAGE Publications.

Coffey, Amanda (2004): Reconsidering social policy. Sociological Perspectives on Contemporary Social Policy. Maidenhead. Open University Press.

Crossley, Nick (2005): "Mapping Reflexive Body Techniques: On Body Modification and Maintenance". I: *Body & Society*. Vol.: 11(1). pp. 1-35.

Cruikshank, Barbara (1999): *The will to empower. Democratic citizens and other subjects*. Ithaca. Cornell University Press.

Dahl, Hanne Marlene (2000): *Fra kitler til eget tøj. Diskurser om professionalisme, omsorg og køn*. Politicas ph.d.-serie. Institut for Statskundskab. Aarhus Universitet.

Dahl, Hanne Malene (2005): "A Changing Ideal of Care: A Different Form of Retrenchment?". I: Dahl, Hanne Malene & Tine Rask Eriksen (red.): *Dilemmas of Care in the Nordic Welfare State. Continuity and Change*. Aldershot. Ashgate. pp. 47-61.

Dahlager, Lisa (2005): *I samtalens rum. En magtanalyse med afsæt i den livsstilsrelaterede forebyggelsessamtale*. Ph.d.-afhandling. Afdeling for Sundhedstjenesteforskning. Institut Folkesundhedsvidenskabelige. Købehavns Universitet.

Dahlstedt, Magnus, Andreas Fejes, & Elin Schönning (2011): "The will to (de)liberate: shaping governable citizens through cognitive behavioural programmes in school". I: *Journal of Education Policy*. Vol.: 26(3). pp. 399-414.

Dansk selskab for almen medicin (2001): *Den motiverende samtale*. Afklaringsrapport. Nr. 1 2001. København. Lægeforeningens forlag.

D'Cruz, Heather (2000): "Social Work Research as Knowledge/Power in Practice". I: *Sociological Research Online*. Vol.: 5(1). [Tilgået fra Roskilde Universitetsbibliotek 9. december 2010].

Dean, Mitchell (1995): "Governing the unemployed self in an active society" I: *Economy and Society*. Vol.: 24(4). pp. 559-583.

Dean, Mitchell (1999): *Governmentality. Power and rule in modern society*. London. SAGE Publications.

Deleuze, Gilles & Félix Guattari (2004): *A thousand plateaus. Capitalism and schizophrenia*. London. The Continuum Publishing Company.

Demant, Jakob & Margareth Järvinen (2005): "Constructing maturity through alcohol experience. Focus group interviews with teenagers". I: *Addiction Research and Theory*. Vol.: 14(6). pp. 589-602.

Denzin K. Norman (2002): "Much ado about Goffman". I: *The American Sociologist*. Vol.: 33(2). pp. 105-117.

Desjarlais, Robert R. (1997): *Shelter blues. Sanity and selfhood among the homeless*. Philadelphia University of Pennsylvania Press.

DeVault, Marjorie L. & McCoy, Liza (2002): "Institutional ethnography. Using interviews to investigate ruling relations". I: Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (red.): *Handbook of interview research. Context & method*. Thousand Oaks. Sage Publications.

Dillon, Millicent & Michel Foucault (1980): "Conversation with Michel Foucault". I: *The Threepenny Review.* No.: 1(Winter-Spring). pp. 4-5.

Donzelot, Jacques (1979): *The policing of families*. New York. Pantheon.

Donzelot, Jacques & Colin Gordon (2008): "Governing Liberal Societies – the Foucault Effect in the English speaking World". I: *Foucault Studies*. No. 5. pp. 48-62.

Dreyfus, Hubert L. & Paul Rabinow (1982): *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton. The Harvester Press.

Edley, Nigel (2001): "Analysing masculinity: Interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions". I: Wetherell, Margaret, Stephanie Taylor & Simeon Yates. J. (red.): *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London. Sage Publications.

Egelund, Tine & Turf Böcker Jakobsen (red.) (2006): *Behandling i socialt arbejde. Begreb og Praksis*. København. Hans Reitzels Forlag.

Egelund, Tine (2004): "Socialt arbejde". I: Larsen, Jørgen Elm & Iver Hornemann Møller (red): *Socialpolitik*. 2. udgave. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 394-411.

Emerson, Joan P. (1973): "Negotiating the Serious Import of Humor". I: Birenbaum, Arnold & Edward Sagarin (red.): *People in Places. The Sociology of the Familiar*. Praeger Publishers. New York. Oprindeligt udgivet i *Sociometry*. Vol.: 32(June 1969). pp. 169-181.

Emerson, Robert M. (2008): "Responding to Roommate Troubles: Reconsidering Informal Dyadic Control". I: *Law & Society Review*. Vol.: 42(3). pp. 483-512.

Emerson, Robert M. & Sheldon L. Messinger (1977): "The micropolitics of trouble". I: *Social Problems*. Vol.: 25(2). pp. 121-134.

Emmel, Nick, Kathryn Hughes, Joanne Greenhalgh & Adam Sales (2007): "Accessing Socially Excluded People. Trust and the Gatekeeper in the Researcher-Participant Relationship". I: *Sociological Research online*. Vol.: 12(2). [Tilgået fra Roskilde Universitetsbibliotek 22. Oktober 22 2010]

Emond, Ruth (2004): "Rethinking our understanding of the resident group in group care". I: *Child and Youth Care Forum. Vol.:* 33(3). pp. 193-208.

Emond, Ruth (2003): "Putting the Care into Residential Care: The Role of Young People". I: *Journal of Social Work. Vol.:* 3(3). pp. 321-337.

Eskelinen, Leena, Søren Peter Olesen & Dorte Caswell (2010): "Client Contribution in Negotiations on Employability. Categories Revised?". I: *International Journal of Social Welfare*. Vol.: 19(3). pp. 330-338.

Fairbanks II, Robert P. (2009): *How it works: recovering citizens in post-welfare Philadelphia*. Chicago. The University of Chicago Press.

Fahnøe, Kristian (2006): *Governmentality i praksis*. Speciale. Institut for Samfund og Globalisering. Roskilde Universitetscenter.

Fahnøe, Kristian (2013): Kategoriseringer på Gartnergården. Om kategoriseringer i socialt arbejde på en døgnbehandlingsinstitution for alkoholmisbrugere. Working paper. Institut for Samfund og Globalisering. Roskilde Universitet.

Farmer, John David (1995): The Language of Public Administration, Bureaucracy, Modernity, and Postmodernity. Tuscaloosa. The University of Alabama Press.

Fejes, Andreas (2011): "Confession, in-service training and reflective practices". I: *British Educational Research Journal*. Vol.: 37(5). pp. 797-812.

Fine, Gary Alan (1993): "Ten lies of ethnography. Moral Dilemmas of Field Research". I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol.: 22(3). pp. 267-294.

Fine, Gary Alan & Daniel D. Martin (1990): "A Partisan View: Sarcasm, Satire, and Irony as Voices in Erving Goffman's Asylums". I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol.: 19(1). pp. 89-115.

Foucault, Michel (1970): "Diskurs og diskontinuitet". I: Madsen, Peter (red.): *Strukturalisme. En antologi*. København: Bibliotek Rhodos. pp. 145-163.

Foucault, Michel (1972): *The archaeology of knowledge*. London. Routledge.

Foucault, Michel (1980a): "Two lectures" I: Gordon, Colin (red.): *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York. Pantheon Books. pp. 78-108.

Foucault, Michel (1980b): "Truth and power" I: Gordon, Colin (red.): *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York. Pantheon Books. pp. 109-133.

Foucault, Michel (1980c): "Power and Strategies". I: Gordon, Colin (red.): *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York. Pantheon Books. pp. 134-145.

Foucault, Michel (1980d): "Body/Power". I: Gordon, Colin (red.): *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York. Pantheon Books. pp. 55-62.

Foucault, Michel. (1980e): ”Prison Talk”. I: Colin, Gordon, (red.), *Power/inowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. New York. Pantheon Books. pp. 37-54.

Foucault, Michel (1982): “The Subject and Power”. I: Dreyfus, Hubert L. & Paul Rabinow (1982): Michel Foucault. *Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton. The Harvester Press. pp. 208-226.

Foucault, Michel (1983): “Nietzsche – genealogien, historien”. I: Olesen, Søren Gosvig (red.) (1983): *Epistemologi*. København. Rhodos. pp. 85-103.

Foucault, Michel (1988): “The ethic of care for the self as a practice of freedom” I: Foucault, Michel, James Williams & David M. Rasmussen: *The Final Foucault*. Cambridge. MIT press. pp. 1-20.

Foucault, Michel (1991a): ”Governmentality”. I: Buchell, Graham, Colin Gordon & Peter Miller (red): *The Foucault Effect. Studies in governmentality.* Chicago. The University of Chicago Press. pp. 87-104.

Foucault, Michel (1991b): ”Questions of Methods”. I: Buchell, Graham, Colin Gordon & Peter Miller: *The Foucault Effect. Studies in governmentality.* Chicago. The University of Chicago Press. pp. 73-86.

Foucault, Michel (1994a): “The technologies of the self”. I: Rabinow, Paul (red.): *Michel Foucault. Ethics. Subjectivity and Truth. Essential Works of Foucault 1954-1984. Volume One*. London. Penguin Books.

Foucault, Michel (1994b): *Viljen til Viden. Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg. Det lille forlag.

Foucault, Michel (2000a): “Truth and Juridical forms”. I: Faubion, James (red.): *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984. Volume Three*. New York. The New Press. pp. 1-89.

Foucault, Michel (2000b): ”Space, knowledge, and power”. I: Faubion, James (red.): *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984. Volume Three*. New York. The New Press. pp. 349-364.

Foucault, Michel (2002): *Overvågning og Straf. Fængslets fødsel*. Frederiksberg. Det lille forlag.

Foucault, Michel (2006): Psychiatric Power. Lectures at the Collége de France 1973-1974. Hampshire. Palgrave Macmillan.

Foucault, Michel (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning. Forelæsninger på Collége de France 1977-1978*. Hans Reitzel Forlag/ Gyldendals Bogklubber. 1. Bogklubudgave.

Foucault, Michel (2009): Biopolitikkens fødsel. Forelæsninger på Collège de France 1978-1979. København. Hans Reitzel Forlag.

Fox, Kathryn J. (1999a): "Changing Violent Minds. Discursive Correction and Resistance in the Cognitive Treatment of Violent Offenders in Prison". I: *Social Problems*. Vol.: 46(1). pp. 88-109.

Fox, Kathryn J. (1999b): "Reproducing Criminal Types. Cognitive Treatment for Violent Offenders in Prison". I: *The Sociological Quarterly*. Vol.: 40(3). pp. 435-453.

Fujimoto, Naomi (2001): "What Was That Secret? Framing Forced Disclosure from Teen Mothers". I: *Symbolic Interaction*. Vol.: 24(1). pp. 1-24.

Fødevarestyrelsen (2009): *Anbefalinger for den danske institutionskost*. 4. udgave. Glostrup. Fødevarestyrelsen.

Garland, David (1997): "'Governmentality' and the problem of crime. Foucault, criminology, sociology". I: *Theoretical Criminology*. Vol.: 1(2). pp. 173-214.

Gartnergården (n.d. a): Brochure om Gartnergården. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Gartnergården (n.d. b): Brochure om Gartnergården. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Gastaldo, Denise & Dave Holmes (2002): "Nursing as means of governmentality". I: *Journal of Advanced Nursing*. Vol.: 38(6). pp. 557-565.

Geertz, Clifford (1973): *The interpretation of cultures. Selected essays*. London. Fontana Press.

Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Stanford. Stanford University Press.

Goffman, Erving (1963): Stigma. Notes on the management of spoiled identity. London. Penguin Books.

Goffman, Erving (1966): Behavior in Public Places. Notes on the Organization of Gatherings. New York. The Free Press.

Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske*. København. Jørgen Paludans Forlag.

Goffman, Erving (1983): "The Interaction Order". I: *American Sociological Review*. Vol.: 48(February). pp. 1-17.

Goffman, Erving (1992): Vårt rollespil til daglig. En studie I hverdagslivets dramatikk. Oslo. Pax Forlag.

Goffman, Erving (2004a): "Den oversete situation". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): Erving Goffman. *Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 33-38.

Goffman, Erving (2004b): "Ærbødighed og opførelse". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 76-119.

Goffman, Erving (2004d): "Rolledistance". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 194-218.

Goffman, Erving (2004e): "Samhandlingsordenen". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 280-319.

Goffman, Erving (2004f): "Om ansigtsarbejde". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 39-75.

Goffman, Erving (2004g): "Selvets territorier". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi.* En tekstsamling. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 160-193.

Goffman, Erving (2010): *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. London. Transaction Publisher.

Gordon, Colin (1991): "Governmental Rationality. An introduction". I: Buchell, Graham, Colin Gordon & Peter Miller: *The Foucault Effect. Studies in governmentality.* Chicago. The University of Chicago Press. pp. 1-53.

Gouldner, Alvin W. (1972): *The coming crisis of western sociology*. London. Heineman.

Gregson, Nicky & Gillian Rose (2000): "Taking Butler elsewhere. Performativities, spatialities and Subjectivities". I: *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol.: 18(4). pp. 433- 452.

Greve, Anni (1995): "Ideer om styring". I: *Dansk Sociologi*. Vol.: 6(3). pp. 54-69.

Griffiths, Lesley (1998): "Humor as resistance to professional dominance in community mental health teams". I: *Sociology of Health and Illness*. Vol.: 20(6). pp. 874-895.

Griffiths, Lesley (2001): "Categorising to exclude: the discursive construction of cases in community mental health teams". I: *Sociology of Health and Illness*. Vol.: 23(5): pp. 678-700.

Gubrium, Jaber. F & Holstein, James A. (1997): "Active interviewing". I: Silverman, David (red.): *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London. SAGE Publications.

Gubrium, Jaber. F & Holstein, James A. (red.) (2001): *Institutional Selves. Troubled identities in a Postmodern World*. Oxford. Oxford University Press.

Gudmand-Høyer, Marius & Thomas Lopdrup Hjort (2009): "Review Essay. Liberal Biopolitics Reborn". I: *Foucault Studies*. No 7. pp. 99-130.

Haakana, Markku (2001): "Laughter as a patient's resource. Dealing with delicate aspects of medical interaction". I: *Text*. Vol.: 21(1/2). pp. 187-219.

Hacking, Ian (2004): "Between Michel Foucault and Erving Goffman: between discourse in the abstract and face-to-face interaction". I: *Economy and Society*. Vol.:33(3). pp. 277-302.

Haglund, K, L. von Essen, L. von Knorring & B. Sundvall (2004): "Medication administration in inpatient psychiatric care – get control and leave control". I: *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*. Vol.: 11(2). pp. 229–234.

Halkier, Bente (2002): *Fokusgrupper*. Frederiksberg. Samfundslitteratur.

Halkier, Bente (2010): "Focus groups as social enactments: Integrating interaction and content in the analysis of focus group data". I: *Qualitative Research*. Vol.: 10(1). pp. 71-89.

Hall, Christopher & Stef Slembrouck (2009): "Professional Categorization, Risk Management and Inter-Agency Communication in Public Inquires into Disastrous Outcomes" I: *The British Journal of Social Work*. Vol.: 39(2). pp. 280-298.

Hamilton, Bridget & Manias, Elizabeth (2009): "Foucault's concept of 'Local Knowledges' for Researching Nursing Practices". I: *Aporia*. Vol.: 1(3). pp 7-17.

Hammersley, Martyn & Paul Atkinson (1995): *Ethnography - principles in practice*. Second edition. London. Routledge.

Hancock, Black Hawk & Roberta Garner (2011): "Towards a Philosophy of Containment. Reading Goffman in the 21st Century". I: *The American Sociologist*. Vol.:42(4). pp. 316-340.

Harrington, Brooke (2003) "The Social Psychology of Access in Ethnographic Research". I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol.: 32(5). pp. 592-625.

Hasenfeld, Yeheskel (2003): *Mennesket som råstof. Borgerservicerende organisationer i moderne samfund*. Århus. Klim.

Hasenfeld, Yeheskel & Richard A. English (1974): "Human service organizations. A Conceptual Overview". I: Hasenfeld, Yeheskel & Richard A. English (red.): *Human service organizations. A Book of Readings*. Ann Arbor. The University of Michigan Press. pp. 1-23.

Hirst, Paul & Penny Wooley (1982): *Social relations and human attributes*. London. Tavistock Publications.

Hitzler, Sarah (2011): "Fashioning a Proper Institutional Position: Professional Identity Work in the Triadic Structure of the Care Planning Conference". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 10(3). pp. 293-310.

Hjörne, Eva, Kirsi Juhila & Carolus van Nijnatten (2010): "Negotiating dilemmas in the practices of street-level welfare work". I: *International Journal of Social Welfare*. Vol.: 19(3). pp. 303-309.

Holstein, James A. & Gale Miller (1993): "Social Constructionism and Social Problems Work". I Holstein, James A. & Gale Miller (red.): *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. New York. Aldine de Gruyter. pp. 151-169.

Holmes, Dave (2002): "Police and pastoral power: governmentality and correctional forensic psychiatric nursing". I: *Nursing Inquiry*. Vol.: 9(2). pp. 84-92.

Holmes, Dave (2005): "Governing the Captives. Forensic Psychiatric Nursing in Correction". I: *Persepectives in Psychiatric Care*. Vol.: 41(1). pp. 3-13.

Holmes, Dave & Stuart J. Murray (2011): "Civilizing the Barbarian. A critical analysis of behavior modification programmes in forensic psychiatry settings". I: *Journal of Nursing Management*. Vol.: 19(3). pp. 293–301.

Hopper, Kim (1990): "Public Shelter as 'a Hybrid Institution': Homeless Men in Historical Perspective". I: *Journal of Social Issues*. Vol.: 46(4). pp. 13-26.

Hughes, Everett C. (1962): "Good People and Dirty Work". I: *Social Problems*. Vol.: 10(1). pp. 3-11.

Hughes, Rhidian (1998): "Considering the Vignette Technique and its Application to a Study of Drug Injecting and HIV Risk and Safer Behaviour". I: *Sociology of Health & Illness*. Vol.: 20(3). pp. 381-400.

Hughes, Rhidian & Meg Huby (2002): "The application of vignettes in social and nursing research". I: *Journal of Advanced Nursing*. Vol.: 37(4). pp. 382-386.

Høgsbro, Kjeld (2012): "Social policy and self-help in Denmark. A foucauldian perspective". I: *International Journal of Self-Help & Self-Care*. Vol.: 6(1). pp. 43-64.

Jackson, Michael (1966): "Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique". I: Jackson, Michael (red.): *Things as They Are. New Directions in Phenomenological Anthropology*. Bloomington. Indiana University Press.

Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (2004): "Indledning. Social samhandling og mikrosociologi". I: Jacobsen, Michael Hviid & Søren Kristiansen (red.): *Erving Goffman. Social samhandling og mikrosociologi. En tekstsamling*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 9-32.

Jefferson, Andrew M. (2003): "Therapeutic Discipline? Reflections one the penetration of sites of control by therapeutic discourse". I: *Outlines. Critical Practice Studies*. Vol.: 5(1). pp. 55-73.

Jenkins, Richard (2006): *Social identitet*. Århus. Academica.

Jenkins, Richard (2008): "Goffman – a major power theorist?" I: *Journal of Power*. Vol.: 1(2). pp. 157-168.

Juhila, Kirsi (2003): "Creating a 'Bad' Client. Disalignment of Institutional Identities in Social Work Interaction". I: Hall, Christopher (red.): *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practices*. Philadelphia. Jessica Kingsley Publisher. pp. 83-95.

Juhila, Kirsi (2004): "Talking Back to Stigmatized Identities. Negotiation of Culturally Dominant Categorizations in Interviews with Shelter Residents". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 3(3). pp. 259-275.

Juhila, Kirsi (2009): "From Care to Fellowship and Back. Interpretative Repertoires Used by the Social Welfare Workers when Describing their Relationship with Homeless Women". I: *The British Journal of Social Work*. Vol.: 39(1). pp. 128-143.

Juhila, Kirsi & Laura S. Abrams (2011): "Special Issue Editorial: Constructing Identities in Social Work Settings". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 10(3). pp. 277-292.

Juhila, Kirsi, Tarja Pösö, Christopher Hall & Nigel Parton (2003): "Introduction. Beyond a Universal Client". I: Hall, Christopher (red.): *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practices*. Philadelphia. Jessica Kingsley Publisher. pp. 11-24.

Juhila, Kirsi, Christopher Hall & Suvi Raitakari (2010): "Accounting for the Clients' Troublesome Behavior in a Supported Housing Unit: Blames, Excuses and Responsibility in Professionals' Talk". I: *Journal of Social Work*. Vol.: 10(1): pp. 59-79.

Järvinen, Margaretha (1998): *Det dårlige selskab. Misbrug, behandling, omsorg*. Holte. Forlaget SOCPOL.

Järvinen, Margaretha, Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (2004): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus. Aarhus Universitetsforlag.

Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.) (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København. Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.) (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter.* København. Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.) (2012): *At skabe en professionel. Ansvar og autonomi i velfærdsstaten*. København. Hans Reitzels Forlag.

Jöhncke, Steffen (2007): *Treatment trouble. On the politics of methadone and anthropology*. Ph.d-afhandling. Institut for Antropologi. Det samfundsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet.

Jöhncke, Steffen (2009): "Treatmentality and the governing of drug use". I: *Drugs and Alcohol Today*. Vol.: 9(4). pp. 14-17.

Jöhncke, Steffen, Mette Nordahl Svendsen & Susan Reynolds Whyte (2004): "'Løsningsmodeller'. Sociale teknologier som antropologisk arbejdsfelt". I: Hastrup. Kirsten (2004): *Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 385-408.

Klausner, Martina (2011): "Time Work and the Middle Range of Psychiatric Expertise in Mental Health Care". Paper. 2nd European meeting of the

Society for the Study of Symbolic Interactionism, 21-24 juli, Kassel, Tyskland.

Karlsen, Mads P. & Villadsen, Kaspar (2008): "Who should do the talking? The proliferation of dialogue as governmental technology". I: *Culture and Organization*. Vol.: 14(4). pp. 345-363.

Kendall, Gavin (2011): "Foucauldian approaches to the self". I: Elliot, Anthony (red.): *Routledge Handbook of Identity Studies*. New York. Routledge. pp. 67-82.

Kelly, Mark G. E. (2009): *The political philosophy of Michel Foucault*. New York. Routledge.

Kragh-Müller, Grethe (2005): "Relationer, anerkendelse og underkendelse". I: Ritchie, Tom (red.): *Relationer i psykologien*. Værløse. Billesø & Baltzer. pp. 58-89.

Kristiansen, Søren & Hanne Kathrine Krogstrup (2002): *Deltagende Observation. Introduktion til en samfundsvidenskabelig metode*. København. Hans Reitzels Forlag.

Labree, Robert V. (2002): "The risk of 'going observationalist': negotiating the hidden dilemmas of being an insider participant observer". I: *Qualitative Research*. Vol.: 2(1). pp. 97-122.

Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985): Hegemony and Socialist Strategy. Toward a Radical Democratic Politics. London. Verso.

LaCombe, Dany (1996): "Reforming Foucault: A Critique of the Social Control Thesis". I: *The British Journal of Sociology*. Vol.: 74 (2). pp. 332-352.

LaCombe, Dany (2008): "Consumed with sex: The treatment of sex offenders in risk society". I: *The British Journal of Criminology*. Vol.: 48(1). pp. 55-74.

Lanigan, Richard L. (1988): "Is Erving Goffman a phenomenologist?". I: *Critical Studies in Mass Communication*. Vol.: 5(4). pp. 335-345.

Larsen, Jørgen E. (2002): "Marginale mennesker i marginale rum". I: Järvinen, Margaretha & Nils Mortensen (red.): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus. Århus Universitetsforlag. pp. 148-184.

Lemert, Edwin M. (1962): ''Paranoia and the Dynamics of Exclusion''. I: *Sociometry*. Vol.: 25(1). pp. 2-20.

Lemert, Charles (2008): "December 31, 2007. Death and the Endings of an Era?" I: *Canadian Journal of Sociology*. Vol: 33(1). pp. 109-117.

Lemke, Thomas (2001): "'The Birth of Bio-politics' – Michel Foucault's lecture at the Collége de France on Neo-liberal Governmentality". I: *Economy and Society*. Vol.: 30(2). pp. 190-207.

Leppänen, Vesa (2008): "Coping With Troublesome Clients in Home Care". I: *Qualitative Health Research*. Vol.: 18(9). pp. 1195-1205.

Levinson, Jack (2005): "The Group Home Workplace and the Work of Know-How". I: *Human Studies*. Vol.: 28(1). pp. 57-85.

Levinson, Jack (2010): *Making life work. Freedom and disability in a community group home*. Minneapolis. University of Minnesota Press.

Lippert, Randy & Kevin Stenson (2010): "Advancing governmentality studies. Lessons from social constructionism". I: *Theoretical Criminology*. Vol.: 14(4). pp. 473-494.

Lipsky Michael (1980): *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York. Russell Sage Foundation.

Loseke, Donileen R. (2003): *Thinking about Social Problems. An introduction to Constructionist Perspectives*. New York. Aldine de Gruyter.

Lundström, Tommy & Sune Sunesson (2002): "Socialt arbejde udføres i organisationer". I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd & Sune Sunesson (red.): *Socialt arbejde. En grundbog*. København. Hans Reitzles Forlag.

Magolda, Peter (2000): "Being at the Wrong Place, Wrong Time: Rethinking Trust in Qualitative Inquiry". I: *Theory into Practice*. Vol.: 39(3). pp. 138-145.

Marston, Greg, Jørgen Elm Larsen & Cathrine McDonald (2005): "The Active Subjects and Welfare Reform: a Street-Level Comparison of Employment Services in Australia and Denmark". I: *Social Work & Society*. Vol.: 3(2). pp. 141-157.

Mckee, Kim (2009): "Post-Foucauldian governmentality. What does it offer critical social policy analysis?" I: *Critical Social Policy*. Vol.: 29(3). pp. 465-486.

McKim, Allison (2008): "'Getting Gut-Level': Punishment, Gender, and Therapeutic Governance". I: *Gender & Society*. Vol.: 22(3): pp. 303-323.

Mik-Meyer, Nanna (2003): "Anne er sygdomsfikseret. Forhandling af en institutionel diagnose". I: Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.) (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København. Hans Reitzles Forlag. pp. 82-109.

Mik-Meyer, Nanna (2004a): *Dømt til personlig udvikling. Identitetsarbejde i revalidering*. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Instituts ph.d.-serie nr. 27. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Mik-Meyer, Nanna (2004b): "Omsorgens herredømme". I: Järvinen, Margaretha, Jørgen E. Larsen & Nils Mortensen (red.) (2004): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus. Aarhus Universitetsforlag. pp. 107-129.

Mik-Meyer, Nanna (2006): "Identities and organizations. Evaluating the Personality Traits of Clients in two Danish Rehabilitation Organizations". I: *Outlines. Critical Practice Studies*. Vol.: 8(1). pp. 32-48.

Mik-Meyer, Nanna (2007a): *Dømt til Personlig udvikling. Identitetsarbejde i revalidering*. 1. e-bogsudgave. København. Hans Reitzles Forlag.

Mik-Meyer, Nanna (2007b): "Interpersonal Relations or Jokes of Social Structure? Laughter in Social Work". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 6(1). pp. 9-26.

Mik-Meyer, Nanna (2008): "Managing fat bodies. Identity regulation between public and private domains". I: *Outlines. Critical Practice Studies*. Vol.: 10(2). pp. 20-35.

Mik-Meyer, Nanna (2010): "An illness of one's own: power and negotiation of identities among social workers, doctors, and patients without a bio-medical diagnosis". I: *Journal of Power*. Vol. 3(2). pp. 171-187.

Mik-Meyer, Nanna & Kaspar Villadsen (2007): *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København. Hans Reitzles Forlag.

Miller, Gale (1994): "Toward Ethnographies of Institutional Discourse: Proposal and Suggestions". I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol.: 23(3). pp. 280-306.

Miller, Gale (1997): "Contextualizing Text. Studying Organizational Text" I: Miller, Gale & Robert Dingwall (red.): *Context and Method in Qualitative Research*. London. SAGE Publications.

Miller, Gale (2001): "Changing the Subject. Self-Construction in Brief Therapy". I: Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (red.): *Institutional Selves: Troubled Identities in a Postmodern World*. Oxford. Oxford Univeristy Press. pp. 64-83.

Miller, Gale & David Silverman (1995): "Troubles Talk and Counseling Discourse. A Comparative Study". I: *Sociological Quarterly*. Vol.: 36(4). pp. 725-747.

Miller, Thomas G. (1984): "Goffman, Social Acting, and Moral Behavior". I: *Journal for the Theory of Social Behaviour*. Vol.:14(2). pp. 141-164.

Miller, Thomas G. (1986): "Goffman, Positivism and the Self". I: *Philosophy of the Social Sciences*. Vol.: 16(2). pp. 177-197.

Miller, William R. & Stephen Rollnick (1991): *Motivational interviewing: Preparing people to change addictive behavior*. New York. Guildford Press.

Misztal, Barbara A. (2001): "Normality and Trust in Goffman's Theory of Interaction Order" I: *Sociological Theory*. Vol.: 19(3). pp. 312-324.

Moderorganisationen (2008a): Om organisationens metoder. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Moderorganisationen (2008b): Katalog over organisationens ydelser. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Moderorganisationen (2008c): Om organisationens faglige grundlag. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet.

Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Moderorganisationen (2010a): Om organisationens værdisyn. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Moderorganisationen (2010b): Beskrivelse af tilbuddene i organisationen. (Af hensyn til Gartnergårdens anonymitet er denne litteraturhenvisning fjernet. Henvisningen er en del af afhandlingens bilag 3, som er udleveret til Bedømmelsesudvalget).

Møller, Lis (2008): Anerkendelse i praksis. Om udviklingsstøttende relationer. København. Akademisk Forlag.

Mäkitalo, Åsa (2003) "Accounting practices as situated knowing: dilemmas and dynamics in institutional categorization". I: *Discourse Studies*. Vol.: 5(4). pp. 495-516.

Newby, Howard (1977): "In the Field: Reflections on the Study of Suffolk Farm Workers. I: Bell, Colin & Howard Newby (red.): *Doing sociological research*. New York. The Free Press. pp. 108-129

Nikander, Pijro (2003): "The Absent Client. Case Description and Decision Making in Interprofessional Meetings". I: Hall, Christopher (red.): *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practices*. Philadelphia. Jessica Kingsley Publisher. pp. 112-128.

Nielsen, Anette Søgaard (2004): *Mødet mellem to verdener. Patienter og behandlere i alkoholmisbrugsbehandlingen*. Odense. Syddansk Universitetsforlag.

Nilan, Pamela (2002): "'Dangerous fieldwork' re-examined: the question of researcher subject position". I: *Qualitative Research*. Vol.: 2(3). pp. 363-386.

Nissen, Maria Appel, Keith Pringle & Lars Uggerhøj (red.) (2007): *Magt og forandring i socialt arbejde. København*. Akademisk Forlag.

Nissen, Maria Appel (2010): *Nye horisonter i socialt arbejde. En refleksionsteori*. København Akademisk Forlag.

Norval, Aletta (1996): *Deconstructing Apartheid Discourse*. London. Verso

Oakley, Ann (1981): "Interviewing women. A contradiction in terms". I: Robert, Helen (red.): *Doing Feminist research*. London. Routledge & Kegan Paul. pp. 30-61.

O'Malley, Pat, Lorna Weir & Shearing Clifford (1997): "Governmentality, criticism, politics". I: *Economy and Society*. Vol.:26(4). pp. 501-517.

Orbe, Dan (1996): "Antabus som ritual". I: *Lænkens Årsskrift 1996*. pp. 11-13.

O'Reilly, Karen (2005): *Ethnographic Methods*. London. Routledge.

Paik, Leslie (2006): "Are You Truly a Recovering Dope Fiend? Local Interpretive Practices at a Therapeutic Community Drug Treatment Program". I: *Symbolic interaction*. Vol.: 29(2). pp. 213-234.

Parson Talcott (1951): *The social system*. New York. Free Press.

Partanen, Terhi, Jarl Wahlström & Juha Holma (2006): "Loss of self-control as excuse in group-therapy conversations for intimately violent men". I: *Communication & Medicine*. Vol.: 3(2). pp. 171-183.

Parton, Nigel (1994): "'Problematics of Government', (Post) Modernity and Social Work". I: *The British Journal of Social Work*. Vol.: 24(2). pp. 9-32.

Payne, Malcolm (2005): *Modern Social Work Theory*. Third edition. New York. Palgrave Macmillan.

Perron, Amélie, Carol Fluet & Dave Holmes (2004): "Agents of care and agents of the state: bio-power and nursing practice". I*: Journal of Advanced Nursing*. Vol.: 50(5). pp. 536-544.

Peyrot, Mark (1985): "Coerced Voluntarism: The Micro-politics of Drug Treatment". I: *Urban Life*. Vol.: 13(4). pp. 343-365.

Petersson, Frida (2013): Kontroll av beroende. Substitutionsbehandlingens logik, praktik och semantik. Malmø. Égalité.

Pickett, Brent L. (1996): "Foucault and the Politics of Resistance". I: *Polity*. Vol.: 28(4). pp. 445-466.

Raffnsøe, Sverre (2000): "Foucaults dispositionelle magtanalytik". I: *GRUS*. Nr. 59. pp. 45-70.

Raffnsøe, Sverre & Marius T. Gudmand-Høyer (2004): *Michel Foucaults historiske dispositivanalyse*. MPP Working Paper No. 11/2004. Department of Management, Politics and Philosophy. Copenhagen Business School.

Raffnsøe, Sverre, Marius Gudmand-Høyer & Morten S. Thaning (2009): *Michel Foucault*. Frederiksberg. Samfundslitteratur.

Rawls, Anne Warfield (1987): "The Interaction Order Sui Generis. Goffman's Contribution to Social Theory". I: *Sociological Theory*. Vol.: 5(2). pp. 136-149.

Reeves, Carla L. (2010): "A difficult negotiation. Fieldwork relations with gatekeepers". I: *Qualitative Research*. Vol.: 10(3). pp. 315-331.

Reimann, Gerhard (2005): "Trying to Make Sense of Cases: Features and Problems of Social Workers' Case Discussions". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 4(4): pp. 413-430.

Richardson, Laurel (2000): "Evaluating ethnography". I: *Qualitative Inquiry*. Vol.: 6(2) pp. 253-256.

Rogers, Mary F. (1977): "Goffman on Power". I: *The American Sociologist*. Vol.: 12(April). pp. 88-95.

Rose, Nikolas (1991): "Experts of the Soul". I: *Psychologie und Geschichte*. Vol.: 3(1/2). pp. 91-99.

Rose, Nikolas (2000): "Government and Control". I: *The British Journal of Criminology*. Vol.: 40(2). pp. 321-39.

Rose, Nikolas (2001): "The Neurochemical Self and its Anomalies". Paper. Department of Sociology. BIOS Centre for the Study of Bioscience, Biomedicine, Biotechnology and Society. London School of Economics and Political Science. Publiceret som "The neurochemical self and its anomalies". I: Ericson, Richard V. & Aaron Doyle (red.) (2003): *Risk and Morality*. Toronto. University of Toronto Press.

Rose, Nikolas & Peter Miller (1992): "Political Power beyond the State: Problematics of Government". I: *The British Journal of Sociology*. Vol.: 43(2). pp. 173-205.

Rose, Nikolas, Pat O'Malley, & Mariana Valverde (2006): "Governmentality". I: *Annual Review of Law and Social Science*. Vol.: 2. pp. 83–104.

Russell, Lisa (2005): "It's a question of trust: balancing the relationship between students and teachers in ethnographic fieldwork". I: *Qualitative Research*. Vol.: 5(2). pp. 181-199.

Sanghera, Gurchathen S. & Suruchu Thapar-Björkert (2008): "Methodological dilemmas: gatekeepers and positionality in Bradford". I: *Ethnic and Racial Studies*. Vol.: 31(3). pp. 543-562.

Saario, Sirpa & Suvi Raitakari (2010): "Contractual Audit and Mental Health Rehabilitation. A Study of Formulating Effectiveness in a Finnish Supported Housing Unit". I: *International Journal of Social Welfare*. Vol.: 19(3). pp. 321-329.

Sacks, Harvey (1992): *Lectures on Conversation. Volume 1 and 2*. Oxford. Blackwell.

Sawicki, Jana (1986): "Foucault and Feminism. Towards a Politics of Difference". I: *Hypatia*. Vol.: 1(2). pp. 23-36.

Scheff, Thomas J. (1964): "The Societal Reaction to Deviance: Ascriptive Elements in the Psychiatric Screening of Mental Patients in a Midwestern State". I: *Social Problems*. Vol.: 11(4). pp. 401-413.

Scheff, Thomas (2006): *Goffman unbound!. A new paradigm for social science*. Boulder. Paradigm Publishers.

Scott, Marvin B. & Lyman, Stanford M. (1968): "Accounts". I: *American Sociological Review*. Vol.: 33(1). pp. 46-62.

Scott, Susie (2010a): "Revisiting the Total Institution. Performative Regulation in the Reinventive Institution". I: *Sociology*. Vol.: 44(2). pp. 213-213.

Scott, Susie (2010b): "How to Look Good (Nearly) Naked. The Performative Regulation of the Swimmer's Body". I: *Body & Society*. Vol.: 16(2). pp. 143-168.

Scott, Susie (2011): *Total Institutions and Reinvented Identities*. Basingstoke. Palgrave Macmillan.

Sherif, Bahira (2001): "The Ambiguity of Boundaries in the Fieldwork Experience: Establishing Rapport and Negotiating Insider/Outsider Status". I: *Qualitative Inquiry*. Vol.: 7(4). pp. 436-447.

Shore, Cris & Susan Wright (1997): "Policy. A new Field of Anthropology". I: Shore, Cris & Susan Whyte (red.): *Anthropology of policy. Critical Perspectives on Governance and Power*. London. Routledge.

Siiger, Charlotte (2009): *Politik og praksis i hverdagen. En antropologisk undersøgelse af intention og pragmatik i det sociale arbejde på boformer*. Ph.d.-afhandling. Institut for Antropologi. Det samfundsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet.

Smith, Greg (1999): "Interpreting Goffman's sociological legacy". I: Smith, Greg (red.): *Goffman and social organizations. Studies in a sociological legacy*. London. Routledge.

Smith, Robin James (2011): "Goffman's Interaction Order at the Margins. Stigma, Role, and Normalization in the Outreach Encounter". I: *Symbolic Interaction*. Vol.: 34(3). pp. 357-376.

Spanger, Marlene (2010): *Destabilising Sex Work & Intimacy? Gender Performance of Female Thai Migrants Selling Sex in Denmark*. PhD Thesis. no. 63/2010. Department of Society and Globalisation. Roskilde University.

Spector, Malcolm & John I. Kituse (2001): *Constructing social problems*. New Brunswick. Transactions Publisher.

Staunæs, Dorthe (2004): *Køn, etnicitet og skoleliv*. Frederiksberg. Forlaget Samfundslitteratur.

Stax, Tobias Børner (2005): *Duetter fra anden sal på Slottet – et interaktionelt perspektiv på samtaler mellem hjemløse og socialarbejdere*. Ph.d. afhandling. Nr. 32. Sociologisk Institut. Københavns Universitet og Socialforskningsinstituttet.

Steffen, Vibeke (2001): "Antabus: Kontrol og udfordring". I: *Social Kritik*. Vol.: 12(72). pp. 44-55.

Steffen, Vibeke (2005): "Challenging control: Antabuse in Denmark". I: Jenkins, Richard, Hanne Jessen & Vibeke Steffen (red.): *Managing Uncertainty. Ethnographic studies of Illness, Risk and the Struggle for Control*. København. Museum Tusculanum Press. pp. 173-196.

Stenson, Kevin (2005): "Sovereignty, Biopolitics and Community Safety in Britain". I: *Theoretical Criminology*. Vol.: 9(3). pp. 265-287.

Strauss, Anselm, Leonard Schatzman, Danuta Ehrlich, Rue Bucher & Melvin Sabshin (1963): "The Hospital and It's Negotiated Order". I: Friedson, Eliot (red.): *The Hospital in Modern Society*. London. The Free Press of Glencoe. pp. 147-169.

Sundhedsstyrelsen (2006): *Alkoholbehandling - en medicinsk teknologivurdering*. Medicinsk Teknologivurdering. 2006: 8(2). Center for Evaluering og Medicinsk Teknologivurdering. København. Sundhedsstyrelsen.

Sundhedsstyrelsen (2008): *Kvalitet i alkoholbehandling – et rådgivningsmateriale*. Center for Forebyggelse. København. Sundhedsstyrelsen.

Suoninen, Eero & Arja Jokinen (2005): "Persuasion in Social Work Interviewing". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 4(4). Pp. 469-487.

Taylor, Jodie (2011): "The intimate insider: negotiating the ethics of friendship when doing insider research". I: *Qualitative Research*. Vol.: 11(1). pp. 3-22.

Thomas, Robyn & Annette Davies (2005): "Theorizing the Micro-politics of Resistance. New Public Management and Managerial Identities in the UK Public Services". I: *Organization Studies*. Vol.: 26(5). pp. 683-706.

Tracy, Sarah J (2010): "Qualitative Quality: Eight 'Big-Tent' Criteria for Excellent Qualitative Research". I: *Qualitative Inquiry*. Vol.: 16(10). pp. 837-851.

Tseëlon, Efrat (1992): "Is the Presented Self Sincere? Goffman, Impression Management and the Postmodern Self". I: *Culture, Theory & Society*. Vol.: 9(2). pp. 115-128.

Valverde, Mariana (1998): *Diseases of the Will. Alcohol and the Dilemmas of Freedom*. Cambridge. Cambridge University Press.

Valverde, Mariana (2002): "Experience and Truthtelling. Intoxicated Autobiography and Ethical Subjectivity". I: *Outlines. Critical Practice Studies*. Vol.: 4(1). pp. 3-18.

Valverde, Mariana (2007): "Genealogies of European states. Foucauldian reflections". I: *Economy and Society*. Vol.: 36(1). pp. 159-178.

van der Geest, Sjaak & Susan Reynolds Whyte (1989): "The Charm of Medicine. Metaphors and Metonyms". I: *Medical Anthropology Quaterly. New Series.* Vol.: 3(4). pp 345-367.

Villadsen, Kaspar (2004): Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker. København. Hans Reitzels Forlag.

Villadsen, Kaspar (2008): "Doing Without State and Civil Society as Universals. 'Dispositifs' of Care Beyond the Classic Sector Divide". I: *Journal of Civil Society*. Vol.: 4(3). pp. 171-191.

Warming, Hanne (2005): "Erkendelse gennem oplevelse: Når indlevelse ikke er mulig". I: Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København. Hans Reitzels Forlag. pp. 145-168.

Warming, Hanne (2011): "Getting under their skins? Accessing young children's perspectives through ethnographic fieldwork". I: *Childhood*. Vol.: 18(1). pp. 39-53.

Weinberg, Darin (1996): "The Enactment and Appraisal of Authenticity in a Skid Row Therapeutic Community". I: *Symbolic Interaction*. Vol.: 19(2). pp. 137-162.

White, Sue (2002): "Accomplishing 'the case' in paediatrics and child health medicine and morality in inter-professional talk". I: *Sociology of Health & Illness*. Vol.: 24(4). pp. 409-435.

Wilks, Tom (2004): "The Use of Vignettes in Qualitative Research into Social Work Values". I: *Qualitative Social Work*. Vol.: 3(1). pp. 78-87.

Wilson, Julie & Allison E. While (1998): "Methodological issues surrounding the use of vignettes in qualitative research". I: *Journal of Interprofessional Care*. Vol.: 12(1). pp. 79-88.

Wolf, Zane Robinson (1988): *Nurses' work. The Sacred and the Profane*. Philadelphia. The University of Pennsylvania Press.

Wright, Susan (2006): "Anthropology of Policy". I: *Anthropology News*. Vol.: 47(6). pp. 22.

Wästerfors, David (2011): "Disputes and Going Concerns in an Institution for 'Troublesome' Boys". I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol.: 40(1). pp. 39-70.

Bilag

Bilag 1
Cases til brug i forbindelse med gruppeinterview med medarbejdere

Case #A

Navn

Alfred Jens, født 1950.

Opvækst og familie

Alfred er vokset op i Grønland. Han kom på børnehjem i en tidlig alder, men stak hurtigt af og levede derefter som gadebarn i København. Han har syv søskende – kun fire lever i dag. Både hans fader og hans onkler var alkoholikere.

Alfred har jævnligt kontakt med de nulevende søskende, hvoraf to har alkohol- og pillemisbrug. Alfred er gift og har to børn, der begge er flyttet hjemmefra.

Socialnetværk

Alfred og hans kone har god kontakt til naboerne, og jævnlig kontakt med hans søskende.

Økonomi og arbejdsforhold

Alfred er på sygedagpenge. Han har senest arbejdet som lagerarbejder, hvilket han gjorde indtil for fem år siden. Han fortæller, at de sidste år på arbejdsmarkedet var præget af sygdomsperioder og kortvarige ansættelser.

Fysisk

Alfred har smerter i ryg og knæ, og har desuden nedsat lungefunktion.

Psykisk

Alfred har ingen kendte diagnoser. Han er grådlabil flere gange under samtalen, og havde svært ved at fortælle om sin opvækst.

Medicin

Astmamedicin.

Misbrug

Alfred har tidligere haft misbrug af hash, piller og alkohol. Nu er det kun alkohol.

Tidligere behandling og indlæggelser

Alfred er tilknyttet misbrugscentret og kommer to gange om ugen, hvor han får antabus og en ugentlig samtale. Han har for cirka et år været på behandlingsinstitutionen Ringgården. Dette ophold afbrød han selv.

Klientens ønske med et ophold

Efter Alfreds seneste tilbagefald har konen "sagt stop", og han har erkendt, at han ikke kommer til at være en del af konens liv, hvis han fortsætter med at drikke. Han ønsker derfor et nyt liv uden alkohol.

Case #B

Navn

Berit, født 1969.

Opvækst/ familie

Berit fortæller, at hendes forældre ikke fungerede godt sammen, og at hun havde mange tragiske oplevelser under sin opvækst. Hun var ikke i stand til at dele mere om dette under samtalen. Hun har været gift, men har ingen børn. Hendes mand døde for 10-12 års siden i en bilulykke, hvor Berit – der kørte bilen – lod sig presse af en anden bilist til at køre om kap.

Socialnetværk

Siden mandens død har Berit haft ét forhold. Det var et problematisk forhold, og blev afsluttet for fem år siden. Manden fra det nye forhold døde for et års tid siden, og først derefter har hun kunnet "ryste forholdet af sig".

Fysisk

Berit fortæller, at hun fortsat har smerter efter trafikulykken. I perioder tager hun kodimagnyl for smerterne og fordi de afhjælper svedeture, som hun lider meget af.

Psykisk

Berit fortæller, at hun lider af angst og mareridt. Som konsekvens af dette har hun fået en døgnrytme, hvor hun kun sover et par timer ad gangen. Hun er bange for at falde i søvn, men bruger alligevel søvnen til at komme igennem dagen. Hun kan ikke holde ud at være alene men føler sig fanget i isolation på grund af søvnproblemerne. Hun har længe ikke kunnet holde sit hjem, som i dag er ufremkommeligt på grund af rod og affald.

Medicin

Cipral, Alopam, stilnoct, risperdal.

Misbrug

Efter ulykken fik Berit ordineret ketogan. I dag inkluderer hendes misbrug dagligt indtag af alkohol og periodevis kokain. Når hun tager kokain kan hun få ordnet nogle ting i hjemmet. Misbruget er accelereret de senere år.

Konsulentens vurdering / klientens ønske med et ophold

Berit har længe ønsket at komme i behandling. For at blive godkendt til behandling er hun blevet nødt til at skille sig af med hendes to hunde. Berit føler hendes liv med misbrug er uværdigt, og håber hun kan få psykisk behandling og omsorg som kan hjælpe hende på vej til et sundt liv væk fra København. Berit kan ikke lide at vise sin lejlighed frem, fordi den er fyldt op med ting. Derudover har hun to marsvin løbende frit i stuen.

Case #C

Navn

Chresten, født 1950.

Opvækst/ familie

Chresten er vokset op i Roskilde som efternøler med en storesøster og storebror der begge er meget ældre end han. Faderen dør da Chresten er seks år, og søsterens mand bliver som en far for ham. Christen har tæt kontakt til søsteren.

Socialnetværk

Ingen nære relationer ud over familien.

Økonomi/ Arbejdsforhold

Chresten er klejnsmed og har arbejdet inden for en række forskellige brancher. Han er videreuddannet som faglærer. Sidste job var for cirka to år siden, hvor han fik en blodprop. Dengang arbejdede han som hjemme-hjælper.

Fysisk

Chresten fik blodprop for cirka to år siden. Han har gennemført genoptræning og har i dag delvist fået sin førlighed tilbage – han er stadig delvist lammet i venstre side. Han blev indlagt på hospitalet i sommers med et epilepsianfald. Derudover har det langvarige misbrug svækket ham.

Psykisk

Ingen psykiatriske diagnoser. Dog fortæller Chresten, at han har svært ved at være sammen med mange personer på én gang. Senere i samtalen

fortæller Chresten, at han for år tilbage havde nogle samtaler med en psykiater. Han fremstår under samtalen noget hukommelsesbesværet.

Medicin

Deprakine, Cymbalta. Chresten har tidligere været i antabusbehandling, men dette har været uden effekt, da han kan drikke uden problemer under antabus.

Misbrug

Chresten oplyser at han kun drikker øl.

Tidligere behandling og indlæggelser

Chresten oplyser, at han har været i døgnbehandling af flere omgange, dels på Majorgården, Tjele og Blå Kors Hobro. Han siger, at han er "minnesota-skadet" og derfor ikke kan klare mere sygdomssnak.

Klientens ønske med et ophold

Chresten ønsker at komme væk fra misbrugsmiljøet, og håber at et hold kan blive til mere end blot en pause fra misbruget.

Case #D

Navn

David, født 1943.

Opvækst/ familie

David oplyser, at han boede sammen med sin søster hos deres mor indtil han var 16 år. Efterfølgende kom han i ungdomsfængsel, og var derefter tilknyttet Kriminalforsorgen

Socialnetværk

Ingen nære relationer.

Økonomi/ Arbejdsforhold

Har arbejdet som fisker. Sidste arbejde ligger dog omkring 20 år tilbage. Der er startet en pensionssag.

Fysisk

David blev sidste år udsat for et voldsomt overfald og var indlagt med mange brud og en kraftig hjerterystelse. I lang tid var han ikke klar på tid, sted og egne data, ligesom han ikke var i stand til at indtage fast føde.. Efterfølgende fik han ophold på St. Dannesbo. På trods af hans fysiske svækkelse og et voldsomt vægttab som følge af hændelsen, er David i dag mobil og klarer personlig hygiejne.

Psykisk

Hvor andre bliver speedet af amfetamin, oplever David det modsatte. David oplyser, at han gennem hele sit liv har undergået behandlinger mod hans misbrug, men at ingen behandling har haft en nævneværdig effekt. Han

deltager gerne i sociale sammenhænge, men trækker sig tilbage, hvis indholdet er misbrugsrelateret, indholdsløst eller for højtråbende.

Medicin

200 mg metadon. Efter overfaldet fik David ordineret metadon som smertebehandling. Ud over smertebehandling, har metadonen medført at han har lagt mindre trang til alkohol, hash, og piller.

Misbrug

David oplyser at han igennem sit liv har prøvet mange forskellige rusmidler, men det er alkoholen, der er det primære problem.

Tidligere behandling og indlæggelser

For ti år siden blev han visiteret til et ophold på Blå Kors Hobro efter at have været hjemløs i en periode. Han var der i cirka tre uger, men måtte afbryde sit ophold på grund af alkoholindtag. Han har positive minder om stedet, men var ikke parat til forandring dengang.

Konsulentens vurdering / klientens ønske med et ophold

David håber, at han snart får et tilbud, hvor han roligt kan arbejde videre på de ønsker og beslutninger, som han har iværksat under opholdet på St. Dannesbo. Jeg oplevede David som utrolig ærlig omkring sin historie og ønsker for fremtiden.

Bilag 2
Oversigt over aktiviteter til brug for opgave i forbindelse med gruppeinterview med beboere

- Morgenmad
- Middagsmad
- Aftensmad
- Formiddagskaffe
- Eftermiddagskaffe
- Aftenkaffe
- Onsdagsmøde
- Udlevering af morgenmedicin
- Billard
- Bingo
- Torsdagsudflugt
- Fællesspisning
- Møder med kommune eller region / misbrugscenter
- Gåture
- Turer i kiosken
- Ture i centret
- Lange ture (til Bornholm eller Sverige)
- Blæse i alkoholmeter
- Udbetaling af penge fra kontoret
- Udlevering af Middagsmedicin
- Udlevering af Aftenmedicin
- Målsætningsgruppemøde
- Erindringsgruppemøde /tirsdagsmøde
- Ha' sjov træning/ Gymnastik
- Samtaler med kontaktperson
- Fitness
- Bowling

Bilag 3

Bilag 3 indeholder en liste over organisatoriske dokumenter fra Gartnergården og Moderorganisation. For at sikre Gartnergårdens anonymitet, er denne liste ikke en del af afhandlingen. Dokumenterne i bilag 3 beskriver Gartnergårdens og Moderorganisationens virke, værdigrundlag, metoder, målgrupper og tilbud.

Bilag 3 er udleveret separat til Bedømmelsesudvalget.